

Castrenianumin
toimitteita

23

KASVUMAA

**Eeva Niinivaaran kirjoituksia
vuosilta 1923–1981**

**Helsinki
1981**

Castrenianumin
toimitteita

23

KASVUMAA

**Eeva Niinivaaran kirjoituksia
vuosilta 1923–1981**

Helsinki
1981

Eeva Niinivaara

Tämän kirjan julkaisemista
on tukenut Koneen säätiö

ISBN 951-45-2466-7
ISSN 0355-0141

Minu sisemaastik on
põllupeenar
kahe rukkivälja vahel,
kuhu kord lapsena eksisin.

Sinna ma jäingi
kahe tolmlava viljavälja
vahele.

Miski ei ole minu,
midagi ma ei himusta
kui ainult seda sinist rukkilille
lapsekäega võtta -
ja seegi murdmata jätta,
kasvama.

TABULA GRATULATORIA

Anja Aalto	Paul Alvre
Seija Aalto	Ada Ambus
Lars ja Salme Aejmelaesus	Nigol Andresen
Otto Aho	Endel Annus
Jaakko J. Ahokas	Toini Antikainen
Anneli Ahola	Liisa Anttila
Kaisa Ahomaa-Krogell	Veikko Anttila
Eeva Ahven	Pertti Anttonen
Heino Ahven	Satu Apo
Samuli Aikio	Paul Ariste
Heli Ailio	Elina Arohonka
Irja Airaksinen	Petri Arpo
Elina Aittola	Bertta Aspegr�n
Sisko Ala-Heikkilä	Sinikka Auramaa-Uuttu
P�ivi� Alaranta	Raija Bartens
Pirkko ja Alho Alhoniemi	Aim�e Beekman
Erna ja Johannes Alikoski	Vladimir Beekman
Betti Alver	Maire Castrén

Marita Cronstedt .	Raija Hannonen
August Eelmäe	Hanna Hannula
Maila Eichhorn	Terttu Hanski
Jaan Eilart	Marjut Harju
Ferdinand Eisen	Irja Harmas
Helmi Eller	Ulla Hauhia-Nagy
Rispa Elonheimo	Toini Havu
Kristina Englund	Oso ja Asta Heickell
Heikki Enqvist	Maija-Liisa Heikinmäki
Villem Ernits	Eeva Heikkilä
Riitta Erviö	Ritva Heikkilä
Maire Eräkallio	Marjatta Heikuri
Turid Farbregd	Martti Heliö
Terttu Flinkman	Mirja Heininen
Inkeri Forss	Eva Heiskanen
Pirkko Gallen-Kallela	Sirkka Heiskanen-Mäkelä
Veljo Grünthal	Sirkka Heiskari
Henrik Grönroos	Erkki Helamaa
Ilmi Haapio	Lahja-Irene ja Hannu Hellemäa
Soili Hakala	Alma ja Unio Hiitonen
Maria Hakokorpi-Jumppanen	Riitta Hilevaara
Pirkko Hakola	Lauri ja Märta Honko
Aino ja Lauri Hakulinen	Kaija ja Tapio Horila
Auli Hakulinen	Valter Horm
Hanna Halila	Heikki Hosia
Kaija Halme	Alli Hosiaislouma-Karppinen

Liisi Huhtala	Aulis J. Joki
Tuuli Huovila	Kaisu Juusela
Kaisa Huuhtanen	Tuomo Jämsä
Pirkko Huurto	Ants Järv
Liisa Hyttinen	Kaija ja Eero Järventausta
Esko Häkli	Aune Jääskinen
Anneli Hänninen	Aino Kaasinen
Laura Hyvätti	Vaime Kabur
V.E. Hämeen-Anttila	Anu Kaipainen
Eila Hämäläinen	Terttu Kaivola
Outi Hämäläinen	Liisa Kakko
Sinikka Häppölä	Toivo Kalaoja
Viiu Härm	Maie Kalda
Aune Ikonen	Riitta Kallas
Henni Ilomäki	Kimmo Kaloinen
Maarit Inbar	Aino Kangas
Arto ja Kirsti Ingervo	Bernard Kangro
Taina Isosaari	Henri Kapulainen
Erkki Itkonen	Outi Karanko-Pap
Pirjo ja Terho Itkonen	Leenakaisa Karhunen-Sonny
Albert Ivask	Hannu Karhus
Astrid ja Ivar Ivask	Oili Karihalme
Marja Jaanivald	Anna-Liisa Karikoski
Pertti Jalava	Maija Karma
Tellervo Jaukkuri	Maila ja Boris Karppela
Eila Jokela	Marta Karu

Reet Kasik	Eila Kiuru
Arnold Kask	Silva Kiuru
Heljä Kauhanen	Irja Kleemola
Väinö ja Toini-Inkeri Kaukonen	Merja Koistinen
Laina Kaukoranta	Ülo Koit
Aulikki Kaukovirta	Lauri Kokkonen
Hilkka Kauppi	Renja ja Jyri Kokkonen
Pirkko Kauppinen	Keijo Komppa
Sirkka-Liisa Kauranen	Simo Konsala
Esko Keinänen	Raija Koponen
Aili Kempainen	Lahja Koppanen
Hilkka Kempainen	Tapio Kopponen
Anneli Keto	Ossi Kopsa
Eeva Ketola	Maila Korhonen
Irene Ketola	Mikko Korhonen
Songmoo Kho	Ritva Korhonen
Raili Kilpi	Huoti Koski
Ritva Kinnunen	Satu Koskimies-Marttila
Aili Kivekäs	Marja-Kaarina Koskinen
Helena ja Jaak Kiviloog	Kristiina ja Eero Koskivaara
Liisa Kivinen	Annikki Kovakoski
Eero Kiviniemi	Kerttu ja Eino Krohn
Ritva Kiviniemi	Ulpu Kronlund
Anna-Maija Kiviranta	Jaan Kross
Leena Kirstinä	Reet Krusten
Väinö Kirstinä	Martta Kuisma

Liisa ja Veli Kuivalainen	Suvikki Larkas
Leena Kujala	Maija ja Yrjö Larmola
T.J. Kukkamäki	Eduard Laugaste
Jorma Kukko-Liedes	Matti Lauha
Jukka ja Marja Kukkonen	Leena Laulajainen
Toivo ja Wanda Kuldsepp	Hannu Launonen
Maija Kunnas	Aarne Laurila
Anja ja Erkki Kuujo	Vihtori Laurila
Paul Kuusberg	Oscar Lazar
Kaarina ja Matti Kuusi	Hendrik Leesment
Ago ja Välja Künnap	Aino-Inkeri Lehesmaa
Väinö Kyrölä	Laila Lehikoinen
Ellie Kõngäs-Maranda	Ilse Lehist
Eeva Laaksonen	Pekka Lehtimäki
Karl Laane	Eeva-Liisa Lehtinen
Helga Laanpere	Marja ja Tapani Lehtinen
Saima-Liisa Laatunen	Marja Leena Lehtinen
Kaisu ja Martti Lahikainen	Orma Lehtinen
Uno Laht	Raija ja Matti Lehtinen
Irma ja Kai Laitinen	Rauli Lehtivaara
Irma Lampi	Aulikki Lehto
Aino K. Lampinen	Pirkko Lehto
Hilkka-Helinä ja Pekka Lappalainen	Anna-Liisa Lehtola
Jukka-Pekka Lappalainen	Maija Lehtonen
Toini ja Hannu-Pekka Lappalainen	Eino Leino
	Lasse Leino

Pirkko ja Pentti Leino	Liisa Majapuro
Matti Leiwo	Endel Mallene
Irja ja Eero Lemola	Lennart Malmström
Pirkko Lepistö	Kirsti Manninen
Kaarina Lesch	Pulmu Manninen
Elma Leskinen	Soili Mantere
Pirkko ja Heikki Leskinen	Kaarina Marjanen
Henni Leskinen	Kaarlo Marjanen
Rakel Liehu	Aksel Mark
Ruut Liiv	Heinrich Mark
Jenny Lilja	Salme Markula
Eva Lille	Anu Marttila
Arvi Lind	Tuulikki Marttila
Eeva Lindén	Anja Matilainen
Olavi Linnus	Leena Matinlassi
Ulla Lipponen	Arma Mattila
Aune Lohman	Lennart Meri
Irma Lonka	Kersti Merilaas
Rae Marja Lumes	Kaija Metsä-Heikkilä
Hilkka Luosto	Anja Meuronen
Arvi Luukka	Enda-Mai Michelson-Holland
Pentti Lyly	Kaarin Miettinen
Erkki Lyytikäinen	Leena-Marja Miettinen
Tauno Lähteenkorva	Marja-Leena Miettinen
Maija Länsimäki	Pirkko Miettinen
Raija Majamaa	Eino Mikkola

Aune Mikkonen	Irmeli Niemi
Pertti Morja	Reetta Nieminen
Gennadi Muravin	Annikki Niinivaara
Olli Murtorinne	Auvo Niinivaara
Karl Muru	Hellikki ja Erkki Niinivaara
Mari Must	Hellä ja Kauko Niinivaara
Tauno F. Mustanoja	Jukka ja Eila Niinivaara
Kerttu Mustonen-Hukki	Markku Niinivaara
Ritva Mynttinen	Pertti Niinivaara
Bernhard Mäelo	Riitta Niinivaara
Meemo Mäelo	Satu-Anna Niinivaara
Mart Mäger	Seppo Niinivaara
Arvo Mägi	Ellen Niit-Kross
Jussi Mäkelä	Sirkka-Liisa ja Osmo Nikanne
Mikko Mäkelä	Anneli Nikkari
Sirkka Mäkelä	Kaarina ja Eino Nikkilä
Eino Mäkinen	R.E. Nirvi
Kirsti Mäkinen	Irma Nirvi-Blomqvist
Timo Mäkinen	Viljo Nissilä
Astrid Määttänen	Anna-Liisa Nissinen
Hilja Mörsäri	Irma Nissinen
Abel Nagelmaa	Erika ja Eino Nivanka
Leena Naarajärvi	Maire Nokelainen
Annikki Nelin	Sointu Nokkala
Kyllikki Nevalainen	Hilkka Norrbacka
Uuno Niemelä	Madis Norvik

Irma Nummiala	Lilli Parvento
Riitta Numminen	Kati Parviainen
Sirpa ja M.A. Numminen	Salme Parviainen
Pirkko Nuolijärvi	Kirsti Paukkunen
Minni Nurme	Heikki Paunonen
Siiri Nummivaara	Marjatta Paunonen
Olli Nuutinen	Jaak Peebo
Liisa Nyberg	Matti Pekko
Sylvi Nyberg	Maire Peltola
Aarre Nyman	Reijo Peltola
Eeva Maria Närhi	Aarre M. Peltonen
Eduard Ole	Matti Peltonen
Samuel Onno	Marja-Leena Pentti
Annikki Paaer	Terttu ja Kalevi Penttilä
Maire Paarmo	Kyllikki Penttilä
Maija Paavilainen	Eira Penttinen
Jaakko Paavolainen	Kirsti Penttinen
Ritva Paavolainen	Kirsti Perkiö
Eeva ja Edit Pakarinen	Mariliina Perkko
Helli Pakarinen	Anja Pihlajaniemi
Keijo Palasmaa	Liisa Maria Piila
Pauline Palmeos	Arja ja Raimo Piira
Sirppa-Liisa Palmu	Taito Piironen
Esko Palo	Irma Piironen
Pekka Partanen	Terttu Piispanen
Ralf Parve	Annikka Pirinen

Ritva Liisa Pitkänen

Mirjam Polkunen

Brita Polttila

Lauri Posti

Lilli Promet

Heino Puhvel

Vesta Pulkkanen

Paavo Pulkkinen

Taimi Pulkkinen

Marja Pullinen

Matti Punttila

Rauni Puranen

Reijo Purmonen

Sakari Puurunen

Kaarina Pylkki

Marja-Riitta Päivärinta

Irmeli ja Matti Pääkkönen

Kaljo Pöllu

Hella Raid

Sorella Railo-Mattinen

Inkeri ja Pekka Raittila

Kirsti Rajasmaa

Kaisa Rantala

Liisa ja Martti Rauhala

Sisar Annikki Rauhamäki

Taisto Raumala

Toivo ja Epp Raun

Raakel Raunio

Sirkka-Liisa Rauramo

Pirkko-Liisa Rausmaa

Pekka Rautamaa

Helena Rautiainen

Tuuli Reijonen

Anna-Maria Reinilä

Hannu Remes

Lembit Rimmelgas

Esmo ja Helve Ridala

Ritva Riitsalu

Hellevi Riittinen

Mauno Rissanen

Pirkko Roininen

Elsi-Mai Ronkainen

Aarand Roos

Linnéa Ruda

Paul-Eerik Rummo

Martta ja Veikko Ruoppila

Ahti Rytönen

Anneli Räikkälä

Alpo Räisänen

Gustav Ränk

Marjatta Räsänen

Huno Rätsep

Aimo Rönkä	Sirkka-Liisa Seppälä
Kerttu ja Eero Saarenheimo	Anita Seppänen
Marja-Riitta Saari	Erna Siirak
Alli Saarimaa	Hoide Sikk
Ritva Sabelli	Pirkko Siltala
Paula ja Kari Sajavaara	Maija Silfverhuth
Kaarina Sala	Raisa Simola
Kari Sallamaa	Aira Simonen
Aarne Salminen	Aili Simonsuuri
H. Salo	Aino Sinisalo
Salme Salo	Leeni Sirk
Vello Salo	Eljas Siro
Anja ja Juhani Salokannel	Paavo Siro
Kari Salosaari	Luule Sirp
Iines Laitinen-Sandberg	Laura ja Jaakko Sivula
Lea Sapo	Anna-Liisa Soikkeli
Armo Sarkkila	Terttu Solanti
Leena Sarvas	Kalle Sorainen
Maija Saukkonen	Merja Sorsakivi
Pauli Saukkonen	Tarja ja Pentti Soutkari
Hilpi Saure	Antti Sovijärvi
Einikki ja Markus Sauri	Irma Stadigh
Ilkka Savijärvi	Kirsti Starck
Terttu ja Kai Savola	Ritva Stark
Tõnu ja Ann Seilenthal	G.J. Stipa
Arvo Seppälä	Leena ja Ilkka Stén

Irja-Leena ja Seppo Suhonen	Haldi Teder
Helena Sulkala	Ülo Tedre
Birgitta Sundvik	Pekka Teelahti
Helena Suni	Jussi Teljo
Lauri Suoja	Matti Temisevä
Juhani Suolanen	Matti Tenhunen
Arvo Suominen	Rauha Terovirta
Eila Svahnback	Viljo Tervonen
Marja-Liisa Swantz	Leo Tiainen
Jaakko Syrjämäki	Seija Tiisala
Erkki ja Leena Syysmeri	Anna-Maija Tiitinen
Eino Säisä	Timo Tiusanen
Pirjo Särkkä	Kirsti ja Jorma Toivainen
Sinikka Särkkä	Aarni Toivanen
Tauno Särkkä	Arnold Tolk
Ado Säärits	Leena Tolkki
Mare, Rein, Tiina, Salme ja Jaan Taagepera	Ülo Tolts
Aune Taipale	Kari Tolvanen
Ilmar Talve	Aino Torvinen
Eeva-Maija Tammekann	Elem Treier
Urpo Tapper	Maire Tsutsunen
Viive Taro	Tuula Tukiainen
Salme Taubert	Marja Tuomenoksa
Lehte Tavel	Kaarina ja Tuomo Tuomi
Eerik Teder	Vappu Tuomioja

Eila Tuovinen	Kirsti ja Armas Vartiainen
Ilmari Turja	Ritva Vartiainen
Aimo Turunen	Saara Welin
Jüri Tuulik	Sirpa ja Rauno Velling
Ülo Tuulik	Urpo Vento
Tyynti Tuulio	Inkeri Verkkola
Jouko Tynkkynen	Jouko Vesikansa
Aale Tynni-Haavio	Hilaria Vesikivi
Taimi Tyrväinen	Sakari Vihonen
Valev Uibopuu	Richard Viidalepp
Martti Ulkuniemi	Linda Viiding
Annette Uluots-Wernstedt	Ants Viires
Aili Univere	Marjatta Vilkamaa
Debora Vaarandi	Aarne Vinkel
Terttu Vaetoja	Tyyne-Kerttu Virkki
Elna Vainio	Juha Virkkunen
Paula Vakkilainen	Aarno Virolainen
Juha Vakkuri	Maila Virolainen
Olli Valkonen	Marja Virolainen
Niilo Valonen	Harri Virtanen
Essi Valta	Kaija Virtanen
Veijo Valta	Leea Virtanen
Jouko Vanhanen	Helmi ja Pertti Virtaranta
Pirkko Vapaavalta	Eeva-Kaarina Volanen
Annikki Vartia	Eevo Voima
Ilmari Vartiainen	Pekka Vuolijärvi

Toini Vuonneaho

Paula ja Toivo Vuorela

Raimo O. Vuorinen

Jorma Vuoriniemi

Helena ja Osmo Vuoristo

Eeva Vuortama-Rydman

Tarja-Tuulikki Väisänen

Leena Välläri

Eduard Vääri

Niilo Väättäinen

Seppo Zetterberg

Kaarina Åstedt

Haldur Õim

Eeva-Liisa Ahokas

Ritva Ahonen

Mai ja Gábor Bereczki

Ritva Haavikko

Pertti Hallikainen

Béla Kálmán

Kylläkki Keravuori

Kalle Kurg

Pekka Laaksonen

György Lakó

Anna-Liisa Lepäsmä

Tuulikki Malkavaara

Leida Mägiste

Juha Pentikäinen

Kerttu Pohja

Alo Raun

Herbert Salu

Outi Lehtipuro-Sepänmaa ja
Yrjö Sepänmaa

Seppo Toiviaainen

Aikakauslehti KALTIO

Eesti Kultuuri Koondis

EÜS VELJESTO

Finsk-ugriska Institutionen
(Uppsala)

Helsingin yliopiston suomen
kielen laitos

Helsingin yliopiston itämeren-
suomalaisten kielten laitos

Helsingin yliopiston virolainen
laitos

Joensuun korkeakoulu

Kalevalaseura

Karjalan Liitto ry

Karjalan Sivistysseura

Kotikielen Seura

Lunds Universitet

Minna Canthin Seura

Siula ry

Suomalais-ugrilaisen Kulttuuri-
rahaston säätiö

Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura

Suomen Teatteriliitto ry

EEVA NIINIVAARA 80-VUOTIAS

Helsingin yliopiston täysinpalvellut viron kielen lehtori, filosofian maisteri Eeva Niinivaara, o.s. Pedriks, täytti 80 vuotta 20. joulukuuta 1981.

Lehtori Niinivaara on syntynyt Kuristan maalaiskunnassa Jõgevan lähistöllä ja käynyt koulunsa Tartossa. Ylioppilaaksi tultuaan hän opiskeli Tarton yliopistossa taidehistoriaa, viron kieltä ja filosofiaa ja suoritti näissä aineissa loppututkintoa vastaavat opinnot. Vuosina 1928-30 hän opetti viron ja suomen kieltä Võrun opettajaseminaarissa. Solmittuaan avioliiton lehtori Martti Niinivaaran kanssa hän siirtyi 1930 Helsinkiin. Vuosina 1936-49 hän toimi kansakoulunopettajana ja jatkoi samalla opintojaan Helsingin yliopistossa, jossa suoritti pääaineinaan itämerensuomalaiset kielet ja kansatiede filosofian kandidaatin tutkinnon vuonna 1947. Jo vuonna 1945 hän tuli viron kielen opettajaksi yliopistoon ja toimi lehtorin virassa eläkkeelle siirtymiseensä vuoteen 1969. Vielä sen jälkeen hän konsistorin määräyksestä opetti Viron kirjallisuutta viisi lukukautta.

Yliopiston eri kielten lehtoreita on usein verrattu kulttuurilähettiläisiin, jotka tarkoin seuraavat ajan virtauksia sekä luovat ja ylläpitävät yhteyksiä kulttuurityön eri aloilla synnyinmaansa ja sijaintimaansa välillä. Eeva Niinivaara on vuosikymmenien ajan hoitanut tämän tehtävänsä valppaasti ja hallitusti. Veljesmaamme kulttuurielämän tapahtumat hän on toiminnassaan aina ottanut huomioon, järjestänyt juhlatilaisuuksia, matineoita ja illanviettoja, hankkinut niihin

ohjelman ja pitänyt sillä tavalla etenkin oman alansa opiskelijat ajan tasalla. Näin hänellä on ollut harvinainen kyky saada oppilaisiinsa läheinen kosketus.

Keskeisellä sijalla Eeva Niinivaaran työssä on ollut viron kielen opetus ja mahdollisuuksien mukaan oppilaiden kielitaidon kehittäminen niin pitkälle, että he pystyvät vaivattomasti käyttämään veljesmaamme kieltä. Ne, joilla on ollut riittävästi harrastusta, hän on koonnut vapaaehtoisiiin ryhmiin edistääkseen kerhotyössä keskusteluvalmiutta. Vaivojaan säästämättä hän on tällä tavoin toiminut oppilaittensa hyväksi.

Aina Suomeen tulostaan alkaen Eeva Niinivaara on pyrkinyt tekemään Viron kirjallisuutta Suomessa tunnetuksi. Hän oli mukana jo vuonna 1935, jolloin Helsingissä järjestettiin suuri virolainen kirjanäyttely sen johdosta, että oli kulunut neljä vuosisataa ensimmäisen painetun virolaisen kirjan, Wanradt - Koellin luterilaisen katkismuksen ilmestymisestä. Näyttelyn avajaisiin oli saapunut Viron tunnettuja kirjailijoita, mm. Gustav Suits, Henrik Visnapuu, Mait Metsanurk ja Albert Kivikas. He samoin kuin Helsingin yliopiston silloinen viron kielen lehtori Villem Grünthal-Ridala esittivät avajaisten yhteyteen järjestetyssä matineassa omaa tuotantoaan.

Sota-aikana yhteydet jäivät sattumanvaraisiksi, mutta jo 1950-luvulla virolainen kirja pääsi jälleen esittäytymään suomalaiselle yleisölle, ja tällöinkin Eeva Niinivaara oli yhteyksiä solmimassa. Vuonna 1957 virolaista kirjallisuutta oli Helsingissä kahdessa näyttelyssä: Neuvosto-Virosta tuodut painotuotteet ja grafiikka olivat esitteillä Tieteellisten seurojen talossa, Viron ulkopuolella ilmestynyt kirjallisuus Ylioppilaskunnan kirjastossa. Vastavuoroisesti oli vuonna 1958 suomalainen kirjanäyttely Tallinnassa, jossa se sai suuren menestyksen. Kirjojen ystävänä Eeva Niinivaara piti päämääränään virolaisen laitoksen kirjaston kartuttamista, ja mm. tällaiset näyttelyt antoivat siihen mahdollisuuksia. Virolaisesta laitoksesta kehittyikin vuosien varrella veljesmaamme kirjallisen kulttuurin suomalainen keskus,

joka myös ulkovirolaisen kirjallisuuden osalta on melkoisen täydellinen. Laitos tuo jo järjestelyllään tuulahduksen veljesmaastamme. Viron tunnettujen kirjailijain ja kielen-
tutkijain kuvat heidän teostensa keskellä tai lähettyvillä osoittavat laitoksen luonnetta.

Erityisen merkittävää on ollut Eeva Niinivaaran toiminta Viron kirjallisuuden keskeisten tuotteiden saamiseksi suomen kielelle. Vuoden 1966 Virittäjässä hän julkaisi perusteellisen selvityksen virolais-suomalaisesta käännöskirjallisuudesta. Kirjoitus on tärkeä kulttuurihistoriallinen dokumentti. Se esittelee, paitsi kaunokirjallisuuden käännöksiä, myös virosta suomennetut tieteelliset teokset ja artikkelit, joiden luku jo 1960-luvulle tultaessa oli sangen huomattava. Artikkeleita ovat Suomessa julkaisseet mm. Virittäjä, Kalevalaseuran vuosikirja, Suomalainen Suomi, Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja ja Parnasso. Tietokirjallisuudesta oli suomennettu kymmenkunta teosta: Fr. Tuglas, Viron kirjallisuuden historia (1939); R. Indreko, Muinais-Eesti ja sen varhaisin asutus (1941); A. Annist, Kalevala taideteoksena (1944); G. Suits, Nuori Kreutzwald (1944); G. Ränk, Vanha Viro, kansa ja kulttuuri (1955) ja Valtalaiset (1960); H. Salu, Eduard Vilden historialliset romaanit (1964); A. Mägi, Lyhyt Viron kirjallisuuden historia (1965). Useimpien näiden kirjojen kustantajana on ollut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. WSOY:n kustantamana on ilmestynyt mm. H. Kruusin muistelmateos "Vuosisata vaihtui".

Virolaisen kaunokirjallisuuden suomentamisen historia on paljon pitempi kuin tietoteosten tai tieteellisten artikkelien suomeksi julkaiseminen. Vanhin suomennettu virolainen kirja on "Wiron Satuja", joka ilmestyi vuonna 1847. Siinä on kolme F.R. Faehlmannin kertomusta, "Koi ja Hämärätär", "Wäinämöisen Laulu" ja "Kielten synty". Seuraava teos, satuja ja tarinoita kuten edellinenkin, tuli julkisuuteen vuonna 1882 kolme vuotta aikaisemmin perustetun WSOY:n kustantamana. 1880-luvulla oli eri lehdissä ja albumeissa ikään kuin näytteinä lyhyehköjä virolaisia kertomuksia. Alku oli kuitenkin vaatimatonta erityisesti siihen verrattuna, että

veljesmaamme kirjallisuus pian ponnistautui merkittäväksi kulttuurin alaksi. Kuvaavaa on, että kun Viron romaanitaitteen perustajan Eduard Vilden novelli "Päivän koittaessa" ilmestyi Ape Laition suomentamana ja Kariston kustantamana erillisenä kirjana vuonna 1907, sitä eräässä kirjakronikassa sanottiin seitsemänneksi virolaiseksi kirjaksi, joka milloinkaan on suomeksi käännetty. Vilden suurromaani "Mahtran sota", joka alkukielellä oli ilmestynyt vuonna 1902, saatiin suomeksi kuutta vuotta myöhemmin Lilli Rainion kääntämänä ja Gummeruksen kustantamana. Kun näin päästiin hyvään alkuun, jo ennen Suomen itsenäistymistä saatiin suomeksi paitsi Vilden myös Fr. Tuglasin ja A.H. Tammsaaren pääteokset.

Kuvatessaan käännöstyön etenemistä ja siihen liittyneitä vaihteita Eeva Niinivaara on tuonut mielenkiintoisia ja arvokkaita lisiä Suomen ja Viron kulttuurikosketusten tunteukseen, ja mitä lähemmäksi nykyaikaa on tultu, sitä yksityiskohtaisemmiksi hänen havaintonsa ja tietonsa ovat käyneet. Osaltaan tämä johtuu myös siitä, että sekä Suomi että Viro ovat vuosisadan vaihteen jälkeen kaikilla kirjallisen elämän aloilla luoneet paljon uutta. On ilmaantunut uusia prosaisteja, näytelmäkirjailijoita ja runoilijoita ja useat heistä ovat yltäneet maailmankirjallisuuden tasolle saakka. Paitsi sitä, että monien jo mainittujen kirjailijoiden uusia suomennoksia on ilmestynyt, ovat suomenkielisessä asussaan tulleet tunnetuiksi mm. August Gailit, August Mälk, Karl Ristikivi, Hugo Raudsepp, Gert Helbemägi, Valev Uibopuu, Rudolf Sirge, Juhan Liiv, Lyydia Koidula, Anna Haava, Bernard Kangro, Kalju Lepik, Ivar Grünthal, Ilmar Laaban, Ivar Ivask, Aleksis Rannit, Debora Vaarandi, Kersti Merilaas, August Sang, Ellen Niit, Jaan Kross, Mats Traat ja Paul-Erik Rummo. Suomentajien joukossa on runsaasti Suomen eturivin runoilijoita, mm. Otto Manninen, P. Mustapää, Aale Tynni, Yrjö Jylhä ja Lauri Viljanen.

Eeva Niinivaara on vuosien varrella esittänyt suomalaisille kustantajille toivomuksiaan siitä, mitä Viron kirjallisuudesta kunakin ajankohtana olisi vielä ollut saatava

suomalaisen lukevan yleisön käsiin. Pelkkä toivelistan nimiluettelo, josta suuri osa on toteutunut, puhuu puolestaan: A. Jakobson, J. Smuul, O. Luts, H. Moosberg, E. Krusten, L. Promet, Peet Vallak ja Lennart Meri.

Tutkimukselle arvokas apuneuvo on Eeva Niinivaaran Virittäjässä 1961 julkaisema seitsensivuinen luettelo Virittäjän Viroa käsittelevistä kirjoituksista. Suomalaisten oppineiden Viron harrastuksesta tuskin on parempaa todistusta.

Jo tällainen kokoava katsaus Eeva Niinivaaran toimeliaisuuteen osoittaa, miten paljon hän väsymättömällä ja suureksi osaksi näkymättömän hiljaisella uurastuksellaan on saanut vuosien mittaan aikaan. Lähtökohdat virolais-suomalaisten kulttuurikosketusten arviointiin ovat nyt jo toiset kuin muutama vuosikymmen sitten.

Yliopistonopettajana Eeva Niinivaara on joutunut opettamaan Viron kirjallisuutta kymmenille suomen kielen ja suomen sukukielten opiskelijapolville. Lisäksi hän on toiminut opettajana mm. Jyväskylän kesäyliopistossa ja Helsingin työväenopistossa. Miten huolellisin valmisteluin ja systemaattisesti tämä on tapahtunut, käy selville SKS:n kirjastossa säilytettävästä, vuonna 1964 laaditusta luentomonisteesta. Siinä seurataan veljesmaamme kirjallisuuden kehitystä kansanrunon ajoista (1200-1700) vaihe vaiheelta nykypäivään saakka. Kirkollisen kirjallisuuden kaudesta (1535-1739) siirryttiin maallisen kirjallisuuden, kalenterien, onnentoivotusrunojen ym. alkuvaiheisiin, joita seurasi estofiilien J.H. Rosenplänterin, O.W. Masingin, J.W. Lucen ym. kausi.

Virossa samoin kuin Suomessa oli viime vuosisadan alussa kansallisromanttinen ajanjaksonsa, ja niin tultiin vähitellen yleiseurooppalaisiin kirjallisiin virtauksiin, jotka Virossa olivat eräissä suhteissa kansallisesti omaleimaisempia kuin Suomessa. Uusromanttiselta kaudelta on mainittava erikseen kaksi kirjallista suuntausta, Noor-Eesti 1905-1917 ja Siuru 1917-1920. Noor-Eestin huomattavimpia nimiä olivat G. Suits, V. Ridala ja E. Enno, Siuruun kuuluivat mm. Marie Under, Henrik Visnapuu, Joh. Semper, Artur Adson, Aug. Gailit, Fr. Tuglas ja Jaan Oks. Viron kirjallisuuden luomis-

voima ilmenee myös näytelmäkirjallisuudessa, jolta alalta maa on tuottanut maineikkaita draamoja. Suuri määrä romaanreja ja novelleja on myös saatettu näyttämökelpoiseen asuun. Lastenkirjallisuuden alalta on niin ikään ilmestynyt kestäviä teoksia.

Kun lukee Eeva Niinivaaran esitystä Viron kirjallisuudesta ja sen jakautumisesta eri kirjallisiin vaiheisiin ja vertaa sitä sekä aikaisempiin että myöhempisiin Viron kirjallisuuden tutkimuksiin, saa todeta miten luotettavia ovat sen yksityiskohdat ja osuvia arvioinnit.

Suomen ja Viron kulttuurisuhteiden kannalta on ollut merkityksensä luonnollisesti myös suomalaisten teosten virontamisella. Tätäkin työsarkaa Eeva Niinivaara on tarkoin seurannut, tehnyt esityksiä sekä laatinut katsauksia ja tutkielmia. Kalevalaseuran vuosikirjassa 1960 hän julkaisi 10-sivuisen kirjoituksen "Kalevala viroksi". Suomalaisella eepoksella on ollut, niin kuin yleisesti tiedetään, suuri vaikutuksensa myös Virossa. Oppineiden keskuudessa virisi kansallistunne, jonka näkyväksi ilmaukseksi tuli Kalevipoeg-eepos. Yhtä tunnettua sen sijaan ei Suomenlahden pohjoispuolella liene, että Kalevala on ollut ensimmäinen suomenkielinen teos, joka on suoraan alkukielestä ilman saksan kielen välitystä tai vaikutusta käännetty viroksi ja joka siten merkitsee taitekohtaa viron kielen kirjallisen viljelyn historiassa. Kalevalan kääntämisellä haluttiin ja voitiin osoittaa, että 1800-luvun alkupuolen balttilaispiirien häviäväksi tuomitseman kansan kuolevaksi ennustettu kieli pystyi antamaan muodon Suomen kansalliselle suurteokselle.

Viron ja Suomen kulttuurisuhteista kiinnostuneena Eeva Niinivaara on joutunut kirjoituksissaan käsittelemään myös Kalevipoegin luoja Friedrich Reinhold Kreutzwaldia (1803-1882) ja hänen asemaansa Viron 19. vuosisadan näkyvimpänä kirjallisuus- ja kulttuurihenkilönä. Hänellä ja hänen suomalaisella esikuvallaan Elias Lönnrotilla oli yhteisiä piirteitä: molemmat olivat lähtöisin kansan syvistä riveistä, molemmat olivat lääkäreitä, molemmat antoivat kansallensa eepoksen, molemmat saivat humaaneina persoonallisuuksina

kansansa kunnioituksen. Mutta käsitykset vaihtelivat: kansallista heräämistä edeltänyt kausi, Kreutzwaldin oma aika, arvosti Kalevipoegin luoja uraa aukaisseena tiedemiehenä, folkloristina ja filologina; uuden vuosisadan alussa häntä pidettiin ennen kaikkea esteettisten arvojen kohottajana; Noor-Eesti nosti etualalle hänen länsimaiseen säeasuun kirjoittamansa aaterunoelman "Lembitu" ja kunnioitti hänen ihmisyyssaatettaan ja uskonnollista vakaumustaan; myöhempi aika on havahtunut näkemään hänessä lämpimän ihmisen ja humanin persoonallisuuden, jonka elämäntyö on monella tavalla koitunut kansallensa hyödyksi. Eeva Niinivaaran luonnehdinta Kreutzwaldista ei ole monisanainen, mutta siitä henkii kirjoittajansa eheä ja aito virolainen isänmaallisuus.

Myös Viron myöhempi taiderunous on Eeva Niinivaarasta saanut oivallisen tulkitsijansa. Tästä on esimerkkinä hänen Virittäjässä 1972 julkaisemansa laajahko kirjoitus "Ühe luuleteose elementidest", jossa hän yksityiskohtaisesti selvitteli Bernard Kangron esikoiskokoelman "Sonetid" kielilaineksia. Kangron luonnontuntemus osoittautuu Eeva Niinivaaran tarkastelussa hämmästyttävän yksityiskohtaiseksi. Myös runojen taiteellisen perusluonteen hän on oivallisesti tulkinut. Vertailut muuhun Viron runouteen havainollistavat esitystä.

Kielen opettajana Eeva Niinivaara on tarkoin seurannut äidinkiелensä kehittämispyrkimyksiä. Tälle alueelle kuuluu hänen kokoava katsauksensa Johannes Aavikista kielen esteetikona Virittäjässä 1951. Esityksensä motoksi hän oli valinnut Aavikin omat sanat hänen vuonna 1920 julkaisemastaan teoksesta "Rahvamurded ja kirjakeel": "Kielenuudistajan toiminta on *enemmän* taidetta kuin tiedettä, ja sitä tulee siltä kannalta arvioida." Niistä periaatteista, joiden mukaan oikeakielisyyttä ja kielenkehitystä ohjataan, Aavik piti tarkoituksenmukaisuuden ja muukalaisuuksista vapaan alkuperäisen puhtauden lisäksi tärkeimpänä kauneuden periaatetta. Kielen esteettisyys ei hänen käsityksensä mukaan ollut niin

subjektiivista ja mielivaltaista kuin useasti on luultu. Siihen vain oli sovellettava estetiikan lakeja, jollainen oli mm. tasasuhtaisuuden vaatimus: useita lyhyitä tavuja ei saanut esiintyä tiheästi peräkkäin, vokaalit *a* ja *u* eivät saaneet esiintyä kovin lähekkäin, konsonantit *s*, *d* ja *t* eivät häiritsevän usein jne. Vaihtoehtoisista muodoista oli valittava niitä, jotka parhaiten toteuttivat esteettisiä periaatteita. Mm. *i*-monikkoa ja *i*-imperfektiä oli suosittava. Virolaisen tyylin ihannekuvaksi oli otettava joustavuudestaan ja täsmällisyydestään tunnettu ranskalainen tyyli. On selvää, että Eeva Niinivaara kirjallisen viljelyn tuntijana osasi arvostaa Aavikin intomielistä uudistustyötä, mutta tunsikin myös ne rajoitukset, jotka yleinen kielenkäyttö asetti kovin pitkälle meneville vaatimuksille.

Olen pyrkinyt tässä esittelemään Eeva Niinivaaraa yliopiston opettajana, veljesmaamme kielen ja kirjallisuuden tuntijana ja tutkijana ja humanina persoonallisuutena, jolla on herkkä silmä kaikelle taiteelle ja taiteelliselle. Lukemattomien ystävien, työtovereiden ja entisten oppilaiden ajatukset kääntyvät tänä merkkipäivänä onnea toivottaen paljon ehtineen ystävällisen opettajan puoleen.

Aimo Turunen

EEVA NIINIVAARAN OPISSA

Kesä 1945 oli muistamani mukaan kaunis ja aurinkoinen. Ainakin ne viikot, jotka silloin vietin Jyväskylässä ja osallistuin kesäyliopistossa latinan ja viron kielen peruskursseille, ovat jääneet mieleeni heleän suvisina ja päivänpaisteisina.

Sinä kesänä Eeva Niinivaara piti ensimmäisen viron kielen ja kirjallisuuden kurssin Jyväskylässä. Ensimmäistä seurasi monta muuta Jyväskylän kesää hänen opettajanuralaan, ja yhä uusia opiskelijaparvia. - Kuuntelin Eeva Niinivaaraa myös seuraavana syksynä ja keväänä Helsingin yliopistossa. Hänen johtamansa viron kielen ryhmät kokoontuivat useimmiten Hallituskadulla matalan puurakennuksen "ajurinvintillä" suunnilleen nykyisen Porthanian paikkeilla. Koko talvi oli minulle monin tavoin merkittävä. Mutta merkittävinkin oli kuitenkin sitä edeltänyt kesäkausi Jyväskylässä, sillä silloin minusta tuli Eeva Niinivaaran oppilas. Olen hänen opissaan yhä.

Vanhemmillani oli ollut ennen talvi- ja jatkosotia monia läheisiä kontakteja Viron työväenliikkeen aktivisteihin ja virolaisiin sanomalehtimiespiireihin. Äitini oli aikoinaan suomen kieltä opiskellessaan opiskellut myös viroa ja kääntänyt suomeksi Hugo Raudseppin "Mikumärdin". Kiinnostukseni viron kieleen ja kirjallisuuteen syntyi ja versoi vanhempieni kodissa, mutta syveni varmuudeksi ja koko elämäni sävyttäväksi harrastukseksi kesällä 1945 Jyväskylässä

Eeva Niinivaaran ohjaamassa opiskelijaryhmässä.

Kuinka paljon opin viron kieltä sinä kesänä, sitä en osaa arvioida. Ehkäpä kielitaitoni merkittävästi kasvoi vasta vuosia myöhemmin. Mutta Anna Haava, Marie Under ja Gustav Suits sekä erikoisen voimakkaasti Juhan Liiv tulivat runoilijoina minulle tutuiksi juuri silloin.

Minä ottaisin kukkaissiteen,
sinut jolla sitoa saa,
sinut sitoisin sillä yhteen,
oi onneton Eestinmaa.

Minä ottaisin sineä taivaan
ja auringon purppuraa,
koin kajoa, ruskoa illan,
sinut sitoisin sillä, maa.

Minä ottaisin rakkautta
ja kuntoa altteimpaa
ja sitoisin sillä yhteen
sinut, kallis kotimaa.

Minä ottaisin siteet veren -
veli sydämen antaa saa -
ja sitoisin sillä yhteen
sinut, onneton Eestinmaa.

Runo on Juhan Liivin "Ma lillesideme võtaks", ja sen on suomentanut Yrjö Jylhä. Se sisältyy Elsa Enäjärvi-Haavion toimittamaan, vuonna 1940 ilmestyneeseen runoantologiaan "Eestin runotar".

Olen usein miettinyt, mikä nuorta mieltäni sinä kesänä Viroon, sen kohtaloihin ja sen runouteen voimakkaasti sitoi. Vuoden 1945 sodanjälkeiset tunnelmatko, joita leimasi monenkaltaisen epävarmuus ja epätietoisuus, muun muassa veljeskansamme Viron kohtalosta. Vaiko myötätunto sympaattista opettajaa kohtaan, leskeä ja yksinhuoltajaa, joka oli täällä toisessa kotimaassaan varmasti silloin vielä aika yksinäinen, vailla mahdollisuuksia palata juurilleen "pystymmän auringon maahan", murheenaan vielä suru ja kaipaus kaikkein läheisimpien omaisten vuoksi. Vaiko vain mukava, samoista asioista harrastunut ystäväjoukko, joka eli ensimmäistä

sodanjälkeistä rauhankesää suhteellisen onnellisissa ja riemukkaissa tunnelmissa.

Oikeastaan jo silloin tiesin, että syitä oli muitakin. Mutta vasta vuosien mittaan, päätettyäni yliopisto-opintoni ja löydettyäni oman elämäntehtäväni aikuisten opettajana vapaan sivistystyön alueella, olen selvästi ymmärtänyt Eeva Niinivaaran kohdalla yhden asian. Hän on erinomainen opettaja. Tosin hän itse sanoo, ettei hän alun perin oikeastaan ollenkaan ajatellut opettajanuraa, vaan häntä kiinnosti taiteen tutkiminen ja taiteen tekeminen. Kuitenkin hän muiden opintojensa lisäksi osallistui Tarton yliopistossa opettajakoulutukseen, jonka sisällön pitkälti loi yksi Viron maineikkaimmista koulunuudistajista, professori Johannes Käis. Juuri Käis huomasi pedagogian opiskelijoiden joukosta nuoren ja lahjakkaan Eeva Pedriksin ja kutsui hänet mukanaan Võrun opettajaseminaariin tulevien opettajien opettajaksi. Kaksi vuotta Võrussa merkitsivät kohtaloa Eeva Niinivaaralle.

Kun Suomesta sitten tuli hänen kotimaansa, pätevöityi hän opettajaksi ensin Heinolan seminaarissa ja sitten Helsingin yliopistossa. Kuuluin hänen ensimmäiseen opiskelijaparveensa Jyväskylässä, kuten kerroin. Meitä on vuosien mittaan kertynyt suuri joukko, hyvin erilaisissa tehtävissä eri puolella Suomea työskenteleviä ja eläviä Eeva Niinivaaran oppilaita.

Mikä sitten tekee ihmisestä erinomaisen opettajan? Sitä voinee tässä yhteydessä kysyä sitäkin suuremmalla syyllä, että yliopistojen ja korkeakoulujen opettajat yleensä tässä maassa ovat ainoita opettajia, joilta ei vaadita minkäänlaista opettajakoulutusta. Ja sen vuoksi korkeakouluopetuksen pedagoginen ja didaktinen taso on usein sangen keho.

Eeva Niinivaara on saanut vankan pedagogisen peruskoulutuksen ja sen lisäksi akateemisen koulutuksen. Sitä paitsi hän tuli aikanaan Suomeen maasta, jossa koulu-uudistus - se sama, joka meillä oikeastaan toteutuu vasta nyt - käynnistyi lupaavasti jo 1920- ja 1930-luvuilla. Sellainen antaa lujat lähtöasemat henkilölle, jonka tehtäväksi vuosikymmen-

ten ajaksi tulee paitsi oman äidinkielen ja maansa kielen ja kulttuurin välittäminen yhä uusille opiskelijapolville, myös tulevien suomen kielen opettajien valmentaminen omalta osaltansa heidän tehtäviinsä.

Mutta ei koulutukseen välttämättä tee ihmisestä hyvää opettajaa. Olla hyvä opettaja on ominaisuus, persoonallisuuden piirre. Jotkut kasvatustieteilijät puhuvat pedagogisesta rakkaudesta, ja tarkoittanevat sillä kaiketi yksinkertaisesti kykyä empatiaan, myötäelämiseen opettajan ja oppilaan välisessä suhteessa. Se on sukua apostoli Paavalin määrittelemälle rakkaudelle: "Kaikki se uskoo, kaikki se toivoo, kaikki se kärsii..." - Eeva Niinivaara omistaa pedagogisen rakkauden, empatian, myötäelämisen kyvyn. Hän ei ole vain eloisa ja syvällinen tietojen jakaja, hän on myös hyvä kuuntelija ja kannustaja. Ainakin sodanjälkeinen opiskelijapolvi oli jakamattoman kiitollinen opettajasta, joka suhtautui heihin arvonannolla, pedagogisella rakkaudella. Niin kai ovat olleet myöhemmätkin opiskelijapolvet, jotka istuivat viron kielen ja kirjallisuuden keskustelu-piirissä *reederingsissä* milloin perjantaisin, milloin jonain muuna viikonpäivänä, milloin yliopiston virolaisella laitoksella, milloin Eeva Niinivaaran kotona Fredrikinkadulla, myöhemmin kaiketi Roihuvuoressakin.

Friedebert Tuglasin monien hienojen mietelmien joukossa on yksi, jossa hän sanoo näin: "On päiviä, jolloin kaikki puhe tuntuu tahdittomalta, sanahelinältä suuren surun aikaan. Ei osaa sanoa kunnolla mitään, ja jos osaa, niin vain vähän. Mutta sinulla on halu puristaa vierustoverin kättä ja henkäistä: "Minäkin olen tässä - minäkin näen ja tunnen, ei muuta." - Aina kun luen nuo sanat, ajattelen Eeva Niinivaaran kaltaisia ihmisiä, lämpimiä ja viisaita myötäeläjiä. He ovat luultavasti oppineet myötäelämisen taitonsa siinä, ettei heillä itsellään ole ollut helppo elämä.

Eeva Niinivaaran kannustavassa, mutta ankaran kriittisessä opissa olen ollut silloinkin, kun olen suomentanut virolaista kirjallisuutta, ja silloin kun yhdessä Arvo Turtia-

sen kanssa 1960-luvulla toimitin nykyvirolaisen runouden antologian. - Eeva Niinivaaran opastamana on moni viron kielestä suomentaja aloittanut vuosikymmenten aikana työnsä, monet ovat myös yltäneet erittäin merkittäviin saavutuksiin. Eniten tässä taannoin taisi Eva Lillen saamasta kääntäjän valtionpalkinnosta iloita hänen opettajansa Eeva Niinivaara.

Eeva Niinivaara on aina ollut hyvin nykyaikainen, demokraattinen ja ennakkoluuloton opettaja. Hän käytti alusta alkaen menetelmiä, jotka meidän kasvatus- ja opetustyössämme tulivat yleisemmiksi vasta 1950- ja 1960-lukujen myötä. Hän ei totisesti ole lähestynyt oppilaitaan kaukaa katederista, vaan on tullut keskellemme ja keskustellut. Me istuimme porinaryhmissä ja aivoriihessä, me teimme projektityötä ja työtä pareittain. Me osallistuimme kulttuuritilaisuuksiin ja näyttelyihin hänen johdolla. Me teimme itse ohjelmaa, me lauloimme ja lausuimme, me soitimme, tanssimme ja näyttelimme. Me opimme mitä luovuus merkitsee oppimisessa ja opettamisessa paljon ennen näitä aikoja, jolloin luovuudesta on tullut ajan muotitermi. Me väittelimmekin paljon, eikä eriävä mielipide ollut kielletty asia. Kaiken kaikkiaan me tunsimme olevamme osallisia jossakin hyvin tärkeässä, kun me näin saimme pala palalta valloittaa omaksemme ja tietoisuuteemme Viron veljeskansan rikasta kieltä ja rikasta kulttuuria.

Hyvin monet meistä ovat tänään opettajina peruskoulussa, lukioissa, ammattikouluissa, vapaassa sivistystyössä ja korkeakouluissa. En ole tässä suuressa opettajien joukossa varmaan ainoa, jolle Eeva Niinivaaran koulu on ollut muun lisäksi myöskin syvällistä pedagogista oppimista.

Siinä opissa olen mielelläni vieläkin.

Raili Kilpi

EEVA NIINIVAARAN KIRJOITUKSIA

VUOSILTA 1923-1981

KÄISIN SOOMES

Helsingi sadamas maandund, peatusin pilguks meeliskelema: kuhu? Aga kohe saabus vanaproua Ölgkübaras ja suure vihmavarjuga. Tuli ja ütles mulle:

"Nimeta mind tädiks, aga ma ütlen sulle sina!"

Ta patsutas mind mõlemale põsele ja lükkas mu üliõpilasmütsi kuklasse, nagu oli tal eneselgi.

"Et sa enam päikest näeksid!"

See oli proua Alli Trygg-Helenius-Seppälä. Ja siis läksime tollimajja. Aga ma ei saandki öieti tere öelda ja Tartu tervitusi edasi anda.

Tollimajast läksime linna.

Peatusime õpetaja Sippola avaras korteris. Pererahvas oli kes matkamas, kes suvilas. Üksi vanim peretütar oli äsja saabund. Temaga kahekesi läksimegi linna vaatama. Olime Soome suurmeeste Runebergi, Lönnroti ja Snellmanni ausambaid vaatamas, käisime vabaduskangelaste ühishaua ja peatusime kaunil kaevupuiesteel, kui päike laskus. Ronisime kõrgeimale graniitkingule.

All rullus meri ja soigusid kajakad. Vaalaskala turjadena paistsid kaljusaared veest. Pennapunasena sukeldus päike merre. Öhtulöösk langes kaljudele, Suomenlinna valgetele vallidele, käbistund kuuskelele ja meile.

Olime vait ja saime vist sõbraks. Ta nimi oli Tuulikki.

Kui ära tulime, sinetas Õhtu ja Esplanaadil mängis muusika. Liikus palju rõõmsameelset rahvast. Me aga läksime tuppa ja laulsime kaua veel et

Taevas on sinine ja valge
ja üleni tähti täis...

Ja teisigi laule, imelikke nagu üksiku suusasõitja tumemu-relik viis.

Teise päeva veetsime kaubandus-tööstusmessil ja Soome-Eesti karskustegelase proua Leeni Vesterinen-Ploompuu kodus.

Siis kolmas päev oli lauba ja algas sõit Huvitusesse, Soome "Karskuse Sõprade" mõisa, kus pidime veetma kuuaega. Proua Trygg-Helenius-Seppälä jäi veel Helsingi, sõitsime koos salkkonna Huvituse suvitajate - karskustegelastega. Meie - need on Läti karskuse keskorganisatsiooni sekretär ja karskustegelane, neiu Ottilie Reekstin ja mina. Pelgasin algul vähe neid kõiki uusi tuttavaid ja vaatasin aina aknast välja ilusaid maastikke.

Huvitus - see on mitu ehitust ja kahe rõduga valge elumaja harvade mändide all sügava ja sinise Pühajärve ääres. Aias vanade suislepa õunapuude all kasvab murtudsüdameid, sõmerliivateede veeres roose ja lehtlas on kiik. Ja pärast suured lillepeenrad on kirevad nagu peiu saanitekk.

Kes sinna tuleb, tunneb varsti, et tuli koju, ja kes säält ära läheb, teab, et läheb kodust ja on kurb. Aga sääli-olijad moodustavad ühise suure pere, kelle isa on mõisa juhataja, härra Hänninen ja ema neiu Alenius.

Päevad veetsime metsas raamatuga, järvel või järves ja valasrannal. Pärast lõunat kogunesime söögisaali ja tegime muusikat. Vahel tuli vööraid, - kas üle järve lõbureisijaid

noori mootorpaadiga ja pühapäeval, või kui mõnel sattus nimepäev olema, siis laulsime kooris. Tihti laulsime üksi ja kaks. See oli nagu luige hõikumine Toonela jõelt. Sest nii on soome rahvalaulud. Neis on rööm ja nutt kättpidi koos ja kumbki ei saa astuda ilma teiseta sammugi.

Kuid kui veel õieti hääs tujus olime, siis läksime õhtul koplisse mängima,

kuduma kangast
sellest villasest lõngast.

Kõik, kõik, kõik! Ja kõigi ees ikka Alli-tädi ise polkasamul!

Viimati rahvas hajus. Kuid salkades metsteid minnes või tüünetel vetel koju sõudes, arutati seda, mis oli kuulnud, nähtud.

Pärast ei tahtnud magadagi, valgel ja lühikesel ööl. Avatud akna kaudu tuli ööliblikaid niiskest aiast. Need tantsisklesid küünlatule ümber nagu joobnud, tantsisklesid, kuni tuli nad kõrvetas.

Nähes nende loomakeste surmalendu, mõtlesin, et milleks nad, kes päikse eest peituvad pragudesse, küünla leegi ümber ringlevad, kuni selles hukuvad.

See on seesama, kui inimesed ruttavad mööda röömu selgetest allikatest, et segastest loikudest kustutada jänu, loikudest, milles rändaja loputab tolmu jalgu ja mille põhjas mürktaimed elutsevad.

Keskhommiku eel ja päälelõunat lugesime raamatuid, mis Alli-tädi oli mitmes raskes reisukorvis kaasa toond, tõlksime mõne ettekande ja paaril korral nädalas kuulasime mõisa ja ümbruskonna lastele antud karskusõpetust.

Nii kulus aeg. Huvituse suur seinakell oli siis meilegi viimast korda pool kaheksa. Lauluga oli meid vastu võetud ja lauluga saadeti ära.

Lähen vaikides mööda päevast kaunis Naantalis, Kuldrannast ja viiest huvirikkast päevast Helsingis.

Siis oli aeg otsas. Meile anti sadamas nii palju roose kaasa, kui mul pole kunagi olnud, kui ainult imetlenud läbi lillekaupluse paksu aknaklaasi. Kirjutades neid ridu, saadan terviseid ja tänu sinna poole lahte kõigile, keda tunnen!

Nii tihti on sest räägitud ja kirjutatud, et meil on palju Soomest õppida.

Ning mullegi tundus: Ateneum, Rahvusmuuseum, Seurasaare vabaõhumuuseum ja mitmed teaduseharud, mis puudutavad rahvuskultuuri. Ent eriti mõjuv oli mulje Soome karskuselust. Just ses tundub Soome rahva tuline isamaalisus. Karskumõttel on Soomes lai populaarsus, haritlaskond toetab karskusliikumist ja valitsuse rõhuv enamus on karskusmeelne.

Neist Soomes veedetud nädalatest jäi rinda soov: et meiega kasvaksime! Ja et kasvaks me mõlema rahva ühtekuuluvuse tunne, areneks lai ühis+öö ja valmiks kultuuriline õitseng, millest unistasid Soome ja meie rahvusliku ärkamisaja tegelased, kui neile kangastus "Soome sild" üle lahe hallroheliste vete.

(1923)

SUOMALAISIA VAIKUTUKSIA VIRON KEHITYKSESSÄ

Esihistoriallisen ajan lopulla, kuten muinaistiede kertoo, vallitsivat Suomenlahden molemmilla rannikoilla asuvien suomalaisheimojen keskuudessa yleensä samanlaiset kulttuuri- ja yhteiskuntaolot. Kun nämä maat 12.-13. vuosisadalla pysyvästi joutuvat lännestä hyökkäävän kristillisen valloittajan käsiin, tulevat valloittajat Suomeen Ruotsista, mutta Viroon Saksasta. Jälkimmäiset tuovat mukanaan keskieurooppalaisen, epädemokraattisen hengen, joka lopuksi johtaa koko kansan orjuuttamiseen. Skandinaavisdemokraattisen Ruotsin vallassa oleva Suomi ei ole milloinkaan saanut tuntea mitään sellaista, ja se on suurimpia kummankin kansan erilaisuuden syitä.

Samalla tämä kohtalokas saksalaisuuden voitto Virossa ja ruotsalaisuuden voitto täällä keskeyttää jyrkästi molempien heimojen kanssakäymisen. Viimeisessä epätoivoisessa vapautistelussaan v. 1343 (Jüri öö - Yrjön yön kapina) virolaiset pyytävät Suomesta apua, mutta se ei ennätä perille oikeaan aikaan.

Mutta virolaisessa kansanrunoudessa mainitaan useasti "Suomen tietäjä", jolta käydään apua etsimässä ja tietoja noutamassa, se kun on omia väkevämpi ja viisaampi. Tämä kansan käsitys näyttää saavan vahvistusta, jos silmäilemme Viron kansalliskulttuurin kehitystä 1500-luvun keskipaikkeilta alkaen.

Vuonna 1561 joutuu Pohjois-Viro, 1616 myös Etelä-Viro Ruotsin valtaan, ja vaikka Ruotsin vaikutusaika oli täynnä alituisia sotia ja kurjuutta, ehti se kuitenkin jättää tun-
tuvat jäljet. Suunniteltua talonpoikien vapautusta se tosin
ei kyennyt toteuttamaan, mutta näiden oloja paransivat ja
skandinaavilaistivat sentään lukuisat verotus-, oikeus- ja
kirkkojärjestystä koskevat määräykset. Vuonna 1632 perus-
tettiin Tarttoon - "myös köyhiä talonpoikia varten" - yli-
opisto, jonka 300-vuotisjuhlaa äskettäin vietettiin suurin
juhlallisuuksin.

Ruotsin hallituksen toimesta ryhdytään kehittämään kan-
sankielistä kirjallisuutta; sen juuret ulottuvat Virossa
hiukan kauemmaksi kuin Suomessa. Virolaisen raamatunkäännök-
sen tekijät velvoitetaan ottamaan esikuvaksi suomalainen
raamatunkäännös. Joka tapauksessa on Viron tämänaikaisella
kirkollisella kielellä tiettyä yhteyttä jo vakiintuneemman
suomen kirjakielen kanssa (se selviää esimerkiksi virolai-
sen kirjallisuuden vanhimpien muistomerkkien, tallinnalai-
sen papin G. Müllerin saarnojen ja ns. "Turun käsikirjoituk-
sen" kielestä). Suomalaisperäisestä papista B.G. Forseliuk-
sesta tuli Viron kansakoulun isä ja virolaisen kirjakielen
parantaja. Mielenkiintoista on tietää, että Virossa on näi-
nä aikoina pitemmän tai lyhyemmän ajan toiminut pappisvi-
roissa hyvän joukon toistasataa suomalaista ja että, kuten
äskettäin virolainen tohtori J. Vasar on osoittanut, Viros-
sa oli eri seuduilla melkoisia suomalaisia sotilaskolonioi-
ta, joiden jäsenet sulautuivat Viron kansaan. - Stolbovan
rauha (1617) oli yhdistänyt melkein kaikki Suomen heimot,
mutta Uudenkaupungin rauha (1721) vei virolaiset, suoma-
laiset ja karjalaiset eroon toisistaan.

1700-luku merkitsi taantumista myös Viron-Suomen kulttuu-
riyhteydessä. Suomessa on ruotsalaistuminen voimakkaasti
etenemässä, Viro on täydelleen jäänyt saksalaiseen vaikutus-
piiriin.

Mutta sitten uusien kansallisesti harrastuneiden aattei-
den (Herderin ym. edustamien) ensimmäiset heijastukset ulot-
tuvat tännekin. Suomessa leimahtavat liekkiin omaan kansaan

kohdistuvat harrastukset. Ja 1800-luvun alusta lähtien voimme jo varsin runsain faktoin puhua Suomen osuudesta virolaiseen kulttuurikehitykseen.

Kansanrunous oli tuohon aikaan Euroopassa avannut silmät joka kansallisuuden erikoislaadun ja sen arvon ymmärtämiselle. Kansanrunouden harrastuksen parissa on tapahtunut koko Viron kansallisen heräämisen varhaisempi kehitys, ja samoin kansanrunous on sen jälkeen suuressa määrin ollut suomalaisvirolaisen kulttuuriyhteyden pohjana.

Viron ensimmäinen todellinen runoilija Kristjan Jaak Peterson († 21-vuotiaana 1822) oli samalla ensimmäinen "yhteissuomalainen". Kääntäessään (saksaksi) Gananderin "Suomen mytologian" hän asetti Suomen muinaisjumalain nimien tilalle sellaiset, jollaisilta niiden hänen mielestään olisi pitänyt viroksi kuulua. Niin syntyi kokonainen sarja kuviteltuja virolaisten jumalia, etunenässä *Vanemuine*, joka lähes kolmeksi neljännesvuosisadaksi jäi innostamaan ja johtamaan virolaisuuden heräämistä.

Ensimmäisistä vuosisadan alun suomalaisuuden herättäjistä näyttää saaneen rohkaisua myös ensimmäinen virolainen poliitikko ja sanomalehtimies O.W. Masing vaatiessaan rohkeasti, että viron kielestä oli tehtävä oikeudenkäytön, koulun ja julkisen elämän kieli, että oli ruvettava tekemään työtä saksalaistumista vastaan jne. Ja hänen "Rahvaan Viikkolehde" (Marahwa Näddala-Leht, 1821-25) oli esikuvanaan Beckerin "Turun Viikkosanomat", sekä aatteilta että laadultaan. Kalentereissaan Masing suositteli lähempää vuorovaikutusta Suomen ja Viron välille ja kiinnittää huomiota suomen suvun kansojen yhteyteen.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustaminen 1831 oli muun muassa yllykkeenä Faehlmannille ja hänen kumppaneilleen, kun he vuonna 1835 perustivat Viron Oppineiden Seuran (Õpetatud Eesti Selts), ja viimeksimainittu on koko alkuaikansa kiinnostuneena seurannut lahdentakaisia kulttuuritapahtumia.

"Kalevalan" ilmestyminen vuonna 1835 ja sen Suomessa herättämä innostus vaikuttivat Viroonkin sytyttävänä säkenenä. Estofiili Schultze-Bertram piti käytyään Helsingissä ja

tuotuaan Tarttoon ensimmäisen "Kalevalan" vuonna 1839 Viron Oppineiden Seurassa tunnetun ylistyspuheensa eepoksen tärkeydestä ("Antakaa kansalle eepos ja historia, niin kaikki on saavutettu!"), ja näillä sanoilla oli samalla lausuttu myös virolaisten "Kalevipoeg"-eepoksen syntysanat. Tästä lähtien tulee eepoksen aikaansaanti suorastaan seuran päätehtäväksi. Mielenkiinto "Kalevalaa" kohtaan pysyy samalla vilkkaana, ja "Kalevipoegin" valmistuttua on suomalaisen esikuvan vaikutus sekä nuoremman sankarieepoksen rakentamiseen että ulkonaiseen muotoon selvästi tuntuva.

Mutta suomalaisten apua ei tarvittu vain virolaisen kansallissankarin luomisessa, vaan myös hänen maailmalle lähettämisesään. Kansalle määrätty "Kalevipoegin" painos ilmestyi vuonna 1862 - Kuopiossa.

"Kalevipoegin" merkitys virolaisten heräämisvaiheissa on yhtä suuri kuin meillä "Kalevalan": molemmat nostivat kansallista itsetuntoa ratkaisevasti.

Vuosisadan keskipaikkeilta on todettava toinenkin tärkeä vaikutte, joka saatiin Suomesta. Se on viron kielen nykyinen oikeinkirjoitusjärjestelmä. - Jo Adolf Ivar Arvidsson oli virolaisuuden harrastajan Rosenplänterin julkaisusarjassa "Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache" suosittanut muutoksia viron siihenastiseen saksanmukaiseen, hankalaan oikeinkirjoitussysteemiin. Samoja suomen oikeinkirjoituksen mukaisia periaatteita suosittelivat myös jo Masing ja sittemmin Faehlmann, mutta käytännöllisen tarpeen mukaiseksi järjestelmäksi ne muokkasi Ed. Ahrens vuosina 1843-53 ilmestyneessä viron kieliopissaan.

Ja jo alkaa myös Snellmanin herättämä kansallinen ja heimokansallinen harrastus lähettää Viroon ensimmäisiä vierailijoita lahden takaa. Itse Elias Lönnrot saapuu vuonna 1844 tutustumaan Viroon ja keräämään kielitietoa, kulkee jalkaisin pitkin maita, käy Kuusalussa Ahrensin luona ja Võrussa "Kalevipoegin" myöhemmän tekijän Kreutzwaldin kotona sekä oleskelee usean kuukauden Tartossa opiskellen Faehlmannilta viron kieltä. Voi arvata, että molemmat eepostyössä puuhailijat haastoivat muustakin kuin opittavasta kielestä ja että Lönnrotilta jäi Tarttoon monta ideaa. - Aug. Ahlqvist-

Oksanen käy Virossa hänkin ja julkaisee 1855 ensimmäisen virolaisen kirjallisuudenhistorian.

Niin on heräävä virolainen kansallistunne jo alusta alkaen tietoisessa ystävyudessa vanhemman veljen Suomen kanssa. Vaikkakin vuosisadan jälkipuoliskon alun kulttuurielämän keskeisen henkilön J.V. Jannsenin lehti "Perno Postimees" oli toimittajansa luonteen mukaisesti lukkarimainen ja varovainen, niin siihen kuitenkin pian ilmautuu "Suomen Kaarle", joka tuo nimen antaneelta maalta sangen runsaasti tietoja. Jannsen kasvattaa lukijoihin heimotietoisuutta, vieläpä kokoaa Suomessa vuosina 1867-68 sattuneiden suurten nälkävuosien takia muutamia tuhansia ruplia hädänalaisten auttamiseksi. Tämä sellaisesta maasta tullut avustus, jossa itsessään vallitsi äärimmäinen kurjuus, herätti täällä huomiota, ja kun vuonna 1869 Virossa on nälänhätä, kutsuu Toppelius julkisuudessa suomalaisia nyt vuorostaan Viron nälkäänäkeviä auttamaan.

Viron ensimmäisille laulujuhille, jotka vuonna 1869 vietettiin suurena kansallisjuhlana, saapui Suomesta kaksi vierasta, J.R. Aspelin ja C.G. Swan, ja "koko juhlaväelle olivat Suomen veljet kuin taivaan tähdet, joihin katsottiin samalla kertaa rakastavasti ja kunnioittavasti" (H. Prants). Isä Jannsenin laulujuhlaa varten Runebergin "Maamme"-laulun runomuotoon ja Paciuksen sävelmään luoma "Mu isamaa", josta tuli pienen Viron kansan kansallislaulu, on sen yhteistunnon symbolisena ilmauksena, mikä kummankin edustajia hallitsi.

"Suomen sillan" aate onkin koko Viron heräämisajan keskeisimpiä. Ei ole ihme, että Koidula, heräämisajan riemahteleva ja itkevä sydän, myöhemmän, vuonna 1871 tehdyn Suomenmatkansa vaikutelmien johdosta alkaa yhtä intohimoisesti laulaa Suomesta kuin omasta onnettomasta kansastaan. Verrattessa toista maata ja kansaa toiseen saattoi äkkiä käydä voimakkaaksi kipeä tietoisuus oman kansan kurjuudesta, mutta samalla myös varmuus tulevan nousun mahdollisuudesta veljeskansan esikuvan mukaan, samanlaisen talonpoikaiskansan, jolla jo oli omakieliset koulut, omat oppineet jne. ja jonka kielikin jo oli virallisen kielen oikeuksissa. Ja mitä

Koidula tunsu niin intensiivisesti, sitä tunsivat muutkin virolaiset.

Suomalaisia vieraita ei puutu myöskään toisilta eikä kolmansilta Viron laulujuhliilta; jälkimmäisten vieraista jää juhlan jälkeen tieteellisissä tarkoituksissa Viroon kolme, niiden joukossa Eino Leinon vanhin veli, maisteri O.A.F. Lönnbohm-Mustonen, joka vuonna 1877 keräsi suuren joukon virolaisia kansanrunoja.

Suomen yleisten laulujuhlien esikuva onkin saatu juuri Virosta; Suomen laulujuhlat ovat esikuvistaan kuitenkin osanottajamäärältään ja merkitykseltään edelleenkin suuresti jäljessä.

Vuonna 1876 pidettiin Helsingissä Suomen ensimmäinen suuri maanviljelys- ja teollisuusnäyttely, jossa toisten virolaisten lisäksi kävi myös kansallisen liikkeen johtomies C.R. Jakobson. Tästä lähtien Suomi alkaa myös käytännöllisissä yrityksissä, ei vain kansallisissa pyrkimyksissä, muodostua siksi virolaisten tärkeäksi opintomaaksi, joksi se sitten on vuosikymmeniksi jäänyt.

Mutta huippuunsa kohosi senaikainen yhteissuomalaisuus vuonna 1881 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhlan johdosta. Tusina nuoria virolaisia matkusti silloin Helsinkiin, heidän joukossaan M.J. Eisen, myöhemmin uutteras-kansanrunouden keruussa ja monipuolisessa muussa kulttuurityössä harmaantunut pastori-tiedemies. Lahjana oli juhlaan tuotu M.J. Eisenin valikoima antologia "Eesti luuletused" (Virolaisia runoja) kokonaisuudessaan kultakirjaimin painettuna todisteena virolaisen kirjallisuuden ensimmäisistä saavutuksista. Se tietenkin oli Suomessa mieluisa yllätys, ja juhlan kuluessa aletaan reaalisemmin suunnitella molempien kansojen tulevaa yhteistyötä. Arvid Genetz-Jännes pitää tunnetun esitelmänsä suomen ja viron kielten lähentämisestä. Hän suosittelee tarvittavien uudissanojen ottamista suokielestä ja myös muuten molemminpuolista yhtäläisyyksien lisäämistä ja erilaisuuksien poistamista. Esitelmä ei

kuitenkaan saanut vastakaikua.

Aleksanteri III:n hallitusaikana alkoi venäläistyttäminen ja yleinen alaspäinmeno sekä kansallisuus- että heimoasiassa. Yhteyttä vaikeutettiin, yksinkertaisia Suomessa-kävijöitä pidettiin poliittisesti vaarallisina, myöhemmin Suomeen opiskelemaan matkustavat henkilöt merkittiin santarmistossa "mustaan kirjaan". Nähtävästi osasivat venäläiset paremmin kuin usein virolaiset itsekään arvostella, kuinka tärkeä kehittyneemmän ja suuremman veljeskansan vaikutus oli virolaisen kansallisen ajatuksen virkeänäpitämisessä.

Näinä synkkinä vuosina olivat Suomesta vaikutuksia saaneet virolaiset sivistyneet melkein ainoat, joissa kansallisuusajatus vielä säilyi. Helsingissä tohtorinarvon saavuttanut Jakob Hurt oli sieluna tuon ajanjakson huomattavimmasa kulttuurityössä: kansanrunouden keruussa. Raittiusliikkeen aloittivat Suomessa opiskelleet Eisen ja Jüri Tilk, ja tällä liikkeellä oli vuoteen 1905 ja myöhemminkin kansalliskulttuurisuhteessa paljon laajempi merkitys kuin vain sen omaan alaan kohdistuva. - Suomalaisen vaikutuksen merkeissä perustettiin Eesti Üliõpilaste Selts (Virolaisten ylioppilaiden yhdistys) vastapainoksi balttilaissaksalaiselle herrastelevalle korporanttihengelle, ja sen värit, joista myöhemmin tuli Viron lipun värit, valittiin Suomen värejä silmällä pitäen. Suomalaisten esikuvien mukaisiksi ovat syntyneet Viron kansallismuseo ja Virolaisen Kirjallisuuden Seura (molemmat vuonna 1907), muita esimerkkejä luettelematta.

Mutta vielä paljon selvemmin kuin heräämisajan johtajat on Suomeen tutustunut ja vielä intensiivisempää lähenemistyötä tehnyt tämän vuosisadan ensimmäisellä kymmenellä syntynyt "Nuoren Viron" (Noor-Eestin) kirjallis-taiteellinen liike, jonka miehistä G. Suits, Ridala ja J. Aavik ovat saaneet yliopistosivistyksensä Helsingin yliopistossa. Suits ja Tuglas ovat Suomessa eläneet monia maanpakolaisvuosia - Ridala elää Helsingissä nytkin - ja muuttuneet todellisiksi

yhteissuomalaisiksi.

"Seisoon ruumiillisesti molempien maiden välillä", on Friedebert Tuglas kirjoittanut elämästään Suursaarella, "tunsin, kuinka henkisestikin molemmat olivat minulle yhtä läheiset. Synnyin-kotimaa etelässä, katkera ja rakas, aurinkoisempi ja pimeäöisempi, ja hengen kotimaa pohjoisessa - hopeahaaveinen, valkeaöinen, sinijärvinen! Olisin tahtonut molempia rantoja katsella yhtähaavaa, yhdistäen mielessäni molempien maiden kuvat yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi".

Yhteissuomalainen Noor-Eesti on tuntuvasti rikastuttanut virolaista kirjallisuutta monilla hyvillä suomalaisten teosten käännöksillä ja tehnyt kieltä värikkäämmäksi ja monivivahteisemmaksi sadoilla suomen lainasanoilla.

Kirjallisuuden ollessa puheena on erityisen huomion ansaitsevana mainittava yhteissuomalainen kirjailija Aino Kallas, joka on suurenmoisesti kuvannut Viron tyyppejä, luontoa, yhteiskunnallisia oloja ja historiaa ja Koidulan elämäkerran sekä "Nuori Viro"-teoksen kirjoittajana luonut virolaisten arvokkaimpia kirjallisuushistoriallisia monografioita.

Suomen rakennustaiteellakin on Virossa omat ansionsa, joukko huomattavia sikäläisiä nykyaikaisia rakennuksia kun on Suomen arkkitehtien luomia, kuten esimerkiksi teatteritalo Vanemuine (Lindgren) ja Paavalin kirkko (Saarinen) Tartossa, Estonia (Lindgren - Vivi Lönn) Tallinnassa ym.

Virolaisten avuksi riensi myös ryhmä virolaisena toimintansa aloittavaan Tarton yliopistoon saapuvia suomalaisia yliopistonopettajia. Lukuisien tieteenalojen edustus on Viron tasavallan alkuvuosina tällä tavoin suomalaisissa käsissä: A.M. Tallgren (muinaistiede), Kettunen (itämeren-suom. kielet), Granö (maantiede), Cederberg (Viron ja Pohjoismaiden historia), Manninen (kansatiede), Kuusi (kansantalous), Väisälä (matematiikka), Kauko (teknill. tiedet), Teräsvuori (maatalous). Vähitellen on yhä laajeneva kansallinen tutkijapolvi tehnyt mahdolliseksi hoitaa nämäkin tehtävät muiden avutta.

Sekä ennen itsenäistymistä että sen jälkeenkin ovat virolaiset yhteiskunnalliset pyrkimykset - työväenliike - ja

sivistysliikkeet - kansanopistot, vapaa valistustyö ja opintokerhotyö sekä kirjastoriennot - enemmän tai vähemmän saaneet Suomesta herätteitä ja esikuvia. Myös Viron nuorisoliike on alusta asti ollut melkoisen vilkkaassa kanssakäymisessä ja vuorovaikutuksessa suomalaisten kanssa. Nuoret olivat ensimmäiset, jotka saivat aikaan yhteisen suomen- ja vironkielisen aikakauslehden, "Concordian".

Tänä päivänä on yksipuolisen omaksumisen, korkeammalta tasolta alemmalle tapahtuvan virtaamisen tilalle jo monissa seikoissa astumassa molemminpuolinen vaikutus suunnilleen yhtä korkealla olevien kulttuurien välillä. Tuntuu siltä, kuin Viron ei tarvitsisi yliarvioida Suomea, sillä lopuksi-kin molemmat ovat aloittelevia pikkukansoja ja molemmat näyttävät tulevaisuudessa tarvitsevan toisiaan ja yhteistyötä.

Yhteistyön edellytyksenä on, että toinen tuntee toisensa ja tuntee omakseen. Sitä tutustuttamistyötä tekevät Virossa nykyäänkin monella muotoa niin eri järjestöt kuin yksityiset innokkaat ja aktiiviset henkilöt. Edellisistä mainittakoon tässä vain Akateeminen Heimoklubi, joka on toiminut vuodesta 1920, ja jälkimmäisistä toisten, vanhempien rinnalla kirjallisuudentutkija Aug. Anni, joka on mainiosti virontanut mm. paljon suomalaista kansanrunoutta ja johdonmukaisesti jo monena vuonna laajoilla katsauksillaan perehdyttänyt virolaista yleisöä suomalaiseen kirjallisuuteen.

Tarkemman tuntemuksen ehtona taas on vaatimus: on tunnettava veljeskansan kieltä. Virossa ovatkin mm. monet oppikoulut ottaneet suomen vapaaehtoisena oppiaineena ohjelmaansa. Mutta mitään mahdotonta ja liiaksi rasittavaa ei olisi siinäkään vaatimuksessa, jonka Eino Leino aikoi- naan Virossa käydessään esitti ja mitä mm. Jaan Tõnison vielä myöhemminkin niin vauhdikkaasti kannatti: määrättäköön kaikissa kouluissa yksi viikkotunti veljeskielen ja kulttuurin opiskelua varten.

Toivoa voisi myös, että sanomalehdistö molemmin puolin paljon enemmän seuraisi veljesmaan päiväntapauksia, ei

vain poliittisia, vaan erikoisesti kulttuurikysymyksiä, sivistys-, taide- ja kirjallisuuselämän tapahtumia.

Tosiasiassa meillä ei ole erityistä syytä pessimismiin. Historia on viime vuosikymmeninä ollut sekä Virolle että Suomelle hyväntahtoinen.

Keppi kädessä ja laukku selässä kävi Elias Lönnrot, Suomen kansan ja Suomen tieteen ruumiillistuma, 89 vuotta sitten Virossa ja näki siellä sokean orjamassan, jonka kansallista kuolemaa jotkut ihmisrakkaat estofiilit koettivat helpottaa. Vuonna 1925 oli virolaisessa yliopistossa jo 4500 ylioppilasta.

Tuhansia ihmisiä kulkee ensi kesänkin aikana taas edestakaisin yli Suomenlahden, opettajia ja oppilaita, tieteilijöitä ja ylioppilaita, laulukuoroja ja urheilijajoukkoja, virkamiehiä ja työläisiä, maanviljelijöitä ja liikemiehiä. Ehkäpä heräämisajan laulajat eivät nähneetkään harhakuvaakin uneksiessaan molempia maita yhdistävästä sillasta.

(1933)

I

"On hyvin vaikea tuntea ihmisiä, enkä usko, että kukaan voi koskaan tuntea ketään muita kuin omia maanmiehiään. Sil-
lä miehet ja naiset eivät ole vain oma itsensä - he ovat
myös seutu, jossa ovat syntyneet, maatalo tai kaupunkihuo-
neisto, jossa he ovat oppineet kävelemään, ruoka, jota he
ovat syöneet, pelit, joita he ovat pelanneet lapsina, ker-
tomukset, jotka he ovat kuulleet, koulut, joita he ovat käy-
neet. Kaikki nämä seikat - ja lisäksi monet muut - ovat teh-
neet heistä sen, mitä he ovat, ja ne ovat asioita, joita
ihminen ei voi oppia tuntemaan kuulopuheelta, vaan voi tun-
tea ne vain, jos on kokenut ne itse. Ne voi tuntea vain,
jos on yhtä niiden kanssa."

En kykene johdonmukaisemmin sovelluttamaan tarkasteluni
kohteeseen Aino Kallakseen tätä englantilaisen kirjailijan
Maughamin ajatusta. Voin ainoastaan viitata siihen, miten
loistava poikkeus tästä säännöstä Aino Kallas on - ja toi-
saalta miten loistava vahvistus sille! Aino Kallakselle on
nimittäin tunnusomaista, että hänessä suomalainen ja viro-
lainen aines ovat sulautuneet kauniiseen sopusointuun, niin
että hän lähes viidenkymmenen kokemuksista rikkaan vuoden
aikana on tuntenut kaikki Viron kansan ilot ja suuret su-
rut, ollut ihmisenä yhtä sen kanssa, yksi meistä.

Kirjailijana hän on samaan aikaan ottanut taiteeseensa koko virolaisen elämäntodellisuuden, kansansielun, historian, kansatieteen, luonnon.

Jo hänen esseekokoelmansa "Nuori-Viro" (1918) osoitti, miten keskitetysti virolaisen oppineen nuori suomalainen puoliso eli kuluvaan vuosisadan alun uudessa kotimaassaan. Syvällisessä biografiassaan "Tähdenlento" (1915) hän elävoitti virolaisillekin kansallisen heräämisajan ja toi meil-
le lähelle sen "hulmuavan viirin", ihmisenä siihen asti miltei oudon runoilijan: Lydia Koidulan (1843-1886). Vielä enemmän: juuri hän ajoi Koidulan tomun Kronstadtista isän-
maan multiin siirtämisen asiaa jo paljon aikaisemmin kuin se sitten tapahtui vuonna 1946 - ilman hänen myötävaikutus-
taan.

II

Miten on mahdollinen tällainen uudestisyntyminen toisen kansan, vaikkakin veljeskansan pariin? Sen sai aikaan abso-
luuttinen ja kaikkivoipa eros. Absoluuttisesti koettu eros ei ole ainoastaan Aino Kallaksen taiteen aihe ja ominais-
piirre, se on myös hänen elämänsä vaikuttavin valtavoiama. Rakkauden ja kuoleman antagonismi ei hallitse ainoastaan hänen teoksissaan, se hallitsee myös hänen elämässään. Hä-
nen taiteensa väkevyys ja hänen elämänsä rikkaus johtuvat samoista tekijöistä.

Yhdenkolmatta ikävuotensa juuri täyttänyt tyttö oli tu-
lossa veljensä Kaarle Krohnin ja kälynsä noutamana Kuorsan-
lon saarelle, muutaman tunnin purjehdusmatkan päähän Hami-
nasta. Virolainen lyseonopettaja, joka asui siellä väitös-
kirjaansa viimeistellen, oli tullut rantaan vastaan. Abso-
luuttisen eroksen liekeistä nuori, ylpeä ja ylimielinenkin
Aino Krohn syntyi uudeksi samalla hetkellä, jolloin nuori
mies tarttui veneen keulaan vetääkseen sen parilla voimak-
kaalla tempauksella rannalle. Näin toteutui Aino Kallaksen
tulevan taiteen suuri johtomotiivi kohtalonomaisella taval-

la myös hänen omassa elämässään. Se oli molemminpuolista rakkautta ensi silmäykseltä. Muistelmissaan kirjailija sanoo: "Viisaat ja järkevät pitävät sitä mahdottomuutena, ja olkoon se heille suotu. Meille harvoille tyhmille ja yksinkertaisille jääköön sen korkea riemu."

Emme tarvitse tätä varausta täällä. Emme pidä sitä mahdottomuutena. Me tunnemme, uskomme ja tiedämme, ettei ainoastaan hänen yhtaikaa kiihkeä ja hillitty sanataiteensa, vaan myös hän itse on liekeistä syntynyt. Tämän tapahtuman kautta hänestä tuli kahden kansan yhteinen kirjailija, jonka tuotanto on herättänyt paljon ihailua laajalti yli molempien kotimaittensa rajojenkin.

Samalla kirjailija on kuitenkin myös loistava vahvistus alussa esitetylle ajatukselle. Rikkaat perinnölliset ominaisuudet ja 1880-luvun suomalaisen humanistikodin henki ovat koko ajan määräävinä hänen persoonallisuudessaan ja tuotannossaan. Aina on todettavissa hedelmällinen kahtiajakoisuus: herkästi ja voimakkaasti vastaanottava tunnelaatu, kyky havaita elämän koko hämmentävä moni-ilmeisyys; ja luja kirkas älyperäisyys, joka kiihkeässä totuuden ja olen- naisen etsinnässään on aina karsimassa pois toisarvoista rikkaasti eletyn elämän kokemus- ja elämysainesta. Tulokse- na on elämän puolella seestynyt, avartunut ja kirkastunut ihminen, jonka hehkuvan sydämen kiintymys on omistettu toi- sille ihmisille, varsinkin sellaisille, joissa ilmenee epä- sovinnainen ja traaginen. Tuloksena työn puolella on jaloa taidetta, jonka sisältö on "hehkuvaa laavaa, mutta sitä koossapitävä muotti on viileä, lopulliseen hahmoonsa kitey- tynyttä kristallia". Tuotanto käsittää ennen päiväkirjojen ilmestymistä kolmisenkymmentä teosta: novelleja, romaaneja, näytelmiä, runoja, kirjallisuudentutkimuksia, muistelmateok- sia ja matkakuvauksia - kaikki kultivoituja ja yksilöllisiä. Mutta seuratkaamme ensin kirjailijan jännittävää elämänro- mania.

Aino Kallas on itse sanonut, että hänen tähänastinen elä- mänsä on kulunut säännöllisinä dekaeinea, jolloin jokainen uusi vuosikymmen on perusteellisesti muuttanut elämän olo- suhteet ja aiheuttanut murroksia sisäisessä kehityksessä.

Mutta Aino Kallaksen elämäkerrasta käy myös ilmi, ettei hän ole milloinkaan säikkynyt jyrkkiäkään muutoksia.

Hänen elämänsä ensimmäinen, varjellun lapsuuden vuosikymmen kului Krohnien kulttuurikodissa, joka on antanut suomalaiselle sivistyselämälle monta merkittävää kulttuuri-persoonallisuutta. Tämä varhaiskehitys, jonka suvipäivät vietettiin Kiiskilän kartanossa Viipurinlahden rannalla, päättyi traagisesti: kun tytär oli kymmenvuotias, hänen isänsä Julius Krohn (1835-1888) hukui tapaturmaisesti purjehdusmatkalla.

"Kuoleman motiivi, jota niin usein olen käsitellyt teoksissani juontaa alkunsa tästä lapsen sielulle niin valtavasta, äkillisestä elämyksestä", kertoo kirjailija siitä vironkielisten koottujen teostensa esipuheessa.

Pian Kiiskilä myytiin, kodin ilmapiiri muuttui, lapsuus päättyi; mutta "kuumina kesäpäivinä, jolloin niittämättömät kukkaspellot tuoksuvat, tunnen vieläkin tämän lapsuusajan ilman tuoksua, enkä ole koskaan täysin vapautunut sen lumouksesta ja romantiikasta", kirjailija jatkaa samassa esipuheessa.

Seuraava vuosikymmen käsitti Aino Krohnin opiskeluajan. Käytyään tyttökoulun hän oli opetellut niin taloudenhoitoa kuin myös maalausta ja lausuntaa sekä oleskellut kieliä opiskelemassa ulkomailla. Hän solmi vuonna 1900 avioliiton folkloristi Oskar Kallaksen (1868-1946) kanssa; kihlautumislupaus oli annettu kolmen päivän yhdessäolon jälkeen.

Seuraavan vuosikymmenen aikana - se on kolmas - vaihtuivat puitteet Suomen, Pietarin ja Viron välillä. Virosta, tarkemmin sanoen sen saarilta, Aino Kallas löysi maaperän, jota hänen taiteensa edellytti kohotakseen koruttomuuteensa ja täyteen korkeuteensa. Käänteentekevä oli eräs helteinen iltapäivä saarenmaalaisten sukulaisten puutarhassa, jossa mehiläiset lentelivät ja haapa varisti kukintojansa. Siitä lähtien kirjailijan mielikuvitus askarteli pysyvästi Viron monivaiheisessa menneisyydessä ja löysi siitä taiteelle ehtymätöntä polttoainetta.

Keskittää laaja sielullinen perspektiivi lyhyeen muotoon - siinä Aino Kallaksen varhaisemmille novelleille luonteen-

omainen piirre. Hänen yhä kypsyvä luomisvoimansa keskittyi varsinkin nuoren, traagisen naissielun kuvaukseen ja tulkinnaan. Myös yhä viimeistellympi muoto hioutui yhä paremmin korostamaan olennaista. Tiedämme, että Raamattu oli tullut Aino Kallaksen elämään ja valloittanut siinä pysyvän sijan juuri hänen astuessaan neljälento vuosikymmeneensä, jolloin tuhoisan taudin uhka pakotti hänet kolmeksi kuukaudeksi sanatorion lepoon ja hiljaisuuteen.

Uuden Viron synty toi Aino Kallaksen Tarton läheltä Kallastelta, jossa perhe oli asunut suunnittelemassaan ja rakennuttamassaan kodissa, ensin Helsinkiin. Tie johti täältä Lontooseen, johon tohtori Kallas oli määrätty Viron ensimmäiseksi ministeriksi. Elämänmuutos oli taas perusteellinen: alkoi viisitoista vuotta kestänyt diplomaattikausi, jolloin aukeni uusia mahdollisuuksia kosketukseen muiden kulttuuri- piirien kanssa ja maailma laajeni "aivan kuin olisi noustu vuorelle". Kuitenkaan kirjailija ei sinäkään aikana vieraantunut Viron historiasta, vaan pikemmin syventyi siihen välimatkan takaa yhä enemmän. Kesänsä hän kaikkina näinä vuosina vietti Saarenmaan ja Hiidenmaan erikoisen luonnon ja väestön keskellä, vuodesta 1922 pienellä Kassarin saarella.

Vuonna 1934 Aino Kallas asettui vakituisesti Tallinnaan, saman Pienen Rukousnauhankadun varrelle, jota pitkin intohimoinen, hento papinemäntä Catharina Wycken oli kerran kulkenut viimeisellä matkallaan mestaustoria kohden. Hän luuli jo luopuvansa kaipuustaan, vaellushalustaan, noudattavansa kotiinkiintymyksen kutsua. Mutta uusi vuosikymmen toi hänelle rajatonta kärsimystä, kuten koko sille kansalle, johon hän oli liittynyt. Hänen kohtalonaan oli ollut pystyttää vakinainen koti neljään eri maahan ja kuitenkin elämänsä loppuvaiheessa päätyä kodittomuuteen. Aino Kallas sai kokea myös Maren murhetta, sillä hän menetti sodan melskeissä kaksi täysi-ikäistä lastaan ja myöhemmin uskollisimman elinikäisen kanssavaeltajansa. Murheesta tuli tumma lähtökohta hänen kärsimyslyriikalleen, lauluille, jotka ovat tunnustuksia ja valituksia. Hänen runonsa ovat "tulisen tunteen täydennystä" proosateosten muodon viileydelle. Tällä vuosikym-

menellä julkaistussa lyriikassa Aino Kallaksen runon soitin on vasta saanut kauneimman ja syvimmän sointinsa.

Aino Kallasta vetää mahtavasti kaikki kohtalonomainen, alkuperäinen, yleispätevä ja ehdoton - niin taiteilijana kuin ihmisenäkin. Erään vapunpäivänä 1946 päivätyn katkelmansa hän päättää sanoihin:

"Kohtalo ei ole väistettävissä. Ainoa mikä on valintamme varassa, on joko antautua veltosti ja tahdottomasti sen iskuille tai kohdata se pystypäin, avosilmin ja kaatua kunnialla. Pitkän, vaiherikkaan elämäni lopputaipaleelle ehdittyäni nämä sanat kiteytyvät itsestään kynästäni: kohtalo käyttää jumalten keinussa - se suo korkean riemun ja tuskan kuin vihlova veitsi. On kumarruttava ja kiitettävä kummas-takin."

III

Viimeksi vielä kysymys Aino Kallaksen kalevalaisuudesta.

Kallas syntyi kansanrunouden tutkijan ja runoilijan tyttärenä. Väikkyikö isän mielessä tytölle nimeä ajateltaessa Kalevalan Aino, traagisesti kaunein ja hennoin eepoksen naistyypeistä? Yhtäläisyys rajoittuu nähdäkseni vain nimeen. Kalevalan Aino on suomalainen Ofelia, äitinsä varjossa kasvanut heikkotahtoinen lapsineitsyt, kuin valkea hento koivu synkän metsän keskellä. Jo satunnainen kohtaaminen vanhan Väinämöisen kanssa säikähdyttää ja kuohuttaa häntä niin, että hän repii kaikki korut yltään ja juoksee itkien kotiinsa. Kun sielläkin häntä kehoitetaan suostumaan kosintaan, hänen heikko elämäntahtonsa murtuu. Hän kyllä somistautuu äitinsä käskystä - muttei kihlausta, vaan kuolemaa varten. Hän vaeltaa kuin unissa metsiä pitkin ja liukuu kuin huomaamatta kiveltä vedenneitojen ja kalojen pariin.

Tällaisen luonnekuvan Kalevalan Ainosta antaa virolainen Kalevalan tutkija August Annist. Samanlainen neitotyyppi esiintyy uudemmassakin suomalaisessa kirjallisuudessa; sellaisia ovat Juhani Ahon hennot, hiljaiset naiset sekä F.E.

Sillanpään Silja.

Kirjailija Aino Kallas ei ole koskaan ollut tyyppiltään tämänkaltaisen. Hänen luonteensa väkevä syke ja hänen suuri elämänmyönteisyytensä ovat auttaneet häntä kestämään tuskaa ja kärsimystä sekä pusertamaan vieläpä niistäkin elämän kauneutta - itseään ja muita varten. Kirjailijan koko riskin nimi onkin Aino Julia Maria. Se aivan kuin viittaa kalevalaisuuden lisäksi renessanssin monipuolisuuteen ja muistuttaa myös kristillisestä Mariasta, jonka sydämen "miekka lävisti".

Mutta Aino Kallaksessa on sittenkin kalevalaisuutta, suuruutta ja eheyttä. Kuten Kalevalaan on sulautunut viikinkiaikaisen sotasankarin ja eränkävijän rauhattomuutta, luonnonlapsen mielikuvituksen lentoa ja syvää siveellistä vakavuutta, niin on kirjailijaan tullut useiden eri kansallisuuksien luonteenpiirteitä. Kalevala on yhtenäinen kokonaisuus eikä ole ratkaistavissa, paljonko arvokasta siihen kokonaisuuteen on antanut - käytän nyt tohtori Annistin sanoja - lennokas Karjala, sotaista Länsi-Suomi, eloisa Inkeri tai Viro, vanhalta nimeltään Maarjamaa, jonka kansanrunoutta hallitsee ilo ja kauneus. Kaikkien osuudet ovat erottamattomat, peräisin yhteisistä syvistä lähteistä ja muinaiskulttuurin ajoilta. Samalla tavalla kirjailija Aino Kallaksen tuotanto - kuten hänen persoonallisuutensakin - on yhtenäinen kokonaisuus. Ja kun me suomalaiset ja virolaiset, omalla tai toinen toisemme kielellä, pääsemme yhteyteen siihen, saamme kosketuksen voiman, kauneuden ja rohkeuden lähteisiin. Siitä me häntä kiitämme.

(1949)

JOHANNES AAVIK KIELEN ESTEETIKKONA

Johannes Aavik, saarenmaalaisen kunnankirjurin ja pien-tilallisen poika, jonka luontaista kielilahjakkuutta ja kielikorvaa ovat koulineet määrätietoiset opinnot ja tutustuminen maailmankirjallisuuteen, kuului vuosisadan alussa virinneeseen Noor-Eesti -liikkeeseen. Tämä sivistyksellinen liike tahtoi julistuksissaan, pyrkimyksissään ja töissään vapauttaa Viron hengenelämän menneisyyden siteistä sekä johdattaa sen Euroopan kulttuurin yhteyteen. Viron kieli oli kehitettävä kulttuurikielen tasolle.

Kielenuudistusliikkeen johtoon asettui maisteri Aavik, joka oli opiskellut Helsingin yliopistossa kuten useimmat muutkin liikkeen nuorista johtomiehistä. Vuodet 1905-1912 olivat kielenviljelyn itämisaikaa. Erittäin hedelmällisiä olivat vuodet 1912-1924, jolloin Aavik julkaisi tärkeimmät teoksensa ("Keele kaunima kõlavuse poole" 1912, "Uute sõnade sõnastik" 1919, "Rahvamurded ja kirjakeel" 1920, "Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted" 1924, "Keeleuuenduse äärmised võimalused" 1924). Hän on kielimiehenä esteetikko, joka haluaa kehittää kieltään paitsi tarkoituksenmukaisuuteen ja omintakeisuuteen myös ja ennen kaikkea kauneuteen, mikä edellyttää kielen puhdistamista vierasperäisyyksistä ja sen uudistamista murteiden, suomen kielen ja varta vasten luotujen sanojen avulla. Jo vuonna 1930 todettiin, että noin 60 prosenttia kaikista hänen uudisehdotuksistaan

oli muuttunut kirjakielen käyttäjien yleisomaisuudeksi.
 - 8.12.1950 Johannes Aavik täytti 70 vuotta, ja hän jatkaa työtään täynnä suunnitelmia ja tarmoa.

"Kielenuudistajan toiminta on enemmän taidetta kuin tiedettä, ja sitä tulee siltä kannalta arvioida."

Aavik (1920)

Johannes Aavikin kielenuudistukselliset teokset ja kirjoitelmat sekä hänen 1920-luvun virolaisesta runoudesta kirjoittamansa pitkät ja perusteelliset arvioinnit sisältävät lukuisia esteettisesti sävytettyjä kiteytymiä siitä vuorovaikutuksesta, mikä vallitsee toisaalta kansan yleisluonteen ja kielen, toisaalta kielen ja kansallisen kulttuurin ja sen jatkuvuuden välillä. Onhan kunkin kansan kielen perusfunktio kansan syvimmän hengenelämän ilmaiseminen, ja yksityisen älyn toiminta, ajattelu, on sekin vain jotakin potentiaalista, kunnes kieli puhutussa tai kirjoitetussa muodossa tekee sen aktuaaliseksi ja muille tajuttavaksi.

Taiteiden arvojärjestelmässä Aavik asettaa kirjallisuuden ensi sijalle. Kirjallisuudessa ilmenee kansan henki monipuolisena ei vain sisällyksessä, kuvatuissa aatteissa, tapahtumissa ja mielialoissa, vaan myös kielellisessä asussa, johon sisältö on pukeutunut. Kirjallinen teos, se päämäärä, jota kohti sanataiteilijat pyrkivät, toteutuu ja säilyy kielessä. Selvää siis on, että kielen laatu, sen tarjoamien mahdollisuuksien virheettömyys ja rikkaus on ensiarvoisen tärkeä asia kirjailijoille, joille se on heidän taiteensa väline; mutta myös lukijoille, joihin teos vaikuttaa esteettisenä kokonaisuutena, ja koko kansalle, josta se antaa pettämättömän kuvan.

Nooreestiläisten edelliseltä sukupolvelta perimä viron kieli vuosisatamme alussa oli vielä kehittymätön ja korkeampaan kirjalliseen käyttöön puutteellinen. Sitä onkin runol-

lisesti verrattu karkeaan kotitekoiseen viuluun, jonka ti-
lalle varsinkin silloinen nuori, eurooppalaisen sivistyksen
tasolle ponnisteleva kirjailijapolvi toivoi oikeaa arvosoi-
tinta, jonka kieliltä se olisi voinut luontevammin loihtia
ilmi oman henkisen olemuksensa sisällyksen ja poljennon.

Tietenkin esteettisen viljelyn vaatimus kohdistettiin
kieleen. "Ensin kieli, sitten kirjallisuus", oli J. Aavikin
periaate, ja hänen näkemyksensä äidinkielestään 1910-luvul-
la oli, että viron kieli "polveilisi taitajan kynästä not-
keana ja rytmillisenä, taipuisana ja soivana, ylpeänä ja
värikkäänä, yhtäikaa alkuperäisenä ja kultivoituneena koho-
ten kirkkaana tulisoihtuna korkeuteen, pudotellen tavujensa
eufonisia helmiä ja vivahteikkaan sanastonsa sointuisuutta".
Jotta niin pitkälle päästäisiin, kieli olisi uudistettava
"kaikin käytettävissä olevin keinoin": puhdistettava vir-
heellisyyksistä ja vierasvoittoisuudesta, johdettava siihen
kansanmurteiden elinvoimaa ja värikkyyttä, lainattava tar-
peen mukaan suomen kielestä sekä luotava kaikkia puuttuvia
käsitteitä varten foneettisesti ja tyylliltään kauniita uu-
dissanoja. Kun kielen käymistila sitten parinkymmenen vuoden
kuluttua olisi asettunut, kun kielen organismi olisi sulat-
tanut vastaanottamansa uudet ainekset sopusuhtaiseksi koko-
naisuudeksi, silloin voisi vihdoin tapahtua myös "see ilus
ja imeväärne asi, mis oleks meie vaimukultuuri väärtuslike-
maid õisi: Eesti omapärane stiil".

Virolaisen ihannetyylin esikuvana Aavikilla on lähinnä
ranskalainen tyyli, plastillinen ja täsmällinen. Hän sanoo:
"Latinalais-kreikkalaiset sanat, tärkein elementti ranskas-
sa, jotka jo muodoltaankin näyttävät niin sopusuhtaisilta,
ovat äärettömän tarkkoja ja kiinteitä. Ne ovat kuin kulta-
rahoja, jotka ovat vuosisatojen käytössä hankautuneet yhä
kiiltävämmiksi ja arvokkaammiksi. Niille on ominaista eri-
tyinen jalous ja ylevyys. Samojen käsitteiden nimitykset
muissa kielissä ovat usein vain sananousukkaita."

Tarvittiin todellakin varma esteettinen muotovaisto ja
herkkä sointukuulo, jottei viron kieleen sitä rikastettaes-
sa ja uudistettaessa olisi tuotu *sananousukkaita*, vaan olisi
otettu esiin ainoastaan kielen alkuperäiseen olemukseen

täysin sopeutuvaa uudisainesta.

Johannes Aavikin omasta taiteellisen muotoamisen kyvyystä meillä on kyllin vakuuttavia näytteitä, joita hän on julkaissut J. Randveren nimellä. Mutta jo varhain hän luopui ehdoin tahdoin varsinaisesta kirjallisesta luomistyöstä samoin kuin ankarasta tieteellisyydestäkin luovan ja valistavan kielenuudistustyön hyväksi, kunnes kieli saavuttaisi siltä vaadittavan kulttuurikielen tason, johon voitaisiin kääntää ja jolla voitaisiin kirjoittaa myös komplisoituneinta ja täsmällisintä kauno- ja tietokirjallista tekstiä.

Hän sanoo eräässä kirjoitelmassaan, että tavallisia runoilijoita on aina keskuudessamme ja että viron kielen klusiileja voi tutkia vielä tuhannen vuoden kuluttua; mutta viron *kielikysymyksen* onnistuneeseen ratkaisemiseen oli sopiva yhteiskunnallis-psykologinen pohja tarjolla juuri sinä murrosaikana, jolloin eräs uusi sukupolvi, hänen sukupolvensa, taisteli henkisestä vapaudestaan ja kansansa tulevaisuudesta kulttuurikansojen joukossa.

Kielen uudistajana ja luoja J. Aavik joutui kestäämään ja voittamaan suuria vaikeuksia. Mutta hän toimi "intuitionsa salamoiden valaisemana, tulisena, rohkeana ja miltei profeetallisena", joutuen joskus olemaan ehdotuksineen yksin ja ivattuna; useammin kuitenkin häntä kannattivat kirjailijat ja opiskeleva nuoriso.

Aavikin esteettinen vaativuus oli kouliintunut perusteellisessa tutustumisessa maailmankirjallisuuden mestareihin, varsinkin latinalaisiin, ranskalaisiin ja suomalaisiin. Hänen esteettisen makunsa määrääviä piirteitä ovat sisäinen romantiikka ja eksotiikka yhdistyneenä muodon klassisuuteen ja selvyyteen. Roomalaiset klassikot, symbolisti ja dekadentti Baudelaire, "runoilijain runoilija" Poe, jolla on ilmaisemisen lahja ja selkeä järjestyskyky, sekä tunnelmallinen ja kirkas Aho ovat olleet kaiken ikää hänen lempikirjailijoitaan. Kaikkia heitä hän on etevästi viron tanut, kuten myös Bourget'ta ja Kallasta. Hän on suuresti nauttinut heidän kielensä kauneudesta, jota hän luonnehtii "täsmälliseksi ja kirkkaaksi, henkevyttä säteileväksi ja ylevää jaloutta huokuvaksi"; noiden kirjailijain kieli on myös "hie-

nostunutta ja tarjoaa sattuvia kuvia ja yllätyksellisiä paradokseja".

Johannes Aavikin omassa kirjoitustavassa, kuten jo sitaateistakin on näkynyt, on vahvaa romantiikan sävyä. Myös teelliset teoksensa hän on kirjoittanut hehkuvan innostuksen vallassa. Luemme hänen "Keeleuuenduse äärmised võimalused" -kirjastaan, että sen suunnitelma oli syntynyt jo vuonna 1914 ja askarruttanut tekijän mieltä koko ensimmäisen maailmansodan ajan. "Sitten yhtäkkiä se selvisi kaikkine yksityiskohtineen ja oli kuin ilmestys. Tekijä kantoi sitä itsessään kuin aarretta. Usean vuoden ajan se kiehui, kukki ja soi hänen aivoissaan kuin suurenmoinen sinfonia, kuin ylpeä ja onnellistava runoelma." Teos ilmestyi vuonna 1924. Samana vuonna Aavik julkaisi myös "Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted" -teoksen, josta voi kenties parhaiten poimia Aavikin kielenuudistukselle asettaman esteettisen teorian pääpiirteet.

Hän noudattaa kolmea johtavaa periaatetta: *tarkoituksenmukaisuuden* (sanaston rikkaus, merkitysten täsmällisyys, ilmaisuuden selvyys ja suppeus), *alkuperäisyyden* (lauserakenteen vapauttaminen germanismeista, partitiivin käytön vähentäminen, uudet sanat huonojen käännöslainojen tilalle) ja *kauneuden periaate*, mikä Aavikin mukaan ei ole suinkaan subjektiivinen ja mielivaltainen, vaan estetiikan lakien ohjaama. Niinpä esimerkiksi tasasuhtaisuuden laki hylkää useiden lyhyiden tavujen esiintymisen peräkkäin, liian lähekkäiset ja liian usein toistuvat vokaalit *a:n* ja *u:n*, mutta erikoisesti konsonantit *s:n*, *d:n* ja *t:n*. Parannusta saadaan aikaan käyttämällä *i*-monikkoa ja *i*-imperfektiä, lyhyempää illatiivia ja monikon partitiivia sekä noudattamalla uudissanoja luotaessa kauneuden vaatimuksia.

Johannes Aavikin kielellinen radikaalisuus ei ole jäänyt vain nuoruuden unelmaksi: asiallisen ja liioittelemattoman arvioinnin mukaan yli puolet hänen ehdotelmistaan on toteutunut - ja lopun hyväksi tämä viron kielen esteetikko unelmoi ja toimii vielä 70 vuotta täytettyään. Hän on sanonut

uskovansa lujasti, että kielen kehitys on samalla jatkuvaa pyrkimystä kielen kauneuteen, kohti kielen esteettistä täydellisyyttä.

Rikkaassa elämässä ja elämäntyössä on monia puolia. Nuorekkaan pystypäisestä Johannes Aavikista voisi puhua paitsi maansa johtavana kielenuudistajana ja kielimiehenä myös innokkaana kansanrunouden tutkijana, valppaana ja itsenäisenä runouden arvostelijana, kirjallisuuden teoreetikkona ja etevänä virontajana, uupumattomana tutustajana eurooppalaiseen henkeen, suomen ja viron kielen oppikirjojen kirjoittajana, ansioituneena koulumiehenä ja pedagogisena kirjailijana, Viron kansallisen kulttuurin ideologina, kansallismielisenä virolaisena, heimoaatteen levittäjänä ja horjumattomana eettisenä persoonallisuutena.

(1950)

VALEV UIBOPUU, KATSELIJA JA KUVAAJA

On tunnettu tosiasia, että huolimatta hyvinkin merkittävistä saavutuksistaan ei Viron proosakirjallisuus maan itsenäisyyden aikana sittenkään ehtinyt saavuttaa samankaltaista kukoistusta ja kypsyttää kuin monimuotoinen ja elämäntyölläinen runous. Kaikkien viljeltyneinkään proosa ei antanut kyllin monipuolista todellisuudenkuvaa; avaria eppisiä näköaloja ja syviä läpileikkauksia tarjoava proosa taas ei pitänyt väliä tyylikysymyksistä ja oli epäyhtenäistä. Nuoremmat uusrealistit ryhtyivät tietoisesti ja tarmokkaasti kehittämään kotimaansa proosataidetta, ja vuosina 1934-1940, joita on nimitetty Viron kirjallisuuden seitsemäksi viljavaksi vuodeksi, heiltä ehti ilmestyä useitakin huomionarvoisia teoksia.

Valev Uibopuu, joka on suomalaiselle lukijakunnalle tuttu kahden suomeksi ilmestyneen kirjan ja muutamien aikakauslehdissä julkaistujen novellisuomennosten ja esseitten välityksellä, julkaisi sinä ajanjaksona esikoisteoksensa, kertomuksen "Väravate all" (Porttien edessä, 1936) ja novellikokoelman "Viljatu puu" (Hedelmätön puu, 1940).

Jo näissä teoksissa ilmenee selvästi nuoren kirjailijan kyky varsinkin varjonpuoleisen elämän kuvaamiseen. Hän tuntee tarkkaan jokikalastajan elinehdot ja kalanpyyntitavat, samoin kuin mökkien luonnonympäristön ja mökinvaimojen arkiset työt. Hän tietää varsin paljon ihmisluonnon yksinäi-

syydestä; milloin on kyseessä sen sopeutumattomuus ympäristöön ja taistelu luontumusta vastaan, se on "vaikeampaa kuin taistelu virtaavaa vettä vastaan".

Kirjailijan elämäntunnelmat ovat enimmäkseen pessimistisiä. Pohjimmiltaan hän on sulkeutunut omien yltäkylläisten havaintojensa ja ajatustensa pariin.

Maanpaossa ollessaan Uibopuu jatkoi johdonmukaisesti virolaisen proosakirjallisuuden, varsinkin novellimuodon viljelyä. Hänen taiteilijanponnistuksensa on edelleen suuntautunut katselemiseen ja tutkisteluun. Romaanissa "Võõras kodu" (Vieras koti, 1945), novellikokoelmissa "Linnud puuris" (Häkkilinnut, 1946) ja "Kahju läinud aegadest" (Sääli menneitä päiviä, 1949) ilmenee avartumista ja nousua. Kirjailijan kyky psykologiseen tarkkailuun ja ihmisluonteen kätkettyjen vaistojen paljastamiseen muuttuu yhä ilmeisemmäksi. Kun pääteemana tähän asti oli ollut ihmisen avuttomuus ja pienuus, nousee myöhemmissä novelleissa rinnalle myös ihmisen suuruus. Herkkä luonnonkuvaus, joka osoittautuu hänen teostensa tunnusomaiseksi piirteeksi, antaa yhä viimeistellympiä tuloksia. Uibopuu paljastuu runoilijaksi, joka ei näe vain värejä ja vivahteita, vaan joka niin luonnosta kuin ihmisistäkin aavistaa mielialan ja atmosfäärin. Tyylin yleisessä koruttomuudessa näkyvät detaljit ilmeikkäinä: lattialla kiiltää suuria lahnansuomuja kuin hopearahoja; vanhassa huoneessa on hiirenpesien kitkerää hajua; vanhan metsänhoitajan käsi "pyrkii tottumuksen pakosta takinvyötärölle, kuin se olisi ollut pyssyn hihna, jonka reunaan oli mukava kävellessä pistää sormensa".

Seuraavassa romaanissa "Keegi ei kuule meid" (Kukaan ei välitä meistä, 1945) ovat tapahtumat vuosina 1939-1941 tulleet laajan ja taiteellisesti kypsän käsittelyn kohteeksi. Kirjailija kuvaa murrosaikaa hänelle ominaisella objektii-visuudella, ilman taipumusta idealisointiin tai mustamaalaukseen. Hän erittelee tunteita ja sieluntiloja niukasti, kaikesta jää tinkimättömän suoruden ja aitouden vaikutelma. Hänen tarkkailupaikkanaan ja tapahtumisen ulkonaisena kehyksenä oli etelävirolainen rajakaupunki Valga, jossa Uibopuu vietti pari vuotta aloittelevana lehtimiehenä. Vahva paikal-

lisleima on yksi niistä syistä, joiden tähden latvialaiset kiirehtivät kääntämään tämän kirjan kielelleen.

Puheena olevasta romaanista ilmenee ensimmäistä kertaa selvänä Uibopuun luomistyön metodi: hän valitsee kirjallisuudelle tapahtumain kululle mahdollisimman tosioloisen ja totuudenmukaisen taustan, jota kuvatessaan hänen realistinen kätensä piirtää kuin kaiverrusneulalla. Täsmällisesti ja vakuuttavasti viimeistelty ympäristö, olipa se sitten tarkkaan tunnettu maasto, talo, kylä, laiva taikka virolainen pikkukaupunki, tuntuu muodostuvan siksi ratkaisevaksi tekijäksi, joka muovaa lopullisesti teoksen henkilöhahmot ja kypsyttää heidän luonteenkuvansa. Vähän kerrassaan kuoriutuu esiin kaikkien henkilöitten inhimillinen perusolemus, ja teoksen juoni selkeytyy ja ratkeaa luontaisen vaivattomasti.

Erikoisen maininnan ansaitsisijoalusta pitäen Uibopuun hyvin valittu, realistinen, mutta samalla ilmeikäs kieli. Se on aina sisältöön soveltuvaa ja selkeää. Erittäin notkeaa ja vivahteikasta on hänen kynänsä jälki myöhemmissä teoksissa, romaanissa "Neli tuld" 1951 (Neljä tulta, 1952) ja novellikokoelmassa "Igavene küla" (Ikuinen kylä, 1954).

Vaikkakin romaanin "Neljä tulta" peruselämys oli muovautunut kuuden pakolaisvuoden puristuksessa, se sai lopullisen sysäyksensä merimatalla, jonka kirjailija yhdessä suomalaisen vaimonsa kanssa teki virolaisella kauppalavalla kesällä 1950. Matkan aikana kirjailijan koko huomiokyky, koko hänen ajatus- ja vaistomaailmansa oli valppaana. Hän tutki laivan alimmasta pannuhuoneesta - jossa oli neljä otsikon tarkoittamaa tulipesää - mastoon saakka. Hän otti osaa myös laivatöihin: seisoi joskus tuntikausia ruorissa laivaa ohjaamassa sekä autteli miehistöä tai stuerttia töissään. Näin oppi sisämaan mies kaiken, mitä laivamiljööhön kuuluu. Se oli välttämätöntä, sillä luomismetodinsa mukaisesti hänen on aina tunnettava tapahtumapaikka aivan yksityiskohtaisen tarkkaan.

Hän kirjoitti romaanin seuraavana talvena ankaran paineen alaisena, sanomalehtityön ohella. Virolaisten kirjailijoiden kustannusliike julkaisi sen. Ilmestyttyään kirja

sai osakseen ympäri maailmaa ilmestyvissä virolaisissa lehdisissä ankarimpienkin kriitikoiden kiitosta ei pakolaiskuvauksena, vaan taiteellisesti korkeatasoisena työnä.

Teoksen henkilöinä on pienen kauppalaivan "Glorian" miehistö, tapahtumapaikkana laiva, laajempaan ympäristöön meri ja satamat, joihin poiketaan.

Kaikki miehet ovat menneisyytensä sitomia; heidän mieleensä kumpuaa jatkuvasti muistoja kotimaan elämästä ja toiveitten raukeamisesta. He ovat parhaansa mukaan koettaneet ankkuroitua uuteen asuinmaahansa, mutta yksikään heistä ei ole pystynyt sopeutumaan täysin ympäristöönsä. Valittaminen on tälle joukolle tosin yleensä vierasta - mitä pienempi kukin on sisäisiltä mitoiltaan, sitä voimakkaampi hänessä on halu syyttää. Aavasta ja ajattomasta ulapasta on kuitenkin tullut heidän kaipaustensa kohde; sinne he ovat hakeutuneet, kuka vanhojen merimiesvaistojensa kehotuksesta, kuka etsiäkseen uutta liikkuma-alaa pettymysten jälkeen, kuka halutessaan alkaa kaiken alusta, kuten laivan lämmittäjä, joka toisin kuin muut pysyy tiukasti vaiti aikaisemmista vaiheistaan. Vasta aivan loppusivuilla lukija alkaa päästä käsiksi nuoren miehen salaisuuteen. Tämä on invalidi. Hän on entisistä kokemuksistaan käynyt araksi ja epäluuloiseksi. "Älä ole toisenlainen kuin muut, älä näytä vajavaisuuttasi, ole vaiti ja salaa!" on tullut hänen elämänohjeekseen. Vasta kuumehoureisena vuoteella maatessaan tälle paljon kärsineelle ja kestäneelle selviää, että hänen asenteensa on sittenkin ollut väärä. Poikkeusihminen ei voinut kätkeä erikoisuuksiaan. Ne aavistettiin, jollei muuten niin vaistoamalla. Epämääräiset aavistukset aiheuttivat epäilyksiä ja kuvitelmia, jotka eristivät vielä enemmän häntä toisista jokapäiväisessä elämässä - ja kuolemassakin. Miinaanajoa öisellä Pohjanmerellä seuraa haaksirikko, josta koko miehistö lämmittäjää lukuun ottamatta ehtii pelastautua.

Romaanin rakenne, jossa kehityskulun yhtäjaksoisuus on korvattu vierä viereen asetetuilla kuvaelmilla, sallii kirjailijan esitellä kunkin henkilöahmon omassa luvussaan ja suhteuttaa heidät sopivimmin matkan vaiheisiin. Samalla hän voi sen ansiosta varsin hallitusti ohjata suurta henkilö-

lukua, padota juonta ja vaihtaa tarkkailijan näkökulmaa henkilöstä toiseen, välttymään näin melkein kokonaan elämysten minäkohtaiselta ilmaisulta, mikä on vierasta tämän kirjailijan laadulle.

Uusimmassa teoksessaan, novellikokoelmassa "Ikuinen kylä" tekijä liikkuu kotiseudullaan, jonka luonteen kaikkina vuorokauden- ja vuodenaikoina hän tuntee pikkupiirtoa myöten. "Siellä on raikas suviaamu, jolloin niitetty heinä lojuu kasteisena niittyjen kaarteissa ja keltaiset leiniköt alkavat ensimmäisinä surkastua. Siellä on mäntymetsät, joissa voi sydänkesällä kuulla pihkan tihkumisen, ja kiemurteleva valkea hiekkatie, joka polttaa jalkapohjia. Siellä on ruispelto, joka levittää heilimöidessään kuin uutisleivän tuoksua. Siellä on kuiva syksyinen kanervanummi, sinipunaisena ja liekehtivänä omassa karuudessaan. Ja siellä ovat ihmiset aurojensa ja hevostensa takana kymmenien sukupolvien rivistönä".

Kylä on osa ikuista luontoa ja sen väistämättömien lakien alainen. Se muovaa ihmiset; heidän on tajuttava, että he ovat "vain tulijoita ja menijöitä", kun taas elämä eri muodoissaan on jatkuva aina. Elämä on kaikille yhteinen, ihminen vain osanen siitä. Suhde on vesipisaran suhde maailman ajattomiin vesiin.

Uibopuun pessimismi on tässä kirjassa lauennut, elämän ilmiöiden ymmärtäminen on lisääntynyt ja ihmiskuvaus yhä syventynyt. Kirjailijan entinen sulkeutuneisuus tuntuu vaihtuvan avonaisuudeksi, elämäntulkinta on monipuolista, huumorikaan ei ole harvinaista. Aiheiden 'suuruudella' tai 'pienuudella' ei ole olennaista merkitystä. Näissä hallituissa novelleissa on paljon kauneutta ja elämänviisautta kiteytynyt lopulliseen, aistittavaan muotoon. Varsinaiseen sisällyselämykseen liittyykin aina voimakasta muodonelämystä. Ajoittain lukijassa syntyy henkinen suhde kirjan yli kirjan tekijään, aivan kuin kirjailija olisi asettunut hänen viereensä teoksensa ulkopuolelle, lainaamaan lukijalle sisäistä näkemystään ja syvää kykyään tajuta olemassaolon perusedellytyksiä.

Näkemisen aitous ja syvyys sekä kuvaamisen valmius yhdes-

sä saavat Valev Uibopuun tuotannossa aikaan tuloksen, jota voi täydellä syyllä kunnioittaa elävän ja elinvoimaisen taiteen nimellä.

(1955)

AUGUST GAILIT, VIROLAINEN PROOSAROMANTIKKO

Kun nuori Henrik Visnapuu runoilijanuransa alussa nousi vastustamaan Noor-Eestin veltoksi ja imeläksi nimittämäänsä estetismiä ja tahtoi kuvailla runoissaan myös rumuutta ja tuskaa elämän äärimmäisyyksien monipuolisuuteen kuuluvina, hän tapasi vilkasta vastakaikua muidenkin Siuru-ryhmän jäsenten piiristä. Erityisen innokkaasti toimi samaan suuntaan August Gailit, ryhmän etevä prosaisti, jonka tuotteissa tarinoinnin helppouteen ja tyyppien luomisen kykyyn alkusi yhtyi nuorekas tarve ärsyttää - toisaalta esteettejä ja hienostelijoita, toisaalta porvarillisen moraalin vartiijoita.

Varsinaista Siuru-kautta kesti ainoastaan lyhyen aikaa 1917-1920, ja useimmat ryhmään kuuluneet nuoret kirjailijat antoivat parhaansa vasta myöhemmin, jolloin aikakauden vahvasti sensuaalinen henki oli jo vaihtunut realistisemmaksi elämänläheisyyden ja tosioloisuuden vaatimukseksi. Siurulaisista varmimmin August Gailit on peruspiirteiltään jäänyt uskolliseksi nuoruutensa laadulle ja tyylille. Hänen tyyllinen rehevyytensä, mielikuvituksensa rikkaus, johon kuuluu sanonnan kuvallisuus ja kielen vahva rytmillisuus, on säilynyt ja edelleen viljeltynyt pitkän kirjallisen toiminnan aikana.

August Gailit syntyi 9.1.1891 Viron ja Latvian rajamaille ja vietti lapsuutensa luonnonkauniissa Laatressa raken-

nusmestarin poikana. Lukemaan hän oppi hyvin varhain, koska hänen äitinsäkin harrasti kirjallisuutta. Kerrotaan pikku August Gailitin kuusivuotiaana koettaneen lukea Faustia alkukielellä!

Gailit kävi koulunsa Valgassa ja Tartossa. Sen jälkeen hän toimi sanomalehtimiehenä. Toimittuaan ensimmäisen maailmansodan aikana rintamakirjeenvaihtajana hän oleskeli muutaman vuoden Riassa, Berliinissä, Pariisissa ja Roomassa. Kotimaahan palattuaan hän asui kirjailijana ensin Tartossa, sitten Tallinnassa. Syksystä 1944 lähtien hän on asunut Ruotsissa.

Hänen luomis- ja julkaisutoimintansa alkoi varhain. Jo ennen kuin hän oli täyttänyt 20 vuotta, hänen kynästään ilmestyi romaani "Kui päike läheb looja". Varsinaista kirjallista tunnustusta hän sai kuitenkin vasta fantastisella novellikokoelmallaan "Saatana karusell", joka ilmestyi Siurun kustantamana vuonna 1917.

"Tuo sinun karusellisi oli Viron silloisessa, lumisiin korkeuksiin takertuneessa kirjallisuudessa kovin tarpeen, jotta ihmiset saatiin uudestaan houkutelluiksi elämänläheisille kirjallisuusmarkkinoille", sanoi Visnapuu 60-vuotiaalle Gailitille omistamassaan juhlakirjoituksessa (Tulimuld 1, 1951). Yleisesti arveltiin, että Gailit osasi käsitellä aiheitaan uudella tavalla, omaperäisesti ja taiteellisesti. Häntä kuitenkin moitittiin mielikuvituksen "vähäisestä loogisuudesta" ja tyyllillisten keinojen paisuttelusta.

Jo seuraavana vuonna Gailit julkaisi romaanin "Muinasmaa" (1918), jossa hän kuvasi boheemielämää. Fantastista aihepiiriä hän käsitteli niin ikään novellikokoelmassa "Rändavad rüütliid" (1919) ja romaanissa "Purpurne surm" (1924), joissa hän etupäässä kuvaili hirvittävien tautien tuhoavaa vaikutusta ihmisiin. Gailitin omalaatuisten teosten psykologinen perusta ei useinkaan ole uskottava, mutta keskittyneen rakennekaavansa ansiosta ne vaikuttavat suggestiivisesti. Niiden ilmaisu on voimakasta, naturalistisen rehevää ja liioittelevaa. Menneisyyden harrastus ja taipumus eksotiikkaan auttavat syventämään kauhuromanttisia tunnelmia.

Näiden teosten ilmestymiseen päättyi Gailitin ensimmäi-

nen luomiskausi. Kirjailijan oli vaikea päästä uuteen kehitysvaiheeseen. Hän koki syvän sielullisen murroksen. Mutta hän oli synnynnäinen kirjailija ja hänellä oli luonnetta. "Kolmen kuukauden ajan nousit joka aamu varhain, pukeuduit, panit puhtaan paperin eteesi pöydälle ja istuit tunteikaupalla jatkuvasti sen ääressä - vähät siitä, saitko tuona päivänä aikaan yhden kelvollisen lauseen vai kokonaisen jakson", kirjoitti siitä vaiheesta Henrik Visnapuu. Kolmessa kuukaudessa valmistui kuin valmistuikin verraton novelli "Libahunt", ja sitten seurasi kuuluisa Nipernaadisarja. Kriisi oli voitettu.

Gailitin epiikan kehitystä yhä suurempaan taiteelliseen kypsyyteen osoitti hänen novellikokoelmansa "Vastu hommikut" (1926), jossa tekijä on vaikuttavasti kuvannut inhimillisiä kärsimyksiä. Novellit ovat kompositioltaan tihennettyjä, ja niiden tyyli on vauhdikasta ja runsaskuvaista. Aatepohja on kuitenkin ahdas: melkein kaikkien kärsimysten alkusyynä pidetään nautinnonhimoista, keimailevaa naista.

Seuraavassa novellikokoelmassa "Ristisöitjad" (1927) on muiden joukossa erittäin tyypillinen novelli "Laatsarus". Gailit ei ole käyttänyt evankeliumien tutusta kertomuksesta muita aineksia kuin sen, että Jumalan poika herättää Betaniassa kuolleen miehen eloon. Mutta Gailitin tarinoinnin oikut ja näkemykset muuttavat Lasaruksen takaisin saaman elämän mitä ankarimmaksi piinaksi. Siihen on syypäänä Lasaruksen vaimo Lea. Lea on kohta miehensä kuoltua antautunut rakkaussuhteeseen tämän vihamiehen kanssa, ja kun mies ehättää kotiin, hän tapaa vaimonsa vihamiehensä sylistä. Kaiken kukkuraksi Lasarusta pidetään petturina, joka havittelee hautaan lasketun rikkaan miehen omaisuutta ja pyrkii valheella mustaamaan tämän muistoa. Nauraen ja pilkaten hänet ajetaan omasta kodistaan. Samotessaan kodittomana maasta toiseen hän saa kokea nälkää ja tavattomia kärsimyksiä, minkä takia hänen on tunnustettava, että elämä on kolkompaa kuin hauta. Helvi Hämäläisen kirjalla "Kolme eloonherätettyä" on monia vertailukohtia tähän Gailitin novelliin. Samassa Gailitin kokoelmassa ajaa inhimillinen kärsimys toisen novellin päähenkilöä taukoamatta paikasta toiseen, yllättäen

häntä mitä kauheimpiin rikoksiin. Kaiken kärsimyksen ja rikkomusten perussyynä on tässäkin rakastetun kevytmielisyys.

Gailitin varhaistuotannon huippusaavutus on romaani "Toomas Nipernaadi" (1928), joka herätti suurta huomiota sekä kotimaassa että käännöksinäkin (suom. "Toomas Nipernaadi"). Romaani koostuu seitsemästä novellista. Novelleja yhdistävänä renkaana on päähenkilö jonka seikkailuja alkukeväästä talven tuloon asti teoksessa kuvataan.

Toomas Nipernaadi on Viron kirjallisuuden omalaatuinen hahmo. Hän ruumiillistaa Gailitin muutenkin edustamaa romanttista yksilönvapauden aatetta, johon läheisesti liittyy omaperäinen käsitys elämän arvosta ja sen hyvyyksistä. Porvarillisten hyveiden, aineellisen turvallisuuden, hyvän kodin ja perheen lisäksi on muitakin ilonaiheita: huoleton luonnonläheisyys ja antautuminen mielikuvitusmaailmojen viehätyselle. Kevään tullen romaanin sankari lähtee vapaudenkaipuunsa pakottamana kaupungista kulkeakseen pitkin tuntemattomia teitä. Hän on suuri idealisti, jolle omanvoitonpyynti on vierasta ja joka aina toimii lähimmäistensä parasta tarkoittaen. Hän on köyhä - henkilökohtaista omaisuutta on vain kantele, linkkuveitsi ja muistiinpanolehtiö; silti hän on antelias. Kaikkialla hän auttaa puutteenalaisia ja avuttomia milloin lautturina, milloin lukkarina, helmenpyytäjänä tai ojankaivajana.

Tosielämän puitteet eivät Nipernaadia lainkaan rajoita. Hän liikkuu ja toimii mielikuvituksensa mailla optimistisena synkimpinäkin hetkinään. Hänessä henkilöityy tyypillinen romanttinen tunnelmaihminen, ja hän saa kujeistaan huolimatta lukijan puolelleen. Tämä maankiertäjä on lopulta syvempi kuin ensi hetkessä luulisi: hän kasvaa symbolihahmoksi, joka heijastaa ihmissielun olennaista puolta, mielikuvituksen maailmaa.

"Toomas Nipernaadi" on verrattavissa Don Quijoteen tai Peer Gyntiin, vaikka Gailitin suhtautuminen luomukseensa onkin jossakin määrin erilainen kuin Cervantesin tai Ibse-
nin. Eräässä myöhemmässä teoksessaan hän on sanonut: "On väärin ruveta arvioimaan ihmistä ja johtamaan varmoja arvo-

päätelmiä, sillä emme tunne edes itseämme, kuinka sitten voisimme tuntea kanssaihmistämme. Hän on niinkuin tuhannes-ta nivelestä muodostettu koru, jossa arvokkaimpien jalokivien seassa on runsaasti myös koksia, kalkia, graniitin ja saven siruja".

"Toomas Nipernaadi" on Viron kirjallisuudessa ensimmäinen teos, jossa romaani rakentuu novelleista. Kun tekijän ei ole tarvinnut laatia suurta kompositiota, hän on saanut tilaisuuden keskittää huomionsa ja kykynsä päähenkilön monipuoliseen valaisuun. Saadakseen romaanin sisällön ja muodon tasapainoon tekijä on vähentänyt esitystapansa siihenastista dynaamista vauhtia, ja koomiset tilanteet muuttavat teoksen juonen jännittäväksi ja kiintoisaksi. Kirja on pohjavireeltään alakuloinen, ja siinä on myös paljon suoraan lyyristä sulavuutta ja sujuvuutta.

Tekijä kirjoitti pakolaisuudessa uudestaan seuraavan suuren romaaninsa "Isade maa" (1935), jossa kuvataan erään komppanian taistelutoimintaa ensimmäisen maailmansodan vuosina. Ansiokkaan teoksen puutteeksi on katsottava paikoittainen aiheen vakavuuden ja boheemisen suhtautumistavan välinen ristiriita.

Kolmivuotisen tauon jälkeen ilmestyi vuonna 1938 Gailitin seuraava romaani "Karge meri" (suom. "Ankara meri"). Toimintapaikaksi hän oli valinnut hylkeenpyytäjien saaren, missä hän saattoi liittää yksinkertaisten ihmisten arkipäivän realismiin mielin määrin meriromantiikkaa. Kirja sai suomennoksena yhtä hyvän vastaanoton kuin "Toomas Nipernaadikin".

Taas kolmen vuoden jälkeen ilmestyi gailitmaisen romantiikan hehkuttama romaani "Ekke Moor" (1941), joka merkitsi pitkää askelta eteenpäin sielullisten elämysten analyysin osalta.

Maanpaossa ilmestyneessä seitsemännessä romaanissaan "Leegitsev süda" (1945, suom. "Liekehtivä sydän") Gailit ojensi vuosien työn satona lukijoilleen taiteilijan uskonnustuksensa, suoranaisten ripitysteoksen, jossa hän valottaa taiteilijan ja kansan suhdetta. Kirjailija oli ennestään tunnettu poikkeuksellisten kohtaloitten kuvaajaksi, ja tässäkin hän tarjoaa unohtumattomia henkilökuvia. Romaanis-

sa on urhea ja sisukas yksinäinen äiti, josta hehkuu voimaa ja lämpöä ympäristöön; on hänen taiteilijapoikansa Joosep ja tanssijatar Kaie, joille taide ja vastuu taiteesta merkitsevät enemmän kuin rakkaus; on väkivaltainen Taavet Rabaraut, joka on kiinni maassa ja kieltää kaikki muut arvot; on joukko muita mielenkiintoisia tyyppejä. Mutta ennen kaikkea Gailit osoittaa tässä kirjassa kykynsä synteesin luoja, uusien positiivisten totuuksien löytäjänä ja siltojen rakentajana yli sielullisten kuilujen.

Romaanin päähenkilö, säveltäjä Joosep Maarva, selviää luomiskriisistään tajutessaan, että luovan yksilön ja kansan tiet eivät kulje eri suuntiin, että taiteilijan oikea tie käy ihmisen kautta ihmiseen. "Läpi sydäntemme pitää ihmisten kaikkien riemujen ja tuskien tulvahtaa, vasta silloin meillä on oikeus esiintyä taiteilijoina." Ja toisaalta eettinen käsky: "Toimi luomistyössäsi kansan poikana kansan keskuudessa." Tämä katsomus muuttuu teoksi romaanin kauniissa loppukohtauksessa, jossa kuuluisa säveltäjä yksinkertaisen soittajan tavoin saapuu talon renkipojan häihin ja soittaa siellä polkkaa, mutta myös katkelmia uudesta tuotannostaan, joka saa oikean ilmauksensa vasta siellä, vaatimattomien työn ihmisten joukossa. Ja hän näkee, "kuinka hänen viulunsa opettaa kuulijoitakin tuntemaan työstään luomisen iloa".

"Leegitsev süda" on kehittyneen lukijan kirja. Siihen mahtuvien taidetta, taidearvostelua ja ihmistä koskevien ajatusten määrä on varsin suuri. Ei ole syytä valittaa kansallisenkaan elementin puuttumista - teoksen tapahtumasarja on pantu vierimään virolaiselle maaseudulle ja pääkaupunkiin, keskelle Viron sosiaalisia oloja ja elintapoja. Mitäpä siitä, että tyyllitellyt kuvaukset ja yksinkertaistenkin ihmisten plastisiksi hiotut monologit ovat yhtä kaukana todellisuudesta kuin esimerkiksi edustavan kansantanhuryhmän esitykset oikeasta keinumäkitanhusta.

Kirjasta ilmenee selvästi, että August Gailitin maailmankatsomuksen kehitys on ennättänyt itsekeskeisestä individualismista ihmisyyden ja yksinkertaisten ihmisten ymmärtämiseen asti. Se on pitkä ja arvokas kirjallinen nousutie.

August Gailit julkaisi 60-vuotispäiväkseen maanpaossa romaanin "Üle rahatu vee" (1951). Rakenteeltaan teos muistuttaa sikäli "Toomas Nipernaadia", että sekin on koottu erillisistä elämäkertanovelleista. Kaikki siinä kuvattavat henkilöt - vaikka ovatkin tuiki erilaisia luonteita ja lähtöisin erilaisista oloista - ovat joutuneet yöllisellä merellä kamppailemaan elämästään. Sama moottorivene, sama vaara, sama kohtalo. Kaikki pelastuvat tavoittelemalleen rannalle lukuun ottamatta veneen pelottoman ohjaajan pientä poikaa, joka ei kestänyt pakomatkan ankaria rasituksia. Pieni vainaja käsivarsillaan isä astuu vieraan maan kamaralle.

Emme tiedä, oliko kirjailijan tarkoitus kohottaa yhden perheen murhenäytelmä pienen kansan murhenäytelmän vertauskuvaksi. Teoksen ilmapiiri on raskas ja alakuloinen. Mutta jo saman vuoden lopussa ilmestyi August Gailitilta uusi teos "Kas mäletad, mu arm" (1951), ihastuen vastaanotettu ja virolaiseksi Decameroneksi luonnehdittu kirjailijan yhdeksäs romaani. Se on onnekseen henkisempi, raikkaampi ja pohjoismaisempi kuin vertauskohtana mainittu Italian kirjallisuuden merkkiteos.

Kirjan novellit, joita on täysi tusina ja jotka säteilevältä kepeydeltään ja henkevyydeltään palautuvat tekijän "Vaeltavien ritarien" mielialoihin, muodostavat kuin vastalauseen ajan ja kohtalon kovuudelle. Kuten Puolan pakolaiskirjailija Adam Mickiewicz oli noin 120 vuotta aikaisemmin luonut koti-ikävänsä tuskasta verrattoman runoromaanin, niin teki Gailitkin.

Kirjan kehyskertomuksen henkilöinä ja kertojina on seitsemän pakolaisvirolaista kaukana pohjan perukoilla. He edustavat eri elämänaloja. Jokaista on luonnehdittu muutamien sattuvien piirtein ja näin on saatu kehyskertomukseenkin elämän todellisuuden tuntua, josta ei puutu katkeruutta. Kaikkia vaivaa irrallisuuden ja yksinäisyyden tunne. He elävät mielikuvituksessaan, etsien menneistä päivistä onnen murusia, lämpöä ja voimaa. Gailit sanoo: "Miehet muuttuvat lyyrillisiksi kahdesta syystä: silloin kun he muistelevat menetettyä kotimaataan ja silloin kun he muistelevat

rakkauttaan, joka joskus on ollut".

Romaanin miehillä on molemmat syyt. Joku heistä heittää kaihoisan kysymyksen: Kas mäletad? Muistatko -, ja siitä alkaa hauskojen, kummallisten, julmien, herttaisten, kaksimielistenkin kertomusten sarja. Kertojana ei koskaan ole kuiva realisti, vaan Gailitin tapaan mielikuvituksen isolla pensselillä ja runsain värein maalailleva romantikko. Myös aiheet avartuvat yllätyksellisesti; ajatus kantautuu kerrottavasta seikkailusta kauemmaksi ja syvemmälle.

Gailitin vanha kauna naisia kohtaan ilmenee yhä parissa novellissa, esimerkiksi balzacmaisessa tarinassa, joka alkaa Tallinnan laitakaupungin kellarikerroksesta: kolme kaunista pyykkärintytärtä imee rikkaan miehen varoja ja työntää hänet sitten luotaan. Toisessa novellissa hengetön nukkenainen sen sijaan muuttuu oikean miehen parissa oikeaksi ihmiseksi.

Novelli pienestä Eerosta erottuu kuin graafisena piirroksena värikylläisten guassimaalausten joukossa. Se on boheemielämän kuvausta Müürivahe tänavan vaiheilta, kertomus kahden omalaatuisen miehen - isän ja hänen kymmenvuotiaan poikansa - riippumattomuuden tarpeesta, jota isän avio-liitto ei saisi häiritä.

Olennaista näissä novelleissa on sittenkin kaukaisen, mielikuvituksen kaunistaman kotimaan luonto, sen kaupungit ja saaret, kylpylät, miljöö ja yleinen ilmapiiri, kaikki se, mikä myös Henrik Visnapuun ja Bernard Kangron lyriikan kuvastimessa on noussut näkyviin herkässä kauneudessaan.

Eteemme levittäytyy keväinen, kastanjoita kukkiva Tartto; kesäiseltä Emajoelta tulvii näkymiä ja tunnelmia, tasaiset aallot vyöryvät lotjia keinuttaen kohti Peipsiä, jonka laaja vettenpelto on kahden maailman rajana. Pistäydymme Saarenmaan hiljaisessa uneliaassa pääkaupungissa Kuressaaressa, käymme Ülemisten vilkkaalla lentokentällä. Oleskelemme Narva-Jõesuussa, jonka kesällä liikakansoitettu hiekkaranta syksyiseen aikaan muistuttaa kirjailijan mukaan alttarin eteen hylättyä morsianta. Näemme Tallinnan kauniin siluetin iltaruskossa ja Suomenlahden saaret. Käymme Liivinlahden merellisessä saarella Ruhnussa, missä kansallispukuiset

naiset viljelevät peltotilkkujaan sillä aikaa kun miehet ovat verkoillaan nostamassa merenviljaa. Sielläkin saamme olla mukana kummallisessa seikkailussa. "Muinaismaassa" Gailit oli sanonut: "Kõigist maist tunnen Eestit siiski kõige vähem". "Toomas Nipernaadista" alkaen hän on osoittanut hyvin tuntevansa kotimaan "ankaran meren, tuoksuvat pellot ja sitkeästi uurastavan talonpojan".

Kirja "Kas mäletad, mu arm" on kokonaisuudessaan virkistävän elävä ja välitön, värikkäät kuvat vaihtuvat siinä kuin kaleidoskoopissa. Ei siis ole ihme, että sen luvattua jatkoa on odotettu kaikkialla, missä vironkielistä kirjallisuutta luetaan. Se ilmestyikin juuri kirjailijan 65-vuotispäivän aattona.

Viron kirjallisuuden parissa saattaa suomalainen lukija tehdä monia innostavia tuttavuuksia. Riemastuttavimpia on August Gailit, kirjailija, jonka taide heijastaa värikkäinä kuvasarjoina tekijänsä seikkailumieltä ja romanttista luonteenlaatua, raikasta hilpeyttä ja kypsää viisautta. Syvä isänmaallisuus ei liioin ole hänelle vierasta. Hänen taiteensa puhuu yli kansallisten rajojen. Niinpä Gailitia on käännetty muille kielille ehkä enemmän kuin ketään toista virolaista kirjailijaa. "Toomas Nipernaadi"-teoksen seikkailevan romantikon tyyppi, vaellusilo, tilannekomiikka ja lyyrisyys ovat kelvanneet monille kielille siirrettäviksi. Tästä kirjasta lähtien on August Gailitia, Viron romaanin muodon uudistajaa ja romanttista tyylitaituria, käännetty saksan, hollannin, latin, liettuan, unkarin, puolan, tšekin, ranskan, venäjän, tanskan, ruotsin ja suomen kielille.

(1956)

SILTANEIDIN KYMMENEN HOPEARAHAA

SPEI SUAE PATRIA DEDIT - nämä neljä latinankielistä sanaa, jotka ovat luettavissa Vanhan ylioppilastalon julkisivulla, sisältävät viitteen sata vuotta sitten aloitettuun ja toistakymmentä vuotta kestäneeseen varojen keräykseen, jonka turvin talonhanke Helsingin ylioppilaskunnalle voitiin toteuttaa.

Kun talo marraskuussa 1870 vihittiin tarkoitukseensa, korostettiin vihkiäisissä jaetussa julkaisussa kolmea päätekiötä, jotka olivat vaikuttaneet rakennussuunnitelman onnistumiseen. Näiksi mainittiin Suomen naisten lämmin asianharrastus, yliopiston opettajien - Lönnrot, Snellman, Topelius, Rein, Schauman, Krohn - asialle antama aatteellinen tuki sekä ylioppilaslaulajien konserttikiertueet.

Pienenä huvittavana ja liikuttavana lisäpiirteenä kerrottakoon tässä eräs tapaus. Vuoden 1870 helmikuussa lähetettiin lahden takaa Helsingin ylioppilastalon rakennusrahaan kymmenen hopearuplaa, jonka nimetön lahjoittaja merkitsi nimekseen "Virolainen käsi ja sydän".

Nimimerkin taakse oli kätkeytynyt runoilijatar Koidula (1843-1886), jolle Suomi hänen omien sanojensa mukaan oli "aina mielessä ja sydämessä aivan kuin laajempaa ja suurempaa isänmaana". Edellisen vuoden kesällä, Viron ensimmäisten suurten laulujuhlien aikana oli Tartossa ja hänen vanhempiansa kodissa vierailnut useita suomalaisia.

Koidulan harrastus suomen kieltä kohtaan oli kuitenkin peräisin jo aikaisemmalta ajalta. Aluksi hän oli harrastanut suomea Renvallin sanakirjan avulla, myöhemmin lukemalla suomalaista sanomalehteä ja kirjallisuutta. Hän tilasi henkilökohtaisesti "Uutta Suometarta" ja joutui tätä tietä kirjeenvaihtoon lehden nuoren toimittajan Antti Almberg-Jalavan (1846-1909) kanssa. Koidulan ensimmäinen kirje oli ranskankielinen, pari seuraavaa saksankielisiä, mutta sitten hän otti käytäntöön merkillisen sekakielen - heimokieleen - joka sisältää kielellisiä sekamuodosteita sekä suomesta että virosta.

Seuraavan vuoden heinäkuussa Koidula matkusti yhdessä isänsä ja nuoremman veljensä kanssa Suomeen ja sai pääkaupungin lisäksi nähdä kappaleen suvista maaseutua. Kesäkesän ajasta huolimatta oli Helsinkiin järjestetty sydämellinen vastaanotto, johon useat suomalaisuuden merkkimiehet osallistuivat, keskeyttäen pariksi päiväksi kesänviettonsa. Alppilassa pidettiin päivälliset, joiden emäntänä toimi Emilie Bergbom. J.V. Snellman oli Koidulan vierusnaapurina, ja pöydässä istuttiin innostuksen yhä kohotessa auringon nousuun asti.

Helsingistä vei matka Tampereelle ja sieltä Kangasalan kuuluisia vesireittejä pitkin Janakkalaan. Hakoisten kartanossa oli Koidula, itse itseään säestäen laulanut maansa kansallislaulun "Mu isamaa, mu õnn ja rõõm", ja Lopella hän sai senaattori Yrjö-Koskisen pellolta omakseen nimikkokiven. Kiveen hakattiin "Koidula" ja osa kirjaimia on siitä vieläkin selvästi erotettavissa.

Yhä enemmän Koidula ihastui "mustien honkien ja sinisten järvien maahan" ja kotimatalla ollessaan hän luonnosteli neliosaisen runosikermän "Soome sild". Runon hän omisti myöhemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle.

Ylioppilaslehden 45-vuotisjuhlan yhteydessä tulkoon lyhyesti mainituksi, että Tarton yliopiston ylioppilaskunnan äänenkannattaja perustettiin suunnilleen samoihin aikoihin. Ajatus lähti vuonna 1883 rekisteröidyn Eesti Üliõpilaste

Seltsin (EÜS) piiristä ja vuodesta 1889 alkaen EÜS oli säännöllisesti julkaissut albumejaan. Vasta vuonna 1913 syntyi ajatus ryhtyä julkaisemaan koko virolaiselle ylioppilaskunnalle yhteistä lehteä. Sitä ennätti ilmestyä "Üliõpilaste Leht"-nimisenä kolme vuosikertaa 1914, 1915 ja 1916. Vallankumous ja Tarton yliopiston järjestelyvaiheet keskeyttivät lehden julkaisemisen kolmeksi vuodeksi. Vuodesta 1920 alkaen ilmestyi "Üliõpilasleht" taas ja se muodostui huomattavan kulttuuripitoiseksi ja pirteäksi akateemiseksi aikakauskirjaksi. Sitä ilmestyi vuodessa 14 numeroa, jotka olivat usein kookkaita osakuntien ja järjestöjen erikoisnumeroita. Lehden vuosikerrat tarjoavat todellakin mielenkiintoista materiaalia veljesmaan ylioppilasnuorison elämästä ja oloista vuosina 1920-1940.

(1958)

KRISTJAN RAUD

Ranskalainen kuvanveistäjä Rodin tutki taideilmiöitä, joissa jonkin kansan keskuudessa jonkin taiteilijan tuotanto tai erillinen teos saattaa kiteyttää itseensä koko kansan sisäisen olemuksen. Hän kirjoitti "Katedraalit"-kirjansa esipuheessa: "Englantilaisilla on Shakespearensa, saksalaisilla Beethoveninsa, italialaisilla Michelangelonsa. Meillä ranskalaisilla on katedraalimme - Chartres, Amiens, Reims". Jos jatkaisi oivallusta lisäesimerkillä, voisi oikeutetusti sanoa: "Suomalaisilla on Kivi ja virolaisilla Raud".

Kristjan Raud on kansallisin kaikista Viron taiteilijoista. Katkeamaton sukulaisuus näyttää yhdistävän hänet niihin kansansa menneiden sukupolvien nimettömiin taiteilijoihin, joiden säilyneitä luomuksia museoissa ihailemme. Hänen ensimmäisenä taideopettajanaan oli hänen kotiseutunsa, sen luonto ja ihmiset. Hänen vanha kotitalonsa sijaitsi kauniissa ympäristössä, kukkulalla, jonka juurella kulki maantie. Sitä pitkin liikennöi vilkkaasti läheisen kartanon kuormastoja, postivaunuja ja jalankulkijoita. Hän oppi varhain lyijykynäpiirroksissa ilmentämään näkemiensä ihmisten ja maisemien omaperäisyyttä. Samalta pohjalta hänen kaksoisveljensä Paul Raud aloitti sitten varsinaiset taideopintonsa. Sen sijaan Kristjan Raud, köyhistä oloista lähteneenä ja omaa kykyään epäilevänä, valmistui aluksi kansakoulunopettajaksi.

Toimittuaan useita vuosia opettajana ja vasta kun kaksoisveli oli päättänyt pietarilaisen taidekoulun kurssin sekä siirtynyt Düsseldorfin jatkamaan, astui Raudkin (1865-1943) virolaisen taidemaalari-akateemikon Johann Kölerin rohkaisemana taideakatemiaan.

Akateemisen klassismin ilmapiiri ei Raudia kauan tyydyttänyt, vaan hän lähti Saksan kaupunkeihin hakemaan suurempaa elämänläheisyyttä ja tuoreutta. Hän tutki myös Espanjassa perusteellisesti museoita ja Hollannissa vanhoja mestareita. Noin kymmenen vuoden kuluttua siitä, kun hän oli aloittanut taideopintonsa, hän palasi lopullisesti kotimaahansa. Hän joutui muinaisjäämistön keräily- ja järjestelytyöhön sekä olemaan kiinteästi mukana Viron kansallismuseota luotaessa. Yhdessä tohtori Oskar Kallaksen kanssa hän julkaisi vetoomuksensa koko kansalle, sen opettajille ja nuorisolle: etsikää ullakkojen kätköistä kansatieteellisesti mielenkiintoiset esineet. Tässä työssään hän tunkeutui yhä syvemmälle kansan sieluun, kansantaiteen erilaisten ilmaisumuotojen alkulähteille. Hänestä itsestään taiteilijana tuli kansantaiteeseen ja kansanrunouden aiheisiin perustuvan realistis-symbolistisen suunnan edustaja. Hän omaksui kansantaiteen primitiivien aiheiden käsittelytavan ja loi omatkin teoksensa tämän yksinkertaisen, jyvän ja arkaisoivan tyylin mukaisesti.

Kristjan Raudin tuotanto käsittää etupäässä hiilipiirroksia. Värit ovat hänestä tuntuneet liian sensuaalisilta. Hän pystyi sanomaan viivoilla kaiken ja toteuttamaan näkemysensä omaperäisesti ja aidosti. Hänen yleisimmin tunnetuista, "Kalevipoeg"-eepokseen liittyvistä yli kuudestakymmenestä isokokoisesta työstään, kuten koko hänen muustakin tuotannostaan, huokuu syvää ja alkuvoimaista virolaista elämäntunnetta.

Vuosisadan alkupuolella olivat Kristjan Raud Tartossa ja Ants Laikmaa Tallinnassa ensimmäiset kuvaamataiteilijat, jotka asettivat kykynsä taidetta opiskelevaa nuorisoa palvelemaan. He kumpikin perustivat oman studionsa. Sitäpaitsi Raud oli joitakin vuosia ensimmäisen vironkielisen tyttö-

lyseon piirustuksenopettajana, jolloin hän toteutti uutta individualistista opetusmetodia. Pienenä koululaisena sain piirtää ja maalata hänen johdolla monia portteja. Hän ei rakastanut muureja ja aitoja vaan avasi niihin portin, joka vei muinaismaahan. Näiden "porttien" varaan rakentui hänen kiehtova elämänfilosofiansakin, jossa muinaisaika, nykyaika ja tuleva olivat yhteydessä keskenään ja kaikki muinainen oli aitoa, merkittävää ja totta.

(1958)

EINO LEINO JA SUITSIT

Rouva Aino Thauvön-Suitsin vasta ilmestyneessä kirjassa "Tuntemani Eino Leino, kärsivä ihminen" on kolme päähenkilöä: Eino Leino, kirjan kirjoittaja itse - vastoin tahtoaan - ja hänen puolisonsa Gustav Suits. Hän oli Viron kulttuurielämän keskeisimpiä persoonallisuuksia, jonka runous oikeastaan muodostaa laajan, tapahtumain runsauteen nähden silti niukkasanaisen päiväkirjan 55 vuoden ajalta.

Gustav Suitsin akateemisina opettajina Suomessa olivat Setälä, Paasonen, Söderhjelm ja Hirn, mutta eniten hän on sanonut kuitenkin oppineensa itseään viisi vuotta ja viisi kuukautta vanhemmalta Eino Leinolta, johon oli tutustunut vuoden 1905 paikkeilla.

Näin ensimmäisen ja ainoan kerran elämässäni kaikki kolme kirjan päähenkilöä yhdessä Tarton yliopiston juhlasalissa. Oli lukuvuoden loppu toukokuussa vuonna 1921. Eino Leino oli saapunut Aino Suitsin saattamana veljesmaahan kirjallisuudelle esiintymismatkalle. Voimaihminen Leino, jolla oli myös voimakkaita heikkouksia, kaipasi näinä aikoina elämänsä uudistumista, "kaunista elämän iltaa". Hän oli silloin jo kokenut kohtalonsa enimmät "talviset ja jäiset" kaudet, joista Virossa tuskin yleisemmin tiedettiin. Professori Suits, joka oli edellisenä syksynä astunut virkaansa kirjallisuushistorian oppituolin haltijana, esitteli Leinon Suomen runouden hengen jättiläiseksi, laaja-alaiseksi kirjailijaksi

ja kansanrunolle ominaisen tyylin uudistajaksi ja kirkastajaksi.

Eino Leino itse puhui saksaksi, kuten suomalais-virolaisessa kanssakäymisessä silloin vielä oli tapana. Hän esitelmöi taiteen tehtävästä aineellistumisen voittajana ja piti kansoja vallannutta aineellisuuteen kiintynyttä elämänsomusta syynä sotiin ja veljesvainoon. Taide kohottaa ihmiset elämän varjopuolien yläpuolelle ja opastaa samalla heidät sielun syvyyksiin, missä taide-elämykset yhtyvät uskontoon - tämä oli esitelmän ydin. Tilaisuuden päätteeksi lausui Tarton yliopiston tuleva pitkäaikainen suomenkielen lehtori Aino Suits muutamia Eino Leinon runoja. Vaikuttavimmista oli helkaballadi "Tumma", jonka ymmärsimme elämänarvoitusten säihkyväksi kysymyssarjaksi. Että lausuntonumerot olivatkin vironkielisiä, luin vasta kirjasta. Leinon Helkavirret ilmestyivät Virossa seuraavana vuonna (1922), vieläpä kahtena laitoksena, sekä Villem Ridalan että August Annistin kääntäminä. Kolmannen, kokonaan virolaisaiheisten "Helkavirsien" sarjan uskoi Eino Leino Aino Suitsin mukaan voivansa kirjoittaa, jos saisi jäädä pitemmäksi ajaksi Vieroon. Näin ei kuitenkaan käynyt, ja vain yksi balladi ehti valmistua, nimeltään "Vanha pakana". Kaunis, romanttinen muinaisuus, jonka henkiselle pohjalle runoilija kehotti rakentamaan, hahmottuu balladissa "Kalevipoeg"-eepoksesta tunnetun Lindan henkilössä. Tämä Leinon jälkeenhäynyt balladi on julkaistu Kalevalaseuran vuosikirjassa 6 vuonna 1926.

Kauniisti ja vaikuttavasti lausutun "Tumma"-balladin sisältö lienee jossakin mielessä katsottava enteelliseksi silloin 36-vuotiaalle Gustav Suitsille. Hänenkään ei suotu toteuttaa taivaita hipovia nuoruuden unelmiaan, joita hän oli ilmaissut runokuviansa tuli-aiheissa ja helkkyvissä rytmeissä. Gustav Suits jätti Viron kirjallisuudelle monipuolisen ja arvokkaan perinnön. Hän kuoli maanpakolaisena 23. toukokuuta 1956.

Silloin toukokuussa vuonna 1921 kukkivat Tartossa sireenit ja hevoskastanjat, ja yleisön täyttämässä yliopiston juhlasalissa liikkui lämmön ja ihailun aallot korkeina. Ne kohdistuivat Eino Leinoon, Gustav Suitsiin, ja ne koh-

distuivat myös ihaillun runoilijan harmaasilmäiseen suomalaiseen vaimoon, joka hyväksyttiin täysin sydämin.

Kirjassa mainitaan myös Suitsien tytär Maret, jonka kanssa Eino Leino jakoi suklaakaramellinsa. Pakolaisena Ruotsissa ollessaan Maret Suits-Elson julkaisi vuonna 1951 merkittävän esikoisrunokokoelmansa "Oled kes oled".

Olet se mikä olet, sitä et voi muuttaa, siksi ei ole syytä epätoivoon. Tämä Maret Suitsin kokoelman traagisen optimistinen teema on sama kuin Leinon "Tumma"-runon sano-

ma.

(1958)

LIINA REIMAN JA HÄNEN TAITEENSA

I

Liina Reimanilla (1891-1961) on merkkipaikkansa Viron näyttämötaiteessa, jonka omaperäisimpiä ja kuuluisimpia edustajia hän on. Mutta on erikoista, että hän on tullut laajalti tunnetuksi ja arvostetuksi myös täällä Suomessa.

Jo kevätkaudella 1925, jolloin Liina Reiman oli Tarton "Vanemuinassa" Pyhän Johannan näkyjen sielukkaana tulkkina Shaw'n tunnetussa näytelmässä, esitti kirjailija Hagar Olsson hänen kutsumistaan Suomeen. Sen jälkeen oli professori Väinö Sola omilla matkoillaan Virossa tutustunut Tallinnan "Estoniassa" valloittavaan Sapphoon. Kun näyttelijä Reiman juuri samoina aikoina tunsu taiteellisen avartumisen tarvetta, vierailu toteutuikin. Ensimmäinen esiintyminen oli Kansallisteatterissa 22.2.1923 ja se kului juhlatunnelman ja huomionosoitusten merkeissä. Tasavallan presidentti oli esityksessä läsnä. Vierailijan sielunpalo sytytti katsojat. Hänen vironkieliset vuorosanansa putoilivat painavina, niissä oli sekä voimaa että lentoa.

Ensikäynti kesti ainoastaan kaksi viikkoa, mutta se oli alkuna seuraavien vuosien säännöllisille vierailuille, jotka samalla pitenivät. Vähitellen yhtyi puhtaasti taiteellisiin tarkoitukseen nimenomainen rakkaus tähän maahan ja kiintymys tšekäläisiin näyttelijätovereihin. Varsinkin maaseutu-

kaupungeissa totuttiin odottamaan virolaisen vierailijan esiintymistä näytäntökausien tapauksina. Myöskin hänen ohjaajavierailunsa muodostuivat antoisiksi, koska hänellä oli perusteellisuuden ohella erikoinen kyky siirtää tuntemansa voima ja innostus toisiinkin näyttelijöihin sekä kirvoittaa jokaisesta esille parhaimpansa.

Teattereiden mukana Liina Reiman seurasi myös kiertueille. Tällä hänen toiminnallaan oli epäilemättä suuri merkitys Suomen maaseudun laajan teatteriharrastuksen herättämisessä ja syventämisessä. Samalla hän levitti kaikkiin teatteria harrastaviin kansalaispiireihin tietoutta kotimaastaan Virosta, sen kulttuurielämästä ja erityisesti sen korkeatasoisesta teatteritaiteesta.

Liina Reimanin taide Suomessa kohosi vaikuttavuuteen erikoisesti sen jälkeen, kun hän oppi esiintymään näyttämöllä suomen kielellä sekä kykeni myös ajattelemaan suomeksi - taiteilijalta saadun tiedon mukaan tämä tapahtui ensimmäisen kerran vuonna 1934 "Antonian" esityksessä Tampereen teatterissa. Hänelle osoittautui vähitellen paikkansapitämättömäksi väite, että vasta myöhemmin elämässä opittu kieli hävittäisi tunteen välittömyyden puheesta sekä kahlehtisi näyttelijän ruumiillis-sielullista olemusta - seikkoja, joiden yli monikaan nimekäs näyttelijä ei ole täysin pääsyt. Vaikka sisäinen haltiokkuus ja välitön kielellinen ilmaisuus eivät ehkä aina saavuttaneetkaan täyttä tasasuhtaa, pääsivät suomen kielen musiikki, rytmi ja äänteellinen vivahteikkuus Liina Reimanin käyttämänä aina kuuluviin. Ja niin on tämä virolainen taiteilija maansa teatteritaiteen suurlähettiläänä monien vuosien aikana koko monipuolisen näyttämökulttuurinsa keskitetyllä voimalla esittänyt Suomen näyttämöillä suvereenia taidetta.

Toisaalta hän on Suomen ja suomalaisen teatterin vilpittömänä ihailijana lukemattomissa haastattelulausunnoissaan ja matkakuvauksissaan välittänyt Viroon vakuuttavia lähikuvia Suomen teatterioloista, ohjaajien työstä ja näyttelijäin saavutuksista.

Laajalti Euroopassa matkustaneena ja teatteriolojen hyvinä tuntijana hän on aikoinaan saattanut harjoittaa myös

terveellistä kulttuurikritiikkiä kummankin maan teatterin piirissä. Tämä kaikki on tehnyt hänen Suomessa suorittamansa teatteripedagogisen työskentelynkin arvokkaaksi. Hänen rikas näkemyksensä näyttämötaiteesta, sen monista ongelmista ei ole voinut olla vaikuttamatta nuoriin teatterikoulu-
laisiin ja näyttelijöihin, joita hän on opastanut. Pitkän ja vaikean teatterityön jälkeen hänellä on yhä vielä korkea käsitys teatterin tehtävistä, eikä hän väsy pohtimasta sen vastuuta ja mahdollisuuksia elämän rikkauden heijastajana.

Että Liina Reiman on syntynyt näyttelijäksi ja että hän on ujoudesta ja estymistä huolimatta lapsesta asti ollut tietoinen kutsumuksestaan, käy mielenkiintoisella tavalla ilmi hänen alkukesällä 1956 ilmestyneen muistelmateoksensa ensimmäisestä osasta "Rambivalgus süttib" (Parrasvalot syttyvät). Sanottakoon heti alkuun, että Liina Reimanin muistelmateos on monipiirteinen kirja. Se ei kerro ainoastaan Viron eteläisen rajakaupungin Valgan vaatimattomasta kodista lähteneen intomielisen tytön kehityksestä "Estonia"-teatterin lupaavaksi tragediaosien esittäjäksi, vaan valottaa samalla myös kamppailevan ja muotojaan hakevan virolaisen ammattiteatterin historiaa sen alkuaikoina ja antaa läpileikkauksen Viron koko kulttuurielämästä vuosisatamme alkupuolella. Vuoteen 1917 mennessä, johon ajankohtaan muistelmien ensimmäinen osa päättyy, Liina Reiman ennätti lyhyehkön opiskelu- ja harjoitteluajan jälkeen toimia kolmessa Viron teatterissa: Tarton "Vanemuinessa", Pärnun "Endlassa" ja Tallinnan "Estoniassa". Kaikista näistä paikoista hän välittää teräviä ja mielenkiintoisia huomioita, piirtää sattuvia muotokuvia ohjaajista ja työtovereista, joiden joukossa jo tässäkin vaiheessa oli muutamia suomalaisia. Lukija saa tutustua teatterien ohjelmistoon, hän pääsee työtapojen tuntumaan. Esitys on elettyä ja havainnollista.

Arvelen, että on tarpeetonta tarkemmin selostaa tätä viehättävää kirjaa, sillä luulen sen ennemmin tai myöhemmin löytävän tiensä Liina Reimanin lukuisten suomalaisten ystävien ja hänen taiteensa ihailijoiden käsiin, varsinkin kun se on käytännöllisistä syistä kirjoitettu suomen kielellä ja vasta jälkeinpäin siirretty tekijän äidinkielelle.

II

Elämän suurimpia viehätyksiä on siinä, että saa joskus ponnistella kaiken voimansa äärimmilleen - ja selviytyä. Tämän nöyrän voimantunteen pitäisi nyt olla tuttu näyttelijä Liina Reimanille, joka on uskomattoman vaikeissa oloissa sairauden uhallakin, uskollisen työtoverinsa avustamana saatanut vuonna 1960 julkisuuteen uuden niteen muistelmiaan, "Lava völus" (Näyttämön lumoissa). Kirja käsittää yksitoista lukua Viron teatterin historiaa ja samalla myös tekijän oman elämän historiaa, joka on erottamattomasti liittynyt edelliseen.

Muistelmat käsittelevät etupäässä vuosien 1917-1924 tapahtumia. Ne keskittyvät tiiveimmin Viron Draamateatterin ympärille. Sillä on ollut merkittävä osa maan näyttämötaiteen kehityksessä. Kun Liina Reimanin edellinen teos oli valottanut virolaisen näyttämöharrastuksen alkuaikoja ja antanut läpileikkauksen muotojaan hakevan ammattiteatterin asemasta Viron kulttuurielämässä ennen maan itsenäistymistä, ollaan nyt keskellä elinvoimaisen, joskin monenlaisissa vaikeuksissa kamppailevan teatterin elämää.

Näinä vuosina myös taiteilija itse eli elämänsä keskipäivää, jolloin työ, matkat, tunnustus, koti- ja ystäväpiiri kannustivat yhdessä yhä uusiin saavutuksiin. Kaikesta tästä hän kertoo nyt lukijalleen ja tekee sen ilman vähintäkään itsetehostusta, nöyränä taiteensa palvelijana, joka jakaa tunnustusta näyttelijätovereilleen, ohjaajille ja kirjailijoille, joiden luova henki on nostanut hänenkin henkensä "lentoon arjen ja sen pienten saavutusten yläpuolelle". Muotokuvat työtovereista - myös muutamista suomalaisista: Hilma Rantanen-Pylkkäsestä, Dagmar Parmaksesta, Yrjö Saarniosta - sekä arvostelijoistakin ovat tässäkin kirjassa oivallisia. Lisäksi lukija saa tässäkin perehtyä roolianalyysiin. Erittäin antoisia ovat Oscar Wilden "Salomen", Friedrich Hebbelin "Judithin", Schillerin "Orleansin neitsyen" ja tietenkin "Maria Stuartin" roolien erittelyt.

Kirjasta piirtyy teatterielämän tapahtumien lisäksi eteemme myös tekijän virolais-eurooppalainen hahmo suuruu-

teen kehittyvänä näyttelijänä sekä kriittisenä ja eettisenä ihmisenä, joka on nuoresta asti hellittämättä pyrkinyt hyvyyteen ja sopusointuun. Monet kirjan yksityiskohdat hokuttelevat kertomaan sen sisällöstä yksityiskohtaisemmin. Erään roolinsa analyysin yhteydessä Liina Reiman ennättää ajassa vuosiin 1933-34 ja kuvaa esiintymisiään Schillerin "Maria Stuartin", kärsimysten kuningattaren osassa tällä puolen Suomenlahtea.

Kotimaassaan hän oli esittänyt tätä vaativaa osaa - näytelmä on Marie Underin virontama - ensimmäisen kerran vuonna 1923, jolloin se meni Draamateatterissa yhtäjaksoisesti peräti 18 kertaa. Tämä oli klassiselle draamalle suuri esityskertojen määrä. Tasan kymmenen vuotta myöhemmin taiteilija vietti kesälomansa Mankalassa Suonion näyttelijäperheen huvilalla. Loman loputtua hän matkusti Ikaalisiin Eino Salmelaisen kesänviettopaikkaan, jossa alkoi valmennus syksyisiä yhteisharjoituksia ja esitystä silmälläpitäen. Näytelmäksi oli valittu "Maria Stuart". Yhteistyön päiviä sekä Liina Reimanin työtottumuksia on myös Salmelainen kuvannut kirjassaan "Oppirahat on maksettava" (1955). Liina Reiman puolestaan kuvaa harjoitusten kulkua Tampereella monesti huolestuneena tähdentäen eroavuuksia suomalaisen ja virolaisen ohjaustyylin ja harjoitustapojen välillä. Aluksi työskenteilyä haittasi täydellisen kontaktin puuttuminen - vierailija nimittäin esiintyi äidinkielellään. Nytkin Liina Reimanilla oli valtava ramppikuume jo kauan ennen ensiesitystä. Sehän oli hänelle ominaista. Hän pelkäsi tuottavansa pettymystä ohjaajalle ja yleisölle, ja koko Viron teatterille. Vastuu painoi häntä ja hän kulki suljetuin silmin teatterin mainosten ohi.

Kaikki onnistui kuitenkin yli odotusten: "Esityksen kulku tempasi minut mukaansa, saatoin antautua osaani. Kukkia tuli tulvimalla niin ensiesityksessä kuin myös myöhemmin. Näyttämöiden Liitto ojensi laakeriseppeleen. Yleisö täytti salin. Sanomalehdet kirjoittivat kauniisti. Olin onnellinen."

Liina Reimanin teatterimuistelmien toinen osa - jolle lukija jää hartaasti toivomaan jatkoa - päättyy Tallinnan Draamateatterin ja Tarton "Vanemuine"-teatterin yhdistymi-

seen, jolloin kuusitoista näyttelijää, joukossa primadonna Liina Reiman, joutuivat siirtymään Tarttoon. Muutto tiesi viihtyisän kodin hajoamista ja oli vaikeaa. Olihan Liina Reimanin säveltäjä-kapellimestariaviomiehen jäätävä virkan-sa takia suurimmaksi osaksi vuotta Tallinnaan. Kirja päät-tyy sanoihin: "On kyettävä tuomaan uhreja, kun työ sitä vaatii. Ei saa koskaan pysähtyä paikoilleen. Eritoten sil-loin, kun on mahdollisuutta jatkaa, kun koko sielu vaatii: Eteenpäin!"

III

Marraskuun alussa 1966 paljastettiin Tallinnassa kahden huomattavan taiteilijan muistolaatta talossa, jossa he oli-vat asuneet vuosina 1921-1941. He olivat näyttelijä Liina Reiman ja säveltäjä Raimund Kull. Marraskuun 14 päivänä tuli kuluneeksi 75 vuotta Liina Reimanin syntymästä.

Tapasin Liina Reimanin näyttämön ulkopuolella vasta vuon-na 1949. Tapaus oli oikeastaan hymyilyttävä: vuoden 1949 helmikuussa vietettiin Helsingin Messuhallissa "Uuden Kale-valan" satavuotisjuhlaa, jossa kuvaelma "Kalevala eri kan-sojen kielillä" toi minutkin yleisön eteen. Virolaiseen kan-sallispukuun pukeutuneena ja hajahapsin esitin ulkoa kappa-leen Kalevalan 1. luvusta viroksi. Näin kyllä, että näytte-lijätär Reiman istui salin ensimmäisessä rivissä. Kun tuo pitkäkö kuvaelma päättyi, professori A.O. Väisänen välitti viestin, että Liina Reimanilla oli minulle asiaa. Tapasimme-ko jo Messuhallissa vai vasta seuraavana päivänä, en muis-ta, mutta joka tapauksessa kuuluisa näyttelijätär pyysi *mi-nulta* lausuntatunteja! Ensin luulin hänen laskeneen leikkiä kanssani. Vasta myöhemmin tutustuttuani häneen paremmin käsitin, että tuollainen pyyntö oli olennainen koko hänen suhtautumiselleen taiteeseensa: hän lähestyi nöyränä esityk-sen ongelmia. Myöhemmin hän mielellään lausui minulle jonkin ohjelmanumeronsa tai koko ohjelmankin, muun muassa sen,

jonka hän esitti Ruotsissa olympialaisvuonna. Hän halusi toisen kuuntelevan ja sanovan mielipiteensä yksityiskohdista.

Runojen valinnasta ei sen sijaan koskaan ollut puhetta. Lydia Koidula, Anna Haava ja Marie Under sekä Henrik Visnapuu olivat hänen mielirunoilijoitaan, ennen muita Koidula, jolle Liina Reiman oli antanut hahmon Hella Vuolijoen "Koidula"-näytelmässä 1930-luvulla sekä Virossa että Suomessa Kotkan teatterissa. Ne Anna Haavan runot, joita Liina Reiman mielellään lausui, olivat myös jollain tapaa koidulamaisia, ylpeän itsetietoisia ja rohkeita:

"meie ei taha olla, ei ole
vaikiv, ununev lehekülg
aegade-raamatus".

Tai sitten ne olivat runoilijan epätoivosta kumpuavia vaatimuksia:

"ainult peale varju ja kätele tööd,
üks suutäis leiba, üks jalatäis maad".

Siuru-ryhmän lyriikasta Liina Reiman ihaili erikoisesti Visnapuun talvirunoja.

Maren monologit Aino Kallaksen näytelmästä "Mare ja hänen poikansa" edustivat vanhenevan Liina Reimanin tulkintataiteen huippua. Sen sijaan Kitzbergin "Ihmissuden" isoäiti oli tuottanut hänelle vaikeuksia silloin, kun hän oli nuoren Tiinan roolista siirtynyt kärsimyksissä kypsyneen isoäidin esittäjäksi. Tämän osan vaikeudet ilmenivät vuonna 1940. Hänen mielessään väikkyi esikuvana Amalie Konsan luoma sokea ja vapiseva isoäiti. Se esti häntä silloin löytämästä vastakkaista tyyppiä, monumentaalista isoäitiä, jota hän myöhemmin mestarillisesti esitti. Niin suuri taiteilija menetti tämän osan eikä päässyt esittämään sitä Moskovan taidejuhille. Tästä osittain juontui Liina Reimanin depressio, joka oli vielä vuoden 1949 alussa pelottava ja joka

masensi hänen ystäviäänkin. Hän epäili jopa ajoittain näyttelijänlahjojaan. Ehdotinkin, että hän ottaisi osan uudelleen tarkasteltavakseen ja yrittäisi rakentaa oman tulkintansa siitä vaikka täällä Suomessa. Koska hän ei täällä voinut esittää sitä äidinkielellään, käänsin sen hänelle parhaani mukaan. Lea Lumme ja Erika Nivanka auttoivat suurenmoisesti Liina Reimania tämän harjoittellessa tuota osaa. Näytelmän ensiesitys Suomessa oli Kuopiossa, ja se esitettiin sittemmin myös Tampereen Työväen Teatterissa. Liina Reiman onnistui nyt osassaan suurenmoisesti ja olisi kenties saattanut esiintyä kauemminkin, ellei olisi sairastunut vakavasti.

Oli Suomen olympiakesä. Satoi, tuuli, oli koleaa ja kylmää: auringonpaistekin oli näennäisestä heleydestään huolimatta viileä ja petollinen. Ja Liina Reiman oli koko ajan stadionin katsomossa, koska hän halusi nähdä sankaruutta, uljasta liikuntaa ja klassista kisaperinnettä. Kun silmä ja mielikuvitus nauttivat, unohtui terveyden vaaliminen. Reumatismi yltyi tuskia tuottavaksi ja Liina Reimanin elämändraaman viimeinen vaihe alkoi.

Helsingin yliopiston Virolaisen laitoksen toimintakertomuksien mukaan Liina Reiman on vierailut virallisesti viisi kertaa sen eri tilaisuuksissa. Kevätlukukaudella 1953 hänen kunniakseen järjestettiin yliopiston suuressa juhlasalissa taideilta. Tunnetut taiteilijat esiintyivät siinä, muun muassa Ella Eronen ja Emmi Jurkka, samoin monet entiset vironlukijat kuten Sakari Puurunen, Ritva Ahonen, Aino-Maija Tikkanen ja Anja Marvia. Taiteilija Martta Helmisen Liina Reimanista maalaama muotokuva edusti juhlasalissa näyttelijätärtä itseään. Vapaaehtoisista pääsymaksuista kertynyt juhlan tuotto luovutettiin kokonaan sairastuneelle näyttelijälle.

Virolainen laitos omistaa muutamia ääninauhoja, joihin Liina Reiman on lukenut Underin balladin "Tulo taivaaseen" sekä katkelmia Raamatusta.

Ensimmäinen vierailu Virolaisella laitoksella tapahtui jo pian kertomani Kalevala-juhlan jälkeen, maaliskuussa 1949. Liina Reiman esitti tuolloin monipuolisen viron- ja

suomenkielisen lausuntaohjelman. Kun kevätlukukauden päätteeksi lausunnan, laulun ja lyriikan akateemiset mestarit sekä opiskelijat esittivät mielenkiintoisen ohjelman, oli Liina Reiman taas kuuntelijana mukana. Tilaisuudesta on muistona valokuvakin.

Kevätlukukaudella 1951 järjesti Virolainen laitos yliopiston pienessä juhlasalissa Aino Kallakselle omistetun taideillan, jossa Liina Reiman esitti viroksi Maren monologin näytelmästä "Mare ja hänen poikansa". Muistan, että tragedienne oli hyvin jännittynyt ennen esiintymistään. Hän olisi tahtonut vetäytyä erilleen viereiseen luentosaliin eikä halunnut päästää minuakaan hoitamaan tehtäviäni. Eino E. Suolahti kulki siinä ohitsemme. Tutustutin heidät toisiinsa ja kiiruhdin pois. Ja kas, mielenkiintoiseen keskusteluun syventyneenä Liina Reiman unohti jännittyneisyytensä. Aivan tyynenä hän istui tohtori Suolahden vieressä sekä ennen esiintymistään että sen jälkeen.

Syyslukukauden lopussa 1956 Liina Reiman oli mukana viro-ron kieltä lukevien ylioppilaiden pikkujoulujuhlissa. Hänelle sytytettiin kynttilä Aarne Laurilan Malmin metsistä tuoman pienen kuusen latvaan ja yhteinen joululahjamme näytti liikuttavan häntä.

Vielä kerran Liina Reiman vieraili luentotunnillani auditoriossa ja kertoi silloin elämänsä näyttämörooleista. Hän asui jo tuolloin Kustaankartanossa ja matka oli ollut hankala.

Liina Reimanin kuolinilmoitukseen 12.9.1961 oli painettu-
na kolme riviä Betti Alverin balladista "Leib". Lähtien virolaisen maalaiselämän perinteistä runoilija syventää runon-
sa koskemaan koko kansan työtä ja elämää. Siemenen kylvö,
sen kasvu, sadon korjuu, viljan puhdistus ja kuivaus sekä
varastointi - työ seuraa toista. Mutta epäitseekkään, anka-
ran työn tulokset eivät enää koidu tekijänsä omaksi hyväksi,
sillä

"kandes elu sirvilaudu
lähed kõrge ukse kaudu
ära mätaste vilusse".

Näissä balladin säkeissä on yhtymäkohta kahden suurilahnaisen ihmisen, sanataiteilija Betti Alverin ja näyttämötaiteilija Liina Reimanin työn ja elämän välillä.

(1956-66)

SATAVUOTIAS KALEVIPOEG

Vietämme vuosittain helmikuun 28. päivää Kalevalan päivänä kaikkialla maailmassa ihmettelyä ja kunnioitusta herättäneen Suomen kansaneepoksen ilmestymisen muistoksi. Tänä vuonna se oli "Kalevalan" joko 122. tai 108. vuosipäivä. "Vanha Kalevala" ilmestyi vuonna 1835 ja "Uusi Kalevala", joka sisältää koko dramaattisen Kullervo-sikermän, ilmestyi vuonna 1849.

Viron eepos "Kalevipoeg" on nuorempi. Se alkoi ilmestyä Viron Oppineiden Seuran toimituksissa vuonna 1857, tasan sata vuotta sitten tieteellisenä laitoksena, jossa alkuperäistä runoa seurasi saksankielinen käännös. Vain siinä muodossa teos saattoi läpäistä sensuurin ankaran karsinnan, jonka uhriksi suppeampi "Alg-Kalevipoeg" vuonna 1853 oli joutunut. Painatusta kesti neljä vuotta ja vuonna 1861 tämä eepoksen ensimmäinen 500 kappaleen painos oli ilmestynyt kokonaisuudessaan. Yksinomaan kansankielinen painos, siis eepoksen toinen painos, ilmestyi ensi kerran vuonna 1862 Kuopiossa P. Aschanin kirjapainossa. Täten virolaiset ovat kiitollisuudenvelassa kaupungille, josta J.W. Snellman oli kajauttanut suomalaiskansallisen herätyksensä ja joka tänä vuonna vietti perustamisensa 175-vuotisjuhlaa.

Virossa on kansan keskuudessa kautta aikojen kerrottu suorasanaisia tarinoita jättiläisistä ja kansan sankareista, jotka ovat taistelleet luonnonvoimia ja vihollisia, jopa

paholaistakin vastaan, raivanneet maita ja rakentaneet linnoituksia, mutta suutuspäissään myös paiskelleet kivenjärkäleitä ja väsymyksen valtaamina nukkuneet päiviä ja viikkoja, niin että maan pintaan on jäänyt syviä painumia.

Viron saarilla on sankarina Suur-Töll, tunnettu myös mantereella; hänen nimensä mainittiin painetussa sanassa 1700-luvulla. Hänellä oli yhtä uljas veli Leigar, useita jättiläispoikia sekä vaimo Piret. Seikkailuista rikkaan sankarielämänsä päättyessä Suur-Töll määräsi hautapaikakseen omenapuitten siimeksen kotipihassaan. Hän kehotti herättämään itsensä sodan syttyessä, sillä hän tahtoi tulla auttamaan vapautta yli kaiken rakastavaa kansaa. Joitakin sukupolvia myöhemmin vallattomat paimenet kuitenkin pilailivat sankarin haudan äärellä ja huusivat: "Töll, Töll, tõuse üles, juba sõda Sõrves." Töll-jättiläinen heräsi ja nähdessään tulleet petetyksi sanoi surullisena: "Nyt en voikaan nousta ennen kuin kataja kasvaa lehtiä ja lehtipuut neulasia."

Mantereella tunnettiin Kalevipoeg-jättiläinen, Töllia vieläkin voimakkaampi. Tarinat Kalevipoegista ovat kansan suussa enimmäkseen liittyneet erilaisiin paikkoihin ja maanmuodostumiin. Tunnetaan useita hänen istuma- tai makuusijojaan *sängid*, hänen kyntövakojaan tai hänen hevosen- sa kavion jälkiä sekä hänen heittämiään kivenlohkareita *lingukiviä* varsinkin Tallinnan lähistöllä, Pohjois-Tar- tonmaalla ja Peipsin rantapitäjissä. Hänen nimensä mainitaan aikakirjoissakin jo 1600-luvulla. Kuitenkin vasta vuonna 1839 tohtori Friedrich Robert Faehlmann, tarttolainen lääkäri ja Viron varhaisen kansallisromantiikan keskeisiä persoonallisuuksia, jota suuresti kiinnostivat hänen oman kansansa menneisyys, kieli ja kirjallisuus, liitti eräässä puheessaan suuren joukon kansantarinoita kokonaisuudeksi. Romantisoivaan tapaansa, vaikkakin kansatietouden pohjalta, hän piirsi Kalevipoeg-jättiläisestä ylevän kuvan muinais-Viron sankarina ja kuninkaana, joka sai lisäpiirteitä antiikin esikuvista.

Viisi vuotta Faehlmannin esitelmän jälkeen - ja viisi vuotta ennen "Uuden Kalevalan" ilmestymistä - kävi kuuluisa

Kajaanin tohtori Elias Lönnrot Virossa kieliaineistoa keräämässä. Hän viipyi maassa kesäkuusta vuonna 1844 seuraavan vuoden alkuun ja kulki jalkaisin läpi nälkää näkevän maan. Hän pistäytyi myös eteläisessä pikkukaupungissa Võrussa tohtori Friedrich Reinhold Kreutzwaldin luona, joka oli aikakauden toinen virolaissyntyinen merkkimies, lääkäri, humanisti ja tuottelias kirjailija.

Ajatus eepoksen kokoamisesta ja julkaisemisesta oli herännyt ja päätetty, mutta hanke viivästyi. Syynä oli yleinen masennus, jonka aiheuttivat yhdessä tsaarivallan ensimmäinen hyökyaalto, saksalaisaateliston jatkuva sorto ja katovuosien nälänhätä 1840-luvulla.

Faehlmannin varhaisen kuoleman jälkeen vuonna 1850 joutui eepoksen materiaali hänen ystävälleen ja toverilleen Kreutzwaldille, joka ankaran arkityönsä lomassa loi noin kymmenessä vuodessa suorasanaaisista tarinoista uudelleen muovailleen - erillisiä kansanrunojaksoja ja lyyrillisiä lauluja tapah-tumasarjojen yhdistäjinä käyttäen - eepoksen "Kalevipoeg". Viron Oppineitten Seura julkaisi sen toimituksissaan neljän vuoden kuluessa. Teos käsittää 20 runoa ja noin 20.000 säettä, ja siitä tuli se kirja, johon nojautuen vaadittiin tun-nustamista uuden kansan, Viron, olemassaololle.

Tohtori Kreutzwald loi myös sanan *rahvus* - kansallisuus - ja sanotaan, että hänen kokoamansa "Kalevipoeg"-eepos antoi tälle uudelle sanalle sen sisällön: kansallisuudelle ominaisen itsetietoisuuden, yhteenkuuluvuudentunteen sekä tulevaisuuteen suuntautuvan uskon ja uskalluksen.

"Kalevipoeg"-eepos, jolla kautta vuosisadan on ollut mitä tärkein herättävä merkitys, on edelleen elävä kirja virolaisille niin hyvin Neuvosto-Viron kuin kaikkien hajallaan asuvien virolaisten keskuudessa ympäri maapalloa. Viimeksi on siitä ilmestynyt kahdeksas painos upeana ja arvokkaana laitoksena Orton kustantamana Torontossa jouluna 1954, ja edessä olevana satavuotisjuhlakautena se ilmestyy taas Tallinnassa.

Eepoksen suomennoskin on vihdoin valmistunut lehtori Helmer Winterin pitkäaikaisen harrastuksen tuloksena. Satavuotias "Kalevipoeg" hakee nyt itselleen kustantajaa Suomes-

sa. Ei ole epäilystäkään, etteikö suomennos ansaitse huomiota kaikilta, jotka antavat arvoa kansanrunoudelle, vaikkapa vain siksi, että rinnastuksen avulla ehkä myös yhä paremmin opitaan ymmärtämään suomalaisten oman eepoksen rikkaus ja arvo.

En malta olla mainitsematta, että "Kalevala" on Virossa jo yli 65 vuotta ollut yleisesti tunnettu ja "Kalevipoegin" rinnalla suuresti arvostettu kirja. "Kalevalan" ensimmäinen viro-nnos ilmestyi M.J. Eisenilta kahtena osana vuosina 1891 ja 1898. Eepoksesta otettiin sitten toinen painos vuosina 1912 ja 1922 sekä kolmas painos 1925. 1930-luvulla oli tekeillä kaksi uutta käännöstä "Kalevalasta" vanhentuneen käännöksen tilalle. Tohtori August Annistin työ valmistui vuonna 1939 ja ilmestyi samana syksynä Viron silloisen kirjapainotason kauneimpana näytteenä. Tohtori Villem Grünthal-Ridalan käännös on edelleen käsikirjoituksena, paitsi Kullervo-jaksoja, jotka ilmestyivät erillisinä jo aikaisemmin.

Virossa tunnettiin myös "Kalevalan" syntymähistoria, sen aatepohja ja kokoonpano sekä tiedettiin, että Suomen eepos ei ole vain vapaata muodostelmaa vaan että se on suurimmalta osalta pantu kokoon todellisista kertovista kansanrunoista, joista Lönnrot saattoi ottaa eepoksen tapahtumasarjat ja henkilöiden luonteet pääpiirteissään, puhumattakaan sanonnasta ja säerakenteesta. "Kalevipoeg" sensijaan ei ole orgaaninen, yhtenäinen eepos, kuten eepospari "Ilias ja Odysseia", jotka ovat hahmottuneet jo ennen ajanlaskumme alkua tai "Niebelungenlied" tai "Kalevala". Tohtori Annist määrittelee sen kansanrunopohjaiseksi kansalliseksi sankari-eepokseksi, joka koostuu eeppisistä runoista, joilta ehkä puuttuu sidonnaisuus, mutta joissa silti esitetään saman sankarin tekoja syntymästä hänen kuolemaansa asti.

"Kalevipoegin" juoni on lyhyesti seuraava:

Pohjolassa oli talo, jossa asui kolme veljestä. Nuorin heistä lensi kotkan selässä Virumaalle, perusti itselleen valtakunnan ja hallitsi kuninkaana. Hän oli Kalev. Hänen puolisonsa oli Linda, teerenmunasta syntynyt. Kalevin ja Lindan kodissa kasvoi parvi poikia, joista ainoastaan kaksi jäi kotimaalle. Kolmas -

Kalevipoeg - syntyi vasta isänsä kuoleman jälkeen. Kolme vuotta hän imi voimaa äitinsä rinnoista. Jo kätkeyessä huomattiin hänet yliluonnollisen voimakkaaksi.

Mahtava Suomen noita Tuuslar kosi Linda-leskeä ja lopulta ryösti hänet poikien metsällä ollessa. Leski aneli apua ylijumalalta Ukulta ja tämä muutti lesken kivipatsaaksi, joka vieläkin nähdään Irumäellä lähellä Tallinnaa.

Pojat etsivät äitiään uupumatta. Kalevipoeg kävi isänsä haudalla. Tämä ei kuitenkaan voinut nousta pojan oppaaksi: "Tuuled juhtigu sul teeda, õhud õrnad õpetagu, taeva tähed andku tarkust!"

Etsintäretki vei yli meren Suomeen: matkan varrella hukuttautui Saaren piika mereen. Suomessa Kalevipoeg sai selville äitinsä kohtalon ja tuhosi ryöstäjän. Kalliilla hinnalla hän osti taitavalta sepältä ihmeellisen miekan, joka oli taottu hänen isäänsä varten. Kaupan johdosta pidettiin pidot, jossa syntyi riita ja Kalevipoeg syyllistyi veritekkoon. Seppä kirosi miekan: katkaiskoon se kerran kantajansa jalat.

Syvästi kahta verityötään katuen Kalevipoeg palasi kotiinsa. Arpakiven heitto ratkaisi veljesten kesken kuninkuuden, kuten isä eläessään oli säättänyt. Vanhemmat veljet lähtivät laulaen maailmalle onneaan etsimään, mutta Kalevipoegille alkoi työntäyteinen aika kansansa parissa.

Hän kynti tulevien polvien varaksi valtavat alat pelloiksi, raivasi karja- ja heinämaat. Hän hävitti metsänpedot, rakensi kaupunkeja, taisteli luonnonvoimia, vihollisia, noitua ja paholaisia vastaan ja pelasti kolme kuninkaantytärtä. Lennuk-laivalla hän purjehti pohjoiseen maailman äärtä tutkimaan ja sillä matkalla koettiin mitä moninaisimpia seikkailuja.

Kalevipoegin viimeiset vuodet kuluivat sodissa ja taisteluissa. Voittojen jälkeen hän lauloi sankaruuden, yksimielisyyden, vapauden ja työn ylistyslauluja. Sitten häneltä varastettiin kuuluisa miekka. Toistamiseen hän kävi manalassa, josta otti paholaisen ryöstämiä aarteita ja uuden miekan itselleen.

Mutta tragiikan ilmapiiri hänen ympärillään kirisyi yhä. Kotimaata uhkasi rautaritarien armeija, siksi sukuaarteet kätkettiin maahan ja kansa kutsuttiin kaikista maanääristä Taaranmäelle. Sankari ei saanut isänsä haudaltakaan neuvoja tai lohtua. Hänen mielenä oli alakuloinen ja synkeä. Alkoivat taistelut, ystäviä kaatui tai haavoittui kuolettavasti. Assamalla taistelun jälkeen Kalevipoeg luopui kansansa tappion murtamana vallastaan ja harhaili kauan Kääpa-joen partaalla. Kun hän oli ylittämässä jokea, leikkasi kirouksen mukaisesti hänen oma, jokeen upotettu miekansa hänen jalkansa polvista saakka poikki. Tuskin saan Kalevipoeg päästi huudon, joka kiiri pilviin ja taivaaseen saakka.

Kalevipoegin kohtalo oudostuttaa herkkää lukijaa. Yltiöpäisen nuoruutensa kahdesta veriteosta huolimatta

hän on eepoksen tapahtumissa ollut vapauden, työn, rehellisyyden ja kansan onnen aatteiden kannattaja. Kuitenkaan hänelle ei ole sijaa taivaisen pitopöydän ääressä muiden suurten sankarien keskellä. Valkeine ratsuineen hänet lähetetään helvetin portille pahoista vartioimaan. Sankarin käsi on kytkettynä kalliioon, mutta kerran ennustetaan tulevaisuutta, jolloin päreet leimahtavat palamaan molemmista päistä, ne sulattavat kahleet ja Kalevipoeg saapuu kansansa pariin "oma lastel õnne tooma, Eesti põlve uueks looma".

"Kalevipoeg"-eepos on viime vuosikymmenien aikana ollut keskeisenä kirjana kaikkien hajaantuneitten virolaisten keskuudessa, mutta myös itse koti-Virossa. Nykyaikana kiinnostus oman kansan menneisyyttä kohtaan on virinnyt erittäin voimakkaaksi. "Joka menneisyyttä ei harrasta, se tulevaisuuteen ei usko", sanotaan virolaisten keskuudessa Juhan Liivin sanoin.

Paitsi kansallistunteeseen virolaisella eepoksella on kaikkina aikoina ollut herättävä ja inspiroiva vaikutus Viron taiteisiin kirjallisuudesta musiikin alalle asti. Erittäin näkyvä sen vaikutus on ollut kuvaamataiteisiin. Se on täysin verrattavissa "Kalevalan" vaikutukseen Suomessa. Kiinnostus eepoksen antamiin aiheisiin ja eritoten päähenkilön hahmottelua kohtaan heräsi kohta teoksen ilmestyttyä, kansallisen heräämisen aikana. Kuvanveistäjä Aug. Weizenberg (1837-1921), klassikko ja Thorvaldsenin tuotannon ihailija, antoi ensimmäisenä Kalevipoegille ja tämän äidille ulkonaisen muodon. Hän valmisti marmoriveistoksensa Roomassa; niissä ovat ihannoivat, romanttiset piirteet valitsevina. Istuva-asentoinen Kalevipoeg eepoksen loppukohdasta, alaston nuorukaishahmo surullisine kasvonilmeineen, ei kylläkään välitä katsojalle mielikuvaa karunvoimakkaasta, kärsivästä sankarista, mutta on silti kaunis katsella. Samoin äitiä esittävä veistos, joka myöhemmin pystytettiin Tallinnan Lindanmäelle, ei ole alkukantainen muinaisnainen, joka omin käsin kohotti kivisen vuoren (Tallinnan Toompean) miehensä muistoksi ja jonka kyynelistä kertyi kokonainen järvi (Ülemiste) kaupungin liepeille, vaan pikemmin pehmeämuotoinen nuori kuningatar.

Toisenlainen näkemys sankarista on Amandus Adamsonilla (1855-1929), joka opiskeli Pariisissa, omaksui realistisen käsittelytavan ja oli suuri taituri, jolle kaikki muotoa koskevat vaikeudet olivat helppoja. Kalevipoeg hänen veistosryhmässään "Kalevipoeg ja Sarvik" ei ole enää antiikin ihannoitu heros, vaan voimakas maalaisnuorukainen, jolla on vakuuttava yliote Mefistoa muistuttavasta paholaisesta. Adamsonin kaksi muuta Kalevipoeg-veistosta (1922 ja 1927) ovat monumentaalisia, ryhdikkäitä pronssiteoksia.

Seuraava vaihe, jonka suurin ulkomainen innoittaja oli Akseli Gallen-Kallela, puolsi johtoaatetta "taiteelle kansallinen muoto" - varsinkin maalauksen ja grafiikan alalla. Oskar Kallisin (1895-1918) ja Kristjan Raudin (1865-1943) pastelleissa ja monumentaalisissa hiilipiirroksissa Kalevipoeg on kansan mielikuvituksen mukainen, primitiivinen jättiläinen, josta todellakin uskoo hänen voivan astua orjuuttajia vastaan ja voittaa takaisin kadotetun vapauden. Varsinkin äärimmäisen omaperäisen Raudin innoittajana on ollut kansantaide, erikoisesti puunveistotyöt. Siitä hänen Kalevipoeg-tyyppinsä primitiivisyys, kulmikkuus ja kömpelyys, mutta myös sen kansanomaisuus ja voima.

Sankarityypin ja eepoksen muiden hahmojen tai tapauksien kuvittajapiiri ei suinkaan rajoitu tässä mainittuihin harvoin taiteilijoihin tai pääty heidän töihinsä. Eepoksen viimeisessä kuvapainoksessa (1954) luo keskipolven etevä taidemaalari, nykyisin Göteborgissa asuva Erik Haamer (s. 1914) taas aivan uuden sankarityypin. Hänen Kalevipoegissaan ei ole etnografista leimaa, vaan nuorekasta inhimillistä uljuutta, tutunomaisen talonpoikaista leikillisyyttä ja vakavuutta. Näin Kalevipoeg elää, uudistuu ja kehittyy jatkuvasti kansansa uusien sukupolvien mukana.

(1957)

KALEVALA VIROKSI

"Vanha Kalevala" on ollut se suomenkielinen teos, jota on ensimmäisenä suoraan alkukielestä ilman saksan kielen välitystä yritetty kääntää virokksi. Kun balttilaispiirit 1830–1840-luvuilla puhuivat viron kielestä häviämään tuomitun kansan pian kuolevana kielenä, piti käännöksen osaltaan olla todisteena siitä, että yleistä ihailua herättänyt Suomen kansallinen suurteos voitiin pukea virolaiseen kieli-asuun.

Käännöksen tekijänä oli ensimmäiseen virolaiseen sivistyneistöpolveen kuuluva kirjailija ja oppikoulunopettaja Nik. Dav. Herm. Mühlberg (1810–1854). Hän julkaisi vuonna 1838 perustetun laajapohjaisen tieteellisen seuran, Õpetatud Eesti Seltsin (ÕES), pöytäkirjojen ensimmäisessä vihossa "Kalevalan" ensimmäisen runon kuusikymmentä säettä jo vuonna 1840. Silloisella viron kielellä, vanhan hankalan kirjoitustavan mukaan, alku kuuluu:

Essimenne laul.

Minno meel on ihkaw, teggew,
Ja mo ajo ajottelleb.
Meel mul walmib walmidelle,
Ehhitelleb ennast laulma.
Welli kuld, mo weiokenne,
Kaunis kele kasalinne,
Arwast ühte ühhenemma,

Siin neil raugo rajade peal,
siin neil põltud Põhja mail.

Samassa vihossa ilmestyi myös lyhyehkö saksankielinen selostus "Vanhan Kalevalan" sisällyksestä, jonka oli laatinut Suomessa elämäntyönsä suorittanut luonnontutkija H.J. Holmberg (1818-1864), sekä F.R. Faehlmannin kolme mytologista kertomusta ("Emajõe sünd", "Vanemuise laul", "Keelte keetmine").

Mühlbergin nimi on myös samassa paikassa julkaistun saksankielisen käännöksen alla. Käännösnäytteensä hän on varustanut "Kalevalan" nimeä, sankareita ja tuntemattomia sanoja koskevin reunahuomautuksin. Sanojen alkuperän hän johtaa peräti kreikan ja unkarin kielistä. Johdannossa Mühlberg pähoittelee epäpätevyyttään kääntäjänä. Hän kertoo oleskellessa Suomessa ainoastaan lyhyen ajan. Kotipaikkakunnallaan Tartossa hän ei ole voinut saada kielellistä apua keneltäkään suomen kielen taitoiselta.

Mühlberg on "Kalevalan" säkeiden lisäksi vuonna 1843 kääntänyt suomesta kansanrunon "Jos mun tuttuni tulisi" sekä pohjois- että eteläviron murteiden mukaisesti. Suunnilleen samoina aikoina F.J. Wiedemann siirsi saman runon unkarin kielelle ja A. Ahlqvist tšeremissin, syrjäänin ja votjakin kielille (Tulimuld 1959, 2).

Viron varhaisessa opettavaisessa ja romanttisessa kirjallisuudessa ei tiettävästi esiinny muita käännöksiä suomen kielestä. Runebergin "Torpflickan"-runon vironnos, jonka Kreutzwald julkaisi kokoelmassaan "Viru lauliku laulud" (1865), on syntynyt saksan kielen välityksellä. J.W. Jannsenin vuonna 1869 luoman kansallislaulun teksti muistuttaa vain likimain esikuvaansa. Viron heimoromantiikan kirkkaimman edustajan Lydia Koidulan vironnokset Yrjö Koskisen ja Ahlqvist-Oksasen runoista ovat myös hyvin vapaan kääntämisen näytteitä. Onkin sanottu senaikuisen heimotunteen olleen pikemmin romanttisen laulullista kuin konkreettissanallista.

Päämääristään tietoisien kääntämiskauden aloitti 1880-luvulla Eesti Üliõpilaste Selts (EÜS) ja sen piirissä erikoi-

sesti Martin Lipp (1854-1923) ja M.J. Eisen (1857-1934). Jälkimmäisen osaksi tulikin varsinaisesti "Kalevalan" runovarain vieminen kotimaahansa. Hän oli pappi ja folkloristi, vuodesta 1920 kuolemaansa asti Tarton yliopiston kansanrunouden henkilökohtainen professori. Hän piti Tarton yliopistossa useita luentosarjoja "Kalevalasta", ensi kerran jo yliopistouransa alkaessa. Nuorena ylioppilaana Eisen sai tilaisuuden vuonna 1881 osallistua Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhliin. Siitä lähtien hänestä tuli Suomen innokas harrastaja. Jo ensimmäisellä matkallaan hän oli tutustunut "Kalevalaan". Seuraavana kesänä hän kirjoitti Elias Lönnrotin elämäkerran. Se ilmestyi painosta, kuten myös "Kalevalan" ensimmäinen suorasanaisten mukailu "Wäike Kalevala", vuonna 1883. Tämä pieni kirja tutustutti Viron kansaa sille tähän asti outoihin "Kalevalan" sankareihin ja heidän ihmeellisiin seikkailuihinsa. Suorasanaisten "Kalevala" tuli lähelle nuorisoa ja niitä lukijoita, joita kiinnostaa ennen muuta sisältö.

"Kalevalaa" esittäessään M.J. Eisen joutui vertailemaan sitä "Kalevipoegiin". Tuloksena oli ensimmäinen vironkielinen tutkielma Kullervosta (1886). Pari vuotta myöhemmin Eisen julkaisi ensimmäiset runomittaiset näytteet EÜS:n albumissa (1888) ja vihdoin "Kalevalan" ensimmäiset 25 runoa kirjana (1891). Toinen osa eepoksesta pääsi julkisuuteen monien vaikeuksien jälkeen vasta vuonna 1898. Näin eepoksen täydellinen käänös oli saatu viron kielelle 48 vuotta "Uuden Kalevalan" ilmestymisen jälkeen. Toinen painos otettiin ensimmäisestä osasta vuonna 1912 ja toisesta osasta vuonna 1922. Kolmas, korjattu ja täydennetty painos on vuoden 1925 satoa.

"Kalevala"-käännöksensä historiasta on kääntäjä tehnyt selkoa monissa eri yhteyksissä (mm. Kalevalaseuran vuosikirja I 1921 s. 194-202: "Miten minusta tuli kansanrunouden kerääjä ja Kalevalan harrastaja"). Niistäkin käy ilmi, että M.J. Eisen on usein kääntänyt sangen vapaasti. Viron oma kansanrunous ja sen kieli on ollut hänelle luonnollisena apuna, vaikka kääntäjä valittaakin saaneensa virolaisesta runosta vähemmän suoranaista tukea kuin olisi saattanut luulla.

Käännös on alkusoinnullinen, mutta mitta vaikuttaa poikkeavan suomalaisesta melkoisesti jo senkin vuoksi, että pitkä pääpainollinen tavu asettuu usein laskuun. Vaikka Eisen onkin käyttänyt runsaasti kansanrunoudelle ominaisia vanhempia, pitempiä muotoja, tuntuu kieli silti jäävän liian lyhytsanaiseksi. Se vuorostaan estää syntymästä "Kalevalalle" ominaista rytmin vaihtelua. Kieli on arkisempaa, värittömämpää, ja lukijaa häiritsevät pitkien päätteiden rinnalla usein samassa säkeessä esiintyvät lyhyet, uudet muodot sekä monet apusanat.

M.J. Eisenin "Kalevala"-käännöksen kolmas painos (1925) on monessa mielessä edellisiä sujuvampi ja samalla lähempänä alkuperäisteoksen kauneusarvoja. Esitettäköön näytteenä alku ensimmäisestä runosta M.J. Eisenin käännöksenä kahdesta eri painoksesta:

1. lugu

Meeles mull mõlgub alati,
Mõtetes mõtlen järgesti
Hakata lugu laulama,
Sõnakesi seadimaie,
Wiisisida weeretama,
Wärssisida walamaie;
Sõnad mull suussa sulawad,
Jutud jõudsasti jooksewad,
Kerkiwad üles keelele,
Ulatawad huulte pealle.

(1891)

Meelessa minulla mõlgub,
Ajussa alati arvan
Hakata luguda laulma,
Laulusõnu seadimaie,
Viisisida veeretama;
Sõnad need sulavad suussa,
Laulud meeldeje tulevad,
Kerkivad mu keele peale,
Ulatavad huulte peale.

(1925)

Villem Grünthal-Ridalan (1885-1942) elämää hallitsi kaksi rinnakkaista harrastusta, kielimiehen ja runoilijan. Suomen eepoksen runollisuus, sen ehjä mittarakenne, filosofiset ja kansatieteelliset arvot sekä koko kalevalainen maailma viehätti runoilijaa ja kielimiestä suuresti. Hän tahtoi tehdä ihailemastaan eepoksesta uuden vironnoksen M.J. Eisenin ansiokkaan, mutta liian vapaan ja runomitoiltaan virheellisen käännöksen tilalle.

Grünthal-Ridalan omat eepilliset runoelmat ("Merineitsit" 1918, "Toomas ja Mai" 1924 ym.) ovat mitoiltaan ja

kieleltään hyvin lähellä aitoa virolaista kansanrunoutta. Suurin erikoisuus on niiden kielessä, joka edustaa kielen varhaisvaihetta. Sille ovat ominaisia monet arkaismit kuten loppuvokaalin ja omistusliitteiden säilyminen sekä vokaalisointu. "Kalevala"-käännöksessään Grünthal-Ridala meni vieläkin pitemmälle kohti yhteissuomalaisuutta: hän käytti vokaalisoinnuttomia ja loppuheitottomia kieltä, *i*-monikkoa, *i*-imperfektiä, *-ll*-allatiivia, *-ld*-elatiivia (pro *lt*), *-h*-illatiivia, diftongitonta monikon partitiivia, omistusliitteitä ja muita arkaismeja.

Esitettäköön "Kalevalan" 31. runon alkusäkeet näytteenä Grünthal-Ridalan käännöksestä:

Kullervo 1. laul.

Kasvati emä kanoda,	tuli haugas, see hajoti,
suure summa luikesida.	siibalindu, see siroti.
Kanað aialle aseti,	Ühe kandis Karjalahe,
luiged läheti jõelle.	teise viis Venede maalle,
Tuli kotkas, see kohuti,	kolmande kodohe jättis.

(1921)

Kullervo-sikermän kaikki kuusi runoa ilmestyivät Grünthal-Ridalan kääntäminä painosta vuonna 1921. Käännöstä pidettiin rohkeana ja filologisesti mielenkiintoisena kokeiluna, mutta runoilijan käyttämä vaikeatajuinen kieli rakensi tavallisen lukijan eteen sanaisen aidan. Koko eepoksen käännös valmistui Grünthal-Ridalalta "Vanhan Kalevalan" juhluvuodeksi (1935). Se on edelleen käsikirjoituksena kääntäjän perheen hallussa.

Jo "Kalevipoeg"-eepoksen kokoonpanija F.R. Kreutzwald (1803-1882) oli ihaillut syvästi Kullervo-jaksoa, vaikka eepos muuten ensitutustumalta jätti hänet verrattain kylmäksi. Hän joutui perehtymään siihen A. Schiefnerin saksankielisen käännöksen avulla (1853). Vielä vuosia myöhemmin hän näki Kullervon tragiikassa suurimman totuuden, mikä milloinkin on ihmisestä ilmaistu. "Pahasti kasvatettu lapsi tekee kaiken nurin päin. Tämä oivallus saattoi lähteä ainoastaan turaanilaiskallosta" (kirjeestä Schultz-Bertramille vuodel-

ta 1874).

M.J. Eisenin työtä Virossa jatkoi 1920-luvulta alkaen innokkaasti ja taitavasti tohtori August Annist (1899-1973). Hänkin ryhtyi "Kalevalan" viron tamistustyöhön, sen jälkeen kun hän oli julkaissut kaksi kookasta nidettä "Kantelettaren" runoja (1930, 1931), kokoelman suomalaisia runoja ja balladeja vuonna 1934, uuden "Helkavirsien" käännöksen sekä useita vironnoksia uuden suomalaisen runon alalta.

Juuri toisen maailmansodan kynnyksellä Virossa julkaistiin täydellinen vironkielinen "Kalevala" Annistin kääntämänä. Tämä Gallen-Kallelan kuvittama laitos oli jo ulkonaisestikin kirjapainotaidon loistonäyte. Teosta saatiin silloisen sotatilan vuoksi tuskin nimeksikään Suomeen. Ne suomalaiset, jotka ovat tutustuneet käännökseen, ovat tunteet elävästi, että viro on ainoa kieli, jolle "Kalevala" voidaan siirtää lähes alkuperäisen kaltaisen kielikuvien ja sointujen kudelman. Siihen tarvittiin kuitenkin etevän runontaitajan monivuotista, huolellista työtä ja yksityiskohtaista viimeistelyä, niin että liialliset suomenmukaisuudet samoin kuin liiat vironmukaisuudetkin vältettiin.

Rinnastettakoon katkelma 36. runon lopusta alkuperäisenä ja Annistin käännöksenä:

Silloin vanha Väinämöinen,
Kunpa kuuli kuolleheksi,
Kullervon kaonneheksi,
Sanan virkkoi, noin nimesi:
"Elkötte etinen kansa
Lasta kaltoin kasvatelko
Luona tuhman tuittajan,
Vierahan väsytteliän!
Lapsi kaltoin kasvattama,
Poika tuhmin tuittama
Ei tule älymähän,
Miehen mieltä ottamahan,
Vaikka vanhaksi eläisi,
Varreltansa vahvistuisi.

(1849)

Siisap viisas Väinämöinen
kuuldes Kullervo kaduda,
kooluda kareosase,
sõna ütles, nii kõneles:
"Ärge te, tulevad rahvad,
lasta kõõrdi kasvatage
juures juhmi äiutaja,
võõriku väsiteleja!
Lapsi kõõrdi kasvateldu,
poissi hullult äiuteldu,
ei hakka aru pidama,
mehe meelta võttemaie,
kui ta ka vanaks elaksi,
kehalt kangeks kasvaneksi.

(1939)

Tänä vuonna, virolaisten oman "Kalevipoeg"-eepoksen ilmestymisen 100-vuotisjuhlakauden jatkuessa, kun on kulunut lähes 120 vuotta "Kalevalan" ensimmäisestä kömpelöstä

kääntämisyrityksestä ja 68 vuotta M.J. Eisenin vironkielisen "Kalevalan" ilmestymisestä, on Neuvosto-Virossa julkaistu "Kalevala" uutena tarkistettuna painoksena (Kalevala. Koostanud Elias Lönnrot, illustreerinud Akseli Gallen-Kallelä. Tõlkinud August Annist. Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn 1959.)

Laajassa jälkisanassaan (s. 340-360) Annist arvioi "Kalevalaa" kokonaisuutena, selvittelee eepoksen alkuperää ja ikää, sen syntyvaiheita, rakennetta ja tyyliä. Eläytyen ja sattuvasti hän luonnehtii eepoksen henkilökuvausta, jossa voi havaita suomalaisen kansanluonteen eri puolia ja kansan sielunelämän animistis-maagista taustaa. Tähän selostukseen on sulatettu suuri osa siitä aineistosta, mikä sisältyy Annistin kirjaan "Kalevala taideteoksena" (1944). Niin ikään kosketellaan lyhyesti eepoksen leviämistä muille kielille ja erikoisesti niitä vaikeuksia, joita sen siirtäminen viron kielelle on kohdannut. Näitä on ollut varsinkin silloin, kun käännöksessä on pyritty tarkoin säilyttämään kalevalaisen runomitan perussäännöt: säkeen kahdeksantavuisuus, jossa lyhyet pääpainolliset tavut eivät saa olla nousussa eivätkä pitkät painolliset tavut laskussa; jossa säkeen lopussa ei saisi käyttää yksitavuista sanaa eikä säkeen keskellä nelitavuista sanaa ja jossa säeparissa on käytettävä alkusointua.

Annist on sanonut omasta aikaisemmasta käännöksestään (1939), että kun hän tavoitti siinä sisällön lisäksi mahdollisimman monia alkuperäisiä tyyli- ja sointuarvoja, pyrki käännöksestä paikoitellen häviämään sanonnan vaivattomuus, "see lihtsus ja kodune tundetoon, mis iseloomustab kõiki rahvaluule tooteid". Uutta painosta varten hän oli uudelleen tarkistanut ja täsmentänyt käännöksen, yksinkertaistaen samalla kieltä jättämällä pois vaikeimmat arkaismit ja suomen kielestä aikaisempaan käännökseen lainautuneet sanat kuten *urus*, *auring* ym. Siitä huolimatta uuden käännöksen kieli vastaa yhä suomen varhaisinta runokieltä, jolle on vastineena viron oman vanhan kansanrunouden kieli. Kielen erikoisuuksiin kehoitetaan perehtymään erillisen luvun välityksellä ("Kielellisiä huomautuksia" s. 361-362). Kirjan lopussa

on lisäksi kymmenen sivua sanan- ja nimenselityksiä.

Teoksen koko ja kuvitus on sama kuin vuoden 1939 painoksen. Silloin julkaisijana oli kuitenkin Eesti Kirjanduse Selts (EKS), nyt kustantaja on Eesti Riiklik Kirjastus; taiteellinen suunnittelija oli silloin J. Kollom, nyt A. Koemets. Tärkeintä on todeta, että "Kalevalan" henkinen arvo ymmärretään virossa korkeaksi. Todennäköisesti entistä helpotajuisempi käännös sallii yhä välittömämmin lähestyä tätä vaikuttavaa kokonaisuutta, eeposta, johon myös Viro on antanut aiheita. August Annistin pätevä, vuolas, mutta hallittu käännös pystyy mielestäni välittämään erinomaisesti viron kielellä "Kalevalan" väikkyvän kuvien runsauden sekä sen lyyriset samoin kuin miehekkäätkin äänenpainot.

Näytteenä esitettäköön 50. runon loppu:

Siisap vana Väinämöinen
sõita veella säääl vihistas
vene'ella vaskisella,
ruskevasksella ruhella
ülimaisse maa-emisse,
alimasse taeva'asse.

Sinna paadiga peatas,
sinna vaibus ta venega.
Jättis kandle ta järele,
mängu Soomele sulava,
rahvale ilo igise,
laulud suured laste soole.

(1959/1960)

FRIEDEBERT TUGLAS TÄYTTÄÄ 75 VUOTTA

Eräässä mietelmässään heittää Friedebert Tuglas kysymyksen: "Mikä on kirjallisuudessa arvokasta?" Ja hän vastaa siihen: "Arvokasta kirjallisuudessa on kauneus, ilman tarpeettomia lisiä, tunne ilman sentimentaalisuutta, ajatus ilman opettavaisuutta."

Näitä arvoja Viron nykyisin elävistä proosakirjailijoista huomatuimpana pidettävä, tänään 75 vuotta täyttävä Friedebert Tuglas itse on laajassa tuotannossaan viljellyt.

Hänen esseistinen, kriittinen ja kirjallisuushistoriallinen tuotantonsa tosin ylittää moninkertaisesti laajuudeltaan hänen puhtaasti kaunokirjallisen tuotantonsa. Arvokkaimman osan jälkimmäisestä muodostavat romaani "Felix Ormusson" (1915) ja novellikokoelmat "Liivakell" I (1913) ja II (1920) (Tiimalasi) sekä fantastis-symbolistiset novellit kokoelmissa "Saatus" (1917, suom. "Kohtalo" 1919), "Raskuse vaim" (1920) (Synkkyyden henki) ja "Hingede rändamine" (1925) (Sielujen vaellus).

Uusrealismin tunnuksien alla on myöhemmin syntynyt kaksiosainen "Väike Illimar" (1937, suom. "Pikku Illimar" 1967), romaani lapsesta ja hänen havainnoistaan välittömässä kotiympäristössään. "Tätä teosta oli vaivatonta kirjoittaa", on Tuglas kertonut, "saatoin olla oma itseni ja voin kertoa asioista, jotka tunsin."

Aiheiltaan Tuglaksen kaunokirjallinen tuotanto on verrat-

tain suppea-alaista. Voi panna merkille samojen motiivien ja tunnelmien toistumista. Niinpä läpäisevät koko hänen tuotantonsa pako-mielialat (jotka niin luonnollisina liittyivät nuoren vallankumouksellisen elämään maanpaon olosuhteissa), vapauden motiivi, pelon ja kammon tunteet sekä erilaiset kauneudenelämykset. Varsinkin luonnonkuvauksissa ilmenee kirjailijan taipumus tyylyttelyyn. Hänen huoliteltu kielenkäyttönsä, jossa jokainen lause on esteettinen kokonaisuus sinänsä, tavoittaa varsinkin niissä erikoisen vaateliaalle ilmaisulle ominaisen rytmin ja soinnun.

Tuglasta pidetäänkin virolaisen proosatyylin uudistajana ja parhaana tyyliniekkana, suorastaan tyylin mestarina. Aikoinaan - Noor-Eesti -liikkeen vuosina vuosisadan kahdella ensimmäisellä kymmenellä - hän kävi kiivaita kamppailuja muotokulttuurin nimissä, osoittaen siihenastisen kirjallisuuden ilmaisutavan puutteita ja kielen kömpelyyttä. Mutta kirjailija on myös korostanut, että tyylin viljeltyneisyys ei ole sittenkään milloinkaan ollut itsetarkoituksena hänen kirjallisissa pyrkimyksissään. Hänen teoksistaan voikin väittää, että niiden sisälllys ja muoto ovat erottamattomat, ovat sulautuneet yhteen.

Myös Tuglaksen kirjallisuushistorialliset tutkimukset, kuten laaja monografia Juhan Liivistä (1927), lukuisista muista virolaisista kirjailijoista sekä maailmankirjallisuuden suurista hahmoista, osoittavat korkeaa tyylytasoja. Muun runsaan kirjallisuustieteellisen ja arvostelijantuotantonsa Tuglas kokosi kahdeksaksi niteeksi ja julkaisi ne vuosina 1935-38 "Kriitika I-VIII"-nimisenä sarjana.

Aivan erikoisen maininnan ansaitsevat Friedebert Tuglaksen matkakirjat. Maanpakolaisaikansa hän vietti Euroopan eri maissa, Suomen lisäksi erikoisesti Ranskassa, matkaten myös Italiassa ja Espanjassa. Myöhemmin hän ulotti matkansa Pohjois-Afrikkaan ja julkaisi kaikkialta matkakirjeitä ja teoksia, joissa lukijalle välittää vaikutelmiaan ja tietoaan avaran maailmankuvan omistava ihminen, taiteilija ja kulttuurikriitikko.

Olennaisin osa Fr. Tuglaksen tuotannosta hänen itsensä toimittamana kahdeksanosaisena valikoimana (joka osa 500-600 sivua) on nyt uudestaan ilmestynyt vuosina 1957-60 Tallinnassa, jossa Eesti Riiklik Kirjastus on ne julkaissut. Kahdeksas osa käsittää Tuglaksen nuoruudenmuistelmia ("Noorusemälestusi" ja "Pagulasaastad") jotka ovat todella mukautempaa luettavaa. Maanpakolaisuutensa alkuvuodet nuori kirjailija asui Suomessa Helsingissä, Tampereella sekä Ahvenanmaalla. Hän palasi tänne yhä uudelleen myöhemminkin. Jos olot sen suinkin sallivat hän opiskeli intensiivisesti, kuten kaikkialla muuallakin, kirjoitti ja julkaisi teoksia. Siltä ajalta jo alkaa hänen luja kiintymyksensä Suomen luontoon ja ihmisiin; hänen lukuisat ystävyssuhteensa kirjailija- ja taiteilijapiireissä solmittiin myös silloin.

Pakolaisuudessaan Tuglas joutui enimmäkseen käyttämään vierasta nimeä ja passia. Hän on eräässä haastattelussaan kertonut käyttäneensä kaikkiaan seitsemää eri nimeä, joista kaksi oli hänen virolaisten kirjailijatovereidensa, jotka siihen aikaan opiskelivat Helsingin yliopistossa. Kauimmin hän esiintyi Fr. Ålanderina, kokonaista viisi vuotta, mm. Pariisissa ja Espanjassa. Kerran hän oli jonkin aikaa "Ilmari Aalto". Hän kertoo Brondinin kahvilassa nähneensä hänelle ennestään tuntemattoman nuoren miehen, jonka luuli muistuttavan itseään. "Tarvitsen passinne." "Hetikö?" nuorukainen kysyi. Hän meni sitten kotiinsa ja toi passinsa Tuglakselle, joka elikin Suomessa jonkin aikaa hänen nimisenään.

Tuglas teki usein matkoja Suomeen myös vuoden 1917 jälkeen, jolloin hän saattoi jälleen asettua kotimaahansa. Hänen panoksensa kirjallisen elämän monipuolisena organisoina oli sitten mitä keskeisin. Tuglaksesta tuli myös Suomen Kirjailijaliiton ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kunniajäsen.

Fr. Tuglaksella on ollut Suomesta vain myönteisiä kokemuksia. Suomen kieltä hän puhuu vieläkin virheettömästi, sillä hän on koko ajan seurannut tarkasti suomalaista kirjallisuutta. Aikanaan hän on paljon esitellyt sitä toimittamissaan kirjallisissa julkaisuissa. Itse hän on mestarillisesti virontanut A. Kiven "Seitsemän veljestä" ("Seitse

venda") 1924 ja "Nummisuutarit" 1934 ("Nõmme kingsepad"), melkein koko Aino Kallaksen tuotannon ja joitakin Juhani Ahon novelleja.

Tuglaksen teoksia sen sijaan on tähän asti suomennettu valitettavan vähän: "Vilkkuva tuli" (1911), "Kohtalo" (1919) sekä pari novellia valikoimassa "Ihmisen varjo" (1923). Jotakin muutosta tähän asiantilaan kuitenkin on odotettavissa. Romaani "Felix Ormusson" on suomennettu ja etsii kustantajaa, laaja novellivalikoima on suomennettavana. (Valikoima "Kultainen rengas" ilm. suomeksi 1962.)

Viron Friedebert Tuglas, Suomen ystävä ja eurooppalainen, nykyisin Nõmmen puutarhakaupunginosan erakko, ansaitsisi kirjailijana suomalaisilta suurempaa mielenkiintoa osakseen.

(1961)

JUHAN LIIV

Noor-Eesti -ryhmän suuresti arvostama virolainen kirjailija Juhan Liiv (1864-1913) oli sekä prosaisti että runoilija. Proosakirjailijana hän on Eduard Vilden rinnalla realismin uranuurtaja. Hänen merkittävimmät saavutuksensa proosan alalla ovat teokset "Kümme lugu" (1893), "Vari" (1894) ja "Noia tütar" (1895).

Runoilijana Liiv on uuden kirjallisuussuunnan, symbolismin ja uusromantiikan edelläkävijä. Vuosina 1894-1913 hän kirjoitti tuhatkunta runoa, joista noin 300 on julkaistu. "Luuletused" ilmestyi ensimmäisen kerran 1909 ja sen jälkeen monina lisättyinä painoksina.

Liivin säkeet ovat nerokkaan yksinkertaisia, riipaisevia. Hänen runoutensa synkkä pohjatunnelma ja hänen onneton kohtalonsa - mielisairaus - tuovat mieleen Kaarlo Kramsun, osin myös Aleksis Kiven. Luonto on Liiville hyvin läheinen; hän kuvaa sitä intiimisti, välittömästi, monin realistisin piirtein. Ihmisen hän näkee traagisena hahmona keskellä luontoa ja yhteiskuntaa.

Juhan Liivin juuret ovat hänen alatskiveläisen kotiseutunsa laihassa maassa. Isänmaallisena runoilijana Liiv on tunteen intensiteetiltään Koidulan veroinen, vaikkakin ilmaisultaan yksinkertaisempi. Isänmaan kärsimykset hän samastaa oman kohtalonsa kanssa. Isänmaa on hänelle kaikki kai-

kessa: "vend, sōsar, naine, ema, isa, isamaa".

Juhan Liivin runoilijakuva ei ole vielä läheskään valmiiksi hahmottunut, vaikka hänen kuolemastaan on kulunut jo viisikymmentä vuotta. Hänen ensimmäiset tuntijansa Friedebert Tuglas ja Aino Kallas muistuttivat mieleen hänestä puhuttaessa vanhan tarinan kanteleesta, josta kulta- ja hopeakielet olivat katkenneet ja jonka tumma vaskikieli yksin soi. Heidän mielestään Liivin laulut soivat tuskaisina ja särkyneinä hänen elämänsä murhenäytelmän syvyyksistä niin, että

"ääni kirkas, kultainen
rotkon pohjaan sortuu soinnultaan,
vaihtuu valitukseks alta maan,
alta arkkuin, alta ruumiitten."

Myöhemmät tutkijat ovat tajunneet Liivin soittimen monikielisemmäksi, täysikieliseksi, niin että siitä ovat voineet haarautua virolaisen lyriikan pääsuunnat nooreestiläisten runouteen ja nykypäivään saakka.

Juhan Liivissä on alettu nähdä suorastaan modernisti. Hänen suhtautumisensa *sanaan*, runon rakennusaineeseen tuo mieleen Italian hermetistien ja muiden modernistien suhtautumisen. "Sõna on hing", Liiv sanoo, ja toisaalla: "Sõnad on ehituskivid. Äрге katsuge varjudega ehitada, see ei õnnestu."

Monet ovat kysyneet, missä piilee syy Liivin sanan suggestiivisuuteen. Mikä on sen voima kaikessa hentoudessaan, mikä saa sen järkyttämään lukijaa? On vastattu: Liivin sanan ja runon ainoa arvomitta on elämisen totuudellisuus; hänen jokainen sanansa on elettyä ja kärsittyä. Vaatimukset, jotka hän on asettanut taiteelleen, ovat hyvin ankarat: on aina toteutettava vaikein, perimmäinen vaihtoehto. Se taas, miten runoilija muuntaa omat elämyksensä myös lukijan elämyksiksi, miten hän johtaa oman sydämensä liekin tai usvan lukijan sydämeen, se on *runon salaisuus*.

UKU MASING

Arbujien lyhyenä yhtenäisenä esiintymiskautena, jota tulevat apokalyptiset sotatapahtumat jo varjostivat, kirjoitettiin lyriikkaa, joka oli sekä ajatuksellisesti että muodoltaan omaperäistä ja viimeisteltyä. Arbujat kehittivät täyteen rikkauteen sen runomuodon ja -kielen uudistuksen, joka Noor-Eestin kaudella oli aloitettu ja johon Siurun aikana oli tullut uusia tuhlailevia ja uudistavia piirteitä. Näin syntyivät arbujain uusklassinen puhtaus ja muodon täydellisyys, hallittu dynaamisuus, pelkistetyt symbolit.

Uku Masing (s. 1909) on filosofi ja mietiskelijä, ikuisen toivon, kaipauksen ja uskon runoilija. Hän on yksinäinen ja poikkeava ei ainoastaan ikäpolvensa keskuudessa vaan koko Viron kirjallisuudessa. Vasta kolmekymmentä vuotta myöhemmin hän on saanut seuraajia: hauras Viivi Luik (s. 1947) ja filosofinen Jaan Kaplinski (s. 1941) ovat etsiytyneet hänen lähteilleen.

Masing on koulutukseltaan teologi. Hän aloitti opintonsa Tartossa 1928 ja suoritettuaan varsin nopeasti tarvittavat arvosanat hänestä tuli yliopiston seemiläisten kielten opettaja. Teologian ohella hän opiskeli myös sanskriittia ja kiinaa sekä anglosaksisia ja romaanisia nykykieliä. Viehtymys kaukoidän kulttuuriympäristöön sai hänet syventymään Intian uskontoihin; hän seurasi siinä Ernst Ennon jälkiä.

Tyynenmeren kansojen kulttuuria ja kieliä hän myös tunsii ja tutki. Näiden kansojen kohtaloa hän sanoo itselleen läheiseksi.

Masing ei poikkea muista arbujiista ainoastaan aihepiiriltään, vaan hänen lyriikkansa on myös muodoltaan ja keinoiltaan erilaista. Sisältö on länsimaisen ajattelun ja itämaisen meditaation omalaatuinen synteesi. Säkeet ovat ensimmäisessä kokoelmassa "Neemed vihmade lahte" (1935) useimmiten pitkärytmistä vapaata mitta. Verkkainen puheensävy leimahtaa joskus intohimoiseksi julistukseksi, profetaallisiksi vertauksiksi.

Virolaisten vaiheiden sisäisen ja ulkoisen murhenäytelmän vaikuttavin ilmaisu maan uudemmassa runoudessa sisältyy Betti Alverin "Leib" ja Talvikin "Loojak" -runoelmiin sekä Masingin runoon "Tontide eest taganejate sõdurite laul". Jälkimmäinen ennustelevalle ja aavistelevalle runo on kirjoitettu jo vuosina 1930-34. Siinä esiintyy myös virolaisessa kirjallisuudessa vanhastaan tuttu valkean laivan teema. Pakenijat ovat raajarikkoisia, heidän oma selkärankansa on heidän valkean laivansa mastona, mutta he ovat silti toiveikkaita keskellä tuhoa, sillä "meie südamed kunagi õitsevad Jumala jäädaval puul". Sodan jälkeen Uku Masing on toiminut kotimaassaan lähinnä kääntäjänä. Hän on virontanut mm. Tagoren "Puutarhurin" ja "Gitanjalin". Hänen toinen runokoelmansa "Džunglilaulud" ilmestyi Tukholmassa 1965.

Eräässä haastattelussa Uku Masing sanoo: "Lüürika emotionaalsuse kraad sõltub autori julguse tugevusest". Edelleen hän mainitsee, että Francois de Villonin ansiokkuus on juuri siinä, että hän paljasti myöhemmille sukupolville 1400-luvun ranskalaisen kaikkein salatuimmat tunteet ja ajatukset. Masing arvostaa tällaista "runouden rohkeutta". Minusta tuntuu, ettei Masingin toinen kokoelma pyri arbujiin päämääriin eikä muodolliseen viimeistelyyn vaan juuri tällaiseen runolliseen rohkeuteen.

(1960-luvun lopulta)

BERNARD KANGRO — LYYRIKKO JA ROMAANIKIRJAILIJA

Ajanjaksoa 1934-40 on nimitetty Viron kirjallisuuden uusrealismin "seitsemäksi viljavaksi vuodeksi", jolloin kirjallinen elämä oli monimuotoinen ja rikas. Varsinkin useille senaikaisille runoilijoille oli tunnusmerkillistä heidän täydellinen antautumisensa taiteelleen, jossa he näkivät kaikkien hengen- ja sielunvoimien synteesin. Vuoden 1938 vaiheilla erästä nuorten runoilijain ryhmää ruvettiin kutsumaan yhteisellä nimellä loitsijoiksi, arpoiksi. Arbujad-nimen on antanut Ants Oras, joka myös julkaisi antologian heidän runoudestaan. Loitsinta tai arpominen on käsitettävä ihmissielun sisimpien elämysten muuntamisena eläväksi sanaksi. Erään runoteoksen otsikko kuului kuvaa-vasti "Ja liha tuli sanaksi" - luomistyössä runoilijan koko olemus muuttuu sanaksi. Otsikko on Marie Underin valikoimakokoelman otsikko vuodelta 1936. Tajuamme, että sen ajan runoilijoille yleensäkin oli tullut eläväksi todellisuudeksi sairaan Juhan Liivin selvänäköinen ajatus: "Sanat ovat sielua".

Arpojat uskoivat sanan mahtiin monessa mielessä. Sana on todellisuuden avain, jolla runoilija pystyy aukaisemaan maailman kauneuden muidenkin tajuttavaksi. On mahdollista - ja se on runoilijan velvollisuus - sitoa elementtien kuo- hunta ja raivo sanaan ja "sujuvaan säkeeseen". Myöhemmin sana tuli heille symbolisoimaan myös oikeutta ja sen puo-

lustajaa.

Täysi tähkäpää suojaa
katovuosia vastaan

ja pahaa vastaan
on sana.

Saan tyyntä kun tahdon,
tuli polttava ei vahingoita.
Sade taukoo kun tahdon,
meren tyrskyt ei laulua voita.

(Kangro)

Arpojat, joita oli alkuaan kahdeksan ja jotka 1930-luvun lopulla kuuluivat Tarton akateemisiin opiskelija- ja opettajapiireihin, pyrkivät sisäisestä rikkaudestaan käsin hahmottamaan runoudessaan kokonaan uudenlaisen elämäänsuhtautumisen ja henkisyyden. Runoilijoina heille kaikille oli ominaista vaateliaks kieli- ja muotokulttuuri, mikä teki heistä lyyrisen ilmaisuuden uudistajia aikansa virolaisessa runoudessa. Heidän runoutensa jäi olosuhteiden pakosta "nuoreksi" runoudeksi, sillä se katkesi useimpien kohdalta kesken, mutta kuitenkin he saattoivat lyhyessäkin ajassa rikastuttaa Viron lyriikkaa pysyvästi henkeväällä, omaleimaisella tuotannollaan.

Kuten Koidula 1860-luvulla oli ikikansallisromantikko, Suits 1900-luvun alussa ikinooreestiläinen, Visnapuu 1920-luvulle siirryttäessä ikisiurulainen, niin on Betti Alveria luonnehdittu ikiarpojaksi, sillä hänen runoissaan arpojen voimakas henkisyyden tarve ja heidän vallitseva muotoprintsiippinsä, hallittu dynaamisuus, saivat loistavimman ilmaisunsa. Vielä 1960-luvulla Viron runouden surrealisti Ilmar Laaban luonnehti Alverin runoutta sanoen "ylevä säikähdys".

Kuitenkaan ei Alverin eikä muidenkaan arpojain esiintymisen yhteydessä syntynyt ulkonaisen sensaation tuntua, sillä heidän tuotantonsa liittyi korkeatasoisena ilmiönä luontevasti sen kulttuurin piiriin, josta se oli saanut alkunsa.

Nykyisen pakolaisvirolaisen kirjallisen elämän keskeisiä hahmoja on Bernard Kangro. "Arpojamaiset etsinnät ja runsaskuwaitiset sisäiset retkeilyt eivät ole Kangrolle vieraat, mutta hän on mieleltään muita arpoja maltillisempi ja maanläheisempi. Hän astelee vakain maamiehen askelin ja suhtautuu elämän ja kuoleman kiertokulkuun luontevalla tavalla." Näin mainitaan Kangrosta "Viron lyriikan antologiassa" (1959), johon on otettu neljäkymmentäviisi hänen runoaan.

Bernard Kangro on syntynyt Etelä-Virossa Võrumaalla maanviljelijän poikana. Hän tunsi maalaiselämää ja kansan-kieltä lapsesta asti. Jo seitsemän paimenpoikavuoden aikana hänessä heräsi kiintymys luontoon ja halu sen ilmiöiden, varsinkin kasvien jatkuvaan tarkkailemiseen. Hän kävi Kiltren ja Antslan kansakouluja, opiskeli Valgan kimnaasissa ja Tarton yliopistossa, josta valmistui kirjallisuuden maisteriksi 1938. Seuraten opettajansa, runoilija-professori Gustav Suitsin jälkiä hän valmistui tieteelliselle uralle ja ehti jo toimiakin yliopiston apulaisopettajana, julkaisi joitakin tutkimuksia sekä toimittaa muutamien vanhempien kirjailijoiden valittuja teoksia johdannolla ja tekstikriittisin selityksin varustettuna. Samalla hän ennätti vuoden verran olla dramaturgina Tarton Vanemuine-teatterissa.

Ylioppilaana Kangro julkaisi Tartossa esikoiskokoelmansa "Sonetit" (1935), luvultaan neljäkymmentäviisi sonettia. Kahdeksantoista vuotta aikaisemmin oli Marie Under niin ikään julkaissut samannimisen kokoelman, viisikymmentä kuuluisaa sonettia, aiheina luonto ja rakkaus. Kangron kokoelma sisälsi pääasiassa luonnonrunoutta, mutta nuori runoilija hylkäsi Siuru-kaudella vallinneen tyylitellyn luonnonkuvausten. Varsinkin hänen miehekäs, botaaniseen täsmällisyyteen yltävä, mutta samalla kuitenkin emotionaalisesti havaitseva kasvimaailman tarkkailutapansa on ennennäkemättömtä virolaisessa luonnonlyriikassa. Se on verrattavissa V. Ridalan lintutieteelliseen perehtyneisyyteen. Botaaninen sanasto on Kangrolla laajempi ja harvinaisempi kuin kenelläkään muulla virolaisella kirjailijalla. Kasvien nimet *angervaks, käokapsas, jänesevill, kurekell, tõrvaninn,*

konnakuusk, peniputk, uupaats, tuhkurpaju, peetrilill, kortsleht, kukehari, villohakas, kurerohi, jõe kupp jne. merkitsevät kaikki tietyn värisiä ja tuoksuisia lajeja ja yksilöitä, lajin määräämässä kasvuympäristössä.

Kielellistä rikkautta vastasi kuvauksen luotettava osuvuus ja mielle yhtymien runsaus. Luonnon ja tunteen viritys yhtyvät muutenkin välittömästi. Usein runoilija joutui toteamaan, että luonnon ja ihmisen välillä ei ole olennaista eroa, vaan ne sulautuvat yhteen, niin että parhaina hetkinä ihmisen suulta hymyilee *taimeloomus*. Ei edes aivotointa ole vain ihmiselle ominaista, sillä "heteitten siitepöly on samaa ainetta, mikä aivoissani kihisee". Kuolleen ihmisen kuten puunkin yhteissydän *ühissüda* lepää maan povessa. Ja maa on se, joka ruokkii meitä kaikkia *ihumahlast*. Niin onkin meissä jokaisessa "kuohumassa maan juoma" ja "aivoissamme herää maan synkkä ajatus". "Maan synkkä ajatus" on tietoisuutta elämän ja kuoleman väistämättömästä kiertokulusta, jolloin kuitenkin "uusi elämä" on yhteydessä maahan samoin kuin kuolemakin. Runoilijan näitä tunnelmia tulkitseva laulu on "madal, kahisev ning kume". Kahta vuosikymmentä myöhemmin samat motiivit toistuvat vieläkin henkilökohtaisempina sikermässä "Mullan sävelet" kokoelmassa "Kesäpäivän seisaus" (1955).

Tuo matala, maanläheinen laulu, eläytymisherkkyys varsinakin luonnon pienoismaailmaan, valppaus ja kyky loihtia esille luonnon värejä ja vivahteita tuo joskus mieleen Sillanpään novellien luonnonläheisyyden. Myös kaukaisempiin eurooppalaisiin yhteyksiin on viitattu Kangron maagisen luonnonrunouden yhteydessä, ja on todettu saksalaisten Loerken ja Lehmannin paanisten luonnonnäkemyksen tarjoavan läheisen paralleelin.

Muuten tiedetään, että Kangron ensimmäisten kokoelmien lukuisat runot on kirjoitettu murteenkeräilyretkillä ja jalkamatkoilla, jotka johtivat läpi koko Etelä-Viron, osin myös Virumaalle, jossa runoilijaa kohtasi uusi ilmestys: meri. Meri lahjoitti hänelle seuraavaan runoteokseen "Vanhat talot" (1937) sisältyvän "Venelaulujen" sikermän. Vesi-symboli tuli keskeiseksi kuitenkin vasta myöhemmin romaa-

nissa "Lähteet jäässä" (1959), jossa ehtymättömät ja jääty-mättömät vesisuonet pulppuavat mäenrinteestä ja "kaikki virtaa kohti toteutumistaan." Hänen erikoiseksi ystäväkseen luonnossa osoittautui tuuli, nuoren ihmisen sisäisten tais-telujen monitahoinen ja muuttuva vertauskuva, aktiivisuuden ja vapauden symboli, joka lietsoo etsijän levottomuutta ja kantaa kuilujen yli. Tuulia pitää rakastaa, sillä "neis peituvad kõik uue sünni ained" ja ellei tuulia olisi, sil-loin "sielujamme punaisen tulen / home söisi, löyhkä ja koit". Neljätoista runoa käsittävässä "Tuulenlaulujen" si-kermässä, jossa voi havaita Marie Underin vaikutusta kuten Kangron kolmessa varhaiskokoelmassa yleensäkin, vaihtelevat runoilijan ajatukset ja tunteet riemukkaasta hurmiosta alakuloisiin kuolemanaavistuksiin.

Mind kannab su pingsus, mind kannab su lõõm
ka kuristikkudest üle.
Su tohutust kruusist üksainus sõõm
ja kõikevallutav tormine rõõm
mul avab leekiva süle.

Ah, tuul, minu sõber, kui Viimane Tund
mind tahab kord endaga liita,
kas tuled ka siis? Kui võigast und
mu elule langeb kui musta lund,
kas käe lööd mu uksepiita?

"Riihenuuni"-kokoelmassa (1939) runoilijan itse-erittely sekä oman runouden luonnehdinta tapahtuu edelleen luonnon-kuvien välityksellä. Kuvatessaan runossa "Kaskimaalla" kas-kenpolttoa, jonka aikana tuli syö vesakkoa "terävin rohkein hampain" ja valmistaa uutissiemenelle alaa tuhoamalla entis-tä elämää niin että kasvillisuuden lisäksi kärventyvät myös toukka, perho, muurahainen ja etana, runon minä kysyy, mikä hän on siellä, missä toiset ovat tuhoutuneet, ja vastaa:

Olen tulenkirkas kukka uhkea
se tuhkan pehmeässä vaossa puhkeaa
niin kuumana, niin uutena ja puhtaana.

Edelleen tässä kokoelmassa rakentuvat balladeiksi muuttamat esi-isistä, rutosta, nälästä, hallasta, lahoavista taloista, umpeutuvista kaivoista, harmaista häristä ja synkistä nummimaisemista kertovat aiheet. Yleensäkin Kangron runoudessa voimistui jonnekin kauemmaksi ja syvemmälle viittaava juonne ja keskeiseksi aiheeksi nousi uusi tietoisuus kaiken esineellisyyden takaa aavistettavasta aineen ja hengen, menneen ja olevan salaperäisestä yhteenkuuluvuudesta.

Kangron luonnonmystinen varhaiskausi katkesi kolmen koelman jälkeen vaikeisiin yhteiskunnallisiin ja yleisiinhi-millisiin koettelemuksiin. Runoilija vaikenä sitten pakolaisuudessa kuuden vuoden ajan, kunnes raskaan sisäisen paineen alta kirposi kokoelma "Palanut puu" (1945). Kotimaa ja runoilija itse on palanut puu, tai kuihtunut omenapuuhylätyssä puutarhassa. Lintu ei halua laskeutua sen latvaan. Mutta puun ytimessä on sittenkin elävää solukkoa. Kenties se saattaa käydä uudelleen viheriöimään.

"Palaneesta puusta" lähtien - se oli ensimmäinen maan-pacssa julkaistu virolainen runoteos - polveilevat pakolaisaiheet ja -mielialat vallitsevina teemoina Kangron seuraavissa kokoelmissa. Niissä elää myös kotimaa, sen menneisyys ja äskeiset vuodet, perinteet ja laulu, luonto ja maankamara. Runoilija suorastaan samastuu maan kanssa, kuten tosin jo aikaisemminkin "Soneteissa" sanoessaan "Minä olen maa":

Olen miljoonat päivät maannut,
kivikasvoni murenee.
Mutta sydän ei kuole, ja henki
se korpena kohisee.

Tunnelmat vaihtelevat nyt toivosta epätoivoon, optimismista alakuloisuuteen. On paljon harmaata kodittoman yötä, jolloin vain odotetaan "raudan tuojaa" ja jossa vain "jättiläiset laulavat".

Myös runoilijan väliaikaisen olinpaikan luonto inspiroi

häntä. Kuitenkin monien pakolaisvuosien jälkeenkin runoilijan kaunis kotiseutu Võrumaa, Peipsin rannat ja "kuolematon Tartto" yhä kuvastuvat selvimmin, detaljikkaina ja elävinä hänen runoudestaan. Niistä motiiveista muodostuu pitempiäkin sarjoja. Pehmeän musikaaliset ja poutaisen akvarellinomaiset, lyhytmuotoiset runot ovat silti hänelle tyypillisempiä ja ne lähenevät joskus Liivin ja Ennon runojen laattua.

Ajatus sinusta nousee pilviin,
ajatus sinusta on pilviä ylempänä.
Ajatus sinusta, se on pilvenpielien
kultainen valo, kun illahtaa.

Runoilmaisun selvyys ja yksinkertaisuus, kuvien rikkaus ja soinnukkuus, ajatuksen konkreettinen hahmotus ja syvä inhimillisuus alakuloisuudessa ja murheessakin ovat Kangron runoudelle tunnusomaisia piirteitä hänen nykyvaiheessaan. Keski-ikään tulleen runoilijan pehmeäsointinen lyriikka rakentuu nyt muistojen varaan. Entisyyden osuus on vähentynyt, mutta oma lapsuus ja nuoruus ovat tulleet lähemmäksi, häivähdys äidin valkean liinan hohdosta ja kotiseudun maisemien vehreydestä on kaihoisa ja kaunis. Ja kun puhjennut sireeninoksa vieraalla maalla lyö kevätuulessa seinäpalkkeihin ja maa tuoksuu, silloin runoilijasta tuntuu varmimmin, että

eivät ne ole omat sävelet,
jotka kaikuvat kauttani nyt:
vuosisatoja on kotiniityllä
muusani seppelpää käyskellyt.

Kangron romaanit

Bernard Kangron romaanituotanto on yllättävän laaja. Se täyttää osapuilleen 2500 sivua, kun sen sijaan lyyrisen runouden sivumäärä on kahdeksansadan vaiheilla.

Tietävästi Kangro julkaisi ensimmäiset kaunokirjalliset proosanäytteensä aikakauskirjassa "Looming" vuonna 1939. Ne ovat kaksi sujuvasti kirjoitettua tunnelmapalaa "Siniset mehiläiset" ja "Portaat", kumpikin kolmisen sivua. Jos samankaltaista tekstiä pitkittää yli 370 sivun, niin kuin romaanissa "Hohde taivaanrannalla" (1949), on pakko todeta, ettei teos rakennu oikeaksi romaaniksi eikä lukijan mielenkiinto pysy vireillä, yksityiskohtien suuresta kauneudesta huolimatta.

Mutta 1950-luvun puolivälin jälkeen Kangro on esiintynyt yhä aidommin vaikuttavana prosaistina, joka romaaneissaan yhdistää hyvin kiehtovalla tavalla toiminnan ja sen ympärille tihenevän ilmapiirin.

Romaani "Taivaanavaimet" (1956) on oikeastaan satu, ja "sadut jatkuvat silloinkin, kun kaikki muu päättyy". Romaani on samalla kokeilu, sillä on kai hyvin harvinaista, että toinen kirjailija jatkaa toisen luoman hahmon kohtaloiden kuvailemista. Kangro kuitenkin herätti Pörgupõhjan Jürkan pikkutytön Riian, joka A.H. Tammsaaren teoksen "Pörgupõhja uus vanapagan" (suom. "Hornanperän uusi paholainen") lopussa oli uinahtanut marjamättäälle, ja siirsi hänet kirkonkylän pappilan pihapiiriin - ja niin alkaa satu sielun etsimisestä. Rationaalisen ja irrationaalisen rajaviivat ovat epämääräiset, havaintokentät siirtyvät päällekkäin, tapahtuu ihmeitä. Kangro ei väsy vakuuttamasta yhdessä Tammsaaren kanssa: "Ime on täiesti võimalik ka tänapäeval". Ne voimat ja vaikuttimet, jotka saavat romaanihenkilöt liikkeelle, tulivat syvistä ja mystisistä lähteistä, eivätkä suinkaan henkilöiden luonteista. Kukaan romaanihenkilöistä ei juuri toimi, enemmän kuunnellaan kuin puhutaan. Eräs päähenkilö

on sokea, jo sokeana voi muita paremmin kuunnella. Romaanin valo on yön valoa, ei päivän kirkkautta; tunnelma on jähmeä, ikään kuin koko ajan vallitsisi epätäydellinen auringonpimennys. Monenlaista eriskummallista tapahtuu ja kirjailija seuraa, miten eri henkilöt reagoivat tapahtumiin. Joku yksinkertaisena uskoo, toinen kadottaa järkensä, kolmas hukutautuu, useimmat ennustavat onnettomuutta ja etsivät syylistä. Epäilyttävin on aina se, joka on hyvä, sillä "hyvyyskin voi aikaansaada maailmassa paljon pahaa, koska sitä ei ymmärretä".

Romaani panee liikkeelle monenlaisia ajatuksia ja kuvitelmia ja sen tunnelmat koskettelevat lukijan mieltä kaukaisten kirkonkellojen alakuloisena kumahteluna. Yksityiskohdat ja luonnonkuvaukset sulautuvat kauniisti kokonaisuuteen, joka sisältää monia psykologisia oivalluksia.

Kangron viides romaani "Sininen portti" (1957) tuo aivan uusia alueita virolaiseen kirjallisuuteen. Se on ensimmäinen yritys johtaa ulkomailla ja kotimaassa asuvia maanmiehiä välittömään kosketukseen keskenään, valottaa ihmisten suhtautumista toisiinsa sekä pohtia heidän elämänsä päivänpolttavia ongelmia. Romaanin tapahtumat ja keskustelut on ahdettu puolentoista päivän aikaan, sillä niin kauan kestää erään Ruotsiin saapuneen turistiryhmän käynti. Sitä ennen olemme kuitenkin saaneet valaisevia jälkikatsauksia Ruotsissa oleskelevan päähenkilöarkkitehdin kouluaikaan eräässä Viron pikkukaupungissa, opiskeluvaiheeseen Tartossa sekä avioliittoon, joka on särkynyt sodan aikana.

Turistien joukossa on päähenkilön serkku, kaima, ja myös hänen entinen vaimonsa. Molempien osapuolten välillä syntyy sanamiekkailua ajankohtaisten kysymysten ja käsitysten vaiheilta, ja juuri kansallispsykologisten umpisolmujen aukaisuryityksenä romaani on kiintoisa ja mieleenjäävä. Romantikona pidetty kirjailija osoitti, että hänellä on kykyä myös täsmälliseen olojen tarkasteluun.

Bernard Kangron lähes tuhatsivuinen, juuri valmistunut romaanitrilogia on tuhatsäikeinen teos. Se koostuu romaaneista "Lähteet jäässä" (1959), "Emajoki" (1961), ja "Tartto" (1962).

Se levittäytyy lukijan eteen kuin valtavan laaja triptyykkisommitelma, jossa rohkeasti toisiaan leikkaavat pinnat ja tasot muodostavat yllättäviä näkökulmia.

Rakenteeltaan ja muodoltaan Kangron teos on kokonaisuudessaan hyvin mielenkiintoinen ja tarjoaa modernista romaanitekniikasta kiinnostuneelle varmasti paljon aineistoa. Etsijänä, kokeilijana ja muoto-ongelmien ratkojana kirjailija on tavoitellut synteisiä vanhan ja uuden romaanikomposition välille. Modernistin tavoin hän antaa romaaninsa tapahtumien heijastua ja taittua useampien henkilöiden yksilöllisyyden kautta. Kun näin tapahtuu, päästään todellisuuden yhä toistuviin uudesti arviointeihin. Näin syntyy saman tapauksen aivan vastakkaisia tulkintoja ja käsityksiä.

Kronologisen ajan sijasta on merkitystä vain psykologisella ajalla. Kun romaanihenkilöt alinomaa luotaavat muistojensa ja tulevaisuuden aavistelujensa syvyyskerrostumissa, etenee kerronta sisäisenä monologina, joka oli jo Tammsaaren suurten romaanien peruskäsitteitä. Tarpeen mukaan kirjailija esiintyy itsekin eri lukujen jäljessä tai niiden edellä välittäjänä romaanihenkilöiden ja lukijan välillä; opastajana, johtopäätöksien ja yhteenvetojen tekijänä, tunnelmien syventäjänä. Persoonallisella, välittömällä osuudellaan hän edustaa siten kuoroa muinaiskreikkalaisten tragediaan tapaan. Näissä usein filosofoivissa väliluvuissa hän pyrkii hävittämään viimeisetkin rajat sisäisen ja ulkonaisen maailman väliltä, poistamaan verhot unen ja todellisuuden väliltä, yhdistämään reaalisen ja epätodellisen ja luomaan täten ajan ja paikan rajoituksista vapaan uuden todellisuuden.

Trilogian tapahtumat on rajattu kahden vuoden kokemukseen 1930-luvun loppupuolella, ja vasta kolmannen kirjan viimeisessä luvussa rajat laajenevat, kun romaanihenkilö Benno Maran saa kummallisella tavalla viettää vuorokauden opiskeluaikojensa kaupungissa. "Kuolematon Tartto" tuhou-

tui suurimmaksi osaksi sodassa, ja kahdenkymmenen vuoden kuluttua hän etsii nykypäivien Tartosta menneisyyttään. Hän kohtaa siellä lukijalle edellisistä romaaninosista tuttuja ystäviään, eläviä ja kuolleita, ja löytää siellä tyttärensä Hele-Mallen. Isä - tytär-motiivilla on ilmeisesti tarkoitus korostaa henkisen jatkuvuuden ajatusta, kontinuiteettia kaikista murroksista ja monista uusista voimatekijöistä huolimatta.

(1963)

UHE LUULETEOSE ELEMENTIDEST

1. Haruldane sõnavara

Bernard Kangro esimese luulekogu (Sonetid 1935) sisuvärskus ja pildistiku ilmekus luuletusis pääseb mõjule eriti just keelelise omapära, oskuslikult kasutatud eesti keele sõnavara, murdesõnade, neologismide, etnograafiliste sõnade ning vahel ka autori omaloominguliste väljendite tõttu. Värskeid keelekujundeid, võrdlusi ja sümboleid on samuti külluses. Käesolevas töös püüan haruldast sõnavara registreerida "Kogutud luuletuste" redaktsioonis,¹ võrreldes sõnade võimalikku esinemist Aaviku Uute sõnade sõnastikus (1921), lüh. Aavik, ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Õigekeelsuse sõnaraamatus (1960), lüh. Õsr. Lõpuks on küsitletud ka autorit ennast ja kolmel korral on otsitud seletust Kask-Saareste Lisasõnastikust (1930/33).

Sonettide rikast floorat märgitakse taimenimetustega, mida on sadakond, kõik rahvapärasel kujul. Keskne botaanikasõnastik ei kuulu siiski käesolevasse registrisse, nagu ka kitsam faunaline mitte, on aga äärmiselt huvitav. Toodagu näiteid botaanikast: kassikäpp, peetrilill, kirbulill, sõira-

¹ Bernard Kangro, Minu nägu. Luuletusi 1934-1969. Selles kogumikus on siis koos ligi nelja aastakümne toodang, kolmeteistkümmend luulekogu ja lisaks vahepõimikud, milledesse on koondatud ajakirjades ilmunud, osalt ka seni avaldamata luuletusi.

lill, uupaats, ubalill, vareselill, kullerkupp, nurmenukk, kurekell, kurekatel, konnakuusk, peniputk, mürkputk, sarik, pruunlill, juudapööris, riburaik, kalmus, tarn, veeosi, takjas, hernes, hiirehernes, münt, penitatar, köömned, vesiroos, jõemari, limahein, vesisulg, angervaks, jänesevill, nälghein, naat, virnas, karusammal, sõnajalg, pilliroog, soetõlv, tõrvasninn, tulilill, nisu, oder, rukis, võrikjuur, ohakas, linaõis, lippkaer, joovikas, palukas, kukehari, mesilill, jõelõng, lõmmuleht, jõekupp, ilmahein, kastehein, puju, villohakas, roog, kanarbik, huulhein, kanakoolja, kurerohi, kortsleht.

Faunat, lindude, kalade, muude veeolendite ja roomajate mikromaaailma on ka sõnadega piiritletud, see pole siiski liigirikkuses flooraga võrreldav. Lindudest on mainitud lauluräästas, koovitaja, kakk (= öökull), roolind, roosiitsitaja, jõetilder, part, sookikas ja kaaren. Kaladest on nimetatud haug, muist veeolendeist kaan, püdal (= must- või hobukaan), mudakonn, jõhvuss, soo- ja tõrvasmadu ning sivukene.

Põrnikaid ja mardikaid on pääle selle. Suurtest loomadest esinevad hobune, ruun, sikk ja kass.

Haruldasi sõnu

atus

- - on lilli sülem - - kui üliküllas värvioher (= ohter) atus. (lk. 20) / Aavik: / Õsr: att, atu *etn.* = Hiiu naiste pääkat / Autor: "atus" sõnast "atma" = ahtma (kirjand.) vilja või muud rehetares partele kuivama panema (Lõuna-Eesti).

*esmik*teos

Pärast esmikteose ilmumist (lk. 7) / Aavik: esmik; 1921. a. alles ettepanekustaadiumis olev derivaatneologism. A. soovitab seda sõna tarvitada "esimehe", "juhi" tähenduses. / Õsr: -; soovitab esikteos.

hahetama

- - hommik hahetab (lk. 8) / Aavik ja Õsr: hahetama (murd.) hallina paistma / Autor: hahetama, sõnast hahk = hall (Lõuna-Eesti).

harad

Känd tõstab vastu taevast söestund harad (lk. 17) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: hara, mitm. harad = haru.

heik

- - nurmenukk on unund heigust meelest (lkl. 11) / Aavik: - / Õsr: heik, heigu, keskv. heigem, üliv. kõige heigem (murd.) = erk, kerglane.

*hiile*¹

Vaid mõni hiile haljendama löönd (lk. 28) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: hiile, iile = mitte veel roheline viljaoras; hiiletama, iiletama = punakalt, õige vähe haljendama, vilja-orase kohta (Urvaste Oe küla).

kuhtund

Ju kevadlõõmas kuhtund kullerkupp (lk. 11) / Aavik: kuhtuma (murd.): raugema, nõrkema, minestama / Õsr: kuhtuma = raugema, nõrkema, jõuetumaks muutuma.

kõrsne, terajane

Maad vastu - - / on räsitud ning kõrsne nurmenõlv / kus lokkama peaks terajane põld. (lk. 25) / Aavik: - / Õsr: kõrsine, -se (põld) / terajas, -a = m.s. terarikas / Autor: terajane = terarikas, täisteri sisaldav.

laju

Saad kergeks siin ja ujud nagu laju (lk. 20) / Aavik: laju = raasukene, liblekene / Õsr: laju = kübe, raasuke.

lanne

Soos lanne lande kõrval nagu sild (lk. 20) / Aavik: - / Õsr: lanne, lande (põll.) = nimme (näit. hobusel) / Autor: lanne = vesine, mudane koht teel, heinamaal jne. (Urvaste Oe küla).

¹ Lisasõnastik: iile, iilme = idu, oras.

läigendus

Jää läigendusse sõites kadus voor (lk. 9) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: läigendus = võib olla et omalooming, aga pole võimatu, et esineb igal pool.

lämuvesi

Must püdal (= hobukaan) vookleb lämuvees kui siug (lk. 19) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: tavaline sõna.

maisesaar

- - ja õitseb sohu vajund maisesaar (lk. 17) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: maisesaar = maismaa saar tümas soos või rabas.

mültuma

Lai järvepära mültub roostesooks (lk. 19) / Aavik: mültuma = sumbunuks, umbseks minema (vesi, tiik) / Õsr: - / Autor: mültuma = umbsuse tõttu kustuma (söed), mädanema (heinad).

mõhn

- - kivi mõhna ümber kirjud veermed (lk. 17) / Aavik: - / Õsr: mõhn, -a = kühm, kõrgendik, naha paksend / Autor: mõhn = kämbla tagumine osa (käemõhn), muskel pöidla taga.

nestib

- - ajad tulevad, mil vihmas nestib / - - lõikuspäev (lk. 30) / Aavik: neste (*soome*) = vedelik / Õsr: neste (*aiand.*) mesineste; ka piltl.: nestene. Verb nestima, nestida puudub / Autor: nestima = niiskeks saama.

nährikas, kagar

All üllatava on võrikjuurte paljus / kus liivakadak nährikas ning kagar (lk. 9) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: nährikas = väike, kuid sitke (näit. nährikas poiss) (Urvaste Oe küla). kagar = kahar.

närbe habin

- metsa habin närbe / siis teatas kevadest, mis hiljaks jäänd (lk. 9) / Aavik: närp, -rva, närbe = söögiisutu, jõuetu / Õsr: närb, närva = jõuetu, rauged, isutu; närbus = isutus / Aavik: *habin* - / Õsr: habin: habisema = vabisema, kohisema / Autor: habisema = nõrgalt häälitsema; närbe =

jõuetu (Urvaste Oe küla).

pöörist ajama

Musthaljas kaerapõld ju pöörist ajab (lk. 12) / Aavik: pööris = 1) keerd, keeris, 2) õite kobar / Õsr: pööris = 1) keeris, 2) õisik, mille külgharud hargnevad kobarataolisteks osadeks / Autor: pöörist ajama = nimelt kaerapöörisse nähtavale tulek tupest.

põlletel olema

Saab tühjaks vaevaks hoolikamgi töö / kui põlletel on kõrbend nurmenõlv (lk. 28) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: põlle = kõrge, kuiv ja liivane maa, põllumaa. (Haruldane sõna Urvaste Oe küla).

lumepõnk

Veel kevad magab lumepõngal keras (lk. 9) / Aavik: põnk, -ga (*murd.*) = küngas, kühm; jäme koht lõngas / Õsr: põnk, põndak = väike küngas, kõrge kuiv koht aasal või põllul.

viljariibmed

- - vakas on koos ligi nelja aastakümne viljariibmed (lk. 6) / Aavik: riive, -be, mitm. riibmed, (*murd.*): kaabe, vähene jäänus / Õsr: - / Autor: riibmed = riibumisel (riisumisel) saadud jäänused.

rõha

Veel lohul püsind rõha vähe aega (lk. 28) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: rõha = mitte veel küpsenud vili, tera veel pehme viljapeas (Urvaste Oe küla).

sompub

- - udus sompub karge lõikuspäev (lk. 30) / Aavik: sompima (-bin) (*murd.*) segi ajama, segi pildudes rikkuma / Õsr: sompuma = sompu minema; sompus = segane, udune olema.

koplisoot

- - kus koplisoodil värske muda lõhnab (lk. 9) / Aavik: - / Õsr: soot, soodi = koold umbekasvanud jõesilmas / Autor: soot = vesine koht madalal maal, näit. heinamaal.

sorpund

Tuul - - / kahlab sorpund kõrtes kuni vööni (lk. 29) /

Aavik: - / Õsr: - / Autor: sorpuma = murduma, sassi minema, viljakõrte kohta (Urvaste Oe küla).

sõõrd

On lumi sõnajalad sõõrdu magand (lk. 19) / Aavik: sõõrd, -ru, mitu tähendust: kütis, maharaiut metsa põletus põllumaaks / Õsr: sõõrd, sõõru: l. *etn.* ale, mullaga katmata kütis jne. / Autor: sõõrd = siin mitte kütise tähenduses, vaid igasugune maharudjutud hein jne. oli sõõrdu.

tsäuk

Suur hiirehernes koldseid tsäuku vatrab (lk. 22) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: tsäuk, tsäugu = kobar.

ujuseemned

Tõi vesi neid, siis jälle pääsid voolu / need läikivmustad kõhnad ujuseemned (lk. 17) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: "uju" sõnast "ujuma" = ujuvad seemned veepinnal.

ummisjalu

Käid ummisjalu, valge samblapuru / on kuiv ja murdub nagu habras klaas (lk. 16) / Aavik: ummisjalu = jalad kinni, jalad koos (hüppama) / Õsr: ummisjalu täh. ka = ettevaatamatult, mõtlematult tormama / Autor: ummisjalu = nagu seotud jalgadega, lühikeste sammudega.

vatrama

vt. tsitaat eespool / Aavik: - / Õsr: vatrama vt. vaderdama / Autor: vatrama = algselt: palju rääkima, aga ka midagi ohtralt tegema.

viherhaljas

Puud aga tõstvad viherhaljaid latvu (lk. 21) / Aavik: viher (-a) (*soome*) = roheline / Õsr: viherpuu = türnpuu / Autor: viherjas = rohekas.

*virpinud*¹ lõngakera

Kerida tagasi seda suurt virpinud lõngakera (lk. 5) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: virpima = sassi minema, virpi

¹ Lisasõnastik: virp, -i = valesti keritud, haspeldatud või kääritud lõng; ettetikuv, teisi tülitav inimene.

minema (Urvaste Oe küla).

*võhlama*¹

Sääl lendav-muda pööritlusis võhlab / jõeussi vingerdus
- - (lk. 19) / Aavik: võhl (-u) = võlu / Õsr: - / Autor:
võhlama = elavalt liikuma (laste kohta: mis sa võhlad?).
(Urvaste Oe küla).

viljaüdusk

Siis viljaüdusk tõusis vaksa pikku (lk. 15) / Aavik: -
/ Õsr: - / Autor: viljaüdusk = kehv kängu jäänud vili (Urvaste Oe küla).

ähinsadu

- - tuhkjas kihar / kui räbal kleepub peenes ähinsaos
(lk. 30) / Aavik: - / Õsr: - / Autor: ähinsadu = ähinal,
kõvasti ning ägedalt sadav vihm.

õtsk

Õtsk laotab petlikke ning laiu hõlmu (lk. 19) / Aavik:
- / Õsr: õtsk, õtsu (*murd.*) = soine kallas / Autor: Õtsk =
murd. vorm sõnast õtk

Kokku nelikümmend (40) sõna, hulgas murdesõnu, neologisme ja autori omaloomingut.

II. Tähelepanekuid mõttestikust

See haruldaselt intensiivne ja nii vormilt (sonett) kui sisult (maastik) ühtlane luuleteos näib sisaldavat looduslühirikat otse ridalalikus stiilis ja mõistes. Teada on, et autor kirjutas osa sonettidest oma murdeuurimisretkedel otse maastikus mitmel pool Eestis. *Inimene* esineb, nagu Ridalal, vaid harukorril ja nähakse üldkujuna. *Naisest* näit.

¹ Lisasõnastik: võhlama = jooksmas, loomadega askeldamas
võhl, -u = ümberhulkuja, kärsitu inimene.

öeldakse: "Need naised, töös ja sigimises vahvad / tuult täis neil undrukud kui roosad põied". *Mehest*: "Niisama mõtetult kui hobu astub / mees rambind-käsi hoiab adrapuud". *Lapsed* aga esinevad korra "lapsed kobarana". Teisel korral nimetatakse tervikuna *rahvas*, kes "tõuseb valgusele vastu".

Teisalt kirjeldades inimest autor kasutab pars pro toto-meetodit, nimetades luuletuste pildistikus inimese nägu, ajusid, vereringvoolu ja skeletti. Mõnel korral on nimetatud silm, kõrv, suu ja juuksed ning luustiku osad nagu ribid, niudekaar, põlveplaat, küünarluu, rusikad ja kolp.

Ka luuletaja *mina* väldib nagu meelega oma inimlikku olemust või tundeid kirjeldamast. Ta ütleb enese olevat titaan või mäevaim ja alles "kui minust vahel kaob titaanlik ramm / ja rõhuv jõuetus mu põue kipub / siis inimesena poen alla orgu". Sest inimene on jõuetu. Ta kannab eneses "maa sünget mõtet" ja hajub mullaks nagu kõik muugi, nagu "kõdunenud, ussitanud seen". Või ilusamini öeldes: "Maa õnaraيسة laiali ma vajun / ja juuksed pleekuvad kui tihe lõuend". Muidu on teemana roheline orumaastik, "halja maa pildistik" (K. Muru).

Talvevaateid on harva. Autor viibib rabasoode, sisevete, tiikide, ojade, jõgede kaldavete ääres ja nende taimestiku keskel, laanes, nõmmel ja põndastikus. Vahel põigatakse ka küngastele, niitudele, palgimetsa, talupõldudele ja hoonete lähedale.

Autori teisenemised toimuvad siis võimsast titaanist nõrgaks inimeseks. Teisalt samastub ta inimesena loodusega - neid samastumisi on palju - sest "maa ihumahlast toitume kõik". Talle on näit. "kalad nagu vennad", kes "selgadega müksavad". Kui aga "viimne inimõte lahkub ajast / siis taimeloomus naeratab su suul".

Teisenemised, samastumised ja metamorfoosid näitavad, et see teos on suurel määral ka siseheitluste ja eneseotsingute raamat. Ja eks väljendagi loodus mõnikord paremini seda, mis inimesel viimse lausumata veenena ainult "eksleb valulisel suul".

Isiku muundumised võtavad mõnikord võika ilme. Nii on "mürkputkes tõusnud järe lapsetapja / ja poodud mees on

kasvand hiiglatakjaks". Inimkehi aga on metsas moondunud puudeks, need kutsuvad luuletajatki "suisa-suudel".

Võti läbi kogu Kangro luuletoodangu kestvale autori ja *puude* sugulussuhteile leidub juba selles kogus. "Puu, kus ta eales oma juuri ajab / mu rinda ulatuvad peened narmad - / ma olen maa." Või teisel, kus koolnu kolbas nagu nõus öeldakse olevat peidul "seeme, kust võrsub ükskord pahklik hiigelpuu". Kuid mitte ainult puude juured ei ole luuletaja rinnas ja seemned kolbas, vaid tal on maa all puudega koguni ühine süda. "Ka varsti minul nagu kõigil puudel / maa sügavuses ühissüda lööb." Sonettide puud, muide, on enamasti madalad: hala-, roni- või tuhkurpaju, kulu- või liivakadak, mõned laanekuused, soomännid ja haavad ning pihlak "võrreldav pillirooga".

Nägemismeel on sonettides otse eidetismini tugevasti esindatud, nagu Tuglase toodangus.

Värviskaala on siiski piiratud ja väga ühtlane: üldiseim värvitoon on pruun, pruunjas, hallpruun, roheline, sinine, hall, hallmustjas ja tuhmvalge. Korra on nimetatud ka määrdind-roosa, krell-kollane ja lilla. Valitsevad maa- ja mullavärvid, nagu ka luuletaja maailmavaade ja mõttestik selles kogus on maalähedane, sest "ei ole tugev see, kes mullast irdub".

(1972)

KOLM LAULU SURMAST JA IGAVESEST ELUST

Suvistel luulerännakutel leidsin muude hulgas kolm meeldejäävat luuletust surmast ja igavesest elust. Jättes kõrvale nende luuletuste kunstilised vormiväärtused, tahaksin neid vaadelda sisuldas, nagu nad kõnelevad harilikule lugejale. Need pärinevad kolmelt eesti luuletajalt, kelledest ainult keskmine jätkab sõnakunsti loomist ja harimist. Tema laul on ühtlasi ajaliselt esimene, pärit kolmekümnendatelt aastatelt. Autor on Bernard Kangro, kellelt ilmus kommentaaridega varustatud luulekogumik aastailt 1943-1969 päälkirjaga "Minu nägu".

Temast veidi noorem, paari aasta eest manalasse varisenud August Sang on oma luuletuse päälkirjaks pannud "Laul surmast ja igavesest elust" (1956), kuigi kogu luuletuses ei mainita surma, ainult korra esineb sõna *surnuaed*.

Kolmas luuletaja, Henrik Visnapuu, kelle surmast aastal 1951 on kulunud nüüd juba kakskümmend aastat, ei nimeta oma luuletuses ka mitte surma. See "trotslik eleegia" on vist 1940. aastast, sest see on pühendatud A.H. Tammsaare mälestusele. Luuletuses on kibe kaotusevalu põimitud trotsliku omamiskindlusega. See sisaldab ühtlasi palju uhket teadvust kunstiloomingu üldinimlikkusest ja kestvusest ning samu traagilis-optimistlikke mõtteid, mida Visnapuu on avaldanud mitmes muuski luuletuses, öeldes, et "üürikene on kaotus / igavene leid".

Bernard Kangro luuletus "Pärast surma" leidub tsüklis "Pimedusele" ta kogus "Reheahi", mis ilmus a. 1939. See kogu on läbinisti üks harukordsemaid eesti luuletoodangus. Autori minevikutaju müstikat ja animismi peetakse meie tõule kõige iseloomulikumaks maailmatunnetuse astmeks. Autori mõttemaailm on tihedalt seotud folklooriga, millest ta ammutab inspiratsiooni ja mis ilmestab luuletuste pildistikku ja keelekujundeid. Mis võiks olla põhjuseks autori kiindumusele minevikku? Rahvuslikud ja perekondlikud traditsioonid? Või üldinimlik nägemus, nagu T.S. Eliot selle on sõnastanud oma tuntud tõdemuses: "Käesolev ja möödanik sisalduvad mõlemad tulevases ja tulev on minevikus juba eos."

Kangro ees minevik on otse ülesandena ja kohustusena, kui ta eneselt küsib: "Kas olen küllalt ma kandma mees / kui see, mis taga, on jälle ees?" Igatahes ühendab luuletaja ajalise ajatuga sageli nii jäägitult, et "unielu saab päriseks". Autori arvates - nagu see väljendub antud luuletuses - tema individuaalne mõttetegevus ning kontakt maailmaga peavad jätkuma ka pärast surma. Pärast surmagi ta süda jätkuvasti "ihkab tabada elu tuuma" sel määral, et ta "pärast surmagi armub ja vihkab".

Autori teadaande kohaselt ("Minu nägu", lk. 75) on luuletus "Pärast surma", nagu mitmed muudki tema luuletused, saanud alguse unes ja ka alles hoidnud unenäo sõnastuse, mis arvatavasti tähendab seda, et luuletus on olnud valmis kujul autori meeles unest ärgates ning kantud sellisena paberile.

Luuletuse "mina" kõnetab sõpru ja omakseid sõnaga "matke": "Matke mind sinna maha, / kuhu altarituled / paistavad kiriku taha."

Teiseks ta soovib, et kalmule ei istutataks ühtegi puud teda varjama: "Haud tehke tasaseks päält", sest nii arvab ta paremini kuulvat kellade häält kajamas nii hästi talvel "üle hange" kui ka "läbi suvede kuuma".

Pärast surmagi luuletaja "mina" tahab jälgida elu ja mitte üksnes passiivse vaatlejana, vaid elu mõtte ja tuuma otsijana. Paistab, nagu polekski tema individuaalne tunnetus ulatuselt piiratud - nagu ühes teises luuletuses,

milles öeldakse: "oled põhjatu kaev", toonitades tunnetuse sügavust - vaid et see, olles igikestev on ka eriti laialaline: ta näeb, kuidas tuhanded ratsa üle ta haua kihutavad aja tulles langevad "kummuli vastu mulda". Need on vist alati põgusa ja eest pageva õnne püüdjad, kes viimati väsivad ja varisevad mulda. Tema aga vaatleb neid vööraid "kaua ja kaua", kuni vöörad näod "hoopis omaseks saavad" ja kuni nad lõpuks maaduvad mullaks, hajuvad jäädavalt.

Kuid tema pretensioonitu teadvus elab edasi ja tema tunnetusjanu kestab. Ja ka loodus elab "...kohiseb laas / kukuvad sinised kääd, / hirmunult kuulavad haavad".

Puud sümboliseerivad Kangrol üldiselt elulisi väärtusi. "Laas", milles eralduvad hirmunud haavad, kohiseb "eemal". Seekord haul ei tohi olla ainustki puud - eelmistes kogudes hauale võrsus isegi "rõõmus puu". Hoopis vastuoksa on ka kakskümmend seitse aastat hiljem kogus "Varjumaa", milles autor hüüab oma kaaskadunutele: "Muutugem puudeks! Puudeks piki / tuulist ning tühja randa, / varjavaks metsaks mustal luitel."

August Sanga (1914-1969) laul surmast ja igavesest elust kogus "Võileib suudlusega" (1963) algab nagu muinasjutt sõnaga *ükskord*: "Ükskord koos on minu sõbrad / sügispäeval sumedal" ja jätkub siis asjalikult, märkides kogunemispaiaks Vana-Pärnu surnuaia "varjuliste puude all". Märgitakse ära kontrastid: "leinajad on longus peaga" ja jatkuva elu "võimas vool", mida siiski ei kirjeldata lähemalt. Nagu isegi teame, kuigi sellest luuletuses ei mainita, on see, kes on põhjustanud sõprade kogunemise surnuaiale, olnud luuletaja, käidud radade trotsija, kes unistas, armastas ja otsis riime, kuna ta luule ju on riimiline ja ta laialdane tegevus maailmakirjanduse luuleloomingu tõlkijanagi kindlasti on eeldanud "riimide otsimist". Ta ütleb tagasihoidlikult ja nagu möödaminnes "ma" alles siis, kui ta kirjeldab uut kevadet, mida ta oli kalliks pidanud kevadise päikese, tuule ja vee tõttu. Ta jätkab siis elu "voolu" kirjeldamist hoopis intiimsete pisipiltidena: piduriides linna-rahvas tänavatel jalutamas, neiud akendel unelemas, mudilased mängimas mänguplatsidel, kus "kilgete ja naeru saatel / keerleb, veerleb kirju pall".

Elu jätkub rõõmsana päikese all. Luuletajast, oma sõprade sõbrast aga ei mainita enam midagi selles lihtsas ja kergerütmilises luuletuses, mille sisu ja elufilosoofia tõsidus ongi koondunud päälkirja. On surm, kuid üha uute sugupõlvade elu jätkub.

Sanga luuletus meenutab mõnel määral Heinrich Heinet, kelle "Luuletused ja poeemid" eestikeelses tõlkes Sanga toimetusel ja suuremalt jaolt tema poolt ka tõlgituna ilmusid samal 1956. aastal, mil "Laul surmast ja igavesest elust" on kirjutatud. Ühtlasi oli kulunud sada aastat Heine surmast, kelle viimsete luuletuste hulgas, tsüklis "Laatsarus" on luuletus "Mälestuspäev", Sanga poolt tõlgitud. Saksa autor kirjeldab üht päeva pärast oma surma. Kummaski luuletuses "jalutatakse"; Heine luuletuses siis "kui ilm on soe ja ilus", Sangal "selgel õhtul". Sanga luuletuses jalutab kogu "piduriides linnarahvas", Heinel ainult Mathilde koos Pauline'iga. Ühe luuletuses nimetatakse Vana-Pärnu surnuaeda, teise luuletuses Montmartre'i, kuhu Heine ongi maetud. Eesti poeeti ehk tegid nukraks 1956. a. esimesed surma-aimused, Heine aga suri 1956. a. pärast 8 aastat kestnud kurnavat põdemist.

Henrik Visnapuu (1891-1951) luuletus, mis avaldati kogus "Esivanemate hauad" 1946, on esilolevaist luuletusist kõige ülevam ja ühtlasi kõige kollektiivsem. Selles kõneldakse kahesugustest inimestest: tavalistest surelikest ja loovatest isiksustest, inimsoo eliidist, kunstnikest. Kummastki rühmast luuletaja tarvitab sõna *meie*, samastudes kummagi rühmaga. Me harilikud surelikud, "...meie kaome nagu varjud / teise maailma heidetud". Ja oleme varsti ainult nimed, kui sedagi. Samal viisil kõdunenud ja koolnud loov isik, looja, on aga "varjule panduna" muutumas vägevaks, kuigi ta elus polnud näiliselt hoopiski mitte suur. Kuna ta oli elav, toimiv ja loov, siis äratas ta vastuseisu ja arvustust - "tõugud" ajasid ta elujuurt. Pärast tema surma nemadki kiidavad tema "suurust ja väge", sest surmas on "maine maak" irdunud, loova isiku inimlikud, võib-olla ebasoodsad omadused ei ole enam tumendamas ta tööd, mis varsti valgustab kui tõotatud tuli ja on kõigile nähtav. Töö, olgu raamat, olgu maal,

paistis "viirastuslik, mõttehull, saamatu", sellest ei kõneldud "turul ja tänavail", see ei saanud tunnustuse osaliseks. Alles Toonela rannalt kajastub looming järelmaailmale imena. - Luuletus on kunstniku ja ta loomingu apoteoos, loova isiku *exegi monumentum*.

Visnapuu on oma luuletoodangus mitmeid kordi avaldanud mõtteid isiklikust igavesest elust. Vahel panteistliku loodusesse sulamisena: - "Maas, vees ja tules, päiksekullas / saab korra vabaks minu hing". Vahel elu jätkumisena soome-ugrilike kujutluste kohaselt: "Mul ei ole taevast kullast, / liiva all on lihtne maja." Kujutlused muutusid lõpuks kristlikuks igaviku-usuks, ja seda esitas autor oma viimses luuletuses enne surma: "Mu ahastus ja armastus siin ilmas / saab leidma armu igaviku silmas."

Bernard Kangro luuletus on fantastiline, August Sanga luuletus on realistlik, Henrik Visnapuu luuletus aga on kunstifilosoofilise ja ühiskondliku põhikoega. Mingi tugeva tundeelamuse ajendil on autorite vastav mõttestik võimendunud mõjuvaks luuleks, lauludeks surmast ja igavesest elust.

BERNARD KANGRO

Pärast surma

Matke mind sinna maha,
kuhu altarituled
paistavad kiriku taha.

Matke mind sinna maha!
Haud tehke tasaseks päält,
kalmule ühtegi puud
ärge mind varjama pange.
Kuulen siis kellade häält
kajamas üle hange,
kuulen siis kellade häält
läbi suvede kuuma.

Lamades mulla all
ikka mu süda ihkab
tabada elu tuuma:

pärast surmagi armub,
 pärast surmagi vihkab.
 Miljoneid hobusekapju
 trambib üle mu hua.
 Kummuli vastu mulda
 tuhandeid sõitjaid vajub.

Vaatan neid kaua ja kaua,
 kuni võõradki näod
 hoopis omaseks saavad,
 kuni viimnegi raas
 nendest jäädavalt hajub.

Eemal kuid kohiseb laas,
 kukuvad sinised käod,
 hirmunult kuulavad haavad.

AUGUST SANG

Laul surmast ja igavesest
 elust

Ükskord koos on minu sõbrad
 sügispäeval sumedal
 Vana-Pärnu surnuaial
 varjuliste puude all.

Leinajad on longus peaga,
 aga ümber igal pool
 endist viisi lakkamata
 jätkub elu võimas vool.

Nagu ikka, luuletajad
 käidud radu trotsivad,
 armastavad, unistavad,
 uusi riime otsivad.

Ja kui jälle jõuab kevad,
 palju päikest, tuult ja vett
 (kõige enam nende pärast
 kalliks pean ma kevadet) -

selgel õhtul, siis kui süda
 õnnest vargsi valutab,
 piduriides linnarahvas
 tänavatel jalutab,

aknail neiud nagu lilled,
suured silmad säravad,
mänguplatsil mudilased
jooksevad ja käravad.

Kilgete ja naeru saatel
keerleb, veerleb kirju pall.
Ikka, igavesti kestab
rõõmus elu päikse all.

HENRIK VISNAPUU

Trotslik eleegia

A. H. Tammsaare mälestusele

Kõik meie oleme varsti vaid nimed
muistendeis, maalis ja raamatus.
Viirastuslik, mõttehull, saamatu -
järelmaailmale loomingu ime.

Või meie kaome nagu varjud,
teise maailma heidetud.
Mis on loojale hinge peidetud,
turul ja tänaval see ei karju.

Varjulepandud looja on vägev,
elus ei iialgi ole suur.
Täna tõugud ajavad elujuurt,
homme kiidavad suurust ja väge.

Kuid meie põleme varsti kui tuli,
irdub kui lõplikult maine maak.
Toonela rannast siis päevapaak
veretab ilma kui tõotet tulis.

(1971)

VIROLAINEN IHMINEN AINO KALLAKSEN TEOKSISSA

Suomalaisen kirjailijan Aino Kallaksen inspiraatio pulppuaa kahdesta alkulähteestä. Ne ovat hänen oma rikas ja ristiriitainen persoonallisuutensa sekä hänen aviopuolisonsa kotimaa, jonka kansalaiseksi hän tuli vuosisadan alussa kaksikymmentäkaksivuotiaana ja joka aktivoi hänen lahjojaan mitä suurimmassa määrin. Hienosti vaistotuissa ja lujamuotoisiksi hahmotetuissa kertomuksissa, novelleissa ja proosaballadeissa hän nostaa esille ne sielulliset ja ruumiilliset ominaisuudet, joita hän piti virolaiselle ihmiselle tyypillisinä. Kriittisissä esseissään, joiden tyyli on selkeä ja looginen, hän luonnehti urauurtavasti virolaisia kirjailijoita 1910- ja 1920-luvulta; muistelmissaan ja päiväkirjoissaan hän kuvasi Viron älymystön ja julkisen elämän edustajia, joiden kanssa hän on ollut kosketuksissa Viron maaperällä tai matkoillaan. Sulattamalla taideteoksiksi todelliset ja historialliset ainekset, kokemukset ja elämykset hän antoi monipuolisen kuvan virolaisista oloista ja kansan luonteesta. Millaiset ovat virolaisen ihmisen sisäiset luonteenominaisuudet ja ulkonaiset piirteet nähtyinä kirjailijan sielun prisman lävitse, kirjailijan, joka suurimman osan elämästään asui virolaisten keskuudessa ja samalla saavutti kansainvälistä mainetta? Näihin kysymyksiin tahtoisin etsiä vastausta Aino Kallaksen teoksista.

Aino Kallas oli yksi ensimmäisistä Suomen miniöistä

Virossa. Kun tämän Krohnien kulttuurikodin tyttären kihlaus virolaisen kansanrunoutentutkijan ja oppikoulunopettajan Oskar Kallaksen kanssa julkaistiin, oli nuorella morsiamella pian vakava keskustelu kansallisuudesta lankomiehensä, professori E.N. Setälän kanssa. Päiväkirjan mukaan keskustelu käytiin tähän tapaan: "Sinä olet meiltä mennyttä kalua, olet kansallisuutesi hylännyt. Ja ihminen, joka sen tekee, sortuu aina, hänen persoonallisuutensa ei voi pysyä eheänä. - - Ja virolaiset, mitä ne ovat? Kuolevaa kansaa. Se työ, mitä siellä tehdään, on taistelua ennen sortumista. - - Jos minä olisin hänen (Kallaksen) sijassaan, niin antaisin sinun puhua suomea ja kasvattaa (tulevat) lapset Suomessa. Sillä jos te niistä tahdotte virolaisia, niin saatte kasvattaa ne suoraan talonpojiksi tai käsityöläisiksi, virolaista sivistystä ei ole olemassa" (10.11.1900).

Sulhasen vanhempi veli, kirkkoherra Rudolf Kallas puolestaan ilmaisi oman käsityksensä onnittelukirjeessään: "Olen kuullut, rakas sisareni, että olet jo kirjailijatar, mutta toivon, että tuo kaikki on pian häipyvä Rakkauden suureen kirjaan" ("Elämäntoveri", s. 67). Oskar Kallas sentään hienotunteisesti antoi morsiamelleen häälahjaksi hopealevyisen imupaperipainimen, johon oli kaiverrettu tammenlehviä ja kirjailijanimi *Aino Suonio* ("Päiväkirja").

Runoilija J.H. Erkko puolestaan, jonka Aino Krohn oli tavannut kevättalvella Pariisissa, lähetti runon, jossa sanottiin - enteellisesti kylläkin - mm. näin: "Kasvata Virolla viljaa / luo suloa sorretuille / Sieltä tänne silta laita / sieltä tänne, täältä sinne."

Tilanne ei tosiaankaan ollut vaivaton ja kivuton; päiväkirja valaisee hellittämätöntä kamppailua ja hengen ulottuvuuksia, joiden avulla Aino Kallas, joka varsin pian omaksui viron kielen sekä pystyi eläytymään Viron kirjallisuuden ongelmiin, löysi murrosvaiheessa olevassa virolais yhteiskunnassa oman väylänsä ja kasvoi taiteilijana itselleen asettamiinsa tehtäviin. Muutettuaan kolmen ensimmäisen avioliittovuoden jälkeen tilapäisestä olinpaikasta Pietarista Viroon hän alkoi ottaa aiheensa uuden kotimaansa luonnosta, kansanelämästä ja historiasta. Perheen kesien pysyvänä

kiintopisteenä oli Saarenmaa, josta tulikin kirjailijan kuvauksien ensimmäinen kohde: "Olen vaeltanut Saarenmaan ristiin ja rastiin, olen yhä uudelleen yrittänyt välittää sen tuiki omalaatuista, vieraalle alussa vain hitaasti avautuvaa ja ehkäpä vaikeatajuistakin vetovoimaa ja viehätystä." ("Elämäntoveri" s. 97.) Aluksi sekä uusi maantieteellinen että sielullinen maisema oli hänen väkevin innoittajansa. Hänen teoksissaan ihminen on usein asetettu määrätynlaiseen riippuvuussuhteeseen maisemasta, josta löytyy vertailupohja hänen sieluntiloilleen. Kirjailija kuvaa mielellään maata ja kaikkea maan lähellä olevaa, päinvastoin kuin esimerkiksi hänen tuotantonsa virontaja Friedebert Tuglas, joka maalaa akvarellinomaisia kuvia taivaanavaruuden vaihtuvista ilmiöistä. Aino Kallas myös paikantaa tarkasti maisemansa, ja siitä johtuu virolaisten paikannimien runsaus hänen teoksissaan. Paikallisuuden kuvauksissa hän osoittaa suurta ja luotettavaa asiantuntemusta, tutkimuksiin sekä henkilökohtaiseen perehtymiseen pohjautuvaa monipuolista tietoa. Kun jonkin teoksen päähenkilö tai kertoja sanoo: "Minä tunnen hyvin nämä tienoot ja olen ne kulkenut ristiin ja rastiin" - se tarkoittaa samalla kirjailijaa itseään.

Maiseman kuvausta kiintoisampi selvittelyn kohde on ihmiskuvaus. Se on Aino Kallaksen virolaisaiheisissa novelleissa verrattain niukkapiirteistä, ainoastaan yksittäiset, voimakkaasti valotetut hahmot erottuvat - ja ne ovatkin sitten unohtumattomia.

Ingel on sörvelainen imettäjä, jonka povessa herää aavistus sosiaalisesta epäoikeudenmukaisuudesta, kun hän ei voi imettää omaa lastaan, vaan joutuu ruokkimaan rinnallaan paronin poikaa. Hän aavistelee lapsensa elämänkulkua: "Vuoden pari se leikittelee Sörven rannalla ja pyytelee rautakaloja matalikoilla. Mutta sitten se orjuus alkaa. Ensin kulkee paimenena karjamailla kartanon lehmien jäljessä, kastuu saateella ja palelee syksysyötössä. Sitten tulee työpojaksi kartanoon, vaikka vielä on hintelä ja keskimittainen - tekee miehen työt, kulkee auran kurjessa, heiluu viikatteen varressa. Saa sitten pienen mökin ja maatilkun, mutta ei

omakseen, verivuokran siitä kartanoon suorittaa, ja kun herra hyväksi näkee, siirtyy taas korpiryteikköön uudisasukkaaksi." ("Meren takaa" I.) Moision heinäpellolla olevaa työväkeä kirjailija kuvaa näin: "Joukossa on paljon heikko-voimaisia vanhoja ukkoja, joitten asunto jo olisi uunin pankolla; nuoria poikia, vääristynein, keskikasuvin jäsenin, kitukasvuisiksi jääneitä varhaisesta työstä; vaimoja siunatussa tilassa, jotka ovat nääntyä kahdenkertaisen taakan alle. Useimmat ovat kuin aiotut suurimittaisiksi, pitkärakenteisiksi, vaan sitten kuin pysähtyneet kehityksensä. Kaikissa näkyy liiallisen työn ja huonon ravinnon jälkiä. Heissä on ainaista väsymystä, joka ei koskaan enätä haihtua. Kaikissa liikkeissä on haluttomuutta ja veltoutta, kuten ihmisillä, jotka eivät tiedä työnsä tarkoitusta." ("Meren takaa" I.)

Laulu ja soitto on heille unohduksen antaja ja väsymyksen karkottaja: "Vanha saarenmaalainen häälaulu alkaa keinaa notkuvassa tahdissa. Se menee heihin kuin sähkö. Ilon tarve on heissä niin huutava, että he ottavat lohdutuksen mistä saavat. He tahtoisivat viskata pois viikatteet ja haravat ja yhtyä suureksi tanssivaksi, laulavaksi piiriksi kedolle. Ja he ponnistavat viimeiset voimansa, silmä yhä kiintyneenä niityn reunaan, missä palsta päättyy." ("Meren takaa" I.)

Maassa on kaksi erilaista, toisilleen vierasta elämänpiiriä: valtiaat ja vallanalaiset. Virolaiset ovat jälkimmäisiä. Virolaiset ovat työ- ja maaorjia, vuokratalonpoikia, kalastajia ja itsellisiä mökkiläisiä. Esiintyy joku kuski, herrojen syöttäläs, joka nauraa talonpojille, kun he murehtivat varisevien peltojen vuoksi. On joku voutikin, joku Kubja-Pärt ja Kubja-Kaarel. Voudit ovat vihattuja. Usein löydettiin vouti pää verissä tiheästä pähkinäpensaasta suon keskeltä tai vaivaiseksi piestynä riihen takaa. Pahoinpitelijää vain ei tiedetty; kyläkunta vaikenä yhtenä miehenä. Joskus voutia piestiin julkisestikin ja mentiin itse ilmiannolle. Ei pelottanut kaakinpua eikä elinikäinen karkotus Siperiaan.

Muusta väestöstä poikkeavia olivat myös entiset sotilaat,

jotka olivat palvelleet kruunua kaksikymmentäviisi vuotta kaukana kotiseudultaan laajassa tsaarin valtakunnassa. Kun he olivat palanneet, heistä ei ollut enää maatöihin. -

"Ei ole miekasta auraksi, vaikka ovat samaa rautaa molemmat. - Tyhjäntoimittajaksi oppii - liekö tuosta enää muuksi kuin kapakassa istujaksi. Sanovat kielensäkin unohtavan, alkavat ryssää solkata. Ilmankos ne nuoret miehet piileksivät rahkasoissa, kun syynille pitäisi."

Muita virolaisten harjoittamia tavallisia ammatteja ovat: seppä, paimen, renki, puutarhuri, moision tai pappilan palvelustyttö, ompelija ja imettäjä, kuten Ingel. Lukkari oli virolaisen yhteiskunnan ylimmällä portaalla. Siihen toimeen oli usein yhdistetty opettajanvirka, ja molemmat ovat arvossa pidettyjä kautta aikojen.

Aino Kallas korostaa myöhemminkin - esimerkiksi Oskar Kallaksen katkelmalliseksi jääneessä elämäkertateoksessa "Elämäntoveri" - että lukkarinvirka edusti heräämisajasta lähtien tiettyä kulttuuritasoa. Huomattavan runsas on Viron kansan historiassa lukkaripiireistä lähteneiden yhteiskunnallisten toimihenkilöiden osuus. Oskar Kallas oli lukkarin poika. Sekä Aino Kallaksen appi että hänen miehensä eno olivat lukkareita. Vuonna 1928 ilmestyneen vironkielisten "Koottujen teostensa" 1. osan esipuheessa Aino Kallas kertoo kiitollisuudenvelastaan Karjan lukkarille Carl Kallakselle ensimmäisestä kosketuksestaan virolaiseen aihealaansa. Kaarman lukkarilassa - Oskar Kallaksen lapsuudenkodissa - kirjailija oppi tuntemaan virolaista perhe-elämää ja monien perinnäisarvojen kunnioittamista sekä vanhahtavana säilynyttä rikasta viron kieltä; todennäköisesti ajatus kronikkakielen käytöstä on lähtöisin täältä. Kaarmasta oli kotoisin myös perintörukki - Oskar Kallaksen äidin peruja, sekä "ikäkausien taulu", jolla ihmisen elämänkulku esitetään kuvaannollisesti kymmenen vuoden pituisina jaksoina. Aino Kallas on sittemmin korostanut, että hänen oman elämänsä sisältö ja puitteet ovat kymmenkausittain vaihtuneet - usein aivan päinvastaisiksi.

Saarelaisten erikoistöistä mainittakoon kalastus, koppien punominen, verkkojen valmistus, veneiden veisto ja

naisten töistä lisäksi kalojen perkaaminen ja pyykinpesu. Kaikki nämä työt kirjailija tuntee ja mainitsee; lisäksi hänellä on luotettavia tietoja mehiläistenhoidosta, hylkeenpyynnistä ja joutsenenjahdistasta; niistä hän kuvaa yksityiskohtaisesti. Tietojen antajana oli mm. vanha metsävah-
ti Espenberg Hiidenmaan Reigissä.

Erittäin asiantuntevasti kirjailija mainitsee piirteitä kansan uskomuksista ja tapakulttuurista: häätavoista esi-
liinan paikkauksineen ja sylipoikineen, enteistä, päiviin ja tapahtumiin liittyvistä uskomuksista, terveystavoista ja veriloitsuista. Samoin hänellä on runsaasti tietoa saar-
ten kammottavasta vitsauksesta pitaalista ja sen oireista.

Vaikka saarenmaalainen maisema on aivan kuin "raskaan rauta-anturan alle tallautunut", sen keskellä elää kuitenkin kansa, jonka "vaikenevan ja alaspainetun" hahmon takana piilee sisäistä ryhtiä, ylpeyttä ja voimaa. Niitä ominaisuuksia kirjailija kuvaa herkästi ja myötämielisesti eläytyen. Kansantyyppit ovat enimmäkseen kokoomahahmoja, tiivistymiä, joihin kirjailija keskittää sortoon alistumat-
toman kansan luonteenpiirteitä.

Lukkari, joka "seisoi ja odotti", on passiivisen vastarinnan ja omintakeisen elämänfilosofian edustaja. Hänen ta-
kaansa aavistamme "pitkät rivit sarkatakkisia, äänettämiä miehiä", jotka kärsivällisesti odottavat aikaansa.

Saarenmaalainen morsian sadan vuoden takaa päättäväise-
nä ja lujana sieppaa sulhasensa puukon mukaansa, kun häntä tullaan käskemään moisioon *ius primae noctis* -lain varjolla, mutta toisesta nuoresta naisesta, Treialin Reetasta, tulee yksinäisenä äitinä - *vallasema* - kantaäiti tummalle, rohkealle suvulle, jolla on verissään kaukaisten vesien ja seikkailujen ikävä. Sooru-Andres, keski-ikäinen kalastaja, joka on sairastunut pitaaliin, poistuu eliniäkseen häntä varten kunnostettuun talliin perheensä parista, tuntien samalla vastuunalaisuuden koko kyläkunnan tuhosta. "Ikään-
kuin kooten kaikki entiset voimansa - hän astui itse ovesta sisään, enää kääntymättä."

Toinen keski-ikäinen talonpoika mantereelta, Bernhard Riives, mielummin kuolee kuin alistuu rankaisuretkikunnan

ruoskittavaksi. Riives edustaa kokonaista sukupolvea. Novelli on Aino Kallaksen varhaistuotannon merkittävimpiä, päätellen siitäkin, että hän esitti sitä paitsi suomeksi ja viroksi myös Amerikkaan ja Englantiin tekemillään kiertueilla englanniksi - saaden kuulijoista monet itkemään ("Päiväkirja"). Siinä on voimakas kansallinen, tulevaisuuteen suuntautuva ajatus: "Lasteni on parempi kasvaa isätöminä kuin orjan lapsina." Novelli on kirjailijan kaunokirjallinen kommentti vuoden 1905 poliittisiin ja yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Päiväkirjasta lue: "Imeä tahtoisin itseeni nämä reaktion kauhut, koko sen tuskan, joka ilman täyttää. - Kirjoittaa sen joskus tahtoisin niin, että verikyyneleitä itkevät sekä sortajat että sorretut. Muistopatsaan pystyttää tahdon niille sadoille, jotka nyt moisionomistajain ja valtiovallan uhrina kaatuvat. Uskooko se polvi, joka nyt lapsena jaloissamme leikittelee, koskaan kertomuksia näistä ajoista, kun se kerran ne taruina kuulee?" ("Päiväkirja" 1.2.1906.)

Novelli "Lasnamäen valkea laiva" (1913) on ensimmäinen Aino Kallaksen tuotannossa, jossa menneisyyteen sijoitettu tapahtumasarja esitetään vanhastavalla kielimuodolla. Novellissa on monta kuvaa uskonnollisista ihmisistä, jotka maltsvetilaisen hurmosliikkeen aikana ovat valmiita kaikkiin kieltäymyksiin ja kuuliaisuuteen. He kestävät kaikki pilkka-puheet närkeästä.

Novellin keskeishenkilö Maie Merits on Aino Kallaksen kahtiajakoisten näkijänaisten ensimmäinen edustaja, joka kesken kotiaskareittensa jättää miehensä ja lapsensa seurataksaan maltsvetin lahkolaisten mukana lumousta. Äkillisen sielullisen häiriötilan seurauksena hän on unohtanut kaiken entisen ja hänestä tulee unissasaarnaaja. Vasta kun muuan vieras lapsi ojentaa hänelle palan tuoretta leipää Lasnamäen rantaniityllä, johon uskovaiset ovat kokoontuneet odotamaan valkeata laivaa, hän muistaa oman leipomuksensa ja omat lapsensa, jotka olivat leikkineet kaivon luona kotipihassa, ja hän palaa kotiinsa.

Novelli on kauttaaltaan niin vakuuttava ja herkkä, koska kirjailija on Maieessa antanut - paitsi virolaisen naisen

luonnekuvaa - ilmauksen omille ongelmilleen elämänsä eräässä taitekohdassa. Lähempi elämyspohja on luettavissa päiväkirjan tunnustuksista.

Täysin erilaisen nuoren naishahmon, Viin (myöh. Riina), kohtaamme varhaisessa dialoginovellissa "Bathseba Saarenmaalla" ("Meren takaa" II, 1905). Tämän aiheen parissa kirjailija ponnisteli ankarasti vielä muutamia vuosia myöhemmin, yrittäen sijoittaa sen Raamatun maisemiin Davidin ja Bathseban draamana. 1930-luvulla hän kuitenkin palasi sen saarenmaalaiseen varianttiin. Tarjolla on hyvä näyte kirjailijan tyyliominaisuuksista; vääjäämätön totuudenmukaisuus, realistinen miljöö, sielun analyysi seulottuna, ilman painolastia. Aika on Nikolai I:n hallituskausi 1850.

Nuori sepänvaimo hakee moision herralta kirjeen miehelleen kutsuntalautakunnalle jätettäväksi. Tässä toistuu Vanhan testamentin Urian tapaus. Ennen naimisiinmenoaan moisiossa sisäkkönä palvelleelta puuttuu sisäinen ylpeys ja tahdonvoima. Hän on feodaaliolojen tuote sikäli, että on heikko liehittelylle ja halukas "paremmille päiville", varsinkin kun hän ei saa tukea anopiltaan; päinvastoin "mehiläisemo se aina kipeimmin pistää". Anoppi, epäuskoinen Vana-Kai, jonka äidinrakkaus ja itsekkyyys kohdistuu ainoaan poikaansa, on tavallaan arkiluonnos Mare-hahmoa varten. "Ainoa poika, sen on jalanjäljetkin kalliimmat kuin toinen ihminen", vaikeroi Kai.

Tämä Viin tai Riina on aviorikkomuksesta tuomitun Catharina Wyckenin edelläkävijä. Aviorikos sellaisenaan ei ollut vieras asia Kallastenkaan suvussa. Mihkel Kallas oli perhekronikkaan vienyt sisarensa Annen tarinan "yhdeksi kauhiaksi varoitukseksi ja raskaalla sydämellä lihallisen sisareni tähden".

Aino Kallas on aina ottanut aiheensa todellisuudesta. Aineistoa saadakseen hän haastatteli ja puhutteli kansanihmisiä, penkoi arkistojen dokumentteja, lueskeli vuosisatoja vanhoja kronikoita, selaili sukuhistorioita. Varsinkin Kallasten sukuperinnön esiinkaivaminen jäi hänen osalleen, vaikka hän oli ulkoapäin sukuun liittynyt.

Tiedämme päiväkirjoista, että samoina aikoina kuin Aino

Kallas kirjoitti äitiyden tragediasta ensin novellina "Imant ja hänen äitinsä" (1930) ja sitten näytelmänä "Mare ja hänen poikansa" (1935) hänellä omassa elämässään oli menneillään syvä ja kipeä äitiyden kriisi, jonka hän pelkistettynä projisoi kaukaiseen menneisyyteen, heimoyhteiskunnan taustalta kohoavaan Mare-hahmoon. Aineksia hän oli saanut myös läheisestä sukulaispiiristä. Hän nimittää kälyään, Oskar Kallaksen vanhinta sisarta, "tuskien äidiksi" ja "virolaiseksi Niobeksi", joka menetti kymmenestä lapsestaan yhdeksän. Miten äiti kesti tämän? "Ei napisemista, ei nuriinaa, ei katkeraa kapinamieltä, ei myöskään epätoivoa, vaan ainoastaan kristityn nöyrä alistuminen.." Kirjailija ihaili tätä kykyä kärsimyksen kestämiseen, mutta hänen oma kommenttinsa oli aivan vastakkainen: voimakas kapinoiva Mare, "Jumalan tuulten tuivertama", jonka äidinrakkaus on väkevä vietti, jossa pauhaa veren ääni. Se tekee Maresta kaksin verroin traagisen, jonka rakkaus ja suru ei avarru yleisinhimilliseksi yhteistunteeksi, muiden kärsimyksen ja hädän tajumaiseksi. Maren äidinrakkaus raukeaa suureen väsymykseen ja masentavaan tietoon, että kaikki oli ollut "turhaa ratki".

Päiväkirjassaan Aino Kallas kirjoitti: "Tunnen, että minulla on näkemyksen lahja. En näe tulevaisuuteen, mutta näen menneisyyteen" (1927). Pienoisromaanissaan "Ants Raudjalg" (1907) Aino Kallas liikkui kuitenkin vielä ajan ilmiöissä ja koetti kuvata ja selittää ensimmäisen virolaisen sivistyneistöpolven pessimismia ja varhaista kulttuuriväsymystä. Tämä oli tosin yleiseurooppalainen ilmiö, mutta Aino Kallas käsitteli sitä virolaisena.

Ylioppilas Ants Raudjalg on onnettomien yhteiskunnallisten olosuhteiden hedelmä. Kun hän ei voi vapaasti kehittää edellytyksiään ja nauttia oikeuksistaan kansalaisena, hän pidättää itselleen oikeuden arvostella ja etsiä kaikista vikoja. Aino Kallas selittää tämän sielullisen ilmiön, sivistysväsymyksen ja pessimismin, laajemmalla historialliselta kannalta: se on seurausta vuosisataisesta orjuudesta, jota virolaiset esivanhemmat ovat saaneet kestää. "Mitä meistä tulee?" kysyy nuori Raudjalg. "Lannoitusta Venäjän-

maan loppumattomille pelloille, pikkuvirkailijoita virkakoneistoa varten, venäläisiä tšinovnikoja." Tämä näköala ei miellytä, se masentaa ja murtaa tahdonvoiman, tekee Ants Raudjalgista voimattoman pessimistin.

Kirjailijan selitys ei tyydyttänyt hänen aikalaistaan Gustav Suitsia, joka kirjoitti: "Meitä muita, jotka olemme käyneet valtion venäläisen oppikoulun, ovat sellaiset olosuhteet auttaneet siirtymään vasempaan." ("Noor-Eesti" 1910.) Sen sijaan Ants Raudjalgin isässä, lukkari Mihkel Hesekiel Raudjalgissa nuori Suits näki kosolti aitoa vanhavirolaista luonnetta, polvesta polveen perittyä, uskonnolle rakennettua elämäntaitoa, joka saa tämän miehen kestämään kaikki vastoinikäymiset ja koettelemukset nurisematta. "Hänen nöyrä luottamuksensa Jumalaan ja esivaltaan on samalla myös luottamusta omaan itseensä, se on hänen arvonsa, hänen kunniansa. Hän ei syytä eikä valita, kun tarkastaja vaatii häneltä uutta venäjän kielen tutkintoa taikka kun varkaat vievät hänen säästörahansa taikka kun poika ilmoittaa asetuvansa virkaan oman maan ulkopuolelle, muuttavansa pois. Ainoa näkyvä muutos, joka lukkari Raudjalgissa näinä aikoina tapahtui, oli se, että hän alkoi vanheta."

Aino Kallaksen kirjailijanpäämääränä on syvien inhimillisten tunteiden esittäminen. Hänen taidettaan on sanottu "organiseksi ja jakamattomaksi". Mikään siinä ei ole satunnaista, vaan kaikella on sisäinen merkityksensä, jopa ulkonaisella - sekin on sisäisen näkyvää muotoa. On siis oikeutettua kysyä sitäkin, millaiseksi Aino Kallas kuvaa virolaisten kansallisen ulkomuodon.

Hän ei milloinkaan kuvaa ulkonäköä yksityiskohtaisesti ja monisanaisesti, siinä jos missä hänen kuvauksensa on harvapiirteistä. Hän mainitsee ainoastaan yksityiskohtia. Keski-ikäinen kansanmies on vanttera, keskikokoinen; tai pitkä, hintelä, olkapäät vähän kumarassa, käynti notkahteleva. Vanha kansannainen on kumara, käpeä, rähmäsilmäinen; toisen kuudenkymmenen ikäisen naisen ryhti on lannistumaton, silmät kaukokatseiset, kasvoilla menneen kauneuden kajo (Mare).

Nuoren naisen ulkomuotoa luonnehditaan ylimalkaisilla määreillä "pystyrinta" tai "heleäsilmäinen"; myös vartalon notkeus ja liikunnan sulavuus mainitaan. Kaula on "sorea ja kauniisti sorvautunut"; hiusten runsaus ja väri mainitaan myös kansannaisilla, tukka on vitaalisuuden tunnus.

Vaikka naisen ulkonäkö sivuutetaan vähällä, kuvataan varhaisissa novelleissa joskus pukupartta aika täsmällisesti: "Treiali Reet oli aito pikkuinen sörvelaisneito pienestä pitäen, musta hame pitkä, kainaloista alkava ja laskoksille kurottu, helmasta puna- ja valkoraitainen, laskoksien vakuudeksi kaikkien sörvelaistaiteen sääntöjen mukaan leivinuunissa käytetty - päässä punainen piippolakki, jonka tupsu tanssi tuulessa vaaleitten hiussuortuvain kanssa kilpaa. Parinkymmenen ikäisenä hänen hiuksensa, joita hän sunnuntaisin voilla silitti, olivat hiekanväriset, kädet ja jalat pienet, lanteet leveät, leuassa vähäinen houkutteleva kuoppanen."

Reet on kalastajan tytär ja tuntee elinehtojen vaikeuden. Yhden rakkaussyön jälkeen hänestä tuli äiti, joka sitten kasvatti isättömän poikansa. "Hän oli rauhallinen ja pelkäämätön, kuten ihminen, joka on osansa saanut eikä enää sen yli halua."

"Sudenmorsiamen" Aalon tuntee Priidik "neitsyikäiseksi hänen valloillisisista hiuksistansa ja säppälistä. - - Hänen hiuksensa olivat ruskianpunervat niin kuin rantaruoho, kuhunka keväinen vesi punaisen ruosteen painaa, mutta silmät tummat niinkuin suonsilmät, vetävät ja vajottavat." Aalolla vaimona on lyhyeksi leikatut hiukset, ja "hän peitteli ne talvella villaiseen huppuun ja suviseen aikaan pitkällä ja kapialla liinaisella, jonka päät riippuivat pitsein kanssa kahden puolen hänen harteillansa, niin kuin naidun naisen sopii."

Hiidenmaalaisen vaimon vaatetusta on kuvattu sudenajonkuvauksen yhteydessä: "Hänellä oli yllänsä väljä ja leveähihainen nuttu, mutta sen alla lampaanruskia hame, alta poikkiraitainen ja yltä yleensä laskostettu. Vaan että vielä pakasti, niin oli hänellä päässä ruskia huppu, kuin kutsutaan karbus, punapauloilla soriasti palisteltu. Ja vielä

oli hänellä uumillansa vaskiset vyötäisketjut, kilisevistä rahoista kootut, ja toisella kupeella puukko tinasine tuppinensa, mutta toisella neulikko."

Säätyläisnaisten kuvauksissa on usein kirjailijan omakuva ollut esikuvana. Lauri Viljanen sanoo tällaista humoristisesti "peilikeimailun harjoittamiseksi".

Virolaisen naisen ulkomuoto on kaunokirjallisessa käsittelyssä ja Aino Kallaksen myöhempien muistelmien (1946) asiallisessa esityksessä jokseenkin yhtenevä: "Virolainen nainen, sellaisena kuin hänet tapaa maaseudulla tai kaupunkiin muuttaneena, on enimmäkseen keskipituinen, korkeapövinen, leveälanteinen - siis jo luonnostaan äitiyteen määrätty. Kädet ja jalat, myöskin ruumiillisen työn tekijöillä, ovat huomattavan pienet, silmät siniset tai harmaat, hius-ten väri vaihtelee pellavanvalkoisesta ruskeaan". Hän mainitsee vielä viehättävän ja vaivattoman liikunnan.

Virolaisen miehen perustyyppi on kirjailijan mukaan monta kertaa helpommin hahmoteltavissa kuin naisen. Tyyppin perusominaisuuksia on voima, jokin jyhkeä sitkeys vartalossa, jolloin kasvot ovat veistokselliset, kulmikkaat; isot kädet tarttuvat tarmokkaasti tehtäviin ja lujanlämpöisesti toiseen kämmeneen. Sama tyyppi esiintyy Aino Kallaksen tuotannossa paitsi virolaisena, myös suomalaisena, esimerkiksi Pentti "Kirstissä", Lempelius "Reigin papissa". Tämän ulkomuodon ilmeisenä esikuvana on ollut Oskar Kallas.

Kerran kirjailija kuvaa nuorta kansanmiestä yksityiskoh-
taiseemmin. Kadariku-Laesin ulkonaista olemusta kuvataan näin: "Aivan hänen vieressään paistoi nuori mies kampeloita kahden kiven välissä. Mies oli maarahvaan tavallisissa pukimissa, yllään karkea, rohtiminen, kirjavalla vyöllä sidottu mekko, avojaloin. Hän oli hyvin laiha, vaalea tukka pitkä ja sukimaton, silmät harmaansiniset." Ja edelleen:

"Laesin lingotessa käärmettä Gertruta näki hänen nuoren vartensa, leuan kauniin, lujan kaaren, leveäsiipisen nenän, joka silmäin välistä oli korkea ja suora, kädet, jotka lujuudessaan muistuttivat sepän moukareja. Eivät rohtimiset vaatteet eivätkä nälän vauriot voineet peittää tämän ruumiin nuorta voimaa. Jokainen sen liike oli nopea, tarkoituksen-

mukainen ja voimaa säästävä."

Yllä siteeratussa novellissa luemme lauseen "*Kas sa süüa tahad?*" ja sanan *rästik*, jossakin muualla taas *laglet*, *leinäinen sydän*, *armastaja*, *mesipuu*, *mesilinnut*, *karbus*, *läki-läki*, *aitäh*, *jumalaga*, *linnikkö*, *päike läks jumalihe*, *visa*, "*oh pyhä kaunis Jeesuke, auta minua*", "*aitjumal*, *Sii-mukene*", *isoja linaskeja* (kaloja), *armastan keväistä aikaa*, *kiersimme notkon Lossi-Kizikulle*. Lukuisat, voisi sanoa luke-mattomat henkilö- ja paikannimet, joita taivutetaan virolaisit-tain (esim. *Võhandu*, gen. *Võhandu*) tehostavat kertomuksen viro-laista väritystä. - Kaksiosaisia virolaisia nimiä, joiden alku-osana on genetiivimuotoinen kotipaikan nimi tai sukunimi ja yh-dysviivan erottamana toisena osana henkilön etunimi, on mo-nilukuisia: Kadariku-Reet, Hiiu-Ungur (eikä Hiiden-Ungur), Niksu-Mari, Polli-Peeter, Kuke-Juhan, Luudja-Laur, Sooru-Andres, Reinu-Kaarel, Kuigu-Siim, Vihtla-Jüri, Teiste-Mari jne. Näytelmissä esiintyy kokonaisia vironkielisiä virren-värssyjä ja loitsuja. Kosolti virolaisia sananlaskuja ja puheenparsia käännöksinä, tapoja ja uskomuksia on kaikissa Aino Kallaksen teoksissa, myös näytelmissä sekä päiväkir-joissa. Niitä on työläs erottaa kokonaisuuksista. Sen sijaan on helppo luetella yleisimmin käytettyjä naisten ja miesten nimiä sekä paikannimiä, joita voi tarkistaa kartoista. Pai-kan- ja henkilönnimissä esiintyy viron kielen erikoisvokaali õ kaikkialla, mihin se kuuluukin.

Naisennimiä: Ingel, Mare, Epp, Aalo, Malle, Kati, Maie, Reet, Mari, Anna, Piret, Madli, Tiiu, Viiu, Riina, Kai.

Miehennimiä: Ants, Mihkel, Pärt, Laur, Hain, Priidik, Kaarel, Valdeko, Meeme, Atso, Huvameel, Ülo, Viitso, Imant, Siim, Mango, Hinn, Jüri, Peeter, Juhan, Aadu.

Paikannimistä, jotka ovat enimmäkseen saarten ni-mistöä, mutta myös Länsi-, Keski- ja Etelä-Virosta, mainitsen ryhmittelemättä sellaiset kuin Kõpu, Sõela, Pühalepa, Kõrgesaare, Reigi, Muhu, Kärkla, Ristna, Kaarma, Sõrve, Kihelkonna, Kuressaare, Urvaste, Rõuge, Vastseliina, Räpina, Kanepi, Võhandu, Sõmerpalu, Otepää, Kirumpää, Peipsi, Kasaritsa, Kooraste, Pärnu,

Tahkuna, Leigre, Haapsalu, Tartu, Rõngu, Rannu, Konguta.

Aino Kallas on virolaisten aiheittensa kautta tuonut uuden aihealan suomalaiseen kirjallisuuteen. Mutta samalla hän on tehnyt suuren palveluksen virolaiselle kirjallisuudelle tutustuttamalla virolaista ihmistä, maisemaa, oloja ja yhteiskuntarakennetta - tosin historiallisena ilmiönä - Suomessa, Skandinaviassa ja lukuisten käännöksiensä välityksellä muualla Euroopassa - tuntien kaikkea sitä kohtaan sympatiaa. Tämä suomalainen maailmankansalainen on voinut vilpittömästi sanoa: "Elämän todellisuus, kipeä, vakava, vääjäämätön, koskettaa minua Virossa. Muualla olen syrjästakatsoja - täällä elän" ("Päiväkirja" 1928).

(1972)

MARIE UNDERIA RANSKAKSI

Marie Underin nimi on virolaisessa runoudessa korkean laadun ja tason merkki. Enemmän kuin viisikymmentä vuotta hän on ollut ihailtu ja tunnustettu lyyrikko, joka jo 1920- ja 1930-luvulla saavutti ilmaisun täydellisyyden.

Aluksi, kuten tunnettua, Marie Underin runoilijaminä esiintyi "Soneteissa" (1917) ikinaisellisenä, myöhemmältä ajalta hänet tunnetaan syvän inhimillisenä. Monet elämän ja olevaisuuden ikuiset kysymykset aktivoituvat hänen säkeissä ja runokokoelmissaan. Sosiaalisesti valveutunut "uneton" runoilija joutui yhä uudelleen taistelemaan mielenmäsennuksen pimennoista valoisaan elämänmyönteisyyteen. Hänen rikkaan ja syvällisen kehityksensä tie on kulkenut haltiokkaan kauneuden palvonnan kautta eettisten arvojen näkemysiin.

Marie Under on yhä ylittämätön virolainen sanataituri, pitkässä aikaperspektiivissä nähtynä ilmaisultaan impressionisti - ekspressionisti - klassikko, aina uudistuva ja tuore. Hän on samalla tunnustettu eurooppalainen runoilija, jonka lyriikka on vallannut alaa eri kielialueilla.

Tämän runouden muille kielille kääntämisen tiellä on tietenkin monia vaikeuksia. Vaikeuksia tuottaa vähän tunnettu kieli ja Underin lyriikan harvinainen ilmaisullinen taso, mielikuvien konkreettisuus ja kerrostuminen, vaihteleva rytm, ajatusten ja tunteen voima, mielialojen vivahteet,

virolaiskansallinen omaperäisyys. Tähän mennessä häneltä on kuitenkin ilmestynyt seitsemän itsenäistä käännöskokoelmaa kuudella kielellä: yksi esperantoksi 1920-luvulla, kaksi venäjäksi 1930-luvulla, yksi saksaksi ja yksi englanniksi, kummatkin 1950-luvulla, yksi ruotsiksi 1960-luvulla ja yksi ranskaksi 1970-luvulla. Sitä paitsi muutamat runoantologiat sisältävät runsaasti Under-käännöksiä. Niinpä W.K. Matthewsinkin kääntämä antologia "Modern Estonian Poetry" (1953) sisältää 20 Underin runoa englanniksi, Ants Oraksen kääntämä "Acht estnische Dichter" (1964) sisältää 25 hänen runoaan ja balladiaan saksaksi ja Elsa Haavion toimittama "Eestin runotar" (1940) sisältää 13 runoa ja balladia suomen kielellä. Erillisiä runoja on aikakauslehdissä julkaistu monilla kielillä, mm. japaniksi ja suomeksi.

Suomeksi ei Underilta valitettavasti ole ilmestynyt omaa käännöskokoelmaa, vaikka hän epäilemättä on täälläkin suosittu runoilija. Keneltä virolaiselta runoilijalta olisikaan! Ainoa poikkeus on Bernard Kangro, jonka suomennoskokoelma "Liekehtivä jälki" (1956) ilmestyi Viro-entusiasmilla, professori Lauri Kettusen kääntämänä.

Ensimmäisiä Underin runouden kääntäjiä Suomessa ovat olleet P. Mustapää ja Lauri Viljanen. "Eestin runottareen" sisältyvistä runoista ja balladeista on Otto Manninen suomentanut 11. Muita tunnettuja Underin runouden suomentajia ovat olleet Helka Hiisku, Laura Latvala, Saima Harmaja ja Dagmar Klami, jolta on jäänyt julkaisemattomiakin käännöksiä, mm. balladeja, joita lausujat ovat esittäneet käsikirjoituksista. Tällainen on esimerkiksi draamallinen perhetaritariballadi "Porkkunin neito" (Porkuni preili).

Ranskan kielialue on Marie Underin runoudelle uusi valta-alue, jonka saavuttamiseksi on ponnisteltu pitkään. Varhaisimmat käännökset ovat jo 1930-luvulta ja runoilijattaren omaa käsialaa. Hän julkaisi ne brysseliläisessä aikakauskirjassa "Le Journal des Poètes" vuosina 1931 ja 1934. Ranskalaiselta runoilijalta Andrée Cordalta valmistui käännöskäsikirjoitus "Les mandragores", joka sisältää 47 runoa, mutta sitä ei kuitenkaan ole julkaistu. Myös eräs toinen yritys jäi kesken, kunnes kesällä 1971 ilmestyi kirja,

jonka kääntäjänä virosta on kielitieteilijä Michel Dequeker. (Marie Under: La pierre otée du coeur. Traduction et avant-propos de Michel Dequeker.)

Michel Dequeker on kotoisin Marnen viininviljelyalueilta. Hän puhuu sujuvasti viroa kuten suomeakin ja on suorittanut kummankin kielen tutkinnon Pariisin yliopiston itämaisten kielten osastossa. Hän on työskennellyt useita vuosia professori Andrus Saaresten apulaisena viron kielen käsitteellisen sanakirjan ranskankielisten vastineiden tarkastajana.

Käännökset, joita kirjassa on kaikkiaan 84, näiden joukossa kolme balladia (mm. "La demoiselle de Porkuni"), on valittu Underin kolmestatoista kokoelmasta. Kääntäjä näyttää suosineen elämänfilosofista runoutta; niinpä runoilijattaren kypsyyskauden klassinen kokoelma "Kivi südamelt" (1935) on edusteilla suurimmalla runojen lukumäärällä 11. Se on antanut käännöskokoelmalle myös nimen "La pierre otée du coeur".

Kääntäjän ehdoton filologinen pätevyys ja täsmällisyys ovat antaneet mielenkiintoisen ja kauniin tuloksen, vaikka kääntäminen on ollut vaikeaa jo kielten struktuurin erilaisuuden vuoksi. Viro on lyhyempi, kompakti kieli, jossa kielipilliset suhteet ilmaistaan etupäässä runsaiden taivutus-päätteiden avulla. Analyyttinen ranskan kieli sen sijaan vaatii itsenäisiä sanoja, artikkeleita, pre- ja postpositioidia. Myös verbiä tai apuverbiä ei voi lauseesta jättää pois kuten virossa on usein laita.

Luopumalla riimistä sekä virolle ominaisesta allitteraatiosta ja assonanssista kääntäjä on pyrkinyt tarkoin sisälön autenttisuuteen. Milloin alkuperäisrunoissa on esiintynyt ranskan kielialueella perin tuntemattomia käsitteitä, on runon kääntämisestä luovuttu. Ei edes virolainen luonnonlyriikka ole aina ranskalaiselle ilman muuta ymmärrettävää. Kääntäjä on kertonut, että esimerkiksi sonetti "Sireenien aikaan" on pitänyt jättää pois, koska *tuomipuu* on Ranskassa tuntematon. Juuri tämä Underin sonetti on kahdesti suomennettu (Saima Harmaja, "Jo tuomet kukkasenne varistakaa" ja Lauri Viljanen, "Jo tuomenhelpeet kuihtuu ruohikolla").

Ranskankielisen version rinnalla siteerattakoon lyhyt

katkelma kuuluisasta "Unettoman laulusta":

Under:

Lendaks kuskilt sihituna
rinnale kui valge liblik
tinisedes hõbekuul!
Et saaks rahu.
Et saaks püsi alla jalge.

Manninen:

Rintaan jostain viuhahtaiskin
vain kuin valkoperho hento,
hopeaisen luodin lento,
levon saiskin.
Oisi pohja jalan alla.

Dequeker:

Si de quelque part m'arrivait par hasard,
dans la poitrine, en volant comme un papillon blanc,
une sonore balle d'argent!
J'aurais la paix.
J'aurais une place sous les pieds.

(1972)

EINO LEINON KAUNEIMMAT RUNOT VIROKSI

Viron neuvostotasavallassa ilmestyvissä aikakauslehdissä "Looming" ja "Keel ja kirjandus" pohdittiin muutamia vuosia sitten ahkerasti kaunokirjallisuuden kääntämisen ongelmia. Tässä keskustelussa tähdennettiin useita näkökohtia ja pohdittiin kääntäjän asemaa teoksen "toisena kirjoittajana", joka ei kuitenkaan saa muuttaa tekstin pääsisältöä. Ja silti hänen on luotava teksti kokonaan uudelleen, alusta alkaen sen oikeat sävyt löytäen. Voidakseen kääntää "niin täsmällisesti kuin mahdollista ja niin vapaasti kuin pitää" teoksen välittäjällä tulee olla hyvän kielitaidon lisäksi paljon tietoa ja taitoa. Kuten kirjailija, kääntäjäkin on taiteilija - ja vastuussa joka sanasta, lauseesta ja kirjasta, jossa on hänen nimensä.

Suomalainen kirjallisuus tulee tavallisesti hyvin ja huolellisesti vironnetuksi. Viro on sittenkin se ainoa kieli, jolle esimerkiksi "Kalevala", "Helkavirret" ja muukin suomalainen runous voidaan siirtää lähes alkuperäisen kaltaisena mittojen, kielikuvien ja sointujen kudelmana.

Eino Leinon ensimmäinen virontaja oli hänen ystävänsä Gustav Suits (1883-1956). Hänen järjestämänsä Leinon vierailu Virossa keväällä 1921 oli ensimmäinen suurisuuntainen veljes- ja naapurimaiden kirjailijoiden tapaaminen Viron maaperällä. Näitä tapaamisia jatkettiin sitten ja ne elvyttivät myös kustannustoimintaa. Suomen kielestä tehtyjen käännösten lukumäärä nousi 1920- ja 1930-luvulla hyvin

suureksi. Suomalaisen kirjallisuuden tuotteet yksinkertaisesti siirrettiin käännöksinä Vieroon, sitä pidettiin luonnollisena ja asiaankuuluvana kulttuuri-ilmiönä. Eino Leinon "Helkavirret" ilmestyivät vieläpä kahtena eri käännöksenä (Annist 1922, Grünthal-Ridala 1926). August Annistin toimitamassa antologiassa "Soome laule ja ballaade" (1934) julkaistiin muiden joukossa edelleen 20 Leinon runoa ja helkavirttä.

Leinoa on Virossa pidetty Suomen runouden valtiashahmona, moniulotteisena, henkeväenä kannanottajana sekä kalevalaisen tyylin uudestiviljelijänä ja modernisoijana. Sen, että hänen maineensa nyky-Virossa ei ole himmentynyt, todistaa äskettäin ilmestynyt laaja valikoima hänen runouttaan "Eino Leino kaunimad laulud" (Eesti raamat, Tallinn 1972), kaikkiaan 126 runoa ja balladia. Kirjan ovat koonneet August Annist ja Debora Vaarandi. Kääntäjinä ovat mukana Gustav Suits (neljä runoa), Ants Oras ja Ellen Niit; kahdelta jälkimmäiseltä on kummaltakin yksi käännös. Annistilta on 32 käännöstä, joista 26 balladia. Loput tulkinnat ovat Debora Vaarandin, jonka osuus sisältää uusia käännöksiä viidestatoista Eino Leinon kokoelmasta alkaen "Maaliskuun lauluis-ta" (1896) ja päättyen kokoelmaan "Shemeikan murhe" (1924). Kirjan painos on 8000 kpl ja sen taiteellinen suunnittelu on Avo Keerendin käsialaa.

Runoilija-professori Gustav Suitsin käännöksiä ovat mm. synkkäsävyinen "Tuonen immen laulu" ja kohtalonraskas "Valinnanvapaus" (Valikuvabadus):

Teistel olgu valik vaba
mul ei olnud millalgi:
kõrge rada, madal raba
ennast üksi täitsingi.

Filosofian tohtori August Annist (1899-1972), "Kantelettaren" laulujen (1930, 1931) ja "Kalevalan" kääntäjä (1939, 1959), on ollut uudemman suomalaisen runouden ahkerin tunnetuksi-tekijä Virossa. Hän julkaisi Suomessa 1940-luvulla erikoistutkimuksen "Kalevala taideteoksena", joka ilmestyi täydennettynä ja uudistettuna viroksi vasta vuonna 1969. Hän on

nyt puheena olevaa kokoelmaa varten tarkistanut Eino Leino -käännöksensä ja viimeistellyt niiden kieltä kohti yhä suurempaa luonnollisuutta, muuttaen sanajärjestystä ja sijojen käyttöä viron kieltä vastaavammaksi.

Floridan yliopiston professori Ants Oras (s. 1900) on monipuolinen tyylitaituri, joka mm. on kääntänyt virolaista runoutta vieraille kielille, lähinnä saksaksi ja englanniksi. Oras käänsi "Löysäläisen laulun", jossa koditon ja irrallinen runoilija laulaa:

Maanteedel matkab,
kodutu, koldetu kaim.
Kroonugi küüti
ei vääri-liig juuretu taim!
Võõrad tal isamaa, ühiskond
erakond, naaber ja naim,
tare ja pere ja põld -
kõigile võõras ta vaim.

Ellen Niit (s. 1928) tunnetaan Suomessa lähinnä lastenkirjailijana, mm. radiosta tuttujen "Pille-Riinin tarinain" sepittäjänä. Oman luomistyönsä ohella Ellen Niit on viron-tanut paljon suomalaista ja unkarilaista runoutta sekä toiminut monia vuosia Viron kirjailijaliitossa aloittelevien runoilijain neuvonantajana.

Lähes sata runoa tässä käännöskokoelmassa on Debora Vaarandin (s. 1916) käsialaa. Hän oli Tarton yliopistossa Gustav Suitsin oppilaita ja kirjoitti ensimmäiset runonsa ja runokokoelmansa poliittis-yhteiskunnallisista teemoista. Myöhemmin hän on paljon avartunut ja ilmaisee nykyään aikaisempaa monipuolisemmin runoilijanelämyksiään ja -tunnelmiaan. Sodanvastaisuus ja myötätunto ihmistä kohtaan ovat edelleen hänen teemojaan. Näytteenä hänen tulkinnastaan muutamia rivejä Leinon "Legendasta", jossa Herra sanoo ihmistä hyväsydämiseksi:

Hea Issand naeratas ja lausus siis:
Jah, maa on kehv, ja kare on ta viis.
Kuid rahva süda siin ei ole vilu,
ses palju soojust on, ja õrnust, ilu.

Paitsi Eino Leinon lyriikkaa Debora Vaarandi on viime vuosina vironnut muutakin suomalaista runoutta. Viime vuonna julkaistiin hänen kääntämäänsä Elvi Sinervon "Kolme naeru on minul" (Kolme naurua minussa) "Vuosisatamme runous"-sarjassa, jossa ovat aikaisemmin ilmestyneet mm. Bertolt Brechtin, Paul Eluardin, Robert Frostin ja Pablo Nerudan kokoelmat.

(1972)

"VIRON DICKENSIÄ" SUOMEKSI

Oskar Luts (1887-1953), joka toimi alkuaan farmaseuttina ja kirjastonhoitajana, on kansanomaisimpia ja luetuimpia virolaisia kirjailijoita. Hän tuli tunnetuksi jo esikoisromaanistaan "Kevade" I (1912). Luts jatkoi sitten samaa sarjaa useilla eloisasti kirjoitetuilla huumorin täyttämillä teoksilla: "Kevade" II (1913), "Suvi" I ja II (1918-1919), "Tootsi pulm" (Tootsin häät, 1921), "Äripäev" (Arkipäivä, 1924) sekä "Sügis" (Syksy), samoista henkilöistä kertova teos vielä vuonna 1938.

Vanhentumattoman ja verrattoman "Kevade"-romaanin saamiseksi suomen kielelle oli tehty yrityksiä jo ennen sotia. Kuitenkin vasta nyt on molempien osien suomennos ilmestynyt meillä "Arno ja kumppanit" -nimisenä, Martti Rauhalan kääntämänä. Romaani on Rauhalan kuudes virosta suomentama teos.

Rauhalan käännös on sujuvaa ja luontevaa. Taso ei liene ollut aivan helposti saavutettavissa, sillä Lutsin kieli - vaikka se onkin yksinkertaista ja luonnollista - on rikasta kansanomaisista sanonnoistaan ja virolaisesta fraseologias-
taan. Tiedetään, että Tarton yliopiston venäjän kielen lehtori aikoi 1930-luvun puolivälissä kääntää "Kevaden" venäjäksi, mutta työ jäi kesken, sillä kääntäjä ei katsonut kykenevänsä välittämään Lutsin koululaisten omaperäistä kieltä. Martti Rauhala, joka on paitsi rutinoitu kääntäjä myös monivuotinen opettaja, on pystynyt hyvällä kielivaistollaan

siirtämään paljon alkukielen tuoreudesta ja omaperäisyydestä romaanin suomenkieliseen asuun.

Lutsin kieli on luku sinänsä. Äsken manalle mennyt viron kielen uudistaja Johannes Aavik (1880-1973) julkaisi ensimmäisenä kiittävän arvostelun "Kevade"-romaanista sanomalehdessä (Postimees 22.12.1912) kiinnittäen huomiota nimen omaan kieleen. Lutsin kieli pulppuilee yksinkertaisena, leikkisänä ja virkistävänä kuin puro. Tokaisuineen ja huu-dahduksineen se on realistista ja aitoa. Kielikuvista se käyttää paljon vertausta. Vertauksissa esiintyykin yksi käännöksestä silmiini sattunut pieni hairahdus (s. 214).

Kääntäjä on yleensä osannut kauttaaltaan säilyttää tekstissään alkuperäisen ajan ja miljöön tunnun niin, että teos on silti nykylukijalle nautittavaa luettavaa sekä seikkailukirjana että psykologisena romaanina. Nuorison käyttäytymistä ja sielunelämää ei kukaan Viron kirjallisuudessa - Tammsaarea lukuunottamatta - olekaan kuvannut niin asian-tuntevasti ja mukaansatempaavasti kuin Luts "Kevade"-sarjassaan, joka suomalaiselta nimeltään on nyt siis "Arno ja kumppanit". Suuremmalla syyllä suomennoksen otsikkona voisi kyllä olla "Toots ja kumppanit", sillä romaanin henkilöistä Toots on se, joka luo suhteita. Hänen ympärilleen muodostuu ryhmä ja joukko, hän on toimeksipaneva voimakeskus kaikkialla, missä liikkuu. Tuo parantumaton velikulta ja kepposten-tekijä on kaikkien tuntema virolaisen kirjallisuuden hahmo. Hänen vastakohtansa Arno on unelmoiva ja sisäänpäinkääntynyt tyyppi, yksinäinen uneksija.

Introvertti Arno ja ulospäinsuuntautuva Toots edustavat samalla tunteen ja toiminnan periaatetta, joka kulkee - monella tavalla muotoutuen - Lutsin koko kirjallisen tuotannon läpi myös romantiikan ja realismin keskinäisenä kilpailuna.

Lutsin nuorisotyyppien kuvagalleria ei tietenkään rajoitu näihin. Kohtaamme pitäjänkoulussa järkkymättömän Tõnisonin - joka voisi olla Kallaksen Bernhard Riives poikana! Tapaamme velvollisuuksien uuvuttaman Kuslapin, hienostele-van käsityöläisperheen pojan Kiiren, kanteletta soittavan Jaan Imelikin ja monia, monia muita. Lisäksi on sellaisia

aikuistyypppejä kuin viinaanmenevä kellonsoittaja Lible ja äreä lukkari. Lutsin havaintojen ja kuvauksien huumori on harvinaislaatuista koko virolaisessa kirjallisuudessa, ja juuri se on tuottanut kirjailijalle "Viron Dickensin" nimityksen.

Oskar Luts oli kirjailijana harvinaisen tuottelias. Hän ei rasittanut teoksiaan yhteiskunnallisilla ongelmilla tai ideain painolastilla, vaan keskittyi sen sijaan kuvaamaan jokapäiväistä elämää: hän suuntasi valokeilan tavalliseen, pieneen ihmiseen ja hänen toimiinsa. Kirjailijan tyyppigalleria on silti laaja, ja miljöönkuvaus, jonka kohteena on tavallisesti virolainen pikkukaupunki, on elävää ja monivivahteista. Tämä "Viron Dickens" on lukuisten romaaniensa lisäksi kirjoittanut myös novelleja, näytelmäteoksia, muistelmia ja pakinoita. Romaaneista mainittakoon "Iiling" (Viuhuri, 1924), "Ants Lintner" (1926), "Õpilane Valter" (1927) ja "Vaikne nurgake" (Hiljainen soppi, 1934); novelleista "Kirjad Maariale" (1919) ja "Karavaan" (1920); huvinäytelmistä "Kapsapää" (1913), "Paunvere" (1913) ja "Ärimehed" (1913); symbolistisista näyttämöteoksista "Soo-tuluke" (Virvatuli), "Sinihallik" (Sinilähde), "Mahajäetud maja" (Hylätty talo) ja "Viimne pidu" (Viimeinen juhla) vuosilta 1914-1919. Lutsin muistelmät ovat ilmestyneet 13-osaisina. Hänen kootujen teostensa julkaiseminen 30 niteenä pantiin alulle vuonna 1936. Lukuisten hänen teoksiensa mukaan on tehty dramatisointeja. "Kevade"-romaanin mukaan tehty näytelmä nähtiin muutama vuosi sitten myös Turussa. Muuten Oskar Lutsin tuotantoa ei toistaiseksi olekaan päässyt suomenkielisen yleisön ulottuville. Nyt ilmestynyt "Kevade"-romaanin suomenkos on tehty alkukielisen romaanin 11. painoksen (1965) mukaan. Sen painosluku Virossa on ollut 50.000 kpl. Sen jälkeen on Tallinnassa ilmestynyt jo kahdestoistakin, yhtä suurempi painos kolme vuotta sitten.

(1973)

KIRJALLINEN SILTA SUOMENLAHDEN YLI

Suomalaisen kirjallisuuden viroksi tulkitsemisen ensi yritykset juontuvat 1840-luvulta. Ne kohdistuivat silloin Kalevalaan ja kulkivat 1860- ja 1870-lukujen laulullisen heimoromantiikan kautta 1880-luvun vuosiin, jolloin systemaattisen käännöstoiminnan voidaan katsoa alkaneen.

Ensimmäiseksi ilmestyivät Kaarlo Suomalaisen "Novellad ehk uudisjutud" jo vuonna 1881. Omalla tavallaan näiden Sortavalan lehtorin kertomuksien esikuva valmisti Virossa tietä omien kirjailijain Edvard Vilden ja Juhan Liivin varhaistuotannolle. Kääntäjinä olivat silloin nuoret virolaiset ylioppilaat Tarton yliopistosta, jotka v. 1881 olivat osallistuneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhliin Helsingissä: P. Undrits, M. Lipp ja M.J. Eisen. Heistä kehittyi aktiivisia heimotyöntekijöitä ja suomalaisen kirjallisuuden kääntäjiä.

Muutamia vuosikymmeniä myöhemmin - 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla - Virossa oli erittäin paljon huomattavia, harjaantuneita suomesta kääntäjiä: A. Annist, M. Lepik, A. Palm, K. Vanik, E. Raudsepp, S. Holberg ja A. Rahkama; puhumattakaan Fr. Tuglaksen suurenmoisesta työstä Kiven, Kallaksen ja Jotunin teosten kääntäjänä sekä V. Ridalasta Ahon ja Larin-Kyöstin virontajana. Myös Johannes Aavik, Viron kielen uudistuksen aloittaja ja sen näkyvin hahmo, käänsi Ahoa ja antoi sitten 1950- ja 1960-luvuilla erin-

omaisen vironkielisen asun Mika Waltarin laajoille historiallisille romaaneille, jotka ilmestyivät Ruotsissa ja Amerikassa.

Näkyvin suomalaisen kirjallisuuden kääntäjä viimeisten 20 vuoden aikana on ollut Harald Lepik (1926-1976). Hänen lukuisat käännöksensä suomesta ovat ilmestyneet etupäässä vuonna 1957 perustetussa monipuolisessa "Loomingu raamatukogu"-sarjassa. Sarjan ensimmäinen kirja oli Pentti Haanpään "Elu suurelt maanteelt ja teisi jutte". Kääntäjänä oli V. Kabur ja vironnoksen painosmäärä oli 15000. Suomalaisien käännösteosten painokset ovat sitten kohonneet aina 30000 kappaleeseen.

Harald Lepik on vironnut sangen erilaisia suomalaisia kirjailijoita, sekä vanhempia - Kilpi, Sillanpää, Pälsi, Seppänen, Kojo, Aapeli, Haanpää, Olli, Uurto - että uudempiä kirjailijoita - Linna, Huovinen, Hyry, Larni, Lounaja, Sariola, Haavikko - yhteensä täyden hyllyllisen. Myös Sylvi Kekkonen romaani "Amalia" on hänen kääntämänsä.

Läheisimpiä Lepikille tuntuvat olevan kansanelämän kuvaukset ja sellaiset teokset, joissa on paljon huumoria. Laajimmat hänen käännöksistään ovat Linnan "Täällä Pohjantähden alla" I ja II sekä "Musta rakkaus"; kieleltään kauneimmat ja vivahteikkaimmat taas Veijo Meren "Manillaköysi" ja "Suku".

Harald Lepik on vuosien mittaan monesti julkaissut myös tutkielmia ja artikkeleita, joissa on korostettu kaunokirjallisuuden kääntämisen vaativuutta ja vastuullisuutta. On tähdennetty useita näkökohtia, mutta pääajatuksena on ollut: käännöksen tulee olla sellainen, kuin se olisi alkuperäisen tekijän kädestä lähteneenä, jos tämä itse olisi kirjoittanut teoksensa käännöksen kielellä. Enimmät Harald Lepikin käännökset suomesta ovat juuri tällaisia, ne ovat vaatineet kääntäjältä tietoa ja taitoa.

Harald Lepik syntyi toukokuussa 1926 Harjumaalla. Hän opiskeli Paiden kaupungin yhteiskoulussa ja valmistui vuonna 1950 Tarton yliopiston historiallis-kielitieteellisestä osastosta. Toimittuaan kustannusvirkailijana hän jäi vuonna 1955 vapaaksi kääntäjäksi.

Viron kulttuuriministeriön ja taiteenalaliittojen äänenkannattajan "Sirp ja Vasar"-viikkolehden numerossa 20/1976 oli maininta tuotteliaan kääntäjän 50-vuotispäivästä. Saman viikkolehden numerossa 22 oli jo hänen nekrologinsa. Harald Lepik haudattiin toukokuussa Tallinnan Metsäkalmistoon. Mestariillisen suomalaisen kirjallisuuden tulkin varhainen poismeno kesken kypsintä työ kautta on suuri menetys Suomenkin kirjallisuudelle.

(1976)

NEUVOSTO-VIRON NÄYTELMÄKIRJALLISUUDESTA

Näytelmä on nuorin Viron kirjallisuuden lajeista, vasta sata vuotta täyttänyt. Se syntyi kansallisen heräämisen myötä 1860-luvulla ensin vieraita esikuvia mukaillen, kymmenkunta vuotta myöhemmin jo alkuperäisesti virolaisena. Ensimmäinen varsinainen virolainen näytelmä oli Lydia Koidulan "Säärane mulk" (Sellainen moukka) vuonna 1872. Siitä lähtien näytelmällä on ollut tärkeä tehtävä kansan ajatus- ja tunne-maailman ilmaisijana ja kehittäjänä.

Näytelmät eivät suinkaan aina ilmesty painettuina, vaan ne toimitetaan monisteina teatterien käyttöön. Kuitenkin 1930-luvun Virossa oli kokonaista kolme pienehköä kustantamo, jotka julkaisivat yksinomaan näytelmiä. Niitä kirjoitettiin paljon, mutta teatterialan joutuessa kehitys oli ohittanut monien uusien alkuperäisnäytelmien tason; siksi teatterit esittivät mielellään klassikkojen - Kitzbergin, Vilden ja Tammsaaren - näytelmiä sekä huomattavien kotimaisten romaanien dramatisointeja. Näin syntyivät näytelmät muun muassa Tammsaaren ja Mälkin romaanien pohjalta.

Sota aiheutti teattereillekin raskaita menetyksiä. Suurimmat teatterirakennukset "Estonia" Tallinnassa, "Vanemuine" Tartossa ja "Endla" Pärnussa tuhoutuivat sodan melskeissä. Mutta näytelmäkirjallisuus nousi toista maailmansotaa seuranneina vuosina Neuvosto-Virossa muiden kirjallisuudenlajien edelle. Runoilija Juhan Sütiste (1899-1945) sai juuri

ennen kuolemaansa valmiiksi historiallisen näytelmänsä "Lembitu" (1945). Tuottelias prosaisti August Jakobson (1904-1963) kirjoitti kaikkiaan 16 draamaa, joita hän itse nimitti draamakertomuksiksi. Hänen antamansa nimi viittasi siihen, että ne oli tarkoitettu myös kirjoina luettaviksi. Jakobsonin draamojen esittäminen näyttämöllä olikin usein vaikeaa pitkiin dialogeihin ja monologeihin sisältyvän runsaan publisistisen ja filosofisen aineksen vuoksi.

Toisaalta tuon ajan neuvostovirolaista teatteria houkutteli Jakobsonin näytelmien looginen rakenne, niissä esiintyvien ongelmien runsaus ja luonteenkuvauksen selkeys sekä näytelmien esiin tuomat poliittiset kysymykset. Ehkä tunnetuin näistä Jakobsonin draamoista on "Elu tsitadellis" (Linnoituksen elämää) vuodelta 1946. Suomenkin elokuvateattereissa on nähty sen pohjalta vuonna 1947 tehty filmi, jossa kuuluisa näyttelijä Ants Lauter esiintyi professori Miilaksen osassa. Jakobsonin näytelmistä on suomennettu yksi, jota on esitetty meillä "Kummitukset"-nimisenä.

Toinen tuottelias prosaisti, saariston elämän kuvaaja Aadu Hint (s. 1910), kirjoitti kaksi näytelmää kalastajain elämästä. Näistä värikkäämpi on "Kuhu lähed, seltsimees direktor?" (Minne nyt, toveri johtaja?). Tässä vuonna 1949 ilmestyneessä näytelmässä käsitellään kollektiivin ja johdon suhdetta ja viitataan varovasti henkilönpalvonnan haittoihin.

Viron tasavallan loistava komediakirjailija Hugo Raudsepp (1883-1952) julkaisi kaksi näytelmää vuosina 1946 ja 1948, mutta ei saavuttanut niillä vastakaikua. Hän kuoli epäselvissä oloissa. Raudseppin Suomessakin paljon esitetty "Vedelvorst" (Vetelys, 1932) sekä "Améerika Kristus" (Amerikan Kristus, 1926) -komedia ovat Neuvosto-Virossa palanneet myöhemmin näyttämölle samoin kuin 1920-luvun lopun virolaisen draaman vahvimpiin kuuluva maaseutukuvaus "Mikumärdi" (Kesä Mikumärdissä, 1929).

Näytelmäkirjallisuus eli kituliaasti 1950-luvun alun epäsuotuisissa oloissa. Elettiin henkilönpalvonnan kautta, jolloin ei pidetty suotavana kielteisten elämänilmiöiden käsittelyä. Näytelmissäkin kuvattiin positiivisia sankareita,

rintamasoturia tai sosialistista työn sankaria. 1950-luvun puolivälissä, jolloin myös sosialistis-realistinen romaani oli päässyt hyvään kehitysvauhtiin, astui vihdoin esiin uusi huomattava näytelmäkirjailija Egon Rannet (s. 1911), jonka näytelmä "Südamevalu" (Sydämen tuska, 1956) käsitteli ajan polttavia ongelmia. Vauhdikas juonen käsittely, elävä luonteiden kuvaus ja muodon varmuus tekivät Rannetista pian Neuvosto-Viron johtavan näytelmäkirjailijan. Seurasivat näytelmät "Kadunud poeg" (Tuhlaajapoika, 1958), "Haned" (Hanhæt, 1963), psykologinen lääkäridraama "Karikas ja madu" (Pikari ja käärme, 1965), fasisminvastainen "Veripunane roos" (Verenpunainen ruusu, 1967) sekä kasvatusta ja nuorison probleemeja pohdiskeleva "Kriminaaltango" (1968).

Matkakirjastaan "Jäine raamat" (Jäätikkökirja, suom. 1964) suomalaisillekin lukijoille tuttu Juhan Smuul aloitti runoilijana, mutta joutui matkakirjojensa kautta kansanomaisen näytelmän pariin. Esikoisnäytelmä "Atlandi ookean" (Atlantin valtameri, 1956) kuvasi kalastuslaivan miehistön vaiheita. Ongelmankehittelyltään paljon vaativampi oli näytelmä "Lea" (1959). Sitä on esitetty suomeksikin amatööriveroimin Espoon työväenopistolla. Kotimaassa näytelmän aihepiiri herätti vilkasta keskustelua kuten myös Smuulin satiirinen ja henkevä "Polkovniku lesk" (Everstinleski, 1965). Draamateatterin esityksissä oli pääosassa Aino Talvi, suomalaisessa radiosovituksessa Kyllikki Forssell. Mainittujen näytelmien väliin asettuu kansanperinteestä lähtevä Smuulin veijarinäytelmä "Kihnu Jõnn" (1964), jossa esiintyy legendaarinen Kihnun saaren merimies, villi kapteeni seikkailuissa valtamerillä. Hänen miehistöönsä kuuluu myös pari suomalaista. Näytelmä on käännetty useille kielille, mm. suomeksi, ja sen pohjalta on tehty myös elokuva. - Sisällöltään ajan-kohtainen ja näyttämöratkaisuiltaan mielenkiintoinen on Smuulin viimeinen satiirinen komedia "Pingviinide elu" (Pingviinien elämää, 1968), joka sai toisessa painoksessa uuden nimen "Enne kui saabuvad rebased" (Ennen kettujen tuloa). Siinä tekijä parodioi nykyajan tyypillisten ajattelutapojen ristiriitoja.

Mainitsemieni kirjailijoiden lisäksi muutamat muutkin -

Johannes Semper, Ralf Parve ja Mai Talvest - muovaavat näytelmillään taustaa Ardi Liiveksen tuotannolle. Liives on nykyisin Viron tuotteliain näytelmäkirjailija, ja hänen draamansa pysyttelevät teatterien ohjelmistossa viisi - kuusi vuotta. Niitä esitetään paljon myös ulkomailla, mm. Tšekkoslovakiassa ja saksalaisilla näyttämöillä. Pienoisnäytelmä "Majake kurvil" (Talo tienmutkassa, 1963) on kuultu Suomen yleisradion ruotsinkielisessä ohjelmassa kuunnelmana.

Ardi Liives saavutti mainetta jo näytelmällään "Mäng armastusega" (Rakkausleikkiä, 1954), jossa tekijä käsittelee ylioppilasnuorison rakkaussuhteita, moraalin, vastuun ja luottamuksen kysymyksiä. Vahvoja 1950-luvun töitä olivat komedia "Robert Suur" (1957) ja draama "Uueaasta öö" (Uuden vuoden yö, 1958). Edellinen kuvaa keskinkertaisen näyttelijän vaihteita. Näyttelijä luulee olevansa suuri; hyvät ystävät ja liehittelijät vakuuttavat hänelle samaa. Pohditaan siis kritiikin ja itsekritiikin merkitystä taiteilijalle. Jälkimmäisessä draamassa aiheena on kahden kaltevalle pinnalle luisuneen ihmisen muuttuminen ja paluu yhteiskuntaan. Näytelmissä on psykologista uskottavuutta ja vakuuttavuutta; niiden kuvaamien henkilöiden käyttäytyminen ja ratkaisut kiinnostavat katsojaa aiheiden lievästä tarkoituksellisuudesta huolimatta. Ardi Liiveksen 1960-luvun näytelmistä tunnetuimmat ovat kehitysdraama "Siinpool horisont" (Horisontin tällä puolen, 1961) ja "Viini postmark" (Wieniläinen postimerkki, 1963). Viimeisimpiä hänen näytelmiään on "Madalrõhkkond" (Matalapaine, 1971). Mainitsemani ilmestymisvuosiluvut viittaavat usein näyttämöesityksiin, monesti näytelmä on ilmestynyt painettuna vasta seuraavana vuonna tai myöhemmin.

Paljon puheenaihetta ja väittelyä ovat aiheuttaneet nuorten virolaiskirjailijoiden ja dramaturgien näytelmät, joissa draamallisia tilanteita luodaan epäreaalisessa miljöössä, kuvitellussa maailmassa. Näistä voi esimerkkinä mainita Artur Alliksaaren (1923-1966) ainoaksi jääneen näytelmän "Nimetu saar" (Nimetön saari, 1966). Mati Unt (s. 1944) puolestaan käsittelee näytelmässään "Phaeton, päikese poeg"

(Faethon, auringon poika, 1968) muinaisen mytologian kuvien avulla nuorison ehdottomuutta ja kiihkeää täydellisyyden kaipuuta. Paul-Eerik Rummon (s. 1942) allegorisen "Tuhkatriinumäng" (Tuhkimoleikki, 1969) -näytelmän suomalaista esitystä on valmisteltu, mutta se ei ole vielä toteutunut. Tässä filosofisesti täyteläisessä näytelmässä on satumotiivin avulla lähdetty käsittelemään totuuden etsimisen probleemia, elämäntotuuden etsintää.

Tiedämme, että Neuvosto-Virossa kiinnitetään paljon huomiota lasten- ja nuortenkulttuuriin. Nukketeatterin lisäksi lastennäytelmä on näkyvästi esillä. Äskettäin esimerkiksi kääntäjänä tunnetun Boris Kaburin (s. 1917) näytelmä "Rops" (Robotti Rops, 1964) oli teatteriohjelmistossa ja kuunnelmana suomalaistenkin ulottuvilla. Näytelmän jatkona on "Rops aitab kõiki" (Robotti Rops auttaa kaikkia, 1965). Näytelmissään Kabur pohtii hyvän ja pahan olemusta ja omantunnon kysymyksiä. Kokonaan aikuisyleisölle on suunnattu hänen tiedemiehen etiikkaa ja filosofisia ongelmia erittelevä näytelmänsä "Antivalgus" (Vastavaloa, 1968).

Lopuksi tulkoon vielä mainituksi, että hiljattain Tallinnassa ilmestyi "Eesti Raamat" -kustantamolta laaja kokoomateos "Eesti näidendeid" (Virolaisia näytelmiä). Tähän yli 700-sivuiseen kirjaan on koottu kaksitoista näytelmää, seitsemän klassista ja viisi neuvostovirolaista draamaa. Ensimmäisenä on Koidulan "Säärane mulk" ja viimeisenä mukaan on mahtunut Juhan Smuulin "Lea". Kirjassa on myös kirjailijoiden elämäkertatiedot, näytelmäbibliografia ja toimittajien, A. Järvin ja A. Nagelmaan, katsaus Viron näytelmäkirjallisuuden kehitysvaiheisiin.

(1972)

KEVÄTTURISTINA ITALIASSA

Virolais-suomalaisissa käännöskirjallisuuden suhteissa on viime kuukausina ilmennyt muuten tuiki harvinaista tasapainoa. Kummassakin maassa on käännetty sama määrä naapurimaan kaunokirjallisia teoksia. Virossa julkaistiin edustava valikoima Aleksis Kiven (viront. Debora Vaarandi) ja Paavo Haavikon (viront. Minni Nurme, Paul-Eerik Rummo ja Eha Lättemäe) runoutta sekä suppeahko nide Eila Pennasen novelleja (viront. Luule Sirp). Suomessa taas ilmestyi kolme romaania: Mats Traatin "Viisi tanssia" (suom. Martti Rauhala), Ülo Tuulikin "Sodanjaloissa" (suom. Anja ja Juhani Salokannel) sekä viimeksi Lilli Prometin romaani "Eikä rakkaus täyty" (suom. Kerttu Mustonen-Hukki). Se, että kustantaja on muuttanut romaanin alkuperäisen nimen "Primavera" mitäänsanomattomaksi, on kovin valitettavaa. Juuri taiteella ja erikoisesti Sandro Botticellin "Primavera"-maalauksella - jossa kevään ruumiillistuma, seppelpäinen nuori tyttö kulkee appelsiinilehdossa, silmissä salatun surumielisyyden ilme - on keskeinen merkitys tässä romaanissa. Sama ilme kasvoillaan liikkuu Italian kulttuuriseuduilla virolainen Saskia, jonka äiti oli ollut Rembrandtin ihailija ja antanut siksi tyttarelleen tämän nimen. "Ei edes se merkinnyt hänelle mitään, että Saskia kuoli nuorena ja teki Rembrandtin onnettomaksi". Äiti ei ollut sodan alkaessa evakuoitunut, vaan oli sanonut: "Jos kaikki lähtevät täältä, niin tämä on ei-kenenkään maa."

Kansan on jäätävä omaan maahansa, vain silloin tämä maa kuuluu tälle kansalle. Onhan sitten niilläkin, jotka lähtevät pois, maa, johon voivat palata takaisin."

Saskian äiti joutuu kuitenkin sodan surkeissa olosuhteissa umpikujan ja hukuttautuu. Hän jättää töistä tulevalle tyttärelleen lämpimän ruoan huoneen keltaiseen uuniin, "kuin jäähyväisiksi kirjeen sijasta".

Jo se, että kirjailija nimeää teoksen keskushenkilön Saskiaksi, viittaa taidehistorialliseen lähtökohtaan, vaikka romaanin Saskia onkin näyttelijätär, joka hakee klassisesta miljööstä tietoja valmisteilla olevaa Kleopatra-rooliaan varten. Hän ei tutki ainoastaan Guido Renin Kleopatra-taulua, vaan myös museoiden ja näyteikkunoiden korukokoelmia, vieläpä Italian kaupunkien katujen liikkeitä ja ilmeitä. Hän kulkee avoimin silmin ja vastaanottavaisena. Hänen puheissaan on mitä monipuolisimpia viittauksia paitsi kuvataiteeseen myös arkkitehtuuriin, kirjallisuuteen ja historiaan. Nähtävä nostattaa hänen tajunnastaan esiin vertauskohtia ja takautumia. Niinpä Firenzen Ponte Vecchiolla hän suree "jo muistoksi muuttunutta Kivisiltaa Tartossa, jolla keväällä myytiin sinivuokkoja", ja nähdessään Formianlahden rannalla harmaan lehmikarjan hän muistaa Marie Underin balladin merilehmiä. Ja hän muistaa, että hänen kotimaassaan, kuten muuallakin, ihminen on saastuttanut luontoa, asettanut sen salaamaan ihmisen rikoksia. "Paljon on särkynyt elämässämme, oikeammin, minun sukupolveni sielussa", Saskia miettii.

Matkaryhmässä Saskia tapaa kahdenkymmenenviiden vuoden eron jälkeen nuoruudenrakastettunsa ja sota-ajan surkeissa olosuhteissa kuolleen pienokaisensa isän, joka ei edes tiedä lapsesta. Hänet oli viety Buchenwaldin keskitysleiriin, ja hän on saanut vielä rauhan aikana kärsiä siitäkin, että on säilynyt hengissä. Syyttely on niin yleinen ajan ilmiö, että se kohdistuu paitsi syyllisiin, myös uhreihin. Hän on nyt kotiseutumuseon johtajana eräässä maaseutukaupungissa. Saskia, joka on viettänyt sodan ajan henkisesti ja aineellisesti vaikeissa oloissa, on mennyt uusiin naimisiin.

Mielenkiintoinen jakso romaanissa on myös Saskian tapaa-

minen pakolaisvirolaisen näyttelijän Andres Pihlakin kanssa. Viimeksi hän on ennen sotia esiintynyt "Niskavuoren naisissa" Tallinnassa. Nyt hän asuu vakituisesti Pariisissa ja on vain tilapäisesti Roomassa. Andres on väsynyt, itseironinen, juureton. Hän kyselee kotikaupungin ulkomuodosta, teatterioiloista, entisestä vaimostaan, joka on Saskian ystävätär. Etupäässä keskustelu koskee teatteria: brechtiläisyyttä, antitraditionaalista šokki- ja kauhuteatteria. Andres on iloinen saadessaan puhua äidinkieltään.

Kirjan pohdiskeleva assosiaatiotyyli ja sen tunneperäinen kerronta on minämuotoista. Se tuo tuoreuden ja välittömyyden tuntua. Teksti ilmentää kulttuuriperinnön tuntemusta. Varsinkin luonnonkuvauksiin on saatu paljon lyyrisyyttä, mutta tekstissä on myös tilanteisiin kohdistuvaa huumoria, ironiaa ja itseironiaa. Monikerroksisen romaanin juonena ovat tosin keväisen Italian-matkan vaiheet, niin että kirja voisi käydä taiteellisesta matkakirjastakin, elleivät monet yhteydet virolaiseen todellisuuteen ja Saskian henkilöhistoriaan syventäisi ja laajentaisi sen sanomaa. Myös viittauksia tulevaisuuteen tehdään, ja paljon kokeneet matkalaiset arvelevat historialla olevan taipumuksena toistua. Saskia tahtoisii säästää itseään surullisilta asioilta, kuvitella ne olemattomiksi. Hän kaipaa kulttuuria ja kauneutta. Hän tuntee itsellään olevan oikeuden siihen: "Sotien jälkeen olin aivan hulluna väreihin. Himoitsin ruohonväristä vihreää, hassua roosaa ja puhdasta taivaansinistä. Tarvitsin niitä kuin ruokaa. Värinahneus oli sukua vitamiininpuutteelle."

Matkalla hän voisi nauttia keväisen luonnon oudosta värikkyydystä, taiteen ja kulttuuriperinnön yltäkylläisyydestä. Mutta hänen oma menneisyytensä onkin odottamatta avautunut hänen eteensä. Muistot ovat taakkana, niiltä ei ole pääsyä. "Muistojen kanssa ei voi menetellä niin kuin tehdään haudoille Campo Santossa. Siellä ne määrääjän kuluttua kaitetaan ylös ja ruumiiden jätteet hävitetään, että saadaan tilaa uusille vainajille."

Muutamia tietoja itse kirjailijasta, Neuvosto-Viron ansioituneesta taiteilijasta. Hänen isänsä, taidemaalari Aleksander Promet (1879-1938), oli tunnettu mytologisista ja "Kalevipoeg"-aiheisista tauluistaan. Lilli Promet (s. 1922) sai keramiikkataiteilijan koulutuksen Tallinnan taideteollisuuskoulussa (1935-1940). Oltuaan sodan ajan Neuvostoliiton sisäosissa hän palasi ensi tilaisuuden tullen raunioituneeseen kotikaupunkiinsa ja joutui lehtialalle. Hän kouliintui nopeaksi ja tehokkaaksi kirjoittajaksi, julkaisi selostuksia, reportaaseja, pakinoita ja arvosteluja. Hänen ensimmäinen kirjansa oli kertomuskokoelma "Püha kunsti jüngrid" (Pyhän taiteen opetuslapsia, 1958) - se on omistettu isän muistolle. Samasta vuodesta lähtien hän on ollut kirjailijaliiton jäsen. Sen jälkeen hän on julkaissut useita kokoelmia novelleja, novelleja, lastuja, miniatyyreja ja allegorioita, tehnyt lukuisia filmikäsikirjoituksia, julkaissut matkakirjoja, myös lännestä, kuten "Kohtumine Mariannega" (Mariannea tapaamassa, 1963) - useimmat yhdessä miehensä kirjailija Ralf Parven kanssa. Romaaneja on toistaiseksi kaksi: "Meesteta küla" (Kylä ilman miehiä, 1962) ja vasta suomennettu "Primavera" (1971). Viljellyn lyhytproosan taitajana hänellä on Friedebert Tuglaksen (1886-1971) jälkeen erikoisasema nykyvirolaisessa kirjallisuudessa. Taide on hänelle usein aiheiden antajana; häntä inspiroi mm. Eduard Viiraltin grafiikka. Säteilevän naseva sanonta, värikkäät detaljit, elegantti tyylittely, paikoittain groteski näkökulma, ajatusten rikkaus, herkäät luonnontunnelmat ovat tälle lajille ominaisia. Hän on myös julkaissut runokokoelman "Iibelpuu" (1970).

Viime vuonna Lilli Prometiltä ilmestyi kaksi kirjaa, proosakokoelma "Raamideta pildid" (Kehyksettömät kuvat, 1976) ja näytelmä "Los Caprichos", jossa kohtauksia Francisco Goyan ajoilta syventävät samannimisen grafiikkasarjan heijastukset näyttämön väliverhoon. Kirja "Los Caprichos" on kuvitettu Goyan sarjan jäljennöksillä.

Kirjailijana Lilli Promet muistuttaa monella tavalla pitkäaikaista naapuriaan Nõmmen kaupunginosassa, akateemikko Friedebert Tuglasta. Sama rakkaus taiteisiin ja matkailuun,

sama taipumus tyylyttelyyn. Kun muistaa Prometin vastauksen erääseen kyselyyn - miten hän arvostaa tietosanakirjoja ja sanakirjoja - tulee mieleen henkevä Colette, jonka käden ulottuvilla oli aina hänen rakas 70-osainen ensyklopediansa.

Lilli Prometin nyt suomeksi ilmestyneen romaanin suomenos on kieltä hallitsevan ja oloja tuntevan, harjaantuneen suomentajan työtä. Kerttu Mustonen-Hukki onkin ollut tuoteliain Viron kirjallisuuden välittäjä yli neljäkymmenen vuoden ajan, alkaen R. Jannon "Metsien miehestä" (1930) aina G. Helbemäen "Uhrilaivaan" (1961). Välille ovat mahtuneet Gailit-, Kivikas-, Mälk-, Ristikivi- ja Uibopuu-suomenokset, kaikkiaan yli kaksikymmentä teosta. Tämä toistaiseksi viimeinenkin on inspiroiva kirja. En voisi väittää vastaan, jos joku sittenkin luokittelisi sen - suomenkielisen otsikon takia - viihdelukemiseksi. Tämän kirjan yhteydessä se riippuu lukijasta itsestään, ei kirjasta.

(1977)

A.H. TAMMSAARE - ELÄVÄ KLASSIKKO

"Se, joka ryhtyy kirjoittamaan vielä kesken kehityskauttaan viipyvästä kirjailijasta, voi joutua kokemaan merkillisiä yllätyksiä. Toistakymmentä vuotta takaperin, hahmotellessani virolaista esseekokoelmaani varten Noor-Eestin kantavimpain runoilijain ja kirjailijain ääriviivoja, olin kylä tietoinen siitä, että kerran olisin pakotettu täydentämään näitä muotokuvia. Mutta en tosiaankaan silloin aavistanut, että kysymykseen voisi tulla täysin muuttunut pohjapiirros, edellisestä eriävä sielullinen läpileikkaus." Näin kirjoitti Aino Kallas Lontoossa ikätoveristaan Tammsaaresta tämän "Korpiojan isännän" ilmestyttyä suomeksi (HS 2.11. 1929). Kallas jatkoi: "Kaikki elollinen kasvu on täynnä yllätyksen ihmettä. A.H. Tammsaaren kehitys viimeisen kymmenen vuoden kuluessa on ollut ilmiömäinen. - - On epäilemättä ilo nähdä ennustuksensa toteutuneen, mutta on yhtä suuri ilo tunnustaa erehtyneensä!"

Vaikka Tammsaaresta on tullut klassikko, hän on vielä useita vuosikymmeniä kuolemansa jälkeenkin täysin välttynyt muumioitumiselta. Tätä ilmausta on käyttänyt virolainen kirjailija Jaan Kaplinski kirjoituksessaan "Tammsaare ja Hemingway" (Looming 7/1977, suom. Parnasso 1978, 82-90). Päinvastoin lukijain perehtymisen ja ymmärtämisen lisääntyessä Tammsaaren tuotanto antaa yhä täydellisempää satoa ja on

kansakunnan jatkuvan mielenkiinnon, ilon, ylpeyden sekä ihailun ja kiittollisuuden kohteena varsinkin nyt, kirjailijan juhluvotena.

I

A.H. Tammsaare (30.1.1878 - 1.3.1940), Viron kirjallisuuden huomattavin proosakirjailija ja virolaisen romaani-taiteen merkittävä kehittäjä Eduard Vilden jälkeen, toi uuden psykologisen ja biologis-sosiologisen metodin virolaiseen kirjallisuuteen ja harjoitti teoksissaan sielullista analyysia ja terävää kulttuuripaheiden kritiikkiä. Hän oli mestarillinen ihmissielun tutkija, joka tavoitti arvoitukselliset vaistokerrostumien syvyydet. Hän etsi totuutta niistä samoin kuin elämän laeista, joita hän alituisesti tutki.

Selvitellessään niitä lukuisia ongelmia, joita elämän todellisuus ja ihmissielun ilmiöt ovat hänen eteensä asettaneet, Tammsaare on käyttänyt kertomuksen, miniatyyrin, näytelmän, romaanin, allegorian, esseen ja pakinan muotoja. Muoto ei ole koskaan ollut hänelle itsetarkoitus, ja harvoin se virittää lukijaakaan yksinomaan miellyttäviin, esteettisiin tunnetiloihin. Tammsaarea on ajoittain pidetty suorastaan epäartistisena kirjailijana, jota muodonannon tekniikka - tavanomaisesti käsitettynä - liikutti vain vähän tai ei ollenkaan ja jonka sanonta on usein vyyhteävää ja viimeistelemätöntä. (Tammsaaren teosten tyylin tutkimuksia on julkaistu varsin vähän. Mainitsen kaksi: J. Semper, "Meie uuema proosa stiilist". - Meie kirjanduse teed, Tartu 1927; Id., "Mõtterännakuid I", Tallinn 1969. Erna Tilleman, "Mõni tähelepanek Tammsaare lause struktuurist ja stiilist üldse", Varamu 3/1940.)

Vaikka A.H. Tammsaaren teokset ovat ulkonaisesti väljiä ja kirjailija on ollut piittaamaton niiden rakenteesta, hän on kuitenkin pystynyt valamaan niihin paljon elämää ja elämän lakeja noudattavaa sisäistä yhtenäisyyttä. Sen ansiosta

hänen teoksistaan huokuu suurten taideteosten salaperäisen nerokas henki.

Tammsaaren ensimmäiset, jo kouluaikana kirjoitetut kertomukset ovat objektiivisia ulkonaisen elämän kuvauksia varsin alhaiselta taloudelliselta ja yhteiskunnalliselta tasolta: pieneläjäin, mökkiläisten, maattomien ja loisien kylästä. Näistä kertomuksista on vaikea löytää minkäänlaista jälkeä tekijän omasta mielipiteestä. Hän on pyrkinyt totuuteen ja poistanut kuvauksestaan kaiken, mikä vähänkin saattaisi vivahtaa subjektiiviseen kannanottoon. Hänen mallinaan on kaunistelematon arkitodellisuus; hän tarkkailee luonnonilmiöitä ja ihmiselämää samalla silmällä ja näkee ne samanlaisina. Arkiharmaudessa matelevan tai rehkivän elämän kurjuuden syyt ovat hänen kuvauksissaan sekä ulkoiset että psykologiset. Kirjailija toteaa yhteiskunnallisten olojen surkeuden, mutta ei tee niistä kuitenkaan ongelmaa kuten Vilde ja muut kriittiset realistit tekivät. Samoin hän toteaa luonnon ja sen lakien ankaruuden.

Eniten hänen tarkkaavaisuuttaan kiinnittävät sukupolvien väliset ristiriidat ja ihmisten keskinäisen tylyyden ilmenemismuodot. Missään tapauksessa hän ei halveksi ihmistä, tätä viettiensä ja tunteittensa sitomaa luontokappaletta, jonka surkeus suurelta osin johtuu hänen vajavaisen älynsä tuloksettomasta kamppailusta oman pienen totuutensa ja oikeutensa puolesta.

Jo tässä varhaisessa vaiheessa ilmeni Tammsaaren elämänäkemyksen kaksitahoisuus: hänen pessimistinen epäluottamuksensa ihmisen kykyyn ratkaista kehittymättömällä järjellään elämännonnen kysymys ja toisaalta hänen melko optimistinen uskonsa elämän järkkymättömiin lakeihin, elämän jatkuvuuteen sisältyviin voimiin, jotka mukauttavat ihmisen kurjuuteenkin. Erään kertomuksen lopussa sanotaan, että köyhille siunaantuu kirppuja ja lapsia, ts. kurjuus ja elämä tulevat jatkumaan loputtomiin. Eräässä toisessa kertomuksessa vaimo istuu miehensä sairastuvuuteen ääressä ompelemassa tälle kuolinpaitaa. Hän synnyttää lapsen - uuden elämän - samoina hetkinä kuin kuolema vierailee talossa. Elämä alkaa yhä alusta ja jatkuu.

Kun Tammsaaren laaja kertomus "Vanhat ja nuoret" oli ilmestynyt kevättalvella 1903, pääsi tekijä samana keväänä ylioppilaaksi 25-vuotiaana. Hänen koulunkäyntinsä oli ollut hidasta. Se keskeytyi useita kertoja pariksikin vuodeksi kerrallaan kotitalon töiden ja varojen puutteen vuoksi. Henkisesti sitkeä, ruumiillisesti heikko Tammsaare oli päässyt vasta 20-vuotiaana naapurin isännän kaurakuorman päällä Tarttoon oppikouluun. Koti oli uhrannut lahjakkaan nuorukaisen kouluttamiseen enemmän kuin olisi ollut varaakaan ja toivoi hänestä pappia. Koulussa, joka oli osittain sisäoppilaitos, poika oli palvellut toisten herättäjänä, ovenvartijana ja pöydänkattajana, jonka kömpelöissä käsissä kupinkorvat särkyivät. Hän oli käyttänyt halpoja ruskeita housuja, joita juutalaiskauppiaat möivät torilla kaupungin katuröyhkeille ja Peipsin lotjain kuljettajille. Lämpimänä aikana hän oli kulkenut kaupungissakin paljain jaloin. Kouluvuosinaan Tammsaare oli kadottanut isän kodista perityn uskon Jumalaan. Pääasia oli kuitenkin, että hän oli saanut opiskella ja perehtyä ennen kaikkea saksalaisiin ja venäläisiin klassikoihin. Varsinkin Gogolin maalaiskuvaus ja Dostojevskin syvälinen ihmiskuvaus olivat piirtyneet lähtemättömästi hänen tietoisuuteensa.

Ylioppilaaksi tultuaan Tammsaare, silloin vielä nimeltään Anton Hansen, ei kuitenkaan päässyt heti yliopistoluojensa alkuun, vaan toimi ensin neljä vuotta sanomalehti "Teatajan" toimituksessa Tallinnassa, mistä hän seurasi - toisin kuin useat muut virolaiset kirjailijat - syrjästäkatojana vallankumouksen ja kansannousun epäonnistumista vuonna 1905. Lehtityössä oli jo selvästi ilmennyt hänen synnynäinen journalistin kykynsä; tarvittaessa hän pystyi ohentamaan vakavimmankin aiheen lehtitekstiksi, kuten hän sitten melkein koko elämänsä tekikin.

Vuonna 1907 Tammsaare saattoi vihdoin 29-vuotiaana ryhtyä opiskelemaan yliopistossa säästöjensä ja pienen lainan turvin. Hän valitsi aineekseen lakitieteen - eikä esimerkiksi estetiikkaa tai kielitiedettä - mutta seurasi koko ajan myös joitakin luonnontieteiden luentoja ja opiskeli vieraita kieliä. Ajatus teologian opiskelusta oli jo koulu-

vuosina osoittautunut hänelle mahdottomaksi.

Vuosisatamme ensimmäisellä kymmenellä Noor-Eestin koulu-kunta eli voimakauttaan, ja erakkoluonteinen Tammsaarekin liittyi siihen joksikin ajaksi. Näinä vuosina hän kirjoitti kaupunkilaisaiheiset novelliromaaninsa, jotka merkitsivät virolaiselle kirjallisuudelle uutta aluevaltausta. Niissä on esillä uusi toimintaympäristö, kaupunki. Impressionistisen dogmin mukaan niistä puuttuu kuitenkin tarkempi ympäristönkuvaus samoin kuin uusi rakkauspsykologinen puoli silloisen ylioppilasnuorison sielunelämästä. Näissä kaupunkilaisaiheisissa novelliromaaneissa todellisuuden tajuaminen ja älyn probleemit ovat muuttuneet Tammsaarelle paljon henkilökohtaisemmiksi kuin kyläkertomuksissa. Ei voi välttyä ajattelemasta, että näiden ylioppilasnovellien henkilöt, joiden ainoa toimetttömyys verhoutuu heidän keskustelujensa vuolauteen - puheet ovat heille tekojen korviketta - ovat kirjailijan senaikaisen olemuksen heijastumia ja että hänen oma persoonallisuutensa monin tavoin kuvastuu heidän älykkäistä viisasteluistaan kuten heidän heikkohermoisuudestaankin, heidän varhaisesta sivistysväsymyksestään, heidän juurettomuudestaan. Näissä kaupunkilaisaiheisissa novelliromaaneissa on paljon kyynisyyttä, skepsistä, naurua ja iva. Ilmeisesti kirjailijan tarkoituksena on ollut osoittaa, miten kaupunkilaiskulttuuri ja -elämäntavat ovat auttaneet vapauttamaan nuoruuden viettielämää, mutta eivät voi opastaa järkeä ohjaamaan ja hallitsemaan sitä.

Tammsaare sanoo: "Intellektuaalinen kulttuuri vapauttaa ihmisen tyhmyydestä, mutta tekee hänet samalla kovasydämi-seksi egoistiksi ja kuolettaa hänessä ihmisten välisen yhteistunteen ja luonnollisen rakastamisen kyvyn." Näissä teoksissa nuoret ylioppilaat ovat irrallisia "psykologisia yksiköitä", yhteiskuntaan tai kansaan miltei kuulumattomia. Vaikka he ovat maaseudulta lähtöisin, heiltä ovat kuitenkin katkenneet kaikki siteet siihen ja myös kotiin, sillä enää ainoastaan "villasukat ja muona" yhdistävät heidät entiseen. He potevat elämänkatsomuksensa kypsymättömyyttä ja elämän tyhjyyttä, millä he piinaavat itseään ja muita. Menestyviltä todellisuuden kova koura pyyhkäisee aikanaan kaikki elä-

mälle vieraat pohdinnat. Näin joku nuorukainen, joka on koko ajan etsinyt itseään, löytää kuin vahingossa muut ihmiset, ja nuori nainen, joka on etsinyt muita - ja polttanut siipensä - löytää itsensä, jolloin elämän ote lujittuu ja levottomuus tyyntyy. Kaikissa tapauksissa: ihminen syntyy tuskasta - inimene sünnib valust - ja hänen elämässään vallitsee loppujen lopuksi päinvastainen logiikka kuin hänen ajattelussaan. Monesti tuntuu, että järjen totuuden on suorastaan tuhouduttava, jotta elinvoimainen vaiston totuus voisi elää.

Mainituissa teoksissa Tammsaare käyttää paljon myöhemmän tuotantonsa ja totuudenetsintänsä pääasiallista välinettä: paradoksia. Biologinen totuus paljastuu helpoimmin paradokseina, ja sen vertauskuvana tulee Tammsaaren teoksiin naisytyyppi, joka "ei ajattele, mutta panee ajattelemaan", joka "puhuu kuin lapsi, mutta jota kuunnellaan kuin filosofia". Biologisen elämän tärkein osa on se paradoksaalinen voima, jota kutsutaan rakkaudeksi. Se luo tuskan ja kuoleman myötävaikutuksella, sen olemuskin on "tuskaa, murhetta ja kuolemaa, mutta samalla se on kuitenkin myös hurmiota, onnea ja elämää". Paradoksaalisen totuuden- ja rakkaudenfilosofian kehittäminen ja syventäminen on monen Tammsaaren seuraavan teoksen pääsisältönä.

Valmistautuessaan lopputenttiin Tammsaare sairastui vuonna 1911 vaikeaan keuhkotautiin. Lääkärin määräyksestä hän matkusti etelään, Kaukasiaan, jossa hän vietti parantolassa ja virolaisessa siirtokunnassa lähes puolitoista vuotta. Kun suomalainen haastattelija, kirjailija Elsa Heporauta, tiedusteli kaksi ja puoli vuosikymmentä myöhemmin kirjailijalta hänen voimakkaimpia elämyksiään, sai hän vastaukseksi: "Äitini ruumisarkun näkeminen kerran koulusta kotiin tultuani sekä vuosia myöhemmin lääkärimäiset sanat ennen minulle tehtävää leikkausta: Tästä selviää tavallisesti vain kaksi prosenttia leikatuista."

Palattuun ulkomaanmatkalta, joka jäi hänen ainoakseen, Tammsaare oli lähes seitsemän vuotta veljensä luona yksinäisellä Koitjärven paikkakunnalla. Aluksi hän ei kirjoittanut lainkaan, vaan - sikäli kuin jaksoi - samoili metsissä,

soitti viuluaan, jatkoi kielten opiskelua ja kirjallisuuden lukemista. Cervantesin teosten sanotaan vapauttaneen hänen huumorinsa ja yhdessä Homeroksen eeposparin kanssa opettaneen hänelle kertomistaidon järjestystä ja suurpiirteisyyttä. Shakespearen draamat taas olivat jo aiemmin opastaneet häntä dialogin käytön salaisuuksiin luonteiden kuvauksen keinona romaanissakin. Niinpä esimerkiksi viisiosaisen "Totuus ja oikeus" -romaanin 2 420 sivun tekstistä on 1 240 sivua eli puolet suoraa puhetta, dialogia ja monologia.

Ensimmäisen maailmansodan loppuaikoina Tammsaare kirjoitti tunnelmallisen parantolaelämän kuvauksen "Vivahteita" ja sen jälkeen novelliromaanin "Kärpänen", joka on monessakin mielessä merkittävä teos hänen tuotannossaan. Siinä esiintyy kirjailijan naisihanne, runsaudensarvi Tiksi, äidillinen nainen - kuten Juudit samannimisessä draamassa. Siinä Tammsaare ensimmäistä kertaa tajuaa "biologisen totuutensa" uudella tavalla: elämisen ilona. Teos on myös täynnä heleitä luonnonnäkyä, joiden kirjokudos levittäytyy eteemme aivan erilaisena kuin Gustav Suitsin nelisen vuotta aiemmin ilmestyneen "Tuulemaan" synkät suo- ja sumunäkymät. Siltä osin teos on vastalause Suitsin huomattavalle runokoelmalle.

Viron itsenäistymisen aikoina vuonna 1918 Tammsaare asettui tervehtyneenä vapaaksi kirjailijaksi maan pääkaupunkiin. Pari vuotta myöhemmin hän perusti perheen, joka sitten - myöhemmin nelihenkisenä - asui seuraavat kaksikymmentä vuotta Tallinan hiljaisimmassa osassa Kölerin ja Koidulan kadun kulmauksessa, vanhanaikaisessa puiden ympäröimässä talossa. Täällä kirjailija täytti yksinkertaisen kirjoituspöytänsä ääressä arkin toisensa jälkeen ruudullista paperia, erityistä inspiraatiota odottamatta. Hän työskenteli kokonaan taiteelleen antautuneena ja muista persoonallisista tavoitteista erityisesti välittämättä. Tammsaarea itseään eivät liikuttaneet koko maata kiinnostanut kansallaisjuhla hänen 60-vuotispäivänään 1938 tai hänen patsaansa paljastaminen sitä ennen kotipaikkakunnalla Albussa, jossa valtiovalta, yliopistopiirit ja paikallinen väestö juhlivat suurta kirjailijaa.

Tammsaaren entistetyssä talossa on hänen satavuotispäivänään avattu täydellisesti sisustettu kotimuseo, ja Tammsaaren monumentti on pystytetty Tallinnaan, jossa hän asui suurimman osan elämästään luovana kirjailijana ja jossa hänen mittavimmat teoksensa ovat syntyneet. Kirjailijan syntymäkodissa Albussa on toiminut vuodesta 1958 A.H. Tammsaaren kotimuseo.

Klassikoksi kasvaneen kirjailijan elävästä, yhä uusina painoksina leviävästä tuotannosta on ajan myötä tullut kääntämisen ja kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen kohde. Hänen teoksistaan 19 on käännetty kaikkiaan 14 kielelle. "Totuus ja oikeus" -romaanin kaikki viisi osaa on käännetty kolmelle vieraalle kielelle. Tammsaaren laajasta tuotannosta ovat suomeksi ilmestyneet seuraavat teokset: "Merkipäivä", kert., suom. Elsa Enäjärvi, kokoelmassa "Ihmisen varjo", Porvoo 1924; "Korpiojan isäntä", rom., suom. Ida Grünthal, Porvoo 1929; "Totuus ja oikeus" I, rom., suom. Erkki Reijonen, Porvoo 1932; "Totuus ja oikeus" V, rom., suom. Erkki Reijonen, Porvoo 1935; "Hornanperän uusi paholainen", rom., suom. Aino Kaasinen, Helsinki 1964. Lisäksi on suomennettu pari miniatyyriä viron kielen oppikirjaan ja Ylioppilaslehteen.

Eri tahoilla on tutkielmien, monografiain ja opaskirjasten lisäksi julkaistu muistelmia Tammsaaresta, mutta vasta viime aikoina on tullut esille kirjailijan persoonallisuutta, työtapoja ja hänen teostensa kääntämisen ja kustantamisen vaikeuksia valaisevaa kirjeenvaihtoa. Tiedossa on hänen kirjeenvaihtonsa Amerikassa asuvan toimittajan ja kääntäjän Andres Pranspillin kanssa; näistä 17 kirjeestä Bernard Kangro julkaisi yhden (Tulimuld 3/1954), sitten yleiskatsauksen koko kirjeenvaihdosta ("Tammsaare kirjad Ameerikasse", Tulimuld 5/1954) ja vihdoinkin kolme kirjettä yksitoista vuotta myöhemmin (Tulimuld 1/1965).

Vasta jokin aika sitten tutkijoille avautui vapaa pääsy Suomen ensimmäisen Viron-lähettilään, maisteri Erkki Reijosen, ja Tammsaaren välisen kirjeenvaihdon pariin, jota säilytetään Reijosen arkiston kansioissa Valtionarkistossa. Tämän kirjallisen aarteiden olemassaolosta tiesivät vain perheenjäsenet. Tosin kirjailija Valev Uibopuu - perheenjäse-

nenä hänkin - oli tutustunut kirjeenvaihtoon jo vuonna 1947 ja julkaissut selostuksen "A.H. Tammsaare ja Suomi" (Valvoja 8-9/1947). Artikkelin jäi silloin jokseenkin vaille huomiota. Parikymmentä vuotta myöhemmin, jolloin maisteri Reijosen arkisto oli yhä suljettuna, Valev Uibopuu julkaisi Tulimuld-lehdessä pitkän artikkelin, jossa hän siteerasi molempien kirjeitä, joita on 12 vuoden ajalta yhteensä sata. Uibopuu korosti kirjeiden suurta kulttuurihistoriallista merkitystä ("Tammsaare üle piiri", Tulimuld 4/1969).

Erkki Reijonen, viraltaan diplomaatti, harrastuksiltaan monipuolinen kielimies, oli Suomen ja Viron suhteiden uranuurtaja. Hän käänsi 1930-luvulla kaksi Tammsaaren "Totuus ja oikeus" -romaanin osaa suomeksi. Hän käytti oman täydellisen viron kielen taitonsa lisäksi rinnan Lönnrotin ja Wiedemannin suuria sanakirjoja, tiedusteli sanojen selityksiä kirjailijalta itseltään ja väitteli kielentarkastajain kanssa kielenkäytöstä. Yhteistyössä näkyy syntyneen kunnioituksen ja läheisen ystävyyden suhde kahden ankaran työmiehen, kirjailijan ja hänen kääntäjänsä välille.

II

Vaikka Tammsaaren tuotanto käsittelee ainoastaan virolaisia aiheita, hän kuuluu syvimmältä olemukseltaan ja aatesisällöltään sotaa edeltävään länsimaiseen kirjallisuuteen. Hänen tuotantonsa eurooppalaisena taustana ovat Henri Bergsonin intuitiofilosofia sekä Freudin ja Jungin psykoanalyysi. Sitä paitsi hänen tuotannollaan on monia yhtymäkohtia Hamsunin, Giden, Lawrencen ja Sillanpään sekä Virossa Hugo Raudseppin teoksiin.

A.H. Tammsaaren teosten perusaiheet saattoivat juontua kaukaa lapsuudesta ja henkilökohtaisista elämyksistä, mutta myös kuullusta ja luetusta. Erinomaisen hyvä virike oli musiikki, laulu, viulunsoitto, orkesteri; mutta pääasiassa hänen luomisvirettään kiihotti sittenkin elämä itse värikäässä moninaisuudessaan, "minkä muuten huomaa parhaimmin

silloin, kun pysyttelee siitä syrjässä, kuten minä olen ollut" - on kirjailija kertonut. Elävää elämää hän tutki mm. Tallinnan torilla, jonne hän kulki muutaman kerran viikossa tekemään talousostoksia mutta myös vain katselemaan maalaiskasvoja, kuuntelemaan mieluisaa pohjoisvirolaista puheenpartta, hengittämään maalaistuoksua.

Romaani "Korpiojan isäntä" (suom. 1929) on edustava näyte Tammsaaren psykologisesta realismista. Tässä teoksessa kirjailija palasi kaupunkilaisaiheisten novelliromaniensa jälkeen talonpoikaisten kotimuistojensa pariin ja hyvin tuntemansa laaja-alaisen maalaismiljööön rikkaiden detaljien keskelle. Hän kirjoitti romaanin varhaisina aamutunteina kolmen kesäisen viikon aikana, ja sen lehdille on siirtynyt koko joukko todellisuuden piirteitä syrjäisen maaseudun elämästä ja oloista, joissa kirjailija vietti kesäänsä. Alkuaihe oli kuitenkin syntynyt kirjailijan mielessä aivan toisella paikkakunnalla jo kymmenisen vuotta aiemmin. Eräällä kävelyretkellään hän oli havainnut metsäaukean laidassa havupuiden välissä huojuvan punaisen vaahteran. Yhtäkkiä oli romaanin lopputapahtuma muovautunut hänen mielessään ja hän oli merkinnyt sen muistikirjaansa: "Koiria ulvoo, nainen itkee ja lapsi istuu punaisten puolukoiden keskellä. Mies loikoo mykkänä ja kylmänä; hän on kuollut."

Viittaileva ja näennäisesti aivan satunnaisia seikkoja yhdistelevä kertomistapa, josta kuultaa tietoisien ajattelun takaa piilotajunnan voimakas mukanaolo, aiheuttaa sen, että tämä varsin realistiselle pohjalle rakentuva romaani kohoaa jokapäiväisyyttä korkeammalle ja huokuu traagista kohtalonomaisuutta. Katkun Villu ja Korpiojan Anna ovat ajattomat rakastavaiset keskellä virolaista maaseutua; Kuusikon Eevi on niitä Tammsaaren kuvaamia naisia, joilla on pyhimyksen piirteitä. Katku-Villun sielunelämän olemus jää lopullisesti tiedostamattomaksi, hän ajautuu itsemurhaan; Korpiojan Anna tavoittelee turhaan henkilökohtaista onneaan. Kuitenkaan teos ei ole järin pessimistinen, sillä siinä liikutaan sittenkin varsin elinvoimaisella pohjalla: luontoa lähellä olevan talonpoikaissäestön keskuudessa; väen joka, vaikka onkin tylyä, itsepäistä, kehittymätöntä ja epäuskoista, on

sittenkin elämään suuntautuvaa ja työtä rakastavaa. Työn eetos ja rakkaus maahan onkin kaikkein suurinta ja myös virolaisinta elämänviisautta, mitä Tammsaare teoksissaan on julistanut. Romaanin lopussa isätön Pikku-Villu, mökin lapsi - tulevaisuus - lähtee juoksemaan suuren rappiotilan lattialla ja muuttaa talon koko elämän pelkällä olemassaolollaan.

Tammsaaren seuraava teos, "Totuus ja oikeus" -romaanin 1. osa, ilmestyi vuonna 1926. Sen suomennos ilmestyi 1932 samanaikaisesti Sillanpään "Miehen tien" kanssa. Joulukirjallisuuden katsauksessa Unto Seppänen arvosteli näitä teoksia yhdessä: "Miehen tie on puhtainta muunnettua kansanlaulua, mitä kirjallisuudessamme on." Tammsaaren teosta hän puolestaan esitteli: "Ja sitten nostan eteeni teoksen, jonka haluaisin ottaa kainalooni (huom. 605 sivua) ja lähteä se kerallani vieraisille kaikkien kirjailijojittemme luo, Sillanpäästä alkaen. Lukekaa, miettikää tämä romaani! Nähkää sen ihmeellisen yksinkertaisuuden lumous. Sen ihmiskohdaloitten patsasmainen jylhyys ja monumentaalisuus, sielunelämän kuvauksen pettämätön varmuus ja hienous ovat suuri oppisali kenelle hyvänsä. Tämä romaani, jossa taiteen lumous on tehnyt yksinkertaisuudesta, köyhyydestä ja alkuperäisyydestä ihmeellisen maailman ja jossa aivan lapsellinen kerromman hartaus ja tarkkanäköisyys herkistää elämän, on parhainta, mitä pohjoismainen talonpoikaiskuvaus on synnyttänyt."

"Tõde ja õigus", Viron kansallisromaani - kansallisromaanini samoin perustein kuin "Seitsemän veljestä" on Suomen kansallisromaani - on suurromaani jo ulkonaisilta mitoiltaan, sillä sen viiden osan muodostama kokonaisuus on kahdeksan tavallisen romaanin laajuinen (2 420 sivua). Ajallisesti teos kuvaa puoli vuosisataa 1875-1925. Se kuvaa maalaiselämää Pohjois-Virossa, kouluelämää ja virolaisen pikkuporvariston oloja Tartossa, vuoden 1905 vallankumousaikoja sekä yhä moninaistuvia elämänmuotoja Tallinnassa 1920-luvun puoliväliin saakka. Kuvaus siirtyy sieltä taas takaisin maaseudulle. Henkilöhahmoja, jotka tajuamme eläviksi ihmisiksi, on teoksessa noin 200: talonpoikia, maalaisemäntiä, mökki-

läisiä, koululaisia, opettajia, käsityöläisiä, ylioppilaita, liike- ja sanomalehtimiehiä; vanhoja, nuoria ja lapsia - ihmisiä, jotka usein ovat sielultaan toistensa vastakoh-
tia. Teos on psykologisesti luja kokonaisuus, sillä sen alussa solmitut henkilösuhteet vaikuttavat läpi koko sar-
jan. Kirjailija on lyhyessä tiivistelmässä hahmottanut teok-
sensa pohjakaavion seuraavasti: ensimmäisessä osassa ihmi-
nen taistelee maan kanssa, toisessa hän käy uskonkamppailua,
kolmannessa hän on yhteiskunnan, neljännessä rakkauden pu-
ristuksessa, viidennessä hän luopuu ahdistavista kysymyksis-
tä ja taistelusta vaan ei työstä ja totuuden etsinnästä.
- Näihin voitaisiin kustakin osasta poimia vielä runsaasti
muitakin johtoajatuksia. Mainitsen kuitenkin ainoastaan
sen, että kirjailija läpi koko teoksensa korostaa lähellä
luontoa olevan yksinkertaisen elämän arvoa ja työn eetosta,
johon hän yhdistää tahdon, rakkauden ja persoonallisuuden
käsitteet.

"Totuus ja oikeus" -romaanin neljättä osaa (ei ilm. suo-
meksi) on nimitetty myös "hermojen kirjaksi". Se on kireä
avioliittodraama, taustanaan paikoittain sapekkeaan ivalli-
sesti kuvattu sivistyneistön ja äkkirikkkaiden elämänmiljöö
nuoren tasavallan pääkaupungissa. Tässä toistuvat monet kir-
jailijan impressionistisen kauden tuotannon piirteet, ja
hänen asteikkonsa ulottuu kirpeimmästä satiirista herkipään
sielunerittelyyn. Itsenäisen mutta sittenkin miehen määrää-
vää otetta kaipaavan naisen psykologia on entistä verratto-
masti hienompaa, elävämpää, yksityiskohtaisempaa ja myös
traagisempaa.

Rakkauspsykologia ja avioliiton ongelmat ovat esillä kah-
dessa seuraavassa Tammsaaren teoksessa "Elämä ja rakkaus"
sekä "Minä rakastin saksalaista". Nautinnonhimo ja turmeltu-
neisuus, kompleksit ja ennakkoluulot, uhrautuvan ja vastuut-
toman rakkauden keskinäinen suhde, aina tyydyttämätön onnen
tarve - näistä aineksista ei synny sopusointua ja idylliä,
vaan pettymystä ja tuhoa. Traagisen elämäntunnon riitasoin-
nut kuuluvat voimakkaina näissä teoksissa. "Onni ei milloin-
kaan voi olla täydellinen, sillä sitä on maailmassa yhtä
vähän kuin iloakin, niin että toisen onni on toisen onnet-

tomuus ja toisen ilo koituu toisen murheeksi" - avioliitosakin.

Paradoksaalisuus ja iva ovat kyllä kirjailijan ulottuvilla, mutta usein ne väistyvät ja niiden takaa paljastuu paljon humaania inhimillisyyttä. Myötätunto ja sääli ovatkin ehkä kirjailijan perustunteita. "Silmieni ohitse kulkevat usko, tiede, oikeus, rakkaus, hurskaus, kunnia, isänmaa, veljeys, valtio, velvollisuus, kirkko, seurapiiri jne. jne., ja kaikkialla pohdiskeleva ajatus havaitsee jotakin aivan muuta kuin yhteiskunta olettaa tai käskää. Ja olevan ja oletettavan vastakohtaisuus pakottaa nauramaan, joskus purevasti, enimmäkseen kuitenkin myötätuntoisesti, jopa säälien, sillä ihmiskunnan jumalista ainoa, joka pysyy, on osanotto."

Tammsaare on kirjoittanut kaksi näytelmää, joista varhaisempi on raamatunaiheinen "Juudit". Hänen "Kuningasta paleltaa" -näytelmänsä tarkoitusta ja siihen sisältyviä ajatuksia on tulkittu eri tavoin. Kirjailijan oma lyhyt selitys sisältyy kirjeeseen, jossa hän sanoo: "Näytelmä ei ole tarkoitettu Viron olojen heijastukseksi, vaan pilkaksi ja nauruksi Euroopan suurvaltojen (Venäjän, Saksan, Italian) Führertumin johdosta. Ei voi välttää sitä, että Virokin saa oman osansa nälvimisestä." (Tammsaaren kirje A. Pranspillille 7.2.1937, Tulimuld 1/1965.)

Tammsaaren viimeinen, vuonna 1939 ilmestynyt teos "Hornanperän uusi paholainen" (suom. 1964) on ikään kuin myytiksi kehittynyt tiivistelmä hänen skeptisestä elämännäkemyksestään ja kulttuurikritiikistään. Aiheena on rikkaan ja köyhän välinen ristiriita. Kansantarina Kaval-Ants on hautuneen kulttuurin vertauskuva ja edustaa samalla viekasta ja sydämetöntä sivistystä. Vanapagan edustaa köyhyyttä, luonnonläheistä, vitaalista elämää, suurta ruumiillista voimaa, kehittymätöntä älyä, villeyttä kiihotuksen hetkellä - mutta myös sydämen vilpittömyyttä ja uskonnollisen lunastuksen kaipuuta. Hän on yksinkertainen vaisto-olento, joka on saatettu täydelliseen orjuuteen. Lopulta hän panee verisesti vastaan. Täten henkinen väkivalta kutsuu esiin ruumiillisen vastaväkivallan, jonka seurauksena on tuho. Vanapaganan pieni tyttöriepu on ainoa, joka säästyy. "Elämä alkaa alusta"

on surumielisesti hymyilevän filosofin resignoitunut elämänviisaus tässäkin, sama hänen luomiskautensa lopussa kuin sen alussa.

Tammsaaren runsassisältöisten teosten välähtelevistä ajatuskuteista on yleensäkin työlästä erottaa eheitä kokonaisuuksia säikeitä. Hänen teoksensa ovat monipohjaisia, ja niihin näyttää kätkeytyvän yhä uusia taustoja ja näköaloja, jotka herättävät lukijassa levottomuutta ja panevat arvailemaan reaalisen toiminnan taakse peittyvää symboliikkaa. Ehkä juuri siksi hän onkin syvämielteisimpiä ja tyhjentyttävimpiä virolaisia kirjailijoita: probleemain asettaja, monenlaisten taidetta, moraalia, kasvatusta, yhteiskuntarakennetta, rotuoppia, politiikkaa ja kansallisuutta koskevien ajatusten herättäjä. Useimmat Tammsaaren teosten henkilöt ovat totuuden etsijöitä, mietiskelijöitä ja epäilijöitä kuten kirjailija itsekin. Totuuden ja oikeuden motiivilla on merkittävä sija hänen pääteoksissaan. Mikä sitten on tammsaarelainen totuus?

On monta totuutta. Yksi on se, että maa on voimakkaampi kuin ihminen, että vaisto on voimakkaampi ja elinvoimaisempi kuin äly, että ihmisen on työllään lunastettava jok'ikinen edistyksen askel, että elämän realiteetit tulevat aina ja kaikkialla tuottamaan ihmiselle pettymyksiä. Näihin ja muihin tosiasioihin ihmisen on alistuttava - ja silti hänen on elämässä ponnistettava eteenpäin. Resignaatio ei Tammsaaren mukaan ole negatiivinen tunne vaan vasta viisauden alku.

(1978)

"WÄIKE KALEWALA"

Kolmesta vironkielisestä Kalevala-lyhennelmästä vuosilta 1883, 1920 ja 1924

I

Ensimmäisen kerran kuulin "Kalevalasta" tyttökoululaisena äidinkielen opettajaltani, Helsingin yliopiston maisterilta, runoilija Villem Grünthal-Ridalta. Muiden nooreestiläisten kirjailijain tavoin hän ihaili veljeskansan eeposta, ja hän oli sen tulevana kääntäjänä perehtynyt siihen tavallista syvällisemmin. Erikoisesti hän korosti oppilailleen Suomen eepoksen - joka kuului koulun opetusohjelmaan - kansallista merkitystä, sen kansatieteellisiä ja runollisia arvoja, koko kalevalaisen maailmannäkemyksen vaikuttavaa aitoutta. Häntä ihastutti "Kalevalan" eheä mittarakenne, ja hän suoritti mielellään monia pääasiallisesti muotoa koskevia vertailuja "Uuden Kalevalan" (1849) ja kolmetoista vuotta nuoremman "Kalevipoeg"-eepoksen (1862) välillä.

Ensimmäisen kerran muistan nähneeni "Kalevalan" samoina vuosina sen ensimmäisen virontajan M. J. Eisenin (1857-1934) kädessä, asuessani koululaisena Tartossa hänen ja hänen suomalais-inkeriläisen rouvansa lapsettomassa kodissa täysihoitolaisena kaksi lukuvuotta. Mutta kirja ei ollutkaan runomuotoinen kaksiosainen vuosina 1891-1898 Eisenin kääntämänä julkaistu ja sitten vielä kahtena uutena painoksena ilmestynyt teos, vaan varhaisempi suorasana-

"Kalevalan" työstö, "Pieni Kalevala", harmaapartaisen professorin ylioppilasaikainen aikaansaannos, vuonna 1883 ilmestynyt ja hänelle ilmeisesti hyvin rakas.

Tämän kuvitetun proosalaitoksen piti jo silloin olla suuri harvinaisuus, koska hän luovutti sen luettavakseni monin varoituksin. Kirjassa viehätti juoni ja jännitys, seikkailujen runsaus ja tarunomaisuus. Panin erikoisesti merkille kirjan kuvat ja pahoittelin niiden pientä kokoa. Myöhemmin hankin kirjan kolmannen painoksen (1924), mutta ensimmäistä painosta en saanut käsiini ennen kuin yhdeksänkymmentä vuotta sen ilmestymisen jälkeen vuonna 1973.

Tarttolaisen taiteilijan L. v. Maydellin (1795-1846) Faehlmannin mytologisiin kertomuksiin liittyvä ääri-viivakuva "Wannemunne's Sang" ja myös tunnettu "Väinämöisen soitto" Vanhan ylioppilastalon musiikkisalissa herättivät sitten aikanaan muiston tästä kirjasta ja varsinkin siihen liittyvistä tuntemattoman tekijän kuvista. Juuri kuvien vuoksi kävi mielenkiinto M.J. Eisenin "Kalevala"-lyhennelmän 1. painosta kohtaan vastustamattomaksi silloin, kun Helsingissä vuonna 1973 koottiin suureksi muistonäyttelyksi Kalevalan kuvituksen uranuurtajan R.W. Ekmanin (1808-1873) yleisöltä jo lähes unohtuneita maalauksia ja piirroksia. Vielä enemmän kuin maalaukset kiinnostivat R.W. Ekmanin piirustukset ja varsinkin hänen suuri, 50 lehteä käsittävä litografiasalkkunsu "Kalevala, Suomen urostarina" (1859-62), josta on julkaistu vain kaksi vihkoa, yhteensä kahdeksan työtä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastosta löytyi koululaisena lukemani kirja, "Wäike Kalewala", kuten myös sen kaksi muuta painosta M.J. Eisenin omistuksella ja autografilla varustettuina.

Aprikoin, mahtoiko "Wäike Kalewalan" ensimmäisen painoksen kuvitus olla suomalaista alkuperää ja kenen kansallisromanttisen kuvataiteilijan käsialaa se olisi - virolaisen kirjan kuvien tekijää ei mainittu. Etukannelta selvisi ainoastaan, että kirjassa on kahdeksan kuvaa.

II

Koko "Kalevalan" lukuisten seikkailujen hallinta ja uudelleen muokkaaminen proosaksi edellyttää eepoksen perusteellista tuntemusta. Luonnollinen olikin kysymys, mahtoiko "Wäike Kalewala" -kirjan nuorella virolaisella tekijällä olla kirjoittaessaan Suomen-puoleisia esikuvia, lyhennelmiä tai mukaelmia.

"Kalevalan" suomenkielisiä lyhennelmiä ja mukaelmia on julkaistu yli sadan vuoden aikana ainakin kaksikymmentä erilaista laitosta. Näistä teoksista oli ainoastaan kolme ilmestynyt ennen ensimmäisen vironkielisen suorasanaisten "Kalevalan" ilmestymistä.

Yksi niistä oli Rafael Hertzbergin (1845-1896) ruotsinkielinen "Kalevala kerrottuna nuorisolle". Sen oli suomeksi mukaillut Ferd. Ahlman (1836-1895). Lyhennelmä, sekä alkuperäinen että suomennos, on ollut suosittu ja arvostettu. Tämä 124 sivun mittainen, pääasiallisesti suorasanaisten esitys, jota on elävöitetty runsain runonäyttein - kaikkiaan 1000 säettä - ja johon liittyy kahdeksan R.W. Ekmanin "Kalevala"-aiheista piirrosta, teki Suomen kansalliseepoksen sisältöä tunnetuksi paitsi kotimaiselle koulu- nuorisolle laajalti myös ulkomailla, mm. Englannissa ja Hollannissa. Se oli joutunut myös virolaisen teologian ylioppilaan M.J. Eisenin käsiin. Hän oli vuonna 1881 osallistunut maansa nuoren sivistyneistön edustajana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhliin ja jo tällä ensimmäisellä Suomen-matkallaan tutustunut Eliel Aspelinin ja Julius Krohnin välityksellä "Kalevalaan". Seuraavana kesänä hän saapui uudelleen suomen kieltä opiskelemaan, oleskeli Hartolassa Uno v. Schroewen luona ja kirjoitti silloin Elias Lönnrotin elämäkerran. "Suomesta palattuani kirjoitin suorasanaisten 'Pienen Kalevalan', joka ilmestyi maaliskuussa 1883 ja tutustutti Viron kansaa sille tähän asti outoihin 'Kalevalan' kertomuksiin. Kesällä 1920 ilmestyi tämä 'Kalevala' uutena lisättynä painoksena ja uusin kuvin" (KSVK 1. s. 196).

"Pienen Kalevalansa" esipuheessa M.J. Eisen kirjoittaa: "Yksi ja toinen ehkä näkisi mielellään koko 'Kalevalan' viroksi käännettynä. Heille on kuitenkin vastattava, että

näiden rivien kirjoittajalta puuttuu aikaa moiseen vuosia vaativaan työhön." Eisen päättää esipuheensa toivotukseen, että kaikki "ryhtyisivät lukemaan ja tutkimaan 'Kalevalaa' alkukielellä. Vasta sitten saavat lukijat oikean käsityksen 'Kalevalan' kauneudesta." (Wäike Kalewala s. 4.)

Päätettyään yliopisto-opintonsa ja toimittuaan pappina eri paikoissa Inkerissä, Aunuksessa ja vihdoin Kronstadtissa tämä kansanrunouden innokas kerääjä ja tutkija sekä uskomattoman tuottelias julkaisija loi kuitenkin itse myös "Kalevalan" runomuotoisen vironnoksen (KSVK 40 s. 323-332).

III

Jo pinnallinen vertailu osoittaa, että M.J. Eisen on "Wäike Kalewala" -kirjassaan seurannut kohta kohdalta kahdeksan vuotta aikaisemmin ilmestynyttä R. Hertzbergin esitystä. Vironkielisen kirjan lyhemmyys on saatu aikaan mm. siten, ettei Eisen käytä juuri lainkaan runomuotoisia otteita. Ainoastaan kahdessa paikassa (s. 29 ja 115) on yhteensä 20 säettä, kun taas Hertzberg esittää kirjassaan erittäin paljon alkuperäistä runoa, yhteensä tuhatkunta säettä ja lähes 30 sivua.

Että Eisenilla oli Hertzbergin kirjan lisäksi aina esillä myös koko "Kalevala", selviää monesta sellaisesta kohdasta, jotka Hertzberg on sivuuttanut, mutta joita Eisen on tahtonut korostaa. Niinpä "Kalevalan" XI runossa mainitaan Kyllikin kosijoiden joukossa päivän, kuun ja tähden jälkeen "sulhot Virosta, toiset tuolta Inkeristä", jotka Hertzberg jättää molemmat mainitsematta. Eisen sen sijaan korostaa: "Tuliwad kosilased Wirustki ja Ingerist. Ei neilgi paremat palka." Eisen kuitenkin vaikenee Kyllikin vastauksesta, joka "Kalevalassa" kuuluu näin:

"En lähe minä Virohon,
En lähe, lupoakana,
Viron vettä soutamahan,
Saarellista sauvomahan,

Syömähän Viron kaloja,
Viron lientä lippomahan.
Enkä lähe Inkerelle,
Penkerelle, pänkerelle.

"Kalevalan" VIII runossa Pohjolan neidon vastaus tätä kosi-
valle Väinämöiselle on Eisenilla pidempi kuin Hertzbergillä.
Eisen on tahtonut verrata naisen asemaa nimenomaan orjan
asemaan:

Hertzberg:

Valkea kesäinen päivä,
Neitivalta valkeampi;
Vilu on rauta pakkasessa,
Vilumpi miniävalta.
Niin on neiti taattolassa
kuin marja hyvällä maalla;
Niin miniä miehelässä
Kuin on koira kahlehisssa.

Eisen:

Walge on suwine päew,
Neitsi elu walgem weel;
Wilu on rauda pakasessa
Wilum weel on miniä priius.
Nii on neitsi taadi talus
Nagu marja hüwal maalla;
Nii on miniä mehe majas
Nagu koera ahelassa.
Harwa antaks orjal armu
Naisele ei iialgi

VII 50-60

Jatko on samanlainen kummassakin lyhennelmässä:

Hertzberg: Tyhjää ovat lintujen viserrykset, vastasi
Väinämöinen. Lapsi on tytär kotona, vasta naituansa hän
valtaa ja onnea saa. Tule, tyttö, morsiamekseni! En ole
minä mitätön mies, vain harvat voivat minulle vertoja
vetää.

Eisen: Tühipaljas on lindude laul, sõnus Wäinämöine.
Lapseks jääb tüdruk kodu alati, aga naisena auustatakse
teda wast õieti. Tule mulle, neitsi, mõrsjaks! Ei ole mina
mees põlata, wähe on kes minu wastu saawad.

"Wäike Kalewala" -kirjassa Eisenille tuottivat kielelli-
siä vaikeuksia esim. Kalevalan VIII runon rivit

Jospa jouhen halkaiset
veitsellä kärettömällä

Hertzberg: Jos halkaisisit jouhen kärjettömällä veitsellä.

Eisen: Kui sa ilma terata nuaga karwa (pro *jõhvi*) pikuti
pooleks lõhuksid.

Samassa Eisen kääntää sanan *aidakset* sanalla *wits*

"- et Wäinämöine kiwi kooriks ja jääst witsa raiuks ilma et
ühtegi kildu küljest kargaks."

Eisen kääntää sanan *ilma* sanalla *ilm* (pro *õhk*) ja myös
sana *sukset* on ollut hänelle aluksi tuntematon. Hän antaa

tekstissään Lemminkäisen tehdä itselleen luistimet (*uisud*), joilla kiitäen tämä tavoittaa hiiden hirven ja kehuu: "Ei ole terwes maailmas kusagil niisugust neljajalgist, keda ma nende *uiskudega* kätte ei saaks". Sukset muuttuvat jo toisessa painoksessa sanaksi *suusad*.

IV

M.J. Eisenin kirjaa "Wäike Kalewala 8 pildiga" koristavat R.W. Ekmanin kuvat, kuten Eisenin esikuvana olleen R. Hertzbergin kirjaakin. "Väinämöisen soitto" on sekä kansikuvana että tekstissä, kummassakin samankokoisena. Muut kuvat ovat: Väinämöinen kylvää maan puita ja pensaita kasvamaan, Väinämöinen laulaa Joukahaisen suohon, Pohjan neito, Ilmarinen pajassaan, Lemminkäisen äiti, Sudet surmaavat Ilmarisen emännän ja Väinämöisen lähtö.

Hertzbergin kirjassa muut kuvat ovat kokosivun kuvina paitsi kansi, joka esittää vain keskiosan Väinämöisen soittoa. Eisenin kirjassa kuvat ovat pienennettyjä. Sitä paitsi kahdessa kuvassa on eroja: virolaisen kirjan Pohjan neidolta puuttuu pellavapivo - hän kehrää värttinällään tyhjää. Myös hänen vaatteittensa helman laskokset poimuilevat eri tavalla ja pohjanpalon valonkaari on jätetty pois. Vielä enemmän on yksinkertaistunut ja kömpelöitynyt Väinämöisen soittoa esittävä kuva.

Jää ratkaisematta, kuka on valmistanut kuvalaataksi nuo kaksi alkuperäisestä mallista poikkeavaa kuvaa virolaista kirjaa varten. Hertzbergin kirjan Ilmarista esittävän kuvan alanurkasta näkyy, että tämän ja arvattavasti kaikkien muidenkin kuvien painolaatan valmistajana on ollut K.A. Zimmermann Leipzigissä. Sama merkintä näkyy selvästi myös Eisenin kirjasta kuvan alareunassa.

Olettamukseni on, että Eisen on saanut muut kuusi kuvaa kirjaansa varten valmiina painolaattoina, mutta jostakin syystä on jouduttu uudestaan valmistamaan kaksi: Pohjan neitoa ja Väinämöisen soittoa esittävät laatat. On yllättävää

todeta, että R.W. Ekmanin työ, joka kotimaassa aatesuuntien muuttuessa joutui sadaksi vuodeksi melkein unohduksiin, tuli niinkin varhaisessa vaiheessa tunnetuksi Virossa.

V

Kahden seuraavan, laajennetun ja väljennetyn "Wäike Kalevala" -painoksen kuvitus on oman maan taiteilijain työtä. Tekijäin edellytykset tavoittaa luonteenomaista Suomen eepoksesta eivät olleet parhaat mahdolliset. Varsinkin yllättää kirjan toinen painos, joka ilmestyi 37 vuoden kuluttua ensimmäisen ilmestymisestä. Kuvituksen on tehnyt maan tunnetuin pilapiirtäjä, taiteilijanimi Gori, Vello Agori (1894-1944), joka julkaisi töitään paitsi pilalehdissä usein myös sanomalehdistössä, esimerkiksi päivälehdessä Vaba Maa vuosina 1920-38. Hänen "Kalevalaan" liittyviä tussipiirustuksiaan on kuusi: Väinämöinen ja Joukahainen, Väinämöinen ratsastaa Pohjolaan, Sokea paimen surmaa Lemminkäisen, Suuri hauki, Väinämöisen laulu ja Taistelu sammosta. Kuvat peittävät aina koko sivun ja ovat hyvin selvät, mutta "Kalevalan" sankarien piirteissä ja vaatetuksessa on kuin mongolilainen leima.

Erikoisimpia kuvia on "Väinämöisen laulu". Tausta on erittäin niukasti hahmoteltu: joukko irrallisia olioita jäniksestä boakäärmeeseen, siilistä oravaan on koottu kuuntelemaan kanneltaan soittavaa Väinämöistä, joka istuu korkealla ja kapealla kivellä niemen nenässä. Jokin pitkäpyrstöinen lintu on laskeutunut hänen olalleen, toinen, pienempi, kanteleen tapeille. Pohjan neito lojuu hyvin epämukavassa asennossa pilvenhattaralla, vieressä orava oksallaan. Karhu on kavunnut suomuiselle, kallistuneelle puunrungolle, jonka ympäri kiertyy jättiläiskäärme. Ahti kurkottuu aalloista kaukana taustalla; etualalla kurkottavat pinnalle vedenneito ja kolme isoa kalaa. Mukana on myös sammakko, rapu, sisilisko, pupujussi ja kettu. Uusi olio on siili - "Kalevipoe-gista" tuttu! - joka tulee esiin lahosta puunkolosta. Ihmis-

sukua on edustamassa kaksi siroa hahmoa kuvan oikeassa laidassa, ja taivaanrannalla seilaa laiva pullistunein purjein.

"Wäike Kalewalan" kolmas painos ilmestyi neljän vuoden kuluttua (1924). Kirjan painoasu on kaunis ja selkeä. Teksti on sama kuin toisen painoksen, mutta siinä on enemmän selityksiä. Kuvia tässäkin on kuusi, ja niiden aiheet ovat vaihtelevampia kuin edellisessä painoksessa: Aino meren rannalla, Kokko kuljettaa Väinämöisen Pohjolaan, Lemminkäisen kuolema Tuonelan joella, Lemminkäisen ja Pohjolan isännän tappelu, Karhunpyynti ja Väinämöisen lähtö. Tekijäksi on merkitty "A. Matwey -24". Taiteilijasta ei ole mainintoja painetuissa lähteissä, mutta olen saanut seuraavat tiedot Rein Looduselta, Viron kirjankuvitustaiteen asiantuntijalta: A. Matwey oli dekoratiivisuuteen taipuva käyttögraafikko, joka piti mainostoimistoa Tartossa. "Wäike Kalewalan" lisäksi hän kuvitti 1920-luvulla aikakauskirjaa "Kodu" sekä loi kansikuvat muutamiin kaunokirjallisiin tuotteisiin vielä 1930-luvulla.

A. Matweyn "Kalevala"-kuvat ovat selväpiirteisiä ja varmalla kädellä hahmoteltuja tussipiirroksia. Niistäkin kaippaa "Kalevalaan" viittaavia kansatieteellisiä todellisuuspaihteita. Esimerkiksi Aino muistuttaa virolaista kansallispukuista naista meren rannalla. Väinämöisen lähtöä esittävästä kuvaratkaisusta ei puutu dramaattisuutta, mutta suipopartaisen laulajan vaateparsi on vailla kansatieteellistä uskottavuutta.

(1978)

NAGU EILNE PÄEV...

Minu mälus koolilinn Võru, eepose "Kalevipoeg" hällipaik, on väike kena linn Eestimaa kagunurgas, Tamula järve kaldal. Kirdest ümbritseb linna Koreli oja, endise nimega Veeru oja, millest olevat nime saanud kohalik mõis ja hiljem (1783) asutatud linn. Loodest ja põhjast piirab linna paljudest muistenditest kuulus Võhandu jõgi, mille alglätted on kuskil Otepää ja Haanja kõrgustikkudel. Jõgi voolab läbi Tamula ja laskub Pihkva järve. Aino Kallas kirjutas sellest jõest proosaballaadi "Püha jõe kättemaks" (1930).

Võhandu jõe käärus, paar kilomeetrit linnast põhjapoole, on XIII sajandil rajatud Kirumpää lossi varemed. Esimesel õppeaastal jalutasin sinna oma klassiga, see oli Võru õpetajate seminari I klass. Siis tutvustasid õpilased minule ümbrust. Järgmisel aastal tegime õppereisi Tartusse, siis näitasin mina neile linna, ülikooli ja Toomemäge. Kogu kooli igakevadine ühine väljasõit aga toimus direktori juhtimisel Kasaritsasse, kus muide Fr. Tuglas neil suvedel veetis puhkust looduslikult kaunis ümbruses ja tegi sääli kirjanduslikku loomistööd hilissügiseni.

Seminaris oldi veendunud, et koolilinna ümbruse looduslik ilu arendab tulevaste rahvakooliõpetajate ilumeelt. Loodusele juhiti õpilaste tähelepanu nii sageli kui võimalik, looduskaitse mõiste ja praktika oli kõigile tuttav ja omane. Samu eesmäärke taotles seminari aed. Sääli oli igal klassil

ms. oma pikk peenar, millel kasvatati peamiselt lilli. Hilise sügiseni oli minugi klassil omalt peenralt lilli töölauale tuua. Mäletan, et veel jõulukuu kahekümnendal päeval noppisime väikese kimbu kannikesi meie viimaste õppetundide rõõmuks enne jõuluvaheaja algust.

Seminari aiaharimise entusiast direktori kõrval oli loodusloo- ja aianduse õpetaja Erich Rumm, kes arvas koos seljal moes olnud Lin Ju Tangiga, et just aiaharimine on parim viis iseloomu kasvatamiseks. Taimedega ei või riielda, neid ei või sundida ei kasvama ega õitsema. Peab olema kannatlik ja õppima koostööd algusest alates. Ja peab õppima sedagi, et ainult andes võib saada.

Tamula kaldal oli avar linnapark, kus vahtrate ja tamme- de kõrval peamiseks puuliigiks olid kased, kaunid kõigil aastaaegadel, ka talvel, kui nende sirged valged tüved heitsid okste ja latvade peeneid võrke pilvede või sinise taeva poole. Talvel oli taevast madalal ja pargipuud tihti härmatanud, sest Võru ilmastik oli röske.

Pargi keskosas asetses Amandus Adamsoni poolt Itaalias valatud Fr. R. Kreutzwaldi pronkskuju kõrgel alusel, mille tahkudel on reljeefe eepose ainetel. Monument püstitati 1926. a. vabatahtlikest annetustest laekunud summadega. Idee elluviijaks oli Kreutzwaldi mälestuse jäädvustamise selts, mille esimeheks oli seminari direktor Joh. Käis. Mõni aasta hiljem, 1929-30 oli nende ridade kirjutajalgi au töötada seltsi sekretärina.

Dr. Kreutzwald oli muide seminariperele mingil viisil nagu alati kohalolija ja kohustaja, kuid ühtlasi ka nagu mingi vaarisa või kaitsevaim. Enne minu aega oli emakeele kirjanduse tundides valminud Kreutzwaldi käsitlev rühmatöö, mille jaoks usutletud tema ristitütart Võrus, kes jutustanud palju ja näidanud isegi ristiisa tehtud operatsiooni armi. Kasaritsas oli vesteldud ühe vanaperenaisega, kes olnud Võru tohtri viimane patsient, kellele ta kirjutanud rohuretsepti pakitud kraamikasti kaanel. Seminaris peeti ka Kreutzwaldi karskusnõudeid aus ja veel kevadel 1930 peeti pidulik alamastme karskuseksam õige mitme osavõtjaga.

Üheks meie suuremaks keelealaliseks rühmatööks jäi Võru

linna poesiltides esinevate keelevigade ja kohmakuste tootamine registreerimine ning siltide parema sõnastuse ettepanek (1930). Samuti osalesid õpilased innukalt üldtarvitavate võõrsõnade sõnastiku koostamisel, mis ilmus ka trükis (1930).

Võru linna tänavastik oli korrapärane. Peaaegu kogu linna läbiv Kreutzwaldi-nimeline peatänav jätkus maanteena võrdlemisi kaugele väljaspool linna paikneva Võru raudteajaamani. Linna hooned olid enamikus viilkatustega ühe-kahekorruselised puumajad oma lille- ja viljapuuaedadega. Selline oli ka Võru vanimaid hooneid, kuhu linnaarst Kreutzwald oli asunud umbes nelikümmend aastat pärast maja ehitamist ja mille ta müüs 1877. a., siirdudes oma viimasteks eluaastateks Tartusse. Eesti Üliõpilaste Selts asetas a. 1900 majaseinale marmorist mälestustahvli. Aastakümnete jooksul maja vahetas omanikke, kuid Lauluise mälestuse jäädvustamiseks seltsile käis pingutustele vaatamata siiski üle jõu maja ostmine muuseumiks. 1920-aastate lõpul oli maja Käsitööliste abistamise seltsi valduses ja majas peeti alkohoolsete jookidega einelauda. Ainult maja ainuke ärklituba, nn. Kalevipoja tuba oli varutud Kreutzwaldi vähesele pärandile. Mäletan, et a. 1930 kevadsemestril käisin seltsi ülesandel Tallinnas ja sain Kreutzwaldi või tema abikaasa kaugetelt sugulastelt mõned gravüürid ja pisiesemed maja ärklitoas alalhoidmiseks. See oligi ainus päev, üks esmaspäev, mil ma direktori loal õppetööst eemale jäin.

Praegu on Lauluise endistatud majas tema memoriaalmuuseum, kuhu on kogutud rohkesti Kreutzwaldile kuulunud mööblit, mitmesuguseid esemeid, raamatukogust säilinud köiteid, arstiriistu ja enesestmõistetavalt tema toodang ja kirjavahetus.

Võru linn sai maailmasõjas rängalt kannatada. Imekombel jäänud kesklinn Kreutzwaldi tänav lõigul siiski puutumata. Seal kuskil on siis veel alles Kreutzwaldi t. 50, puuseppmeister Kattai ühekorruline pruun maja, kus elasin teise oma Võru kahest töörikkast aastast noorema peretütre klaveriga varustatud kambris. Peretütar ise õppis neil aastail Tallinna konservatooriumis.

Kreutzwaldi monumendi juurest pargis algas allee, mis viis väljakule, õieti turuplatsile, mille ääres, neljatahulise torniga kiriku naabruses oli ja on linna vanim valge kivimaja. Majale oli hiljem juurde ehitatud teine korrus ning õue- ja aiapoolne tiib. See on põline koolihoone ja aastail 1921-1930 töötas selles majas Võru õpetajate seminar; praegu asub majas Võru 8-klassiline kool. Selle kooli saali koguneb nüüd juba jälle mitmeid aastaid endise seminari pere suvepäevadele, eritlema kooli omaaegseid uuenduslikke töömeetodeid ning uurima ja koondama seminari direktori, silmapaistva pedagoogi Johannes Käisi (26.12.1885-29.6.1950) kirjanduslikku pärandit. Neil suvepäevil sõidetakse ka Põlvasse, Joh. Käisi sünnikohta, mille kalmistule ta on maetud. Õpilaste poolt püstitatud mälestussambal on koolimehe portreereljeef, elulooandmed ja järgmine lause ta enda ühest ettekandest: Kasvataja kõrgeim tasu on tema püüete teostus kasvandike vastuvõtlikus ja tänulikus hinges.

Kuidas sattusin siis mina, Kesk-Eesti kasvandik, pehme-kõlalise Võru murde alale oma esimesele kutsealalisele töökohale VÕS-i perre, dir. Joh. Käisi uuendusliku pedagoogilise tegevuse mõjupiirkonda, tema kaastööliseks ja õpilaseks?

Mulle paistab nüüd tagantjärele, et ta kogus vist oma kaastöölised niisama lihtsalt ja ettenägelikult, nagu endine Suur Õpetaja Naatsareti järve randadel, öeldes päris tavalistele inimestele: "Tule ja järgi minule!"

Minule lausus dir. Käis pärast meie esimest paaritunnist kohtumist Tartus, kus vestluse ja väitluse teemaks oli Kerschensteineri töökooli põhimõtted: "Kas te ei tahaks kandideerida Võru õpetajateseminari eesti keele ja kirjanduse teise õpetaja kohale ning rakendada sääl neid põhimõtteid? Kirjanik Rudolf Reiman, kes aastast 1922 on harjutuskooli ja seminari õpetajaks, on pedagoogilise praktikaga ja emakeele metoodikaga väga seotud. Ja emakeel on seminari keskseid õppeaineid." Veel lisas ta, et seminaris on tähtis tõkketu koostöö õpetajate ja õpilaste vahel, kes kõik

omal kombel on andekad noored, seminari võetud võistluseksamite ja intelligentsustestiga, sest pürgijate arv ületas mitmekordselt vabade kohtade arvu. Selgi aastal oli kahetusega tulnud saata umbes 70 noort teistesse koolidesse.

Ma siis viisin leppekohaselt sooviavalduse ja oma paberid direktor Käisile Võrru selles teadmises, et meie sõbra-liku tutvuse nurgakiviks oli moodsa töökooliaate arendaja Georg Kerchensteiner (1854-1932). Oma tööruumis ja väljas aiapingil direktor andis mulle rikkalikult selgitusi kooli siseelukorralduse ja keskendatud õppekavade kohta, nagu sellest hiljem on võinud lugeda koguteoses Võru õpetajate-seminar (1936) J. Käisi seminari tegevusülevaates 1921-1930 lk. 5-131. Ma sain kostiga korteri seminari lähedal proua Broese juures, kus asus ka saksa keele ja käsitöö õpetaja Arthur Behrsingu kolmeliikmeline perekond. A. Behrsing oli ilmselt üks neid "kutsutuid", sest aastail 1921-1927 ta oli toiminud Viljandi saksa gümnaasiumi juhatajana, millisest positsioonist ta oli loobunud Võru seminari kasuks. Ta oli haruldaselt mitmekülgne loov isiksus, sellal ka eesti kirjan-duse viljakaid retsenseerijaid ja tõlkijaid saksa keelde, (ms. August Gailiti "Toomas Nipernaadi"). Elamusrikkad olid ta esinemised õpilaskonna peoõhtuil ja ettekandehommikuil. Õppisin palju tema poolt kaasõpetajaile korraldatud tahvli-lejoonistamise kursusel. - Arthur Behrsing (1873-1929) suri ootamatult pedagoogilisel õppereisil Inglismaale aasta enne seminari sulgemist.

Augustikuu viimastel päevil algas seminari sügissemes-ter õpilaskonna poolt korraldatud tervitusõhtuga. Kõne-koor, orkester, laulukoor esinesid kevadsemestril õpitud re-pertuaariga. Seminari koor muide oli võtnud osa X üldlaulu-peost (1928) Tallinnas, neid laule korراتi seminari lavalt. Lõpuks oli tund tantsu. Ka mind kutsus õpilaskonna esimees pörandale, kuid pidin keelduma, sest ma polnud kunagi tant-sinud. Tekkis väike lahkeli, mis siiski ei jäänud püsivaks. Juhtus nii, et veel samal varasügisel korraldati seminari saalis hilisõhtutel õpetajaile kursus, kus minagi siis olin moodsaid tantse õppimas ja varsti ka oskamas. Kaks aastat hiljem rauges see harrastus taas. Enesestmõistetavalt võttis

direktor tantsukursusest osa.

Kuid elu VÕS-is ei olnud kaugeltki mitte ainult koolipidu. Õppimine nõudis õpilastelt pingutusi, nädalatundide arv oli suur. Lisaks tavalistele õppeülesannetele tulid veel klaveri- või viiuliharjutused, praktikatundide ettevalmistus, tunnikonspektide kirjutamine, tundide harjutamine, tööd laboratooriumides, vaatlused aias, tööd puutöökojas ja käsitöösaa- lis, mitmed eriharrastused jne.

Ka õpetajail oli ilmselt palju tööd, eriti algajail. Kui õppenõukogu reguleeris õpilaste töökoormust, siis õpetaja lihtsalt pidi jõudma. Minul kulus palju aega grammatika ülevaatlike tabelite koostamisele ja töökavade valmistamisele, iga kuu alguses iga klassi jaoks eraldi. Töökavaid anti direktorile, tema koos klassijuhatajatega selgitas õppeainete koordineerimise ja keskenduse võimalusi. Direktor teadis alati, millega klassid mingil tunnil tegelesid, ja oli ka sagedane külaline tundides. Kõik teadsime direktori nõudlikkust enese ja teiste suhtes, kuigi ta kunagi ei olnud masendaja, vaid pigemini aina julgustaja ja innustaja. Tunnis ei tohtinud temale pöörata pähelepanu. Ta kuulas hetke õpetust või süvendavat vestlust õpitu puhul, silmitses aineklassi seintel esilolevat õpetusmaterjali, mõnda uut kirjjaniku näopilti koos elulooandmetega ja teoste nimestikuga tähtpäeva puhul, vaatas meeleldi töövihke kas üle õpilase õla või paludes vihku enda kätte lähemaks silmitsemiseks. Klassid olid tema käikudega harjunud, teadlikud sellest, et direktori silm ulatus kõikjale.

Mäletan muide tänini mõnede kunstiandeliste õpilaste mitte ainult ülevaatlikke ja puhtaid, vaid ka esteetiliselt kujundatud töövihke. Meenuvad ühe mu oma klassi õpilase kirjandusvihud, näit. Marie Underi ballaadide illustratsioonidega. Arvasin temast kujunevat eesti raamatute illustreerija, kuid temast saigi väga silmapaistev keraamikakunstnik Ellinor Piipuu. Mäletan ka mitmeid teisi. Eesti ja maailmakirjanduse suurpäevade tähistamine oli minu ülesandeks. Kogusin piltpostkaarte ja muud pildimaterjali, kirjutasin tekstid, kuid tekstikirjutuste kaunis teostus oli enamasti õpilase Karl Laane poolt, kes oli kooli albumite toimetaja,

mitmete kirjanduslike ettevõtmiste organiseerija ja seminari viimasel aastal energiline õpilasvanem.

Pärast seda, kui olin esimesel jõulupeol suure õpilas-orkestri saatel ja kurku nõõriva argusega kahasse laulnud T. Kuula soomekeelse soololaulu "Syystunnelma", mille saate muusikaõpetaja Joh. Lohk oli seadnud orkestrile, avaldas õpilaskond soovi soome keele õppimiseks vabatahtliku aine-na. Soome keele vastu oli tekkinud huvi ja vajadus tihenenud läbikäimise tõttu Soome koolitegelastega, kes külastasid seminari (õpetajad J. Suvanto, J. Ollikainen, koolinõunik A. Salokannel jt.). Mäletan, et juunis 1929 külastas meid koos oma õpilastega dr. Kaarlo Nieminen Tampereist, kes töötas hiljem Helsingi ülikooli soome keele lektorina. Jyväskylä seminar eesotsas õpetaja Järvineniga tegi ettepaneku kirjavahetuse alustamiseks; vajati siis soome keele oskust. Aruannetest lugesin hiljem, et vabatahtliku aine õppijate arv oli suur, et töötati huvi ja innuga. Õpetajal aga oli palju raskusi. Muude keelte jaoks oli olemas rikkalik raamatukogu, soome keele jaoks aga ei olnud mingisuguseid õppevahendeid. Minu käsiraamatuks olid Harry Strengi soome keele õpik rootslastele koos sõnastikuga ja Lauri Kettunen Soome keele õpperaamat. Neist raamatuist hektografeerisime lugemisvalu ja mugandatud keelereegleid iga õpilase kätte. Lihtsaim oli õppida soome rahvalaule. Sõnade jaoks oli seinatahvel, noote mul oli, ja viisi võimendamiseks oli klaver kõigis klassides. Alles 1930. a. kevadel sai seminar Soomest suure saadetise soomekeelseid kooliraamatuid ja ilukirjandust.

Seminari õpetajaskond, eriti aga dir. Käis sooritas mitmel puhul õppereise välismaale, enamasti Kesk-Euroopasse, et tutvuda sealsete koolioludega ja -näitustega või võtta osa kongressidest. Direktor oli väsimatu kirjakirjutaja kaasõpetajaile oma reisimuljetest. Post tuli õpetajateruumi ja oli kõikide lugeda. Lugesin omi kaarte direktori tervitusena mõnikor ka klassides. Pedagoogiliselt matkalt naasnud, pidas dir. Käis alati varsti õppenõukogu koosoleku, kus ta näitlikus ettekandes esitas meile, milliseid uusi tähelepanekuid ta oli teinud. Ta eeldas kõikjal ja kõikidega

koostöö ja õppimise võimalusi.

1930-ndatel aastatel, olles Eesti Õpetajate Liidu teaduslikuks sekretäriks, esines Joh. Käis tihti välismaal, Lätis ja eriti Soomes koolikongressidel ja õpetajate päevadel lektorina ja ettekandepidajana. Alles Soomes tõdesin õieti, kui väga hea, elav ja vaimukas kõnemees ta oli. Ühtlasi ilmus Joh. Käisi metoodikaalaseid artikleid peaaegu kõigist algkoolide õppeplaani kuuluvaist aineist Soome õpetajalehtedes rohkesti. Tema raamat "Isetegevus ja individuaalne tööviis" (1935) ilmus kaks aastat hiljem dr. Aarne Huuskoneni tõlkes "Uuden koulun työtapoja" (Otava 1937). Üheksa aasta jooksul viibis Joh. Käis oma Soome reise ajal õige mitmel korral ka meie kodus Helsingis. Õieti alles siis tekkis meie vahele tuttavlikum ja peaaegu võrdne suhtlemine. Seminari päevil oli aukartus direktori kompetentsuse ees, tema entsüklopeedilised teadmised, tema nõudlikkus tõkestanud algaja õpetaja suhtumise vahetust. Hilisemate kokkupuudete ajal mulle paistis, et Joh. Käis pidas mind meie kooli õpetusmeetodite kohandajaks ja jätkajaks Soomes. Loodan, et nii on olnudki, sest ma hindan Käisi-kooli tööviise loomulikkudena, õigetena ja ka parimaid tulemusi andvatena.

Tööpraktika Võru opetajate seminaris on andnud minule palju ja olen rõõmus, et olen võinud samu põhimõtteid ja töövõtteid kasutada kaua ja eri õppeastmetel.

Elu on lühike ja ka pikk. Eilne päev võib olla viiekümne aasta taga. Igatahes olen kohelnud oma nooremaid kaasinimesi, õpilasi alati indiviididena - nagu VÕS-is tehti! - kellel on omad eeldused, kalduvused, soovid ja arenemisvõimlused. Ainult mõistmise ja tööga võib nooremate sugupõlvede arengut edendada.

(1980)

KOTIKYLÄN PIRTTIEN ILMAA

Maineikas virolainen julkaisusarja "Loomingu raamatukogu" - jonka alkajaisiksi vuonna 1957 julkaistiin Pentti Haanpään "Elu suurelt maanteelt" - on yhdenneksitoista kirjaksi tänä vuonna kelpuuttanut erään muistoista rikkaan teoksen uutena painoksena. Kirja on Anna Haavan (1864-1957) ainoa proosateos: vuonna 1911 ilmestynyt "Väikesed pildid Eestist", kuvauksia vuosisadan takaisesta elämästä Peipsin rantapitäjissä.

Yksitoista kertomusta ja lastua sisältävä kirja välittää kansanelämän- ja kotiseutukuvauksia sekä herkkiä muistoja runoilijan lapsuuselämyksistä. Hänen varhaisvuotensa olivat onnellisia suurperheessä, jonka muodostivat isovanhemmat, vanhemmat, talon palvelusväki ja lapset. Sopusointua ja lepoa tulvahtaa vastaan tästä menneestä elämänmuodosta, monista maalaistalon töiden, elämäntilanteiden ja tapahtumien kuvauksista. Sen sijaan koulu-aika vieraskielisessä koulussa oli jo monien vaikeuksien sumentama, joskus suoranaista taistelua äidinkielen käyttämisen oikeuden ja omakielisen nimenkin puolesta.

Kirja on kokonaisuudessaan esimerkki selväpiirteisen realistisen ja lyyrin-romanttisen tyylin sulautumisesta akvarellinomaisiksi laatukuviksi, joiden miljöönä on entinen virolainen maalaistalo lähiympäristöineen. Luonteenomaisena taustana on joissakin kertomuksissa suuren Peipsijärven

läheisyys. Kertomukset liittyvät Anna Haavan useissa runokokoelmissa tavattaviin runomittaisiin maalaisidylleihin ja kansantapojen kuvauksiin.

Teosta "Väikesed pildid Eestist" on Virossa muisteltu jatkuvasti ja siitä on mielellään otettu kappaleita koulujen lukukirjoihin. Vaativammatkin kriitikot ovat arvostaneet teosta. Niinpä pian kirjan ilmestymisen jälkeen Viron kielenuudistaja Johannes Aavik kiitti "Eesti Kirjandus" -aikakauslehdessä (1912) teoksen tyylin yhtenäisyyttä, sen yksinkertaista selkeyttä, kielen ja sisällön sopusointua, siitä tuulahtavaa "kotikylän pirttien ilmaa".

Friedebert Tuglas puolestaan on monessa yhteydessä ihailut teoksen maisemakuvausta ja lapsipsykologiaa. Hänen arviointinsa ovat vuosikymmenien aikana pysyneet muuttumattomina. Eräässä kertomuksessa esiintyvä kuvaus viisivuotiaan lapsen eideettisistä ominaisuuksista on Tuglaksen mielestä erikoisen merkittävä. "Ajatus sanojen ja sävelten muuttumisesta lapsen mielikuvituksessa symbolisiksi hahmoiksi on syvintä, mitä meillä on kirjoitettu lapsen sielunelämästä", hän arvioi "Kriitika"-teoksessaan (1935). Tuorein kannanotto kirjasta on luettavissa Viron kirjallisuuden historian kolmannen osan (1969) sivuilta.

Anna Haava Suomessa

Mainitulla vanhentumattomalla kirjalla on omat vaiheensa Suomessa, kuten sen tekijällä Anna Haavallakin, jonka puhdas ja välitön joskin hento runoilijanääni on aikoinaan kantautunut tänne asti.

Aino Kallaksen ja Eino Leinon välittäjänosuus on epäilemättä ollut tärkeä. Edellinen julkaisi Haava-suomennoksensa "Valvojassa" (1901), jälkimmäinen käännöskokoelmassaan "Maailman kannel" (1908). Ensimmäinen ja vaikutusvaltaisin Anna Haavan tunnetuksi tekijä Suomessa on kuitenkin ollut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja sen piirissä erityisesti professori Kaarle Krohn. Jo 5. lokakuuta 1893 hän piti laajalle

kuulijakunnalle esitelmän virolaisista naisrunoilijoista Koidulasta ja Anna Haavasta. Samana vuonna hän julkaisi Suomen Kuvalehden näytenumerossa kuvat Fr. R. Kreutzwaldin, F.J. Wiedemannin, Koidulan ja Anna Haavan marmoririntakuvista, jotka olivat tulleet seuran omistukseen osin lahjoituksina, osin ostoina. Nuo veistokset koristavat SKS:n juhlasalia vieläkin.

Kuviin liittyvässä kirjoituksessa Krohn esittelee nuoren Anna Haavan ulkonaista olemusta seuraavasti:

"Hänen kuvansa on suomalaisen talonpoikaisnaisen tyyppi, johon sivistys ja äly ovat leimansa painaneet. Suun ympärillä piilee veitikkamainen hymy, joka hänen runoissaankin usein puhkeaa esille. Mutta tuon leikillisen pinnan alla on vakavaa ajatusta, rehellistä pyrkimystä ja lämmintä rakkautta."

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on ollut Viron kulttuuripyryrinnöille ja kirjallisuudelle suosiollinen. Kun SKS on viettänyt suuria merkkipäiviään, on lahden takaa Virosta tavallisesti onniteltu - kirjalla. Näin tapahtui vuonna 1881, kun seura vietti perustamisensa 50-vuotisjuhlaa. Silloin koottiin ja painettiin silloisen virolaisen runouden valikoima, johon sisältyi mm. Koidulan runosarja "Soome sild", runollisin ja rohkein yhteistyön julistus. Antologian toimitti M.J. Eisen. Virossa julkaistiin vuonna 1931 kookas teos "Tervitus lahe tagant", jonka toimitti Fr. Tuglas. Kirja sisältää 12 tutkielmaa suomalais-virolaisista kosketuksista kulttuurin eri aloilla sadan vuoden aikana. Kun SKS vuonna 1956 vietti 125-vuotisjuhlaansa, olivat yhteydet kahden naapurimaan välillä sodan jäljiltä vielä katkenneina. Silloin yliopiston viron kielen ja kirjallisuuden opiskelijat ojensivat juhlivalle seuralle kirjan käsikirjoituksen: Viron silloin vanhimman ja kansanomaisimman runoilijan Anna Haavan "Pieniä kuvia Virosta"-teoksen suomennoksen. Suomenos oli varsinaisesti kahden nuoren kääntäjän opiskelun, innostuksen ja työn tulosta. Sitä ei ole kuitenkaan vielä julkaistu, vaan sitä säilytetään seuran käsikirjoitusarkistossa.

KOIDULA TÄNÄÄN

Koidula, oikeastaan Lydia Jannsen, avioliitossa tohtorinrouva Michelson (1843-1886), on Viron kansallisromantiikan ajan runoilija, jonka kirjallisuushistoriallinen merkitys on hyvin suuri vielä nykyäänkin. Käytyään saksalaisen tyttökoulun Pärnussa Koidula tuli ensimmäisenä virolaisena naisena toimineeksi sanomalehtialalla isänsä J.W. Jannsenin julkaisemassa "Postimees"-lehdessä, aluksi Pärnussa ja aikaisemmin Tartossa, jossa tämä lehti ja Jannsenin koti olivat virolaisen sivistyselämän keskuksena. Aikakauden johtohenkilöille, jotka olivat usein vieraina Jannsenin kodissa, merkitsivät isänmaa, kansallisuus, äidinkieli, kansansivistys ja heimoaate konkreettista taisteluoohjelmaa. Koidulasta tuli näiden aatteiden tulkki runoudessaan, ja hänen välityksellään kansa tuli tietoiseksi yhteisistä päämääristään.

Koidula oli Virossa uranuurtaja sekä novellikirjailijana että vironkielisten seuranäytelmien kirjoittajana. Suurin merkitys kuitenkin oli Koidulan lyriikalla. Hän julkaisi vain kaksi runokokoelmaa, "Vainulilled" (Nurmenkukkia, 1866) ja "Emajõe ööbik" (Emajoen satakieli, 1867). Myöhempiinä vuosina kirjoitetut isänmaalliset hymnit ja elegiat liitettiin lopullisesti Gustav Suitsin toimittamiin "Koottuihin runoihin" (1925), joihin sisältyy 275 runoa. Koidulan koottut teokset julkaistiin vuonna 1957, mutta sen jälkeen on tehty vielä jonkin verran uusia löytöjä. Koidulan runojen

laaja tekstikriittinen julkaisu ilmestyi vuonna 1969, bibliografia vuonna 1971. Myös hänen runsas kirjeenvaihtonsa kotimaisten ja ulkomaisten merkkimiesten ja perheenjäsenten kanssa on julkaistu.

Koidulan sytyttävä persoonallisuus ja hänen elämänvaiheensa ovat kiinnostaneet monia jälkipolvien kirjailijoita. Hänestä on kirjoitettu sekä elämäkertaromaani (A. Kallas, "Tähdenlento", 1918) että näytelmiä (A. Adson, "Lauluisa ja kirjaneitsi", 1931; H. Vuolijoki, "Koidula", 1932; A. Põldmäe, "Viru laulik ja Koidula", 1967). On julkaistu kaksi monografiaa: B. Sööt, "Lydia Koidula" (1961) ja K. Mihkla, "Koidula" (1965).

Koidulalle on pystytetty muistopatsas Pärnuun (kuvanveistäjä A. Adamson, 1929), ja samassa kaupungissa toimii hänen nimeään kantava teatteri. A. Weizenbergin veistämä marmoririntakuva koristaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran juhlasalia vuodesta 1893 lähtien.

Satakunta Koidulan runoa on eri aikoina sävelletty. Muutamat niistä ovat muuttuneet kansanlauluiksi. Jo ensimmäisillä laulujuhlilla Tartossa 1869 esitettiin hänen runonsa "Mu isamaa on minu arm" A. Saebelmannin säveltämänä. Gustav Ernesaks loi 1940-luvulla tähän Koidulalle niin luonteenomaiseen runoon uuden sytyttävän sävelmän. Tästä vuonna 1867 kirjoitetusta runosta on tullut koko kansan rakastama ja suosima, kuin epävirallinen hymni. Vakuutettuaan kiintymystään isänmaahansa Koidula sanoo runon viimeisessä säkeistössä:

Mun rakkauteni isänmaa!
Kun tahdon levätä,
Sun sylihisi unehen
mä vaivun, Eestinmaa.
Sun lintus' unta laulavat,
tomustain kukat nostatat,
mun isänmaani, isänmaa.

Koidula kuoli Kronstadtissa 95 vuotta sitten (11.8.1886), ja hänen tomunsa siirrettiin sieltä 60 vuotta myöhemmin, vuonna 1946, kotimaan multaan. Silloin täyttyi vihdoinkin runoilijan hymneissä ja elegioissa ilmenevä viimeinen toive. Nyt

jo 35 vuoden ajan Koidulan koruton hauta Tallinnan Metsäkalmistolla on ollut kuin kansallinen pyhättö, johon moni suomalainenkin kävijä vie kukkansa.

(1981)

VILLEM RIDALAN FOLKLORISTISET BALLADIT

Nii kui tuhmunud peel
hõbeleb merine selg.
Metshaned 1923

Villem Grünthal-Ridala (1885-1942), Viron kolmesta Kalevalan kääntäjästä keskimäinen ja Helsingin yliopiston ensimmäinen viron kielen ja kirjallisuuden lehtori, tunnettiin kotimaassaan jo 1910-luvun kirjallisissa piireissä runoilijana ja logofiilina. Vastavalmistuneena suomen maisterina hänet kutsuttiin ensimmäisen vironkielisen tyttölyseon äidinkielenopettajaksi, ja samalla hän toimitti Tartossa Üliõpilaste lehteä ja kuukausikirjaa Eesti kirjandus, oli Eesti Kirjanduse Seltsin johtokunnan jäsenenä 1911-20 ja toimi aktiivisesti seuran jaoksissa. Vuosina 1926-30 hän osallistui Helsingistä käsin teoksen Eesti rahvalaulud toimitustyöhön. Hän kuului Noor-Eesti-liikkeeseen ja kannatti koulupojasta lähtien sen pääperiaatteita: kansallisuus, esteettinen kulttuuri, yksilöllinen tyyli, kielenuudistus. Noor-Eestin albumeissa hän julkaisi runokäännöksiä varsinkin ranskan ja italian kielestä. Kun Viron vastaperustetun kirjailijaliiton (1922) aikakauslehti Looming julkaisi ensimmäisen vihkonsa (1923), oli V. Ridalan eleginen distikon "Metshaned" sen avausrunona ensimmäisellä sivulla ja toisella hänen virontamansa Petrarcan sonetti "Kevade tagasitulek".

Monien alaansa kuuluvien tutkielmien ja oppikirjojen lisäksi Ridala julkaisi Virossa kaikki runoteoksensa sekä

esittelyjä ja arvosteluja aikakauskirjoissa Eesti kirjandus, Keeleline kuukiri, kokoomateoksissa ja viimeksi vielä Õpetatud Eesti Seltsin toimituksissa 30 (1938). Kuitenkin hänen miehuutensa työkausi yliopiston opettajana sekä kielien ja kansanrunouden tutkijana kuului pääasiallisesti Suomelle. Täällä hän julkaisi tutkimuksiaan Virittäjässä, Kalevalaseuran vuosikirjassa ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Suomi-sarjassa. Muutamia kuukausia ennen kuolemaansa hän väitteli Helsingin yliopistossa filosofian tohtoriksi jo 1910-luvulla alulle panemallaan väitöskirjalla, joka käsitteli itämerensuomalaisten kielten lauseoppia.

2.

Runoilijana Ridalaa pidettiin aluksi äärimodernistina. Hänen impressionistis-realistisissa luonnonrunoissaan todettiin kiinnostavaa detaljikkuutta ja tunnelmaa, mutta lukijan ei ollut sitä helppo lähestyä: runomitat olivat vaikeita, samoin kieli, jossa oli paljon uusia sanoja ja murresanoja mutta samalla arkaisointia, jopa outoa välimerkintää. E. Enno, Joh. Aavik ja Aino Kallas tervehtivät arvosteluissaan uutta ja omaperäistä runoilijaa aluksi juuri hänen runojensa filologisen kauneuden ja niiden muodon plastisuuden vuoksi. He kiinnittivät huomiota niiden vaihteleviin tunnelmiin ja mielialoihin, joissa surumielinen yksinäisyydentunne tosin oli vallitsevana. Runoilija ei juuri puhu minä-muodossa, eikä ihminen yleensääkään esiinny hänen runojensa maailmassa. Hänen elämänfilosofiansa mukaan "vain luonto on järkkymätön, kaikki muu on hetken haihtuvaa mielikuvituksen haavetta". Oman piristävän lisänsä runoihin antoivat sentään vuodenaikojen kuvauksissa esim. kevät näkymät, värikäs floora ja rannikkojen moninaisen linnusto sekä merinäkymien ainainen vaihtelevuus.

Vaikeatajuisuus lisääntyi vuosien mittaan, ja Ridalan 1920-luvun jälkipuoliskon tuotanto, varsinkin kaunokirjallinen, sai Virossa osakseen kielteisiä arvosteluja. Van-

hempi koulutoveri ja nuoruudenystävä Joh. Aavik julkaisi Ridalan Aho-käännöksestä "Õpetaja proua" (1924) pitkän arvostelun (Looming 1925), jossa totesi kääntäjän "taganemise keeleuuendusest ja langemise tagasi vanasse uuendamata keele. See ilmneb ses, et ta teatavaid uuendusi otse boikoteerib, koguni niisuguseid, mis üldiselt juba on läbi läind ka aja- ja koolikirjanduses, koguni ÕS:s vastu võetud". Samana vuonna julkaisi A. Annist (1899-1972) sanonnaltaan koheteliaan mutta sisällöltään negatiivisen arvostelun Ridalan laajasta eepisestä runoelmasta "Toomas ja Mai" (1924). Myös runokokoelma "Tuules ja tormis" (1927) sai kielteisen vastaanoton. A. Adson (1889-1977) katsoi pitkässä ja yksityiskohtaisessa arvostelussaan (Looming 1928) antaneensa todisteita "ühe tunnustet luuletaja langusest". Vakituises- ti ulkomailla asuva runoilija katkeroitui ja kävi perhepiirin ulkopuolella entistä umpimielisemmäksi. Hän ei julkaissut Noor-Eestin kustannuksella muuta kuin "Meretäht"-kokoelmansa (1935), jossa pessimismi monissa paikoin on vaihtunut yleväksi ihanteellisuudeksi: hän ei tähyile *kauas*, kuten nuoruutensa kahdessa varhaiskokoelmassa, vaan *ylös*. Hän löysi ilmojen avaruudesta tähdet, jotka ovat hänelle ikuisuuden symboli mutta samalla elämän ja runouden suojelejoita.

Samana vuonna 1935 hän täytti 50 vuotta ja alan aikauskirjoissa julkaistiin kokoavia yleisarviointeja hänen tuotannostaan. Kirjoittajina olivat Gustav Suits (1883-1956), J. Semper (1892-1970), Joh. Aavik (1880-1973) ja Aira Kaal (s. 1911), joka julkaisi perusteellisen esittelyn sekä saarenmaalaisista aineksista Villem Ridalan runoudessa että hänen neljännessä runokokoelmastaan "Meretäht".

3.

Ensimmäisenä antoi Ridalasta runoilijana ja muotokulttuurin viljelijänä sattuvasti oivaltavan arvioinnin jo hänen kirjailijanuransa alkutaipaleella Aino Kallas (1878-1956), joka julkaisi antologiassaan "Merentakaisia lauluja"

(1911) yhdeksän runosuomennosta Ridalan ensimmäisestä kokoelmasta "Laulud" (1908). Hän sanoo: "Onnistuneimmat runot ovat ne, joissa Ridalan harvinainen kielitaituruus, vältettyään liikaan erikoisuuteen pyrkimisen vaaran, yhtyy hänen yhtä harvinaiseen luonnontuntemukseensa." Seitsemän vuotta myöhemmin Aino Kallas kirjassaan "Nuori-Viro" (1918) antoi kuvan sekä Noor-Eesti-liikkeen suuntaviivoista että sen johtavista kirjailijoista. Essee Ridalasta sisältää mm. hänen siihenastisten runojensa ja runoelmiensa suomennoskatkelmia, joita ei ole muualla julkaistu.

Ridala vuorostaan viroksi Aino Kallaksen vuoden 1905 vallankumoustapahtumien inspiroiman, taiteellisesti vaikuttavan novellin "Bernhard Riives" (1912). Aino Kallakselle runoilija kirjoitti avoimesti työsuunnitelmistaan myöhemminkin, kun suhteet Looming-lehteen ja muutamiin virolaisiin kirjailijoihin olivat viilenneet. Niinpä hän mainitsi Aino Kallakselle, että hänellä oli tekeillä folkloristinen balladi- ja legendakokoelma. Ajatus saattaa runomuotoon paikallisia tarinoita ja uskomuksia, joita hän kielentutkimusmatkoillaan tallensi ja muutenkin tunsikin, oli hänessä herännyt jo koulussa Ovidiuksen metamorfooseja luettaessa. Ridala hallitsi vanhan kansanrunouden mitan kaikkine kaunistuskeinoineen, ja näin syntyi tämä sarja, 22 balladia, joka painettiin runoilijan omalla kustannuksella Tartossa v. 1930 koruttomaksi oppikirjamaiseksi teokseksi. "Sinisel karjal ei olnud eesti lugejate hulgas edu", kuului lyhyt kritiikki. Aino Kallas suomensi yhden kokoelman balladeista, "Sininen karja", ja se ilmestyi Elsa Enäjärvi-Haavion toimittamassa antologiassa "Eestin runotar" (1940). "Teie tõlgitsus on hää ja täiuslik, nii et kahe vahel olen, kummale eelõigust anda, kas algtekstile või tõlkele", kirjoitti Ridala Aino Kallakselle, joka kaksi vuotta myöhemmin julkaisi suomennoksen myös omassa runokokoelmassaan "Kuo-leman joutsen" (1942).

Vuotta ennen V. Ridalan balladikokoelman ilmestymistä Tartossa oli Marie Under (1883-1980) julkaissut Tallinnassa balladikokoelmansa "Önnevarjutus" (1929). Siihen sisältyy samanaiheinen balladi maihin nousseesta meren karjasta. Mutta kuinka erilaisia ne ovatkaan! Ridalalla on keskeisenä aalloista noussut ja kesytetty merilehmä ja sen talolle tuottama runsas hyöty ja siunaus; Underin dramaattisen balladin päähuomio on kohdistunut lempeän merenneidon, merikarjan paimenen, ja nuoren talonpojan romanssiin.

Underin ulkoisestikin taiteellinen ja kaunis kirja herätti paljon huomiota. Siihen sisältyvät balladit ovat moniaiheisia ja vaihtelevia. On luonnonmytologisia, folkloristisia, raamatullisia, historiallisia, psykologisia ja kansainvälisiä aiheita. "Önnevarjutus" sisältää 12 balladia (lisäksi on Under muissa kokoelmissaan julkaissut vielä 8 balladia), ja ne kaikki ovat oikeita pieniä draamoja, joissa edustuvat runouden kaikki kolme perusmuotoa, eepinen, lyyrinen ja dramaattinen. Balladien kieli on erityisen kuvaista, säetaito täydellisimmillään. Poljento kasvaa aina itse aiheesta. Kaikissa balladeissa on vahva lataus kohtalontuntua. Marie Underin balladit, jotka ilmestyivät Neuvosto-Virossa myös kirjailijan 80-vuotispäiväksi suurena painoksena ("Kolmteist balladi", 1963), ovatkin herättäneet kansainvälistä huomiota. Suomeksi niitä on käännetty 7, saksaksi 4, ranskaksi 3, ruotsiksi, unkariksi ja japaniksi yksi kuhunkin kieleen. Vastikään ne ovat Otto Mannisen, Dagmar Klamin ja Helka Hiiskun jälkeen saaneet uuden innokkaan, kykenevän ja kunnianhimoisen kääntäjän Oulusta. Ridalan balladit sen sijaan ovat tähän asti pysyneet lähes tuntemattomina, eivätkä ne runomitan samankaltaisuuden ja ahtaasti paikallisten aiheidensa vuoksi tarjoakaan yhtä suurta vaihtelua kuin Underin luomukset. Silti ne ovat kiintoisia ja ansaitsevat tulla tunnetuksi. Balladeja on 22. Niiden rakenne Underin balladeihin verrattuna on yksinkertainen: nelipolvinen trokee, *regivärss*. Joissakin on lyhyt johdanto sekä kolme säettä luonnon- tai toiminta-

miljöön kuvausta: "Käes oli suvine aega / aega helge ja heleda / pühapäine päevakene" (Sooratsu). Tai runoilija käy suoraan asiaan: "Kindral, kehvunud sõduri / päalik vahva, vaoseks jäänud / elas maalla mõisa'assa" (Lunastus).

5.

V. Ridalan tuotantoon kuuluu monta kansanperinteeseen pohjautuvaa tai kansanrunouden aineksista koostettua kirjaa. En ole pätevä niiden perusteelliseen erittelyyn. Nimenomaisena halunani on tässä esitellä juuri balladikokoelma "Sinine kari", jossa runoilija "vältettyään liikaan erikoisuuteen pyrkimisen vaaran" on saanut balladinsa yksinkertaisemmiksi, ymmärrettävämmiksi ja samalla vaikuttavammiksi.

Erotan heti alussa joukosta kolme balladia, jotka tuntuvat aiheeltaan tutuilta mutta hämmästyttävät sittenkin erilaisuudellaan, balladit "Sõnajalg" (s. 32), "Soend" (s. 47) ja "Korbikivi" (s. 54).

Balladinaihe *sananjalka* on laajalti tunnettu sekä virolaisessa folkloressa että kirjallisuudessa, vieläpä kuvaamataiteissa. Sananjalan juhannusyönä puhkeava kukka on onnen symboli, se on vain harvojen rohkeiden ja päättäväisten tavoiteltavissa. Ridala on käsitellyt aihetta hyvin omaperäisesti, muutamissa vertauksissa jopa henkilökohtaisesti.

Nimettömällä seudulla on tehty juhannusvalmisteluja ja ilonpito on jo vallalla: "ilm ilutsi, maa menuki / aru äär helisi vasta". Eräs vakava nuorukainen vetäytyy muista erilleen synkkään korpeen "--- varusi vahtimaie / südaööda ootamaie". Häntä pelottaa, mutta kuitenkin hän pysyttelee lujana paikallaan, niin kuin "--- tee veeressa verstoposti / pilder kõrtsi kaarte alla". Hän tähyilee taivaalle, näkee tähdenlennot ja monet tähtikuviot, kuten "sõelik, vardad ja odava". On arviolta keskiyö, kun maa äkkiä halkeaa, sininen

liekki syttyy ja punahehkuinen kukka puhkeaa ja valaisee metsän. Sananjalan ympäristö kuhisee käärmeitä ja muita iljettäviä matelevaisia, joiden sieraimista suihkuua tulta ja inhottavia höyryjä. Nuorukainen kuulee kaameita ja uhkailevia ääniä mutta kahmaisee kuitenkin kukan ja pakenee. Hän ylittää paholaisen eteensä loihtimat joen sekä korkean muurin ja ennättää lakeudelle. Takanaan hän kuulee vielä paholaisen houkutuksen: "Anna öisi, Önnelilli / verikuku, kullakene / punahöllu, öilmekene." Poika ei kallista korvaansa paholaisen pyynnöille enempää kuin uhkauksillekaan ja ennättää kotiveräjälle. Hän vaipuu pihanurmikolle ja herää aamun valjetessa. Kourassa hänellä ei kuitenkaan ole kukkaa vaan kultaraha, joka takaa hänelle varallisuuden koko elämäksi.

"Soend" (Susi) liikkuu Saarenmaan Pöiden pitäjässä. *Ihmisusi*-tematiikkaa on Viron kirjallisuudessa harrastettu runsaasti: Kitzbergin "Libahunt" (1911), Kallaksen "Sudenmorsian" (1928) ym. Ridalan balladi on yksinkertaisessa asiallisuudessaan erilainen ja omaperäinen. Kaksi nuorta naista on illansuussa matkalla Koigin moisioon aamuöiseen riihenpuintiin. Tien varrella he huomaavat kauniin nuoren hevosen laitumella. Madli ehdottaa pariksi tunniksi levähtämistä vapaassa luonnossa, sen sijaan että he nuokkuisivat riihen seinustalla puinnin aloittamista odotellessaan. Mai suostuu. Hänellä on kuitenkin joitakin epäilyjä ja hän vain teeskentelee syvää unta. Pian Madli vetäytyykin pensaiden taakse ja piehtaroi siellä ruohikolla. Muuta ei tarvita, hän muuttuu sudeksi ja raatelee varsan: "Söi lihada, lakkus verda". Hän ei jaksanut syödä kaikkea vaan piilotti palan konttiinsa, piehtaroi taas ja muuttui "kaharpäiseksi ka'oksi, immeksi, inimeseksi". Sitten riihi puitiin, ja vasta kotimatalla Mai kertoi muille näkemästään. Mutta Madli ei häkeltynyt vaan todisti, että kontissa oleva lihapala ei ollut raaka vaan keitetty ja kypsä. Hän heitti lihan päin Maien kasvoja, ja niihin tuli paloarpia, niin kuuma se oli. Läsnaolijat uskoivat, että Madli oli saanut keitetyn lihan moision keittiöstä. Todellisuudessa itse paholainen oli kuumentanut sen kontissa ja näin hälventänyt

hengenheimolaiseensa kohdistuvat epäilyt.

Vähän tutkittuun harvinaiseen kansanuskomukseen perustuu kokoelman viimeinen balladi "Korbikivi" (tavallisempi nimitys: kaarnakivi). Merkille pantavaa on, että Ridalan mielirunoilija Ernst Enno (1875-1934), josta hän kirjoitti tutkimuksen (1925), julkaisi symbolistissävyisessä esikoiskokoelmassaan "Uued laulud" (1909) samanaiheisen lyhyen runon. Enno oli saanut vaikutteita teosofiasta ja itämaiden panteistisista filosofioista; hänen mukaansa ihmissielun perimmäisiä toiveita on kokea mystinen lumous, pyhän kosketus ja vihdoinkin täydellinen sulautuminen jumalalliseen kaikkeuteen. Enno oli vuosina 1919-34 Läänemaan kansakoulujen tarkastajana; hänen piiriinsä kuului mm. koko Hiidenmaa. Korpinkivi-uskomus on hänellä kuitenkin paljon varhempaa perua, ehkä hänen kotiseudultaan Rannusta, Võrtsjärven takaa.

Puheena olevassa Ennon runossa "Jutluse ajal" isä lukee tuvassa ääneen Raamattua ja pieni poika istuu ikkunan vieressä. Puoliunissa poika näkee haltijan tulevan niityltä päin, sammaloituneessa kädessään korpinkivi, jonka hän painaa pojan rintaan. "Kivi minule jäi." Tämä kivi tekee kaikki ihmeet mahdolliseksi ja antaa omistajalleen ainaisen terveyden. Myös Marie Underin balladissa "Vahetet laps" sana kerran vilahtaa lukuisten kansanomaisten taikakalujen ja taikojen joukossa: "nõid on salamahti käinud, kaarnakivi taskus". Korpinkivi yhdessä kynsikypärän ja mustan kissan sääriluun kanssa on tehnyt noidan näkymättömäksi, ja niin se on päässyt tekemään pahaa nuoren äidin hellitylle esikoiselle.

Ridalan korpinkiven noutaa Pyhältä maalta Jordanin rannalta viisas korppi, jolla on pesä synkän korven korkeimman hongan latvassa. Valkotukkainen lammaspaimen, poikanen kylän takimmaisesta talosta, on pesän havainnut, ja kun lintu on poissa, hän noutaa munat lakissaan pesästä ja keittää ne nuotiolla. Niistä ei siis enää voi kuoriutua korpinkoikas. Poika asettaa munat takaisin pesään, ja palattuun korppi toteaa vahingon tapahtuneeksi. Kolme päivää korpilta kuluu matkaan Jordanille, missä se nokallaan hakkaa

kalliosta sirun, "et munad eluje saaksi / elustaksi endiseksi / parandaks paha väesta, ärataks elama jälle". Kolme päivää kestää paluulentokin, ja sillä välillä on pääsiäinen tullut lähelle. Kiirastorstaina, kun paimen tietää korpin jo käsitelleen munat pesässä entiselleen, hän kulkee korpeen ja kiipeää rohkeasti puuhun, jossa korppi hautoo muniin; ihmekivi on pesän reunalla. Poika "kahmasi kivi kädeje / rabas kätte rahnutüki". Näin paimen sai ihmekiven omakseen: "kivi see tõbeda kaitseb / taudid kõik takisteleb / varjab veel võlugi väesta, / kurjusest kadala silma. / Jagab jõududa, vägeda, / vaimu võimuda igista."

6.

Esittelen lyhyesti vielä neljä muuta balladia, joiden folkloristiset aiheet esiintyvät myös muilla kirjailijoilla, tavallisesti proosassa.

Merifolkloristinen "Punahüljes" (s. 17) kertoo Kärdlan kuuluisasta hylkeenmetsästäjästä Kasperista, joka kohtaa merellä punaisen hylkeen. Hylje pääsee painumaan syvyyksiin Kasperin heittämä ahraan selässä. Neljä vuotta myöhemmin Kasper tapaa saman hylkeiden kuninkaan. Silloin sen selässä on jo useita ahraimia. Taas heittää Kasper omansa, mutta haavoittuneenakin voimakas hylje vetää hänet pohjaan. Kolmen kuukauden kuluttua löydetään jäälohkareelta sekä kuolleet Kasper että hylje samoihin nyöreihin sotkeutuneina.

Samoin oli Reigissä käydä pastori Paavali Lempeliuksen, joka kirkollisten toimituksien väliaikoina harrasti tätä merellistä metsästystä, kuten myös joutsenjahtia - unohtaakseen aviorikollisen vaimonsa (Aino Kallas, "Reigin pappi", 1926).

"Sootuluke" - *virvatuli* - on hyvin tunnettu aihe. Oskar Lutsilla (1887-1953) on senniminen yksinäytöksinen näytelmä (1919) sekä varhaisempi laaja kertomus "Soo" (1914), jossa luonnonmystiikkaan liittyy seikkailua.

Balladin "Uputud kell" (s. 23) aihe on tunnelmallisemmin

kerrottu proosapalana Anna Haavan kotipaikkamuistelmissa "Väikesed pildid Eestist" (1911). Ridalan kansanperinne on Sõrvesta, Haavan Peipsin rannoilta.

Balladi "Rahatuli" (s. 40) kertoo kasaritsalaisesta emännästä, joka on myöhäisenä iltapäivänä perunannostossa keskenkasvuinen poika apuna. He eivät jaksa nostaa perunasäkkejä vankkureihin, ja emäntä lähettää poikansa pyytämään avuksi metsän reunalla nuotion ääressä havaitsemiaan miehiä, joita hän luulee paimeniksi. Kaikilla on käsissä katajaiset kepit, joilla he kohentavat nuotiota. Ihmisen lähestyessä kaikki kuitenkin katoaa tyhjiin.

Fr.R. Kreutzwaldin (1803-82) kuuluisa satukokoelma "Eesti rahva ennemuistsed jutud" (1866) sisältää mm. sadun "Udumäe kuningas", jossa yöpaimenten seurasta eksynyt lapsi saapuu nuotiolle, jota vanha mies rautakepillään kohentaa. Lapsi joutuu vuorokaudeksi - todellisuudessa aika olikin seitsemän vuotta - haltijain vieraaksi eikä sen jälkeen enää viihdy ihmisten maailmassa. Koidula (1843-86) muokkasi tästä aiheesta romanttisen balladin, joka onnistuneesti ilmentää romantismin elämäntunnetta ja on kaikkiaan ensimmäisiä virolaisia balladeja. Aiheesta kirjoitti Peeter Jakobson (1854-99) aikoinaan hyvin suositun samannimisen laulunäytelmän (1888).

Ridalan balladi "Rahatuli" on näihin kirjallisuuden tuotteisiin verrattuna hyvin asiallinen ja realistinen mutta vaikuttava.

Kuten tästä katkelmaisesta esityksestä ehkä on käynyt selville, on Villem Ridalan balladikokoelma "Sinine kari" valaiseva esimerkki siitä, miten kansanperinteen ja -uskosten aineksia on voitu käyttää balladirunouden luomiseen ja siten saatu niihin uutta kiinnostavuutta ja uusia kau-neusarvoja. Tuntuu, että näissä balladeissa Ridala on saanut sanotuksi etsimänsä ikisanat.

(1981)

BETTI ALVER, ARBUJA

"-- väiksed tõrud sirgund
on suureks puuks."

Vaatelias suhtautuminen runokieleen ja -muotoon yhdisti Arbujad-ryhmän lyyrikoita. Heistä tuli virolaisen runouden uudistajia. Loistavimman esimerkin tästä hallitusta dynaamisuudesta antaa Betti Alverin omaperäinen ja suggestiivinen runous.

Betti Alverin elämäkerta on päältä katsoen yksinkertainen. Hän syntyi 23. marraskuuta 1906 asemavirkailijan perheessä Jõgevalla - kolme asemanväliä Tartosta pohjoiseen. Lapsuutensa rautatiemiljöötä hän on käyttänyt myöhemmin tuotannossaan vertauskuvallisesti elämänsä maisemana. Silloisen kauppalan takana levittäytyivät valtion koelaitoksen viljelmät kuten nykyisinkin Jõgevan kaupungin laitamilla. Etäämpänä taas on luonnonsuojelualueita, mm. Kassinurmen vuoret Kalevipoegiin liittyvine muistoineen. Asutuskeskuk- sen alapuolella virtaa Pedja-joki, joka Tarton tienoilla laskee Emajokeen.

Tälle joelle on omistettu Betti Alverin ensimmäinen, Loomingissa vuonna 1931 julkaistu runo. Siinä ilmenevät nuoren ihmisen levottomuus ja hänen tuntemansa ristiriidat unelmien ja arkitodellisuuden välillä. Häntä kiusaavat "rasva-
ving ning hargnev suka-auk", ja paljon mieluummin kuin oma itsensä - keskenkasvuinen tyttö, jonka elämässä ei tapahdu mitään - runoilija tahtoisii olla Jeanne d'Arc, joka ratsas-
taa verenruskealla tasangolla "pühas kirgastuses saabel

tõstet peos".

Betti Alver tuli ylioppilaaksi vuonna 1924 ja opiskeli sitten muutaman vuoden ajan kieliä Tarton yliopistossa. Hän oli naimisissa runoilija Heiti Talvikin kanssa (1937-1947) ja solmi aviopuolison kuoleman jälkeen uuden avioliiton kirjallisuudentutkija Mart Lepikin kanssa. Hän jäi toistamiseen leskeksi vuonna 1971. Runoilijan koti on Tartossa Koidulankadun numerossa 18, joka on runoilija Anna Haavan entinen asunto. Alverin ja Talvikin yhteinen koti sijaitsi Emajoen pohjoispuolella lähellä Peetrin kirkkoa - runoista tuttu "viimne maja linna äärel". Tarton pommituksessa tämä talo säilyi pitkään, seudun lähes ainoana asumusk-sena.

Ihmisenä Betti Alver on vaatimaton. Hän haluaa pikemmin jäädä huomion ulkopuolelle kuin olla sen kohteena. Silti hän on taistelijaluonne, jolle on ominaista suuri psykologinen rohkeus ja kaunistelematon totuudenrakkaus; hän vaatii saada olla oma itsensä. "Pühi pisarad ja pori / sa inimese näolt. / Jää iseendaks!" ("Tuulde räägitud", 1965.)

Betti Alverin teosluettelo ei ole kovin pitkä. Alver tuli Viron kirjallisuuteen prosaistina. Esikoisteos "Tuulearmuke" (1927) palkittiin eräässä romaanikilpailussa; toinen, laaja kertomus "Invalidiidid" (1930) ei juuri herättänyt huomiota. "Viletsuse komöödia" (Kurjuuden huvinäytelmä, 1935) lähinnä kertoo ihmisessä piilevistä ristiriitaisuuksista ja vastakohtaisuuksista. Se on kirja ihmisestä, joka voi olla huijari ja pyhimys, "igatsev ketser ja uhke askeet".

Runoelmia (vir. *poeem*), laajahkoja kertovia runoluomuksia, Betti Alver on julkaissut kahdeksan. Laajin niistä on "Lugu valgest varesest" (Valkoisen variksen tarina, 1931), jossa päähenkilö Barbara Lohe - valkoinen varis - mustine silmälasineen on eräänlainen "Onegin hameessa" kuten K. Muru on sanonut (Looming 11/1966). Betti Alver ihaili Puškinia, jonka "Jevgeni Onegin"-runoromaanin hän lyyrikon välivuosi-naan käänsi - luvun vuodessa, säilyttäen näin teknisen taituruutensa ja kielellisen valmiutensa.

"Ulla" (1933), "Vahanukke" (1934), "Päärynäpuu" (1936), "Pähkinänkuori" (1937) - kaikissa näissä runoelmissa satii-

ri ja parodia leikittelevät henkevästi sivistyksen ja taiteen kysymyksillä. Nasevasti mutta elegantisti runoilija viittaa historiaan, kulttuuritapahtumiin ja kirjallisuuden suuriin nimiin. Draamallisen aineksen runsaus ja tunteiden räiskyvä syttyminen ja sammuminen ovat näissä runoelmissa näkyvillä. Runoilija tahtoisu samalla kertaa "paastota kuin askeetti ja mässätä kuin Lucullus". Kuitenkin hän esittää aina hymnejä taiteelle ja sinkoaa ironiaansa elämän pikku-porvarillisia latteuksia kohtaan. Taiteen mahti on aiheena 12 runon sikermässä, jonka Peeter Arumaa kokosi vuonna 1943 Alverin runoudesta. Teokseen liittyy kuvituksena neljä taiteilija Karin Luts-Arumaan alkuperäisgravyyria kuivaneulapiirroksina. Kirja ilmestyi Tartossa keskellä sota-aikaa 15 numeroituna kappaleena ja on ymmärrettävästi bibliofiilinen harvinaisuus.

Myöhäisin ja melkoisesti muista poikkeava on leivättömän ajan runoelma "Leib" (1942), jota olen lyhyesti käsitellyt Liina Reiman -artikkelini lopussa. - Yleensä Betti Alverin runouden pääteemana on hengen taistelu aineellisuutta vastaan; hän ylistää joustavan kepeyden voittoa kaikesta, mikä painaa alas. Hengen tuli polttaa ihmisen puhtaaksi aineesta ja tomusta. Vapauden ja riippumattomuuden henki pakottaa ihmisen yhä uudelleen ylittämään itsensä:

On aivan varmaa: jalkais alla
jää pohja hauraaksi, ei kestä
jos esteet kaikki tallaamalla
et eroa tee itseystä.

(suom. Lauri Viljanen)

Taisteleva henki johtaa voittamaan sekä jokapäiväistä arkisuutta että elämän mataluutta. Alver protestoi latteutta vastaan ihmissuhteissa, elämässä, taiteessa; kaikkialta hän etsii ajatusten syvyyttä ja ylevyyttä. Ajatukset ovat hänelle todellisuutta; ne pystyisivät luomaan kaaoksesta "uuden maailman, uuden mullan, kauneuden ja kuoleman". Tosin hän havaitsi jo varhain ristiriitaa vallankäytön ja

vapaan henkisyyden välillä ja ivasi tätä nurinkurisuutta runoissaan.

Betti Alver kehittää aina runokuvansa ja symbolinsa konkreettisiksi ja tajuttaviksi. Hän käyttää usein keskiaikaisia termejä ja yleviä luonnontaustoja. Hänen usein käyttämiään vertauksia ovat *kotka, kallio, titaanit, lyyra, nuoli, siivet, ruusupensas, timantti, kristalli* ja varsinkin erilaiset *metallit*. Runoilijan sydän on "jalokiven siru". Hän näkee maailman "lävitse timantin prisman". Rakastettunsa veressä hän aistii "kirkkaan metallin", joka ei sula edes kärsimysten mustassa liekissä. *Jalokivi* ja *metalli* ovat hengen ja tahdon lujuuden ja selväpiirteisyyden tunnuskuvia. *Tuli* ja *liekki* ovat yhtä tärkeitä runon elämälle, jottei tuloksena olisi ainoastaan sanoja, joissa "tavut ja rytmit vaipuvat äänettöminä varjojen verkoon". Sen sijaan kylmä ja kuollut täydellisyys kammottaisi runoilijaa, sillä hänen "rautainen sielunsa" kaipaa taistelevan ihmishengen osuutta asioiden kehitykseen. Loppujen lopuksi uskalluksessa ja kestävyudessa on useimpien ongelmien ratkaisu. Monissa runoissa hän kamppailee tämän kysymyksen parissa: onko kaikki turhuutta, raukeaako kaikki tomuksi, ja hallitseeko väkivalta yksin maailmaa?

Kallio neuvoa kestävänsä, kotka katsomaan tapahtumia korkealta. Runneltu ruusupensas vakuuttaa, että talven, rajumyrskyn ja kuoleman uhallakin "elämän lähteet ovat tulviltaan" ja mullassa on ravintoa juurille uutta kasvua varten. Suretpa tai siunaat olemassaoloasi, ajan tullen puhkeat taas kasvuun, jos kestät koetukset.

Betti Alver on taiteilijana harvinaisen rohkea ja ylpeä. Suurin hurmio on hänelle elämä sinänsä ja kaikkien inhimillisten sielunvoimien jännittäminen äärimmilleen. Nöyrä ja harras hän on vain runouden ja puhtaan taiteen edessä. Muusan ilmestyminen ja läsnäolo päättää dualistisen ihmisen kiivaat sisäiset ristiriidat; taiteen geniusta palvovat sekä hänen sydämensä että hänen järkensä.

Betti Alverin runoudelle on ominaista selkeys, notkeus, muodon tiukka, täydellinen hallinta. Leikittelevä henkevyys ja intensiivinen ajatus luovat siihen kuvia ja rytmejä, har-

vemmin laulavuutta. Eroksella on hänen lyriikassaan melko vähäinen osuus, sillä runoilija pohtii mieluiten älyllisiä, henkisiä ja kosmisia kysymyksiä.

Alverin rakkausrunoissa on usein traaginen leima.

"Mul on üks uni, mõistmatu ja jube: sa oled surnud. Ahas-
tavas ängis ma jooksen mööda suuri, tühje tube ja näen: sa
magad mustas kivisängis."

ja kui ma kergelt puudutan su lauge
sa silmitsed mind küsivalt ja kaua

Mu arm, kas tunned mind? ma nuttes pärin
kuid võõrana sa sosistad: Ei tunne.

(1939)

Mutta rakkausmotiivin liittyessä runouden motiiviin syn-
tyy usein "räiskyvää hengen ilotulitusta", kuten nuoren
Alverin kuvitelmassa "Raugad" (Vanhukset) vuonna 1936. Hän
kuvittelee elävänsä hyvin vanhaksi rakastettunsa rinnalla,
jolla on "roomalainen profiili" ja "päällystakin taskuissa
kirjaniteitä". He kävelevät marraskuisessa puistossa. Runoi-
lijatar on kuvattu ironisesti vanhaksi hienoksi naiseksi,
jolla "nägu loori taga paksult kuivas köömas / jumalteab
mis salvist, jumalteab mis seebist". Runon lopussa ovat
säkeet:

Meie matk on raske, külmand rada reetlik,
Kuu ja tähed kaovad taevast kesköö aegu.
Kuid me ees käib luule, noor ja majesteetlik
lampi kõrgel hoides, täpselt nagu praegu.

II

Betti Alverin loistokkaassa lyriikassa alkoi murros olla
havaittavissa jo ennen toista maailmansotaa. Hänen runoili-
jantyönsä toisen kauden alkuvaiheet jäivät lukijoille tunte-

mattomiksi mullistavien historian tapahtumien vuoksi.

Siirtyminen tähän kauteen ei myöskään ollut jyrkkää, vaan ikään kuin maltin ja elämänviisauden vähittäistä liisääntymistä, jolloin esimerkiksi satiirin laukaukset muhenivat ymmärtäväiseksi huumoriksi ja dualistinen maailman ja elämän hahmottaminen yhtenäistyi. Esineellinen ja tosioloinen näkemys voitti alaa. Ajatusten välityksellä, sisältä rakentuvan maailman tilalle astui täysin konkreettisista piirteistä muovautuva maailma:

Ma seisan sillal. Kuurid. Kaubakastid.
Praam. Lodjad. Luugid. Ripnev kõrkjamatt.
Aur mähib hääletusse märjad mastid
kui röske vatt.

(Udus)

Tornid ja pilved, korstnad ja traadid.
Kingsepa väraval kullatud king.
Virvendus. Vesi. Vabrikud. Paadid.
Kuis oled sa ärevil, hing!

(Kõrgel aknal)

Umbtänav. Ahastus. Plekist roosid.
Ma möödun leinarongi lähedalt.

(Matus)

Tämä on ihmisten elinympäristöä - ei enää titaanien, enkelten, taikurien tai muiden henkiolentojen maailmaa. Tämäkin saattaa olla ihmeellinen ja värikäs - "ilmauks on irvakil, / kõik on kuskil võimalik" - varsinkin lapsuudessa "tulipunaisen päivänvarjon" tai oudon kukan ansiosta. Mutta se on myös usein harmaa - varsinkin vanhemmiten - ja mikä kummallisinta, runoilija pyytää "las mind olla sama hall, kui mu koduhommik." Tämä on paimenten, torpparien, kerjäläisen, kulkurin, soturin, surevan äidin maailmaa. Tapaamme siinä hautajaiskulkueen, sillalla tai ikkunassa odottajan, riihen-

puijat, pimeällä joella hukkuneiden muistoa vaalivan, mieli-
puolen, jolla on suuri parsinneula harmaassa tukassaan, räätä-
täli Surun, joka kulkee talosta taloon.

Se on vihdoin myös nimenomaan virolainen maailma, jossa
kansankieli ja kansanrunon muotoprinsiipit pääsevät oikeuk-
siinsa ihmeellisesti uudistuneella tavalla. Tämä kulttuurin
ja kansanomaisuuden yhteenliittyminen ja sen vaikuttava
teho hämmästyttää ja ihastuttaa. Tosin runoilija oli jo
aikaisemmin luvannut palelevalle Muusalleen "Eestimaa lam-
maste karedast villast kasuka".

Runoilijan uusia vivahteita saaneet elämäнкäsitykset on
puettu nyt sanoiksi suurenmoisissa runoissa "Tähetund",
"Tuulde räägitud" ja "Süda". Niistä käy ilmi, että runoili-
ja on säilyttänyt paitsi itseytensä myös *loitsijan, arpojan-
luonteensa*. Hän kantaa edelleen "ruostumatonta kukkaiskypä-
räänsä" ja puolustaa paitsi ihmisyyttä myös *haldjariiki* -
saadun valtakuntaa. Hänen *muremahutu* ihmissydämensä on
vielä uhattuna, kun hän seisoo "kotikalliolla kadotettuja
sieluja huhuillen". Mutta kaikki pelko ja epäily on ka-
rissut hänestä kuin tomu. Hän julistaa jokaisen alkavan
työpäivän kaikki sekunnit ihmeeksi; ne ovat hänelle *täis
imeehmatust* - yllätyksen ihmeitä täynnä.

Betti Alverin toistaiseksi viimeinen kokoelma "Lendav
linn" (1979) sisältää runoja vuosilta 1931-1977. Kookkaan
niteen on kuvittanut vaikuttavasti taiteilija Kaljo Põllu.

Alver on toteuttanut runoudessa itseään tavalla, jonka
tuloksena hänen tuotantonsa etenee eheästi kuin kaunis,
nouseva spiraali. Se sisältää arvoja, joita Neuvosto-Viron
uusi sodanjälkeinen runoilijain sukupolvi on oppinut tunte-
maan, kunnioittamaan ja ihailemaan. Betti Alverille itsel-
leen hänen viime vuosien runonsa ovat olleet uuden voimalli-
sen luomiskauden lähtökohtana.

(1981)

MARIE UNDER JA UUNO KAILAS

Marie Under, maailmankuulu virolainen runoilija, täytti äskettäin 97 vuotta Tukholman Vårbergin sairaskodin potilas-huoneessa, missä kolme vuotta sitten jäi ovenpuoleinen vuode tyhjäksi, kun hänen elämäntoverinsa kirjailija Artur Adson kuoli. Kolmea vuotta aikaisemmin (1974) tämä oli saat-tanut julkisuuteen kauan odotetun "Marie Underin elämänkir-jan" (Marie Underi eluraamat, Lund 1974). Teos käsittää kaksi kookasta nidettä, yhteensä 525 sivua kuvia ja tekstiä.

Ensimmäinen nide sisältää kuvia runoilijattaresta, hänen omaisistaan, kirjailijatovereistaan, kääntäjistään ja koh-taamistaan kulttuurihenkilöistä, matkakohteista, Pen-klubin kokouksista ja ennen kaikkea kotimiljööstä vuosikymmenien aikana. Samoin se sisältää monia kiinnostavia kirjeitä ja autografeja tunnetuilta aikalaisilta kautta maailman sekä pu-heenvuoroja, jotka valottavat niiden lähettäjien suhtautu-mista Marie Underin runouteen. Koko tuo hyvin järjestetty materiaalin paljous, kirjan kokoajan merkintöjen valaisemana, tiivistyy teoksen keskushahmon ja hänen luomistyönsä ympä-rille, muodostaen osaltaan tämän ainutlaatuisen runouden taustaa.

Toinen osa käsittää valikoiman kotimaisia ja ulkomaisia esseitä ja arviointeja vuodesta 1933 lähtien sekä Marie Underin elämäntyön täydellisen bibliografian.

Tulenkantajien vieraana

"Elämäkirjan" eräästä luvusta käy ilmi, että kirjailijapari Under-Adson on vierailut Suomessa kolme kertaa.

Virolaisten kirjailijoiden kolmas virallinen vierailu tapahtui keväällä 1930, isäntinä olivat Tulenkantajat. Vierailusta on kirjoitettu paljon sekä Suomessa että Virossa. Adson mainitsee lyhyesti vieraanvaraisuudesta suomalaisissa kodeissa sekä henkevydestä kirjailijakokouksissa. Huomiot herättää, että Adson on tietoinen nuoren runoilijan Uuno Kailaan poissaolosta; hän tietää syynkin - Kailas oli stilistinä Suomen Ilmoituskeskuksessa. "Hän nipisti virka-ajastaan hetken käydäkseen luonamme ojentamassa runoilijattarelle punaisen ruusun", Adson kirjoittaa.

Marie Underin kirjeenvaihtoa ei ole julkaistu eikä varmaankaan julkaista vielä pitkään aikaan. Aika yllättävä on tieto, että Kailas on ollut yhteydessä Marie Underiin jo aikaisemmin. "Elämäkirjan" I niteessä on jäljennös Kailaan Marie Underille Helsingistä 19.7.1928 lähettämästä kirjeestä, jossa suomalainen lyyrikko kiittää häneen kohdistetusta "rakastettavuudesta ja vieraanvaraisuudesta. Sen ilon, että sain joutua kosketuksiin Teidän molempien kanssa, luen Eestinmatkani kallisarvoisimpiin elämyksiin ja voittoihin". Hän sanoo myös jo kaipaavansa toistamiseen Tallinnaan.

Artur Adson kuvaa Kailaan vierailua heidän kodissaan seuraavin sanoin: "Istuimme kauan pöydän ääressä. Hän oli hauras, jotenkin meidän Heiti Talvikia muistuttava, hän puhui hehkuen ja hänen katseensa loisti. Tämä Suomen nuoremman ikäpolven arvostetuin lyyrikko paloi sitten pian poroksi. Muutamia hänen runojaan lukiessaan tuntee polttavaa kipua".

Kailas mainitsee kirjeessään lähettäneensä runoilijoille "vaatimattomaksi muistoksi viimeiset runokirjani". Ilmeisesti hän tarkoittaa kokoelmia "Silmästä silmään" (1926) ja "Paljain jaloin" (1928). Samalla hän valittaa, ettei hän vielä onnistunut hankkimaan sitä "Tulenkantajat"-albumin vuosikertaa, johon sisältyvät P. Mustapään essee ja käännökset virolaisesta lyriikasta.

Mikä on johtanut keskinäiseen kosketukseen virolaisen elämänmyönteisyyden julistajan ja nuoren suomalaisen ihmis-kohtalon traagisuuden tulkin?

Vastaus lienee siinä, että Marie Under julkaisi Tallinnassa vuonna 1921 laajan valikoiman saksalaista uutta lyriikkaa (mm. Becher, Benn, George, Hasenclever, Lasker-Schüler, Rilke, Trakl, Werfel). Hieman myöhemmin Kailas käänsi WSOY:lle kokoelman "Kaunis Saksa" omistaen sen suomentajamestarille Otto Manniselle. Kailaan suppeampi käännöskokoelma tosin alkaa jo Goethesta, mutta sisältää myös runonäytteitä aikalaisilta, päättyen W. Hasencleveriin.

Moderni saksalainen runous lienee ollut yhteisen mielenkiinnon kohde. Mutta varmaan runoilijoilla on paljon muuta-kin yhteistä.

Marie Under ei unohtanut Uuno Kailasta. Neljää vuosikymmentä myöhemmin hän julkaisi miehensä 80-vuotispäiväksi aikakauskirjassa "Tulimuld" (1/1969) kahdeksan Uuno Kailaan runoa. Yhden näistä sekä lisäksi Kailaan runon "Poikani" hän sisällytti myös kokoelmaansa "Ääremail" (1963), sarjaan kansojen runoudesta:

"Mind suured lapsesilmad
ojakirkaina vaatavad.
Väga abitult oma käed
sina minule ulatad."

"Mua suuret lapsensilmäs
puronkirkkaina katsovat.
Kovin avuttomat kätes
sinä minulle ojennat."

(1980)

PIENIÄ MUISTIKUVIA SUURESTA RUNOILIJASTA

Elämässä saattaa olla kiintymystä välimatkankin takaa, silti uskollista. Suhteeni Marie Underiin on lähtenyt juuri tältä pohjalta. Se alkoi jo 1920-luvun puolivälissä ja on jatkunut näihin asti. Ymmärtäkää oikein: puhun nyt suhteesta Viron tunnetusti suurimman runoilijan ja hänen runoutensa harrastajan välillä. Viroksi käyttäisin itsestäni sanaa *tarbiija*, kuluttaja.

Marie Underin (1883-1980) elämässä oli pitkiä ajanjaksoja, jolloin hän eli eristäytynyttä elämää vain luonnon, perheen ja muutamien tosiystävien piirissä. Ei julkisia esiintymisiä, ei kirjailijakokouksia, ei vierailuja. Aika ajoin hänen suhteensa muuhun luomakuntaan, varsinkin lintuihin, saattoi olla läheisempi kuin ihmisiin. Runo lienee aina kiertänyt hänen veressään, versionut hänen olemuksensa tiedostamattomilla alueilla, missä kaikki elollinen on yhtä. Juuri tämä laaja biologinen kaikupohja antaa hänen taiteensa soinnille sen syvän vaikuttavuuden.

Oikeastaan vain Siurun kausi oli Marie Underille lakkaamattomien kirjallisten tapaamisten, yhteisten istuntojen ja keskustelujen aikaa. Tämän intensiivisen kauden ansiosta hän tuli lopullisesti tietoiseksi kutsumuksestaan sekä tahdostaan ottaa vastaan runoilijan tehtävät ja velvoitteet. Varsin pian Under vetäytyi takaisin työteliääseen hiljaiseen yksityiselämään, joka oli silti täynnä dramatiikkaa ja

muodonmuutoksia. Sosiaalisesti valveutunut, "uneton" runoilija joutui jatkuvasti monien henkisten, kirjallisten ja vihdoin maailmanpoliittistenkin kriisien kautta taistelemaan tiensä yhä uudelleen masennuksen pimennoista valoisaan ja rohkeaan elämänmyönteisyyteen.

Marie Under oli ihmisenä herkkä ja avoin, helposti haavoittuva. Onneksi hänellä oli pitkän elämän ajan tukenaan läheinen ja ymmärtävä ihminen. Artur Adson, itsekin runoilija, halusi suojella elämäntoveriaan kaikelta maalliselta karkeudelta ja vaivalta kuin lintua, jolle hän sanoi tekevänsä "kämmenistään suojan". Adson ymmärsi puolisonsa luomistyön arvon ja pyrki vapauttamaan hänet siihen niin paljon kuin mahdollista, paitsi henkisesti tukemalla myös auttamalla käytännön tehtävissä. Aivan ensimmäisiä runoja lukuun ottamatta Artur Adson on kirjoittanut kaikki Marie Underin runot puhtaaksi kaunispiirteisellä maanmittarin käsialallaan. Adson on myös toimittanut julkaistavaksi kaikki Underin 14 runokokoelmaa samoin kuin hänen lukuisat käännök-sensä ja muut teoksensa.

Löysin viime syksynä ensimmäisen Suomessa julkaistun pikku kirjoitukseni Marie Underista vuodelta 1933. Siinä sanotaan: "Underin runous saavutti tavattoman populariteetin varsinkin Viron nuorison keskuudessa, mutta herätti samalla vihaisia protesteja".

Tietenkin olin tietoinen Underista jo kuultuani esikoisteoksesta "Sonetid" (Sonetit, 1917), mutta varsinkin kokoelmien "Eelõitseng" (Varhaiskukinta, 1918) ja "Sinine puri" (Sininen purje, 1918) ilmestymisen aikaan. Minä en kuitenkaan silloin olisi voinut hankkia näitä runokirjoja enkä tuoda niitä kotiin. Koululaisena asuin täysihoidossa kansanrunoudentutkija M.J. Eisenin (1857-1934) ja hänen suomalais-syntyisen Ella-rouvansa kodissa. Lukupaikkani olohuoneessa oli professorin kirjoituspöytä - itse hän kirjoitti makuuhuoneessa, jossa oli lämpimämpää. Hän käytti kahta minulle varattua pöytälaatikkoa kuitenkin kuin omiaan ja vilkaili kernaasti myös vihkoihini. Aina jotakin mitallista näh-

tyään hän sanoi: "Riimi, riimi on tärkein. Muista aina, että riimi johdattelee ajatusta." - Muuten, mikä ajatus!

Marie Underin runoissa oli riimiä riittämiin, mutta moraalia otaksuttiin puuttuvan. Hänestä ei puhuttu kodeissa. Sen sijaan puhuttiin kyllä näytelmäkirjailija August Kitzbergin (1855-1927) Postimees-lehden palstoilla julkaisemista pakinoista "Tiibuse Mari ajalikud laulud", joissa parodioitiin hyväntahtoisesti "Sonettien" aiheita ja tyyliä pulskan maalaisemännän suulla.

Tapasin Marie Underin ensimmäisen kerran keväällä 1925 hänen silloisessa Tarton-kodissaan, talon toisessa kerroksessa Tolstoin kadun varrella. Käyntini syynä oli toimittamani "Kevadik"-aikakauskirjan kevätjuhla; minun piti pyytää runoilijalta juhlaan prologi tai runo. Runon sainkin; Under antoi tai sitten lähetti myöhemmin innostuttavan runon "Noorte laul" (Nuorten laulu). "Kevadik" oli Nuorison Raittiusliiton äänenkannattaja. Ylioppilaana olin sen toimittajana neljä vuotta lehden perustamisesta lähtien. Muistan suuren kevätjuhlamme muusta ohjelmasta tuona keväänä ainoastaan silloisen Tarton opettajaseminaarin oppilaan Eduard Tubinin soiton. Hänestähän tuli myöhemmin kuuluisa säveltäjä ja kuoronjohtaja, joka on säveltänyt lauluja myös Marie Underin sanoihin, lauluja linnuista.

Vaikutelmakseni ensitapaamisesta Marie Underin kanssa jäi hänen jotenkin valoisa olemuksensa. Suotta ei hänen vanha tuttavansa Eduard Vilde (1865-1933) ollut näytelmässään "Tabamata ime" (Kilisevä kulkunen, 1912) nimittänyt nousukasseurapiirien keskellä elävää tervettä ja luonnonläheistä Eeva Marlandia - jonka esikuva Marie Under oli - "päikese naiseks". Paitsi runoilijan valoisuus jäi minua askarruttamaan sekin, että hän oli tavallisen ihmisen kaltainen enemmän kuin olin kuvitellut. Silloinen oma runoilijakäsitykseni oli saanut aineksia Juhan Liivistä: alakuloinen, kärsivä, arvaamaton. Olin rippikoulukesänäni 1919 asunut samassa Laiusen pappilan huoneessa, missä koditon runoilija Juhan Liiv yhdeksää vuotta aikaisemmin oli viettänyt lähes puoli

vuotta kirkkoherra Kõppinystävällisen perheen suojissa.

Ensimmäisessä Marie Underilta saamassani kirjeessä - kaikkiaan on kertynyt 35 korttia ja kirjettä - hän mainitsee yksityiskohtia kertomastani ainoasta kohtaamisestamme Viron maaperällä. Tuo kirje on syntynyt jo aivan toisissa oloissa ja toisessa maassa: Tukholman Hägerstenin puutarha-kaupunginosassa Mälarinmäellä, Klubbackenin talossa 59 III, jossa Underin ja Adsonin koti oli kesäkuusta 1945 lähtien.

Siteeraan vielä varhaista kirjoitustani Marie Underista: "Underin balladikokoelma "Õnnevarjutus" (Onnenpimennys, 1929) osoittaa, että runoilijatar on kyennyt voittoisasti valtaamaan itselleen uuden aihepiirin ja että hänen luomiskykynsä on nyt korkeammalla kuin koskaan."

Balladien ilmestymisen aikaan olin jo äidinkielenopettajana Võrun opettajaseminaarissa. Sekä tunneilla että kirjallisuuspiirissä käsitteimme näitä pienimuotoisia runodraamoja innostuneina. Siihen aikaan syvennyin Marie Underiin balladimestarina ja yritin selvittää itselleni, miten runoilijan kielen tarkkuus ja vivahteikkaus oli mahdollista. Olihan Marie Under käynyt saksalaisen koulun, lukenut ja jäljentänyt 14-vuotiaasta alkaen saksalaisia klassikoita, riimitellyt itsekin saksaksi. Ensimmäisen avioliittonsa kautta hän joutui Venäjälle ja asui 19-vuotiaasta 25-vuotiaaksi täysin venäjänkielisessä ympäristössä. Siihen aikaan "juu. ien" tutkiminen ei ollut yleistä, mutta luettuani tai kuultuani lauseen "Hiiu on Underi päritolu maa, kuigi ta on sünäinud Tallinnas" - Under on lähtöisin Hiidenmaalta, vaikka hän on syntynyt Tallinnassa - minulle valkeni hänen polveutumisensa salaisuus. Rupesin tutkimaan tarkemmin hänen sukujuuriaan voidakseni kertoa niistä seminaarin oppilaille.

Marie Underin isänpuoleiset esivanhemmat polveutuvat Hiidenmaalta, äidinpuoleiset läheiseltä Kassarin pieneltä saarelta. Muuan Niggola Ants oli ollut Suurmõisan karjanhoitajana, ja hän oli osannut parantaa sairastuneita eläimiä. Kansan suulla hänestä oli kerrottu: "Ants teinud undrit" -

Ants on saanut ihmeitä aikaan. Tästä suku sai nimekseen Under. Marie Underin isänisä Nigulas (1818-1914) työskenteli Kärddlan verkatehtaassa ja oli myöhemmin taitava räätäli ja lakintekijä, joka omisti paikkakunnan ensimmäisen ompelukoneen. Hän oli erinomainen kertoja, oikea tarinankisijä. Hänen vaimonsa Ingel Kerves (1822-1902) oli Simun tytär Kassarista. Simu oli toivonut nimenantotilaisuudessa itselleen kirveen nimeä, sillä "kirves on se tarpeellinen työkalu".

Ingel synnytti yhdeksän lasta, joista vanhin oli Marie Underin isä Priidu (1843-1930): kunnankirjuri, lukkari, kansakoulunopettaja ja rokottaja, jonka ammattipätevyys vapautti hänet asevelvollisuudesta Venäjän armeijassa. Priidu Under muutti 1880-luvun alussa kansakoulunopettajaksi Tallinnaan. Hänen vaimonsa Leena oli omaa sukua Kerner (*kärner* = puutarhuri). Tämän isä Peeter oli ollut von Stackelbergin puutarhurina Kassarissa ja saanut siitä nimensä. Rakkaus luontoon ja kukkiin jatkui suvussa ja se puhkesi Marie Underissa ihaniksi kukkia kuvaaviksi sanoiksi.

Päästyäni tutkimuksissani näin pitkälle ymmärsin, että Marie Underin juuret olivat niin vahvasti Viron maaperässä, ettei hänen kielivaistoaan ja sanomisen taitoaan pystynyt vahingoittamaan vieraskielinen koulu eikä vieraskielinen ympäristökään.

Sodan jälkeen minusta oli tullut Helsingin yliopiston viron kielen lehtori ja myös Jyväskylän kesäyliopiston viron kurssien opettaja. Vuoden 1949 tienoilla aloimme viettää Under-iltoja Helsingissä ja Jyväskylässä. Underin runojen suomennoksia oli ennestään julkaistu "Eestin runotteressa" (1940); nyt suomennettiin lisää varsinkin balladeja. Ensimmäisiä esitelmä- ja taideiltoja Underin runouden parissa taisi olla Kalevalaisten Naisten kirjallisen kerhon ilta, josta läsnäolijat lähettivät tervehdyksen ja kalevalaisen rannerenkaan runoilijalle.

Helsingin yliopiston virolaisen laitoksen järjestämässä

Under-illassa yliopiston pienessä juhlasalissa vuonna 1951 esiintyivät Liina Reimanin lisäksi monet nuoret lausujat: Ritva Ahonen, Sakari Puurunen, Margit Tuure, Aino Koski ja Ilmi Parkkari. Anja Rantala lauloi, Inkeri Siukonen oli pianistina. Ilta sai hyvän vastaanoton ja siitä kirjoitettiin useiden lehtien palstoilla.

Marie Underin 70-vuotispäivänä vuonna 1953 oli radiossa neljännestunnin mittainen ohjelma, esitelmä ja lausuntaa. Tallella on kirjeluonnos, jossa ilmoitan tästä runoilijalle ja pyydän häntä avaamaan määrääaikana radion Suomen kanavalta, sikäli kuin se on mahdollista. Samana syntymäpäivänään on Marie Under muuten tietävästi käyttänyt elämänsä ensimmäisen julkisen puheenvuoron. Kiittäessään Upsalan yliopistoon kokoontunutta juhlayleisöä hän sanoi: "Jos voisin aloittaa alusta, yrittäisin tehdä enemmän ja kaiken paremmin."

Syksyllä 1959 Lausujain Liitto järjesti Under-illan konservatoriossa. Juhlapuheen piti akateemikko Martti Haavio, jota sekä Under että Adson arvostivat suuresti. Esitelmä "Runoilijattaren muotokuvat" on viroksi käännettynä Underin "Elämänkirjan" II osassa. Koska saatoin luovuttaa lausujille hallussani olevia Underin balladien suomennoskäsikirjoituksia, jouduin tavallaan mukaan taidetapahtuman järjestelyihin. Ehdotin, että Underia ja Adsonia pyydettäisiin kunnioittamaan juhlaa läsnäolollaan. Minua pyydettiin kirjoittamaan heille ja teinkin sen tarjoamalla vieraille tukikohdaksi rauhallista huonetta kotoani Helsingin keskustasta. He olivat hyvin kiinnostuneita illasta, mutta empivät kauan ja kieltäytyivät viime hetkellä.

Marie Under kirjoitti: "Palun andke see teade ühes mu tänuga Soome Lausujate Liidule, kellelt sain ka järelepärimise ses asjas. Laevasõit nüüd sügistormis pole kuigi mõnus, kuna ma pole kuigi merekindel, ja lennuks puuduvad meil võimalused."

Olen tavannut Marie Underin Ruotsissa neljä kertaa: kerran piispa Köppin, kerran Joh. Aavikin luona ja kahdesti runoilijaparin omassa kodissa. Eräs vierailukäyntini epäonnistui - jätin oven avanneelle vain balladien suomennokset,

joita olin viemässä. Tämä tapahtui keväällä 1957. Olin vieraillut edellisenä syksynä entisessä kotimaassani suomalaisen kulttuurivaltuuskunnan jäsenenä - valtuuskunnan johtajana toimi esimieheni Helsingin yliopistosta. Samalla matkalla olin saanut tilaisuuden käydä ainoan kerran entisen kotiseutuni hautausmaalla, äitini haudalla. Kulttuuriyhteydet Suomen ja Viron välillä olivat mielestäni välttämättömiä. En osannut kuvitellakaan opetustyöni hoitamista ilman niitä.

Kirjeenvaihto Marie Underin kanssa eräistä käytännön asioista kuitenkin jatkui. Varsin pian runoilijapari pyysi minua saapumaan uudelleen Tukholmaan ja ilmoittamaan tulostani.

Tapasimme enää kerran. Olen ollut hidas lähtemään ja työtä on ollut aina paljon. Mutta kaikkina merkkipäivinä runoilija on kyllä saanut tervehdyksen Suomesta; onnittelijoina on aina ollut suuri joukko Helsingin yliopiston viron kielen opiskelijoita tai myöhemmin Kalliolan vapaaopiston viron harrastajien ryhmä. Joskus meillä oli yliopistossa pieni kilpailukin onnittelurunon saamiseksi yhteiseen adressiin tai lahjakirjan kanteen.

Olin päättänyt matkustaa lokakuun alussa 1980 Tukholmaan, mutta sitä ennen olin Virossa tapaamassa entisiä Võrun seminarin oppilaitani. Marie Under kuoli syyskuun lopulla. Sain nähdä Tallinnassa, miten elävä hänen muistonsa siellä oli. Hänen vanhan, purkutuomion saaneen kotinsa ulko-ovella, ikkunoihin ja seiniin kiinnitettynä oli kukkia ja kynttilöitä, hänen nimensä oli lähes kaikkien huulilla. Paul Rummon (1909-1981) toimittama laaja Underin runojen valikoima "Mü süda laulab" oli ilmestymässä.

Runoilijaparin elämän kotoista arkipäivää valaisee "Elämänkirjan" kanssa osapuilleen samaan aikaan 1970-luvulla ilmestynyt Artur Adsonin viimeinen runokirja, etelämurteen "Rahumäe kannel". Runojen teemana on kahden luovan ihmisen yhteiselämä, tiiviisti elämänkumppanin ajatuksiin ja toimiin liittyneenä. Aviomies omistautuu varauksetta elämän-

toverilleen, "askeleni ovat askeltesi kaikua".

Kerronta kirjassa alkaa oman talon rakentamisen iloista ja huolista kotimaassa vuonna 1932 ja päättyy kuoleman ja eron ajatuksiin Mälarinmäellä yli 40 vuotta myöhemmin. Ero ei silloin ollutkaan enää kaukana: Marie Underin ja Artur Adsonin harvinaislaatuinen, elämänmittainen liitto päättyi Adsonin kuolemaan vuonna 1977. Mainitussa omassa talossa, Nömmellä, jossa runoilijapari ehti asua kahdentoista vuoden ajan, on nykyisin Friedebert Tuglasin kotimuseo. Talohan oli Underin ja Adsonin jälkeen Tuglasten kotina parinkymmenen vuoden ajan. Talossa ei ole enää mitään alkuperäisille omistajille kuulunutta paitsi neljä Marie Underin tyttären Hedda Hackerin öljyvärimaalausta kirjastohuoneen seinällä. Maalaukset löysi museonjohtaja August Eelmäe korjaustöiden yhteydessä talon räystäään alta.

Adsonin "Rahumäe kannel" -kokoelman runoilla on kirjallisuushistoriallista merkitystä, sillä sen tuokiokuvat kirjan "Marin" ja kirjoittajan itsensä elämästä kertovat samalla kansainvälisesti tunnustetusta runoilijasta, joka on kynällään tehnyt "erään pienen kansakunnan suureksi", kuten René Wellek on asian ilmaissut.

(1980)

TOIMITUKSEN JÄLKISANA

"Teie südames on minu kasvumaa", sydämessänne on minun kasvumaani, kirjoittaa Eeva Niinivaara eräässä runossaan, joka on painettu pieneen runovihkoseen "Unarsõnad". Tuo runovihko samoin kuin nyt käsissä oleva kirja ovat välähdyksiä siihen elämäntyöhön, joka on ollut hedelmällinen kasvupohja viron- ja suomenkielisen kulttuurin vuorovaikutukselle. Kokonaisten kansojen ja kulttuurienkin suhteet perustuvat kuitenkin ensi sijassa ihmisiin, yksityisten ihmisten yhteyksiin, kiinnostukseen ja työhön. Niinivaaran elämäntyön laajuutta ja merkitystä ei voi mitata luvuilla - ei vuosien, oppilaiden, luentojen, esitelmien tai kirjoitusten määrällä, mitkä kaikki olisivat sinänsä hyvin kunnioitettavia lukuja - sen voi vain aavistaa niistä lukemattomista säikeistä, jotka häneen liittyvät virolais-suomalais-ten kulttuurisuhteiden historiassa. Niinivaara ei ole koskaan halunnut rakentaa elämästään tai työstään monumenttia, hän on pysytellyt taustalla ja ollut aina valmis tarjoamaan asiantuntemuksensa ja persoonallisuutensa muiden kasvuvuomaksi.

Tähän kirjaan on koottu Eeva Niinivaaran kirjoituksia seitsemältä vuosikymmeneltä: ensimmäisen ilmestyessä elettiin 1920-lukua, viimeiset ovat tältä vuodelta, 1980-luvun alusta. Suurin osa kirjan aineistosta on ilmestynyt aikaisemmin eri sanoma- ja aikakauslehdissä sekä vuosikirjoissa; muutamat esitelmät ja luennot tulevat tässä nyt julki ensimmäistä kertaa painettuina. Pitkältä ajanjaksolta olevien tekstien kieli- ja tyyliasua on yhtenäistetty ja joitakin

kirjoituksia on vähän lyhennetty. Täydentäviä tietoja mm. kirjoituksen alkuperäisen ilmestymisajankohdan jälkeen tul-
leista suomennoksista on lisätty sulkuihin.

Kirjan tarkoituksena on paitsi valottaa osaltaan Eeva Niinivaaran monipuolista elämäntyötä myös tarjota suomalaisille lukijoille virolaisesta kirjallisuudesta tietoa, jota on vähän saatavilla.

Eeva Niinivaaran kirjallinen toiminta alkoi jo nuorena ylioppilastyttönä Tartossa. Silloinen Eeva Pedriks avusti ahkerasti eri aikakauslehtiä, usein salanimellä. Salanimellä hän lähetti runojaan myös "Päevalehtin" kirjallisuusliitteeseen, jossa runojen lisäksi julkaistiin Marie Underin lausunto: "Suosittelien jatkamista." Millaisia vaikutuksia tällä kannustuksella olisi aikanaan ollut, jää tiety-mättömäksi, sillä vastaus ehti perille vasta kuusikymmentä vuotta myöhemmin - syksyllä 1981, jolloin lehti sattumalta osui runojen kirjoittajan käsiin.

Eeva Niinivaara toimi opiskeluaikanaan useita vuosia Nuorison Raittiusliiton äänenkannattajan "Kevadik"-lehden toimittajana. "Kevadik" oli nuorison kulttuuriharrastusten foorumi, mutta siinä kirjoittivat myös monet merkittävät kirjailijat. Niinivaara on kertonut käyneensä lehden toi-mittajana pyytämässä avustusta mm. Marie Underilta ja Friedebert Tuglasilta.

Päätettyään opiskelunsa Eeva Niinivaara siirtyi Tartosta Võruun, Võrun seminaarin suomen ja viron kielen opettajaksi. Seminaarissa hän oli mukana oppilaiden kirjallisissa harras-tuksissa, mm. toimittamassa koulun omaa lehteä. Võrun kau-desta, josta tässä kirjassa kertoo seminaarin historiallis-ta arkistoa varten kirjoitettu muistelmä "Nagu eilne päev", ei kuitenkaan tullut pitkää, sillä avioliitto toi nuoren opettajan Suomeen.

Ensimmäisen kerran Eeva Niinivaara oli käynyt tulevassa kotimaassaan kesällä 1923, Raittiusliiton asioissa. Tähän matkaan liittyy kokoelman ensimmäinen teksti, katkelma Suo-

men matkan kuvauksesta, joka on ilmestynyt aikakauslehdessä "Tulev Eesti" otsikolla "Käisin Soomes". Suomeen muuton jälkeen Eeva Niinivaara raportoi aluksi lahden taakse suomalaisista kulttuuritapahtumista, kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 100-vuotisjuhlista ja uuden Eduskuntatalon valmistumisesta, mutta alkoi pian esitellä myös suomalaisissa lehdissä Viron kulttuuria. "Suomalaisia vaikutuksia Viron kehityksessä" sai 1933 Helsingin Sanomissa laajasti ja näkyvästi palstatilaa.

Suomessa kansakoulunopettajan tutkinnon suorittanut Eeva Niinivaara jatkoi 1940-luvulla opintojaan Helsingin yliopistossa ja valmistui filosofian maisteriksi. Kevätlukukaudella 1945 hänestä tuli Helsingin yliopiston viron kielen lehtori ja samana kesänä myös Jyväskylän kesäyliopiston viron kurssien opettaja. Alusta alkaen lehtori Niinivaara innosti oppilaitaan vironkielisen tekstin, myös lyriikan, kääntämiseen. Nelikymmenluvun lopulla hän alkoi järjestää sekä Helsingissä että Jyväskylässä kirjallisuusiltoja, joissa yleisö pääsi tutustumaan virolaiseen kirjallisuuteen esitelmien, lausuntaesitysten ja pienoishäytelmien avulla. Virolainen näyttelijä Liina Reiman oli nuorten suomalaisten lausujien rinnalla esiintymässä näissä illoissa. Yleisön joukossa saattoi istua Aino Kallas, kuten siinä Helsingin Kalevalaisten Naisten tilaisuudessa, jossa Eeva Niinivaara piti tässä kirjassa mukana olevan esitelmän "Aino Kallaksen taiteen lähteillä". Kallaksen kunniaksi järjestettiin lausuntailta myös yliopiston suuressa juhlasalissa. Aino Kallas oli yksi Eeva Niinivaaran monista läheisistä kirjailijaystävistä; Kallaksen perhe oli tuttu jo kouluajoista alkaen, Virve Kallas ja Eeva Niinivaara olivat luokkatovereita. Niinivaara on monissa esitelmissään ja kirjoituksissaan löytänyt kiinnostavia näkökulmia Kallaksen tuotantoon.

Kirjallisuusiltojen järjestäminen yhteistyössä opiskelijoiden kanssa jatkui viisikymmenluvulla. Laajalle opiskelijayleisölle Eeva Niinivaara esitteli virolaista kulttuuria pakinoiden nimimerkillä "Eeni" Ylioppilaslehdessä 1950-luvun lopulla. Näistä pakinoista on tässä kirjassa muutama näyte. Samalla nimimerkillä on julkaistu myös Suomen Sosialidemo-

kraatissa ilmestynyt Tuglasin 75-vuotispäiväkirjoitus, yksi Eeva Niinivaaran lukuisista juhlakirjoituksista.

Viisi- ja kuusikymmenlukujen vaihteeseen sattunut "Kalevipoeg"-eepoksen satavuotisjuhla samoin kuin siihen liittynyt "Kalevipoegin" suomennoksen ilmestyminen antoivat Eeva Niinivaaralle aiheen moniin laajoihin kirjoituksiin. Paitsi "Kalevipoegiin", joka Niinivaaran esittelemänä on tullut monelle suomalaiselle tutuksi, oli hänen oma suhteensa meidän "Kalevalaamme" läheinen jo kouluvuosista alkaen. Olihan hänen äidinkielenopettajansa Villem Grünthal-Ridala "Kalevalan" ihailija ja vironantajia.

Eeva Niinivaara järjesti oppilailleen jatkuvasti mahdollisuuksia viron opintojen syventämiseen varsinaisten yliopiston luentosarjojen lisäksi. Kymmenet opiskelijat tekivät viisi- ja kuusikymmenluvun kesinä kieliharjoittelumatkan Ruotsiin viroa puhuvien lasten kesäsiirtolaan. Lukukausien aikana kokoonnuttiin viikoittain kirjallisuuspiiriin keskustelemaan viroksi. Näissä *reederingin* istunnoissa samoin kuin varsinaisilla kirjallisuusluennoillakin kuultiin monta sytyttävää ja mieliinpainuvaa esittelyä virolaisista kirjailijoista. Luentojen aiheena olivat niin lyriikan vanhemman polven mestarit kuin kuusikymmenluvun nimetkin. Eeva Niinivaara seurasi aktiivisesti myös sodanjälkeistä virolaista kirjallisuutta. Lyriikka oli häntä lähinnä, ja oppilailla oli tilaisuus kuulla oivaltavia tulkintoja milloin Debora Vaarandin, milloin Paul-Eerik Rummon uusimmista koelmista. Näytteenä näistä luennoista, joista useimmiten on jäljellä vain joitakin luonnoksia, on tässä mukana Juhan Liivin ja Uku Masingin esittelyt.

Koko uransa ajan Eeva Niinivaara on aktiivisesti ollut edistämässä virolaisen kirjallisuuden suomentamista mm. kirjoittamalla lausuntoja kustantajille. Hänen hyvät yhteytensä myös neuvostovirolaiseen kulttuurielämäään ovat olleet merkittävänä apuna monen käännöshankkeen toteutumisessa. Lehtikritiikeissään maan suurimmissa päivälehdissä hän on antanut suomalaisille lukijoille asiantuntevaa taustatietoa uusien suomennosten ilmestyessä. Hän on toiminut kriitikona ja esseistinä myös Parnassossa ja Suomalaisessa Suomes-

sa sekä Ruotsissa ilmestyvän vironkielisen "Tulimuld"-aika-
kauskirjan palstoilla. Virosta suomennettujen radiokuunnel-
mien esittelyt ovat useimmiten olleet Eeva Niinivaaran laa-
timia.

Yliopistotyöstä vapautuminen on vihdoin jättänyt enemmän
aikaa tutkimiseen ja kirjoittamiseen. Seitsemänkymmenluvul-
la on syntynyt monta ansiokasta artikkelia Virittäjään,
Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjaan, Kalevalaseuran
vuosikirjaan. Tässä kirjoituskokoelmassa ilmestyvät ensim-
mäistä kertaa painettuina Eeva Niinivaaran esitelmät Marie
Underista ja Betti Alverista. "Pieniä muistikuvia suuresta
runoilijasta" kuultiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Underin muistoillassa, "Betti Alver, arbuja" on toistai-
seksi vielä käsikirjoitus Minna Canthin Seuran tulevaa ko-
kousta varten. Under ja Alver ovat olleet aina hyvin mer-
kittävällä sijalla Eeva Niinivaaran elämässä. Kirjeet kahden
lahden yli ovat vuosikymmeniä ylläpitäneet henkilökohtaista
ystävyyttä. Tätä kirjaa koottaessa on tullut esiin monta
muutakin kirjailijaa, joista Eeva Niinivaara on sanonut:
"Hänestä haluaisin vielä kirjoittaa." Työ jatkuu.

Me tämän kirjan toimittajat olemme kaikki aikanamme
saaneet tuhansien muiden suomen ja sen sukukielten
opiskelijoiden tavoin Eeva Niinivaaran opastuksella ensim-
mäisen kosketuksen viron kieleen ja kirjallisuuteen. Siitä
on auennut portti maahan ja kulttuuriin, josta on tullut
meille läheinen ja rakas. Tältä kasvumaalta olemme saaneet
tärkeitä aineksia koko elämäämme; olemme oppineet sen kautta
uutta myös omasta kulttuuristamme, kielestä ja kirjallisuu-
desta yleensä.

Kirjan alussa on runo, jossa Eeva Niinivaara palaa lap-
suutensa maisemaan, Siimustin kuulujen nummien ja Laiusen
vuorijonon rajoittamaan laaksoon. "Varjoisa vaahtera- ja
pihlajakuja johti pitkältä ja tomuiselta valtamaantieltä
siihen kamomillaa kukkivaan pihaan, joka leveni laajaksi,
moniosaiseksi puutarhaksi. Sinne - kotiin - ikävöin Tartosta,
Võrusta - vielä Helsingistäkin", Niinivaara kirjoittaa.

"Nyt myöhemmin olen lakannut ikävöimästä mitään paikallisuutta - määrättyjä olotiloja ainoastaan."

Maisema voi olla sydämessä, myös siirtyä sydäimestä toiseen.

Helsingissä Martin päivänä, 10. marraskuuta 1981

Henni Ilomäki

Kristiina Koskivaara

Hannu-Pekka Lappalainen

Tapani Lehtinen

Eva Lille

Anja Salokannel

SISÄLLYS

Minu sisemaastik	5
Tabula gratulatoria	7
Aimo Turunen: Eeva Niinivaara 80-vuotias	20
Raili Kilpi: Eeva Niinivaaran opissa	28
Eeva Niinivaaran kirjoituksia vuosilta 1923-1981	33
Käisin Soomes Tulev Eesti 11/1923	35
Suomalaisia vaikutuksia Viron kehityksessä Helsingin Sanomat 19.2.1933	39
Aino Kallaksen taiteen lähteillä Esitelmä Kalevalaisten Naisten kirjallisen kerhon kokouksessa 1949	49
Johannes Aavik kielen esteetikkona Virittäjä 1/1951	56
Valev Uibopuu, katselija ja kuvaaja Parnasso 3/1955	62
August Gailit, virolainen proosaromantikko Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 15/1956	68
Siltaneidin kymmenen hopearahaa Ylioppilaslehti 28.3.1958	77
Kristjan Raud Ylioppilaslehti 23.5.1958	80
Eino Leino ja Suitsit Ylioppilaslehti 2.5.1958	83

Liina Reiman ja hänen taiteensa Uusi Suomi 4.9.1956, Suomen Sosiali- demokraatti 31.7.1960, Uusi Suomi 2.12.1966	86
Satavuotias Kalevipoeg Helsingin Sanomat 10.4.1957	96
Kalevala viroksi Kalevalaseuran vuosikirja 40/1960	103
Friedebert Tuglas täyttää 75 vuotta Suomen Sosialidemokraatti 2.3.1961	111
Juhan Liiv Luento Helsingin yliopistossa 1963	115
Uku Masing Luento Helsingin yliopistossa 1960- luvun lopulla	117
Bernard Kangro - lyyrikko ja romaanikirjailija Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 20/1963	119
Ühe luuleteose elementidest Virittäjä 1/1972	130
Kolm laulu surmast ja igavesest elust Tulimuld 4/1971	139
Virolainen ihminen Aino Kallaksen teoksissa Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 26/1972	146
Marie Underia ranskaksi Helsingin Sanomat 6.4.1972	160
Eino Leinon kauneimmat runot viroksi Helsingin Sanomat 13.3.1972	164
"Viron Dickensiä" suomeksi Helsingin Sanomat 20.5.1973	168
Kirjallinen silta Suomenlahden yli Uusi Suomi 11.7.1976	171
Neuvosto-Viron näytelmäkirjallisuudesta Helsingin Sanomat 13.2.1972	174
Kevätturistina Italiassa Karjalan Heimo 7-8/1977	179
A.H. Tammsaare - elävä klassikko Virittäjä 1/1978	184

"Wäike Kalewala"	
Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 58/1978	198
Nagu eilne päev...	
Käsikirjoitus Võrun opettajaseminaarin historiallista arkistoa varten 1980	206
Kotikylän pirttien ilmaa	
Helsingin Sanomat 24.5.1972	214
Koidula tänään	
Karjalan Heimo 11-12/1981	217
Villem Ridalan folkloristiset balladit	
Virittäjä 1/1981	220
Betti Alver, arbuja	
Esitelmä Minna Canthin Seuran kokouksessa 24.11.1981	230
Marie Under ja Uuno Kailas	
Uusi Suomi 8.4.1980	237
Pieniä muistikuvia suuresta runoilijasta	
Esitelmä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Under-illassa 20.11.1980	240
Toimituksen jälkisana	248
Sisältö	254

Castrenianumin toimitteita

1. Erkki Itkonen, Terho Itkonen, Mikko Korhonen, Pekka Sammallahti: Lapin murteiden fonologiaa. 1971.
2. Pekka Sammallahti: Material from Forest Nenets. Grammatical Sketch, Two Short Texts, Vocabulary. 1974.
3. Pertti Virtaranta: Vienalaisia lastenlauluja. 1973.
4. Mikko Korhonen, Jouni Mosnikoff, Pekka Sammallahti: Koltansaamen opas. 1973.
5. Seppo Suhonen: Liivin kielen näytteitä. 1975.
6. Viljo Nissilälle 21.8.1973.
7. Lauri Posti ja Terho Itkonen (toim.): FU-transkription yksinkertaistaminen. 1973.
8. Eero Kiviniemi, Ritva Liisa Pitkänen, Kurt Zilliacus: Nimistöntutkimuksen terminologia, Terminologin inom namnforskningen. 1974.
9. Seppo Suhonen: Lähisukukielten muoto-oppia ja lainasuhteita. 1974.
10. Eila Hämäläinen ja Kaisu Juusela (toim.): Castrenianum. 1975.
11. Eila Hämäläinen und Kaisu Juusela (red.): Castrenianum. 1975.
12. Vienan runonlaulajia ja tietäjiä. Aatu Kurosen (1907), Petri Lesosen (1908) ja Iivo Marttisen (1908) muistiinpanot. Julk. Helmi Virtaranta. 1975.
13. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen symposiumi Petroskoissa 26.—27.3.1974. 1975.
14. Pekka Sammallahti: Sodankylän saamelaisten entistä elämää Elsa-Marja Aikion kertomana. 1975.
15. Pertti Virtaranta: Karjalaisia sananlaskuja ja arvoituksia. 1976.
16. Fennistiikan opinnäytteitä 1886—1975. 1977.
17. Juha Janhunen: Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. 1977.
18. Pertti Virtaranta: Inkeriläisiä sananlaskuja ja arvoituksia. 1978.
19. Kaisu Juusela ja Heikki Paunonen (toim.): Murrenäytteitä sadan vuoden takaa. 1978.
20. Ilmari Vesterinen: Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus Tuuloksen murteessa. 1980.
21. Márk Tamás ja Pirkko Suihkonen (toim.): Folia Hungarica 1. 1981.
22. Jarmo Elomaa (toim.): Inkerin bibliografia. 1981.
23. Kasvumaa. Eeva Niinivaaran kirjoituksia vuosilta 1923—1981.

Jakelu: Suomalais-ugrilainen Seura
Snellmaninkatu 9—11, 00170 Helsinki 17